

Калоян Симеонов
Анна Печева, Лилиан Никифорова
и Славя Бижева

ПЕРСПЕКТИВИ ЗА ПРИЕМАНЕ НА ЕВРОТО В ЗАПАДНИТЕ БАЛКАНИ

С о ф и я , 2 0 1 7 г .

Софийски университет
"Св. Климент Охридски"

Съфинансиран от програма
„Еразъм+“
на Европейския съюз

Калоян Симеонов
Анна Печева, Лилиан Никифорова
и Славея Бижева

ПЕРСПЕКТИВИ ЗА ПРИЕМАНЕ НА ЕВРОТО В ЗАПАДНИТЕ БАЛКАНИ

Софийски университет "Св. Климент Охридски"

София, 2017 г.

Рецензенти:

Проф. д-р Ингрид Шикова

Гл. ас. д-р Моника Моралийска

Настоящият текст е изготвен с подкрепата на проекта на специалност „Европеистика“ в Софийски университет „Св. Климент Охридски“: „Жан Моне“ Център за високи постижения в преподаването и научните изследвания върху европеизацията на държавите от Югоизточна Европа (2016 - 2019), който е съфинансиран от Програма „Еразъм+“.

„Подкрепата на Европейската комисия за осъществяването на тази публикация не представлява одобрение на нейното съдържание, което отразява мненията единствено на авторите. Комисията не може да бъде държана отговорна за каквото и да е използване на информацията, която се съдържа в тази публикация.“

ЗА АВТОРИТЕ:

Доц. д-н Калоян Симеонов е преподавател в катедра “Европеистика” на Философския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ от 2007 г. Той има над 15-годишен преподавателски опит, включително в Европейския институт по публична администрация, Програмата за техническа помощ и информационен обмен на Европейската комисия, Дипломатическия институт към Министерство на външните работи, Института по публична администрация в София, Центъра за европейски програми към Американския университет в Благоевград, Университета за национално и световно стопанство и други. Авторът е участвал в проекти и мисии, свързани с въпросите на ЕС, съответно в Косово, Босна и Херцеговина, Македония, Черна гора, Северен Кипър, Украйна, Турция, Азербайджан, Алжир и други.

Анна Печева е студент от четвърти курс в бакалавърската програма на катедра „Европеистика“ в СУ „Св. Климент Охридски“. От 2015 г. е член на клуб „Европеистика“. В периода 2014 - 2016 г. е стажант в Министерството на външните работи, фондация „Европейски институт“, Институт за икономическа политика и Администрацията на президента на Република България. Работила е като младши изследовател в Институт за икономическа политика. През 2016 г. Анна Печева участва в Европейското младежко събитие в Страсбург (Франция) и Осмата асамблея на Форума на Източното партньорство.

Лилиан Никифорова е студент от четвърти курс в бакалавърската програма на катедра „Европеистика“ в СУ „Св. Климент Охридски“. По време на следването си придобива опит в рамките на стажантски програми в Столична община, Институт за развитие на публичната среда, „Заедно в час“, фондация „Европейски институт“ и софийския офис на депутата от Европейския парламент Светослав Малинов. От 2015 г. е член на клуб „Европеистика“, а от декември 2016 г. става част от „Младежки екип Европа“ към Представителството на Европейската комисия в България, като по-рано

през същата година взема участие в Европейското младежко събитие в Страсбург (Франция).

Славей Бижева е студент от четвърти курс в бакалавърската програма на катедра „Европеистика“ в СУ „Св. Климент Охридски“. От 2015 г. е сътрудник в катедра „Европеистика“, член на клуб „Европеистика“ и на „Младежки екип Европа“ към Представителството на Европейската комисия в България. В периода 2015 - 2016 г. придобива опит като стажант във фондация „Европейски институт“ и в Българска народна банка. През 2016 г. взема участие в проведеното Европейско младежко събитие в Страсбург (Франция). Участвала е в младежки събития и конференции също така в България, Брюксел (Белгия) и Фрибург (Швейцария).

Авторите са работили като екип за настоящото изследване. Основният принос по теми е:

- доц. дпн Калоян Симеонов – втора и трета глава, раздели 1.4 (съвместно с Лилиан Никифорова) и 4.3;
- Анна Печева – раздели 4.1 и 4.2;
- Лилиан Никифорова – раздел 1.3 и раздел 1.4 (съвместно с доц. дпн Калоян Симеонов);
- Славей Бижева – раздели 1.1. и 1.2.

Цялостната редакция е на доц. дпн Калоян Симеонов.

Представените мнения в анализа са на авторите и не ангажират никаква институция, в която те са работили или работят понастоящем.

Съдържание

Списък на таблиците, каретата и фигурите	7
Увод.....	11
Първа глава: Процес на стабилизиране, асоцииране и присъединяване към ЕС.....	21
1.1. Обща рамка на процеса на стабилизиране и асоцииране	22
1.2. От асоцииране към присъединяване в ЕС	31
1.3. Специфични особености на страните от Западните Балкани	43
Хърватия	43
Черна гора	45
Сърбия	47
Македония	49
Албания	52
Босна и Херцеговина	54
Косово	57
1.4. Перспективи на страните от Западните Балкани за членство в ЕС.....	61
Втора глава: От присъединяване в ЕС към приобщаване в Икономическия и паричен съюз.....	81
2.1. Икономическият и паричен съюз в ЕС	82
2.2. Етапи в процеса на присъединяване към еврозоната	91
2.3. Характеристики на етапите за присъединяване към еврозоната	98
2.4. Валутно-курсови режими и парични политики в страните от Западните Балкани	119
2.5. Съвместимост на валутнокурсовите и парични режими с подготовката за членство в еврозоната	126
Трета глава: Значение на еврото за Западните Балкани и видове евроизация	135
3.1. Значение на еврото в страните от Западните Балкани	136
3.2. Дефиниция и видове евроизация	144
3.3. Едностранна евроизация в Западните Балкани.....	147

3.4. Перспективи за бъдещо едностранно приемане на еврото в Западните Балкани (едностранен подход)	169
3.5. Неофициална евроизация в Западните Балкани (неофициален подход)	177

Четвърта глава: Приобщаване на страните от Западните Балкани към Икономическия и паричен съюз

185

4.1. Показатели за икономическото развитие на страните от Западните Балкани	186
4.2. Ползи и разходи от приобщаването на страните от Западните Балкани към Икономическия и паричен съюз	213
4.3. Перспективи за участие на страните от Западните Балкани в Икономическия и паричен съюз (стандартен подход)	223

Заклучение

236

Приложения

Приложение № 1: Преговорни глави в процеса на присъединяване на страните от Западните Балкани към ЕС	243
---	-----

243

Приложение № 2: Сравнение на процеса на присъединяване на страните от Западните Балкани към ЕС с предходни разширявания на Съюза	247
---	-----

247

Приложение № 3: Реален растеж на БВП на държавите - членки на ЕС-28 и на страните от Западните Балкани (2005 - 2015 г.)	250
--	-----

250

Приложение № 4: Изпълнение от страните от Западните Балкани на избрани критерии от Копенхаген	252
--	-----

252

Приложение № 5: Ролята на България в процеса на европейска интеграция на Западните Балкани	256
---	-----

256

Библиография	261
--------------------	-----

261

Списък на таблиците, каретата и фигурите

Таблици

Таблица 1: Страните от Западните Балкани в процеса на присъединяване към ЕС	42
Таблица 2: Фактори, влияещи на процеса на присъединяване на Западните Балкани към ЕС	76
Таблица 3: Основни икономически данни за държавите - членки на ЕС	87
Таблица 4: Характеристики на трите етапа за присъединяване към еврозоната	102
Таблица 5: История на валутнокурсните режими в страните от Западните Балкани	120
Таблица 6: Актуални валутнокурсни режими и парични политики в страните от Западните Балкани	123
Таблица 7: Банкови депозити, деноминирани в евро (2002 - 2003 г.)	139
Таблица 8: Банкови депозити, деноминирани в евро (2014 - 2016 г.)	141
Таблица 9: Банкови кредити, деноминирани в евро (2014 - 2016 г.)	142
Таблица 10: Валутни резерви в евро в избрани страни	144
Таблица 11: Недостатъци и предимства от използването на едностранната евроизация	157
Таблица 12: Анализ на силните и слабите страни, възможностите и опасностите от приемане на еврото в Западните Балкани съгласно едностранния подход	175
Таблица 13: Население, територия и БВП на държавите от Западните Балкани, Европейския съюз и еврозоната	189
Таблица 14: Брутен вътрешен продукт по текущи пазарни цени (в млн. евро)	191
Таблица 15: Реална стойност на БВП на глава от населението (в евро годишно)	194
Таблица 16: БВП на глава от населението в Западните Балкани (по ППС)	196
Таблица 17: Дял на износа към ЕС (в % от общия износ на страната)	198

Таблица 18: Дял на вноса от ЕС (в % от общия внос на страната)	200
Таблица 19: Преки чуждестранни инвестиции в Западните Балкани	205
Таблица 20: Равнище на безработицата в Западните Балкани (%)	208
Таблица 21: Младежка безработица в Западните Балкани (15 - 24 години)	211
Таблица 22: Анализ на силните и слабите страни, възможностите и опасностите от приемане на еврото в Западните Балкани съгласно стандартния подход	219
Таблица 23: Изпълнение на маастрихтските критерии от Западните Балкани и държавите - членки на ЕС извън еврозоната (2015 г.)	227
Таблица 24: Преговорни глави за членство в Европейския съюз	243
Таблица 25: Отворени и временно затворени преговорни глави със Сърбия и Черна гора (юни 2017 г.)	245
Таблица 26: Реален растеж на БВП, 2005 - 2015 г. (% промяна на годишна основа в сравнение с предходната година)	250
Таблица 27: Изпълнение на избрани копенхагенски критериите от страните от Западните Балкани	254

Карета

Каре 1: Изисквания и процедура за разширяване съгласно Договора за ЕС	32
Каре 2: Стъпки в процеса на разширяване на ЕС с нова държава членка	39
Каре 3: Маастрихтски критерии за членство в еврозоната	84
Каре 4: Защо членството в ЕС не води автоматично и до членство в еврозоната?	95
Каре 5: Процедура за присъединяване към еврозоната (приемане на еврото по стандартния подход)	117
Каре 6: Видове евроизация	145
Каре 7: Дискусии в България за въвеждането на едностранна евроизация	149

Каре 8: Алтернативни политики и инструменти за противодействие на неравновесия при прилагане на едностранна евроизация	159
Каре 9: Мерки за намаляване на неофициалната евроизация в някои страни от Западните Балкани	181
Каре 10: Развитие на търговските отношения между ЕС и Западните Балкани през 2016 г.	202

Фигури

Фигура 1: Механизъм на преговорния процес за членство в ЕС	37
Фигура 2: Стъпки от процеса на асоцииране до членство в еврозоната	93

Увод

В процеса на сформирание на своя екип в Европейската комисия нейният председател Жан-Клод Юнкер заяви, че по време на мандата му (2014 - 2019 г.) не следва да се очаква ново разширяване на ЕС. Той не отрече необходимостта преговорите за разширяване да продължат, но даде ясно да се разбере, че за тези пет години не е реалистично една или повече от настоящите страни кандидатки да завършат успешно и до край присъединителния процес и да станат членове на Съюза.

При определянето на отговорностите на отделните комисари на Йоханес Хан бе предоставен ресор „Европейска политика за съседство и преговори за разширяване“. За пръв път от няколко мандата на Европейската комисия разширяването не е в самостоятелен ресор или не е водещият ресор на съответния комисар, който отговаря за него.

Малко по-късно, една година след сформирването на новата Европейска комисия, през ноември 2015 г. Жан-Клод Юнкер заяви, че Европейският съюз следва да се развива в нова рамка, в която определени държави членки в центъра ще могат да реализират всички политики и инициативи на ЕС, а други ще бъдат по-малко въвлечени в някои от тях. В допълнение той посочва, че „вече няма да бъде възможно 33, 34 или 35 държави да следват една и съща скорост, в един и същ момент и в една и съща посока“.^{1,2}

¹ <https://euobserver.com/institutional/131172> - EUobserver, *Juncker foresees two-speed Europe*, 2015 [достъпно към май 2017 г.]

² При всяко едно разширяване на ЕС след приемането на еврото през 1999 г. до момента в договорите за присъединяване на новите държави членки е залаган ангажимент те да станат пълноправни участници и в Икономическия и паричен съюз, когато са изпълнили критериите от Маастрихт и имат готовност за това, без в тези договори да е определен конкретен срок (т.е. за тях не се прилагат т.нар. „opt-out“ клаузи или изключения, каквито има за Обединеното кралство и Дания). Все още не е ясно дали подобни ангажименти ще има и в договорите за присъединяване на страните от Западните Балкани, които още не са членове на ЕС, но това е много вероятно и ще зависи включително от резултатите от дебата за бъдещето на Съюза. Присъединяването към ЕС не води със себе си автоматично до официално приемане на еврото, а това става по правило на един по-късен етап.

След референдума в Обединеното кралство за оттегляне от ЕС, Европейската комисия публикува на 1 март 2017 г. Бяла книга за бъдещето на Европа.³

Целта на Бялата книга е да очертае пет възможни сценария за бъдещето на Европа и на Европейския съюз. Някои от тези сценарии са от типа на „продължаваме, както досега“ и „остава само единният пазар“. Според останалите сценарии европейската интеграция се развива ускорено за някои държави, за някои области или се задълбочава значително за всички държави и всички области. Това са съответно сценариите „тези, които искат да правят повече, правят повече“, „правим по-малко, но по-ефективно“ и „правим много повече заедно“.

В нито един от петте сценария не е развит въпросът за бъдещето на Европа през перспективата на разширяването на ЕС. За да няма съмнение, че в момента разширяването не е най-важният приоритет на нуждаещия се от вътрешни реформи Европейски съюз, подзаглавието на Бялата книга гласи следното: „Размисли и сценарии за ЕС-27 до 2025 г.“, т.е. дискусиите са основно за ЕС-27 (настоящите държави - членки на ЕС, без Обединеното кралство) и обхваща периода до 2025 г., до когато очевидно не се очаква сериозен напредък по отношение на процеса на разширяване на ЕС.⁴

Няколко седмици след публикуването на Бялата книга на Европейската комисия държавите - членки на ЕС поставиха по-ясно дебата за разширяването на Европейския съюз. В декларацията от тър-

³ Европейска комисия (2017), *Бяла книга за бъдещето на Европа. Размисли и сценарии за ЕС-27 до 2025 г.*, Брюксел, 1 март 2017 г.

⁴ В Бялата книга на Европейската комисия от март 2017 г. думите „разширяване“ и „Западни Балкани“ не се срещат, а думата „присъединяване“ се използва само два пъти с възможен контекст страните от региона или съответно има друг смисъл. Първият път е в един общ параграф в увода: „*Не е необходимо настоящото положение непременно да ограничава бъдещето на Европа. Съюзът често се е градял на кризи и фалстартове. Европа винаги е била на кръстопът и винаги се е приспособявала и развивала - от Европейската общност за отбрана, която не се осъществи през 50-те години на ХХ век, и валутните шокове през 70-те години на същия век, до спрениите присъединявания и отхвърлените предложения при референдуми през последните десетилетия*“. От този текст не става напълно ясно дали се подразбира присъединяването на Западните Балкани (и Турция), но и самият израз „спрениите присъединявания“ е достатъчно показателен. Вторият път е, когато се разглежда мястото на Европа в глобалния свят: „*Европа е привлекателна за много от партньорите си. Въпреки че в краткосрочен план не се очаква ново присъединяване към ЕС, самата перспектива е мощен инструмент за пораждање на стабилност и сигурност по нашите граници*.“ И в този втори текст си проличава, че присъединяване към ЕС, в т.ч. и на Западните Балкани, не се очаква да се осъществи през следващите години. Страните от Западните Балкани (без Косово) са споменати само на едно място, и то на фигурата, озаглавена „Европа днес“ и отбелязваща членството на държавите от Европа в различни организации, включително Съвета на Европа и НАТО.

жествената среща на върха на ЕС по случай 60-ата годишнина от подписването на Римските договори, която се състоя на 25 март 2017 г., се посочва, че ЕС „оставя вратата отворена за тези, които искат да се присъединят по-късно“, а малко след това се добавя, че лидерите на държавите - членки на ЕС, „искат съюз, който остава отворен за европейските страни, които зачитат ценностите на ЕС и които са готови да ги насърчават“.⁵

След последната глобална икономическа и финансова криза, която имаше силно отражение в ЕС, една от ключовите реформи за нейното преодоляване е доизграждането на Икономическия и паричен съюз, като в допълнение на паричния съюз се дефинира необходимостта от все по-тясното сформирание на икономически, финансов, фискален и политически съюз. Повечето от реформите са предназначени единствено за държавите - членки на еврозоната.

Всичко това логично повдига въпроса дали един бъдещ разширен Европейски съюз няма да се окаже обединение на две или повече скорости, където в центъра ще се реализират всички достижения на европейската интеграция, а за периферията ще е достъпно единствено участието във вътрешния пазар и някои от общите политики на ЕС.

Нашата убеденост е, че Европейският съюз не следва да се развива на основата на разделението между „ядро“ и „периферия“ и че вътре в него не трябва да се създават граници и разделения. Бъдещият разширен Европейски съюз е необходимо да остане единен, а участието във всички реформи и инициативи, в т.ч. и за завършването на Икономическия и паричен съюз, да бъде отворено за всички негови страни при изпълнението на определени критерии. Тези принципи следва да се прилагат и за страните от Западните Балкани.

*Основната **цел** на настоящото изследване е да проследи какви са перспективите на страните от Западните Балкани да приемат еврото като официална валута в своите територии.*

*В тази връзка анализът си поставя следните конкретни изследователски **задачи**:*

- Да се анализират различните сценарии и възможности за приемането на единната европейска валута от Западните Балкани. Открити са два основни сценария. Първият от тях е на едностранно и несъгласувано с институциите и правото на ЕС приемане на*

⁵ European Council (2017), *The Rome Declaration, Declaration of the leaders of 27 member states and of the European Council, the European Parliament and the European Commission, 25 March 2017.*

еврото, като този сценарий условно е наречен „едностранен подход“. Вторият сценарий е на приемане на еврото съгласно стандартната процедура и изисквания на правото на ЕС, които са свързани първо с постигане на членство в Европейския съюз, а едва след това приемане на единната европейска валута чрез пълно приобщаване към Икономическия и паричен съюз и присъединяване към еврозоната. Този втори сценарий е наречен „стандартен подход“.

- Да се изследват ползите и разходите, силните и слабите страни на двата основни подхода за приемане на еврото от страните от Западните Балкани.*
- Да се разгледа накратко и един трети, но още по-малко вероятен подход, а именно на засилване на неофициалната евроизация (неофициален подход), т.е. използването от пазарните участници все повече на еврото и прекратяване на използването от тях на националните валути.*
- Да се проследят общите и различните характеристики на страните от Западните Балкани, които предопределят и разнородния до момента подход към приемане на еврото, както и различните стъпки в процеса на европейска интеграция, до които понастоящем са стигнали отделните страни от региона.*
- Да се очертае значението на еврото за региона на Западните Балкани.*
- Да се представят различните видове евроизация и техните най-съществени особености в страните от Западните Балкани.*
- Да се изследва развитието на основни макроикономически показатели в държавите от Западните Балкани и по какъв начин те влияят на възможностите за приемане на еврото от страните в региона.*

*В настоящото изследване **методологията** на анализа ще е фокусирана върху сравнителния подход и статистическия метод. Ще бъде направено сравнение между държавите от Централна и Източна Европа и от Западните Балкани.*

Отделно ще бъде извършено детайлно изследване на общите характеристики и различията между страните от Западните Балкани, които предопределят различния напредък и в процеса на европейска интеграция. Сравнение ще бъде направено и по отношение на някои макроикономически показатели, които се отнасят до страните от региона на Западните Балкани.

Статистическият подход се базира на данни и статистическа информация, които подпомагат извличането на конкретни изводи

и заключения в ъв връзка с перспективите на Западните Балкани да приемат еврото. Изводите са базирани в немалка степен и на преки наблюдения на авторите в процеса на европейска интеграция на Централна и Източна Европа (основно в България), както и понастоящем в рамките на европейската перспектива на страните от Западните Балкани.

В работата са проучени и използвани документи на институциите на Европейския съюз, на международни организации, на държавите - членки на ЕС, на страните кандидатки и потенциални кандидатки, а така също и анализи на неправителствени организации и изследователи.

Изследователската теза, която си поставяме за цел да докажем в настоящото изследване, е: От двата най-вероятни пътя за приемане на еврото от Западните Балкани, по-прогресивният и ефективен е по-дългосрочният, труден и предизвикателен път на стандартния подход, съгласно правната и институционална рамка на ЕС, а по-краткият път на едностранно приемане на еврото би довел до по-несигурни и противоречиви резултати.

Настоящото изследване е свързано и с някои конкретни **ограничения**, а именно:

- Перспективата за приемане на еврото съгласно стандартния подход преминава първо през перспективата на Западните Балкани да се присъединят към Европейския съюз. Последната е трудно да се оцени и като цяло би следвало да е предмет на отделно изследване. В настоящия анализ само ще маркираме някои от основните въпроси, свързани с перспективата на Западните Балкани да се присъединят към ЕС, но няма да ги представим в тяхната пълнота.
- На перспективите за приемане на еврото посредством един или друг подход освен икономически, влияят и множество политически фактори. Политическите фактори също ще бъдат посочвани в изложението, но акцентът ще е върху икономическите предпоставки.
- Процесът на присъединяване на страните от Западните Балкани към ЕС и еврозоната до голяма степен ще зависи от дебата за бъдещето на Европейския съюз, който бе възобновен през пролетта на 2017 г. и който до голяма степен бе повлиян от началото на процеса на оттегляне на Обединеното кралство от ЕС. Този дебат също ще бъде само накратко представен.

Първоначалната идея на това изследване бе да анализира въпроса за влиянието на Икономическия и паричен съюз върху Югоизточна

Европа. Това понятие се използва сравнително отскоро в политическата речник и литературата. До голяма степен то има за цел да замени натоварените с негативен оттенък от войните и кризите от 90-те години на XX век понятия като „Балканите”, „Балканския регион” или „Балканския полуостров”. Съществуват множество и различни, а понякога и противоречиви концепции за това кои точно са държавите от Югоизточна Европа. При определянето на нейните граници натезжават разнородни аргументи от политическо, географско, културно или историческо естество.

В най-широкия смисъл на понятието “Югоизточна Европа”, към този регион би следвало да се причислят следните държави: Албания, Босна и Херцеговина, България, Гърция, Кипър, Косово, Македония, Молдова, Румъния, Сърбия, Хърватия, Черна гора, както и частично държави като Словения и Турция.⁶

В рамките на тези по-широко определени граници на региона от Югоизточна Европа, Гърция, Кипър и Словения са вече част от Европейския съюз и еврозоната, а България, Румъния и Хърватия са членове на ЕС, но не са приели единната европейска валута. Две държави, които се стремят към членство в ЕС – Черна гора и Косово, са приели режим на едностранна евроизация. Две от държавите в региона: България и Босна и Херцеговина са възприели режима на паричен съвет (валутен борд) с твърдо фиксиране на своята национална валута към еврото. Други страни от региона прилагат различни валутнокурсови режими, но техните валутни резерви, както и преобладаващата част от презграничните търговски и финансови сделки, също се осъществяват в евро.

В настоящия анализ понятието “Югоизточна Европа” ще бъде разгледано в по-тесен смисъл, като ще реферираме към друг термин, който все повече се използва в процеса на европейска интеграция на страните от региона, а именно към понятието „Западни Балкани”.

⁶ Регионът от Югоизточна Европа продължава да бъде натоварен с политически противоречия. Косово например, което обяви своята независимост на 17 февруари 2008 г., все още не е признато от пет от настоящите 28 държави - членки на ЕС (Испания, Словакия, Румъния, Гърция и Кипър), някои от които са от региона на Югоизточна Европа. Въпреки това, отскоро Косово има подписано Споразумение за асоцииране и стабилизиране с ЕС. В официалните документи на Европейския съюз Република Македония е наименувана като бивша Югославска Република Македония, заради непризнаването на нейното конституционно име от Гърция (в настоящия анализ ние ще използваме конституционното име на Република Македония). В Кипър, който де факто продължава да бъде разединен между официално признатата Република Кипър на юг и от турската кипърска общност на север, която е обявила своя държава (призната единствено от Турция), Никозия е на практика последната столица в Европа, която е разделена на две части, между които има граница, бетонни и телени огради. Тази граница официално се нарича „зелена линия“ или още „буферна зона“.

То включва страните от Югоизточна Европа, които към началото на XXI в. не са членове на Европейския съюз, но които се стремят да се присъединят към него. Към Западните Балкани се причисляват най-вече следните седем държави: Хърватия, Сърбия, Черна гора, Македония, Албания, Босна и Херцеговина, Косово, като от тях Хърватия вече е член на ЕС от 1 юли 2013 г. С други думи – страните от Западните Балкани са всички страни, които са възникнали след разпадането на Югославия, но без Словения (която се присъедини към Европейския съюз на 1 май 2004 г.) и плюс Албания.

Понятието „Западни Балкани” бе утвърдено предимно от институциите на ЕС, за да се открият страните кандидатки и страните потенциални кандидатки за членство в Европейския съюз. В този смисъл, това е по-скоро политическо, отколкото географско наименование, което е възникнало и добило популярност за пръв път в периода 1999 - 2000 г.⁷

Словения и Турция не са включени в този анализ, тъй като географски много малка част от техните територии попада в района на Югоизточна Европа.⁸ Република Кипър също географски е отдалечена от региона и има своя специфика. Гърция е член на ЕС от далечната 1981 година. България и Румъния са по-скоро част от региона на Централна и Източна Европа, страните от които се присъединиха към Европейския съюз съответно през 2004 и 2007 г. Въпреки подписаното през 2014 г. Споразумение за асоцииране с ЕС, Молдова официално не е част от групата на настоящите страни кандидатки или потенциални кандидатки за членство в ЕС, а е причислена към страните от политиките на съседство и Източното партньорство на ЕС.⁹

Настоящото изследване е разделено на четири глави. В първа глава акцентът е поставен върху процеса на стабилизиране и асоцииране

⁷ Определянето на това кои страни в кои региони попадат, много често е твърде условно и се разминава в различните източници. Словения, например, невинаги е включвана в региона на Югоизточна Европа, особено след като тя стана член на ЕС през 2004 г. Хърватия също не определя себе си като част от Западните Балкани, в т.ч. след като се присъедини към ЕС. В настоящия анализ ние приемаме, че Хърватия е част от този регион, защото когато това понятие доби популярност, в него попадат именно седемте цитирани по-горе страни.

⁸ За пример може да се посочи Турция. Само 3% от нейната територия се намира в района на Югоизточна Европа, докато останалата част е разположена в Азия. В допълнение, въпреки статута на страна - кандидат за членство в ЕС, геополитическите, икономическите и културните особености на Турция, както и нейният мащаб, са много различни от тези на страните от Западните Балкани.

⁹ За повече информация по отношение на дефинирането на региона на Югоизточна Европа, виж: Моралийска, М. (2015), „България в регионалното икономическо сътрудничество в Югоизточна Европа“, Издателство „Авангард Прима“, София, 2015 г., стр. 16-19.

към ЕС на Западните Балкани, както и върху етапите, с които се характеризира присъединяването на страните към Съюза.

Както вече бе посочено, целта на настоящото изследване не е да анализира в детайли перспективите на Западните Балкани за членство в ЕС. Тези проблеми би следвало да са предмет на отделен анализ. Но за да оценим перспективите на страните от Западните Балкани да приемат еврото по стандартния метод, т.е. съгласно правото и процедурите на ЕС, първо трябва да направим преглед на техните перспективи за членство в ЕС.

В началото на първа глава е представена общата рамка на процеса на стабилизиране и асоцииране. В следващия раздел са проследени стъпките за преминаване от процес на асоцииране към процес на присъединяване и членство в ЕС. В последните раздели от първа глава са посочени специфичните особености и характеристики на всяка една от страните от Западните Балкани, както и техните перспективи за членство в Европейския съюз.

Във втора глава се анализира преходът от членство в ЕС към пълно приобщаване на новите държави - членки на ЕС, към политиките, реформите и правилата на Икономическия и паричен съюз. Направено е кратко обобщение на развитието на Икономическия и паричен съюз в ЕС. След това са представени етапите в процеса на присъединяване към еврозоната и приемане на еврото съгласно стандартния подход, както и основните характеристики на тези етапи. Накрая са анализирани прилаганите от страните от Западните Балкани валутнокурсови режими и парични политики, както и съвместимостта на тези режими и политики с подготовката за членство в еврозоната.

В трета глава акцентът е върху значението на еврото за страните от Западните Балкани и видовете евроизация, които се прилагат в региона. Предоставена е дефиниция на понятието евроизация и са очертани различните видове евроизация. Анализирани са аспектите на видовете евроизации в региона на Западните Балкани. В трета глава са представени също възможностите останалите страни от Западните Балкани, в допълнение на Черна гора и Косово, също да въведат еврото на база на едностранната евроизация, т.е. посредством едностранния подход и приемането на режим, който не е съгласуван с институциите и правото на ЕС. В тази глава накратко е представен и третият неофициален подход на приемане на еврото – посредством неофициална евроизация на страните, под натиска и действията на пазарните участници.

В последната четвърта глава са открити ефектите от потенциалното приобщаване на страните от Западните Балкани към Ико-

номическия и паричен съюз на ЕС. Представена е детайлна и сравнителна статистика на основните икономически показатели в тези страни, както и най-важните ползи, разходи, предимства и предизвикателства от приемане на еврото съгласно стандартния подход на спазване на етапите, процедурите и правото на Европейския съюз. Очертани са перспективите на държавите от Западните Балкани за бъдещо присъединяване към Икономическия и паричен съюз и еврозоната.

Информацията и текстът в настоящото изследване са актуални към месец юни 2017 г., освен ако не е посочено друго.

Авторите на настоящото изследване биха желали да благодарят на рецензентите проф. д-р Ингрид Шикова и гл. ас. д-р Моника Моралийска, както и на проф. д-р Георги Димитров, гл. ас. д-р Гергана Радойкова, д-р Борислав Мавров, д-р Линка Тонева и Велислав Иванов за техните бележки и препоръки.

ПЪРВА

Г Л А В А

Процес на стабилизиране, асоцииране и присъединяване към ЕС

Преди да разгледаме въпросите, които имат отношение към приемане на еврото от Западните Балкани, следва първо да представим процеса на стабилизиране и асоцииране на страните от региона, както и степента им на подготовка и перспективите за присъединяване към Европейския съюз. В това представяне няма да се спираме на разпадането на Югославия и военните, икономическите и съпътстващите ги социални и етнически конфликти и проблеми, а само ще ги маркираме, където това е необходимо.

Всички тези страни, без Албания, но заедно със Словения, в един продължителен период през XX век са били част от Югославия – федерация с много висока степен на интеграция между отделните републики в нея. В Югославия се е прилагала и обща валута – югославският динар. Което означава, че те и преди са били част от паричен съюз, който се разпада заедно с разпадането и на федерацията.

В настоящата първа глава ще разгледаме общата рамка на процеса на стабилизиране и асоцииране, а след това основните промени, които настъпват при преминаването от процес на асоцииране към постепенно присъединяване към ЕС. За да разберем по-добре процесите и явленията в региона на Западните Балкани, ще представим накратко и най-специфичните особености на всяка една от страните в региона. Накрая ще очертаем какви са според нас перспективите за членство в ЕС на страните от Западните Балкани, като ще дефинираме и факторите, които влияят на тези перспективи.

1.1. Обща рамка на процеса на стабилизиране и асоцииране

Споразуменията за стабилизиране и асоцииране, които страните от Западните Балкани са подписали с Европейския съюз и неговите държави членки, са една от най-важните стъпки в процеса им на европейска интеграция и постепенно присъединяване към Европейския съюз. Разбира се, този процес е съгътстван и от много други елементи, някои от които ще бъдат анализирани по-подробно в настоящото изследване.

Процесът на европейска интеграция обикновено започва с осигуряване на привилегирован търговски достъп и предоставяне на техническа и финансова помощ от ЕС. След това на дневен ред настъпва договарянето и прилагането на споразуменията за стабилизиране и асоцииране. Признаването на статута на страна кандидат и започване на преговорния процес е следващата съществена стъпка, като след това протича дълъг етап на отваряне, обсъждане и временно затваряне на всички преговорни глави. Едва след временното затваряне на всички преговорни глави се подготвя договорът за присъединяване към ЕС и се организира церемония по неговото подписване. След като приключи процесът на ратификация на договора за присъединяване, настъпва датата на членство в ЕС.¹⁰

С членството си в ЕС новоприсъединилата се страна става държава членка с право на изключение (право на дерогация) по отношение на Икономическия и паричен съюз, т.е. не всички разпоредби на Икономическия и паричен съюз на ЕС се прилагат за нея, а само някои конкретни клаузи от тази част на Договора за функциониране на ЕС. Най-важното изключение (но не единственото) е, че държавите - членки на

¹⁰ Тези стъпки по пътя към членство в ЕС са описани в редица изследвания, в т.ч. в: Grabbe, H. (2001). *How does Europeanization affect CEE governance? Conditionality, diffusion and diversity*, Journal of European Public Policy 8:6. December 2001. Taylor & Francis Ltd. p. 1020. Те ще бъдат предмет на допълнително обсъждане и в тази първа глава на настоящия анализ.

ИПС с право на дерогация, не са част от еврозоната и единната европейска валута не може да е официалното законно платежно средство на тяхната територия.

Но нека се върнем на споразуменията за стабилизиране и асоцииране и тяхното значение. Те представляват рамка от договорни отношения между Европейския съюз и държавите от Западните Балкани, която има за цел създаването на взаимни права и задължения. Тези споразумения би следвало да доведат до стабилност в Западните Балкани, включително като предпоставка за осъществяването на свободна търговия с държавите - членки на ЕС, а едва впоследствие, макар и да не е задължително, и до по-нататъшната им интеграция в Европейския съюз.

В началото на своето функциониране Европейските общности се състоят от шест държави членки, като изграждането на тези общности е в основата на съществуващия днес Европейски съюз.¹¹ По линия на политиката на разширяване до 2007 г. включително към Европейските общности се присъединяват на различни етапи още двадесет и една държави, достигайки общия брой от двадесет и седем.

След влизането в сила на Договора от Лисабон, правосубектността на Европейските общности се съсредоточава в юридическа правосубектност на Европейския съюз, който е създаден по-рано с влезлия през 1993 г. Договор от Маастрихт. Европейският съюз продължава политиката на разширяване в посока към Западните Балкани, в резултат на което Хърватия се присъединява към него на 1 юли 2013 г.

По този начин Европейските общности с годините са се трансформирали в много по-разширен Европейски съюз, обхващащ държави с различни национални особености и характеристики. За да се стигне до разширяване с толкова много и разнородни държави и за да бъде улеснено въвеждането на общите разпоредби на правото на Европейските общности, се е налагало използването на различни подходи в предприеждания процес. Въпреки че разширяването на Европейските общности е било организирано в повечето случаи чрез преговори с групи държави, в крайна сметка се оценява индивидуалният напредък на всяка държава по прилагането на достиженията на общностното право (т.нар. *acquis communautaire*). Независимо от това, както ще проследим по-надолу, докато при Източното и предходните разширявания груповият подход е доминиращ, то в случая на Западните Балкани се прилага по-отчетливо индивидуалният подход към всяка от тях и се очаква поэтапното им присъединяване към ЕС.¹²

¹¹ Шестте държави - основателки на Европейските общности, са Франция, Германия, Италия, Белгия, Нидерландия и Люксембург.

¹² Преди присъединяването на Хърватия към ЕС през 2013 г., единственото разширяване на Европейските общности или ЕС, когато само една страна кандидат се е присъединявала, е разширяването с Гърция, която става член през 1981 г.

Като една от причините за промяната на подхода на разширяване на ЕС можем да посочим събитията на Балканския полуостров през 90-те години на XX век. Те обясняват не само подхода на ЕС спрямо страните от Западните Балкани, но и идеята за подписване на споразумения за стабилизиране и асоцииране с тези страни. Те се различават от европейските споразумения за асоцииране, които са сключени по-рано от Европейските общности и техните държави членки със страните от Централна и Източна Европа.

Особеното и различното при споразуменията със страните от Западните Балкани е ключовата дума „стабилизиране“ в заглавията им, която има своите исторически предпоставки от войните и конфликтите, които последваха разпадането на Югославия в началото на 90-те години на XX век. Макар процесът на стабилизиране и асоцииране да датира още от 1999 г., едва на заседанията във Фейра през 2000 г. и Солун през юни 2003 г. Европейският съвет застъпва по-ясно и категорично идеята, че всички държави, които участват в процеса на стабилизиране и асоцииране, са потенциални кандидатки за членство в Европейския съюз.

Европейският съвет в Солун през 2003 г. съвпада с процеса на ратификация на договорите за присъединяване към ЕС на осем страни от Централна и Източна Европа и на две от Средиземноморския басейн (Кипър и Малта), които стават членове на ЕС малко по-късно – на 1 май 2004 г. Именно с присъединяването на тези десет страни към ЕС, а по-късно и на България и Румъния, фокусът на ЕС се насочва към страните от Западните Балкани, в които етническото и социално напрежение е все още твърде високо.¹³

По отношение на подбудите, провокирали Европейския съюз да прояви повече ангажираност към страните от Западните Балкани, автори като Шефърд и др. открояват кризата и войната в Косово през 1999 г. като показващи неспособността на ЕС на този първоначален етап да се намеси ефикасно, за да предотврати насилието в съседна на него територия. Той определя събитията в Косово като катализатор на идеята за ролята на ЕС като стабилизиращ фактор не само за икономиките и демокрацията в тези държави, но и като гарант за сигурността на континента.¹⁴ Няколко години по-рано Европейският съюз не

¹³ Етническото и социално напрежение в региона на Западните Балкани не е напълно преодоляно и до днес, което показват и събитията от края на 2016 г. и началото на 2017 г., включително проблемите с напрежението между Сърбия и Косово, с организирането на избори и последващо съставяне на правителство в Македония, с конституционните и други затруднения в Босна и Херцеговина, с политическите противопоставяния и организираната престъпност в Албания, с опита за преврат в Черна гора и т.н.

¹⁴ Shepherd, A. (2009), *The War over Kosovo: Ten Years On. A Milestone in the History of the EU: Kosovo and the EU's International Role*, Source: International Affairs (Royal Institute of International Affairs), May 2009. p. 513.

успява да спомогне за навременното предотвратяване и на други военни конфликти, като това е валидно включително за Хърватия и в още по-голяма степен за Босна и Херцеговина. Етническите прочиствания там водят до много жертви, в т.ч. и до събитията в Сребреница, както и до изселването на голяма част от населението. В допълнение, столицата Сараево е окупирана в продължение на около четири години, което се случва в непосредствена близост до сърцето на Европа.

Тези събития довеждат до по-решителен подход на ЕС към страните от Западните Балкани. Началото е поставено още на заседанието на Европейския съвет в Хелзинки през декември 1999 г., когато ЕС се обявява за насърчаване на стабилизирането и икономическото възстановяване на тези държави. ЕС отчита и необходимостта от тяхното подпомагане с оглед преодоляване на последствията от разпадането на Югославия. В заключенията от Европейския съвет в Хелзинки се посочва, че перспективата за споразумения за стабилизиране и асоцииране следва да позволи по-близки отношения във всички области между ЕС и региона на Югоизточна Европа. Посочва се също, че подкрепата на ЕС за този регион ще зависи от неговия ясен и видим ангажимент за сътрудничество с цел постигане на общи политически приоритети. В заключенията от Европейския съвет в Хелзинки все още не се използват думи като „разширяване“ или „присъединяване“ на страните от региона към ЕС.¹⁵

Независимо че Европейският съвет във Фейра на 19-20 юни 2000 г. за пръв път декларира по-ясно, че страните от Западните Балкани също са потенциални кандидатки за членство, както и че процесът на стабилизиране и асоцииране на този регион е залегнал в отделна секция от заключенията (наименувана вече „Западни Балкани“), тези въпроси са включени в раздела за външни отношения на ЕС. Секцията „Разширяване“ от заключенията се отнася единствено за страните от Централна и Източна Европа, както и за Турция, като тя е в първия раздел относно бъдещето на ЕС.¹⁶

Тъй като фокусът на изследването са Западните Балкани, няма да навлизаме в дълбочина относно перспективите за членство на Турция в ЕС. Необходимо е да споменем, обаче, че желанието на Турция за близки взаимоотношения с Европейските общности датира още от 1959 г.

¹⁵ Виж: Helsinki European Council, Presidency Conclusions, 10 and 11 December 1999, „Stability for South-Eastern Europe“ section. В заключенията от Европейския съвет в Хелзинки все още се използва по-широко понятието „Югоизточна Европа“, като терминът „Западни Балкани“ още не е добил популярност (той се използва само веднъж в рамките на тези заключения, в предходната секция, където се споменава, че трябва да има обща стратегия на ЕС по отношение на Западните Балкани).

¹⁶ Виж: Santa Maria da Feira European Council, Presidency Conclusions, 19 and 20 June 2000, „Western Balkans“ and „Enlargement“ sections.

(две години след подписването на Договорите от Рим през 1957 г.). През 1963 г. е подписано Споразумение за асоцииране, което е познато като Споразумението от Анкара, а молбата на Турция за членство в Европейските общности е подадена през 1987 г. През 1996 г. влиза в сила митническият съюз между Европейските общности и Турция. Статутът на страна кандидат тя получава едва през 1999 г. на Европейския съвет в Хелзинки. Има много автори, които се стремят да обяснят неизпълненото (или дори според някои неизпълнимо) присъединяване на страната към ЕС. Съпоставя се по интересен начин Източното разширяване и преговорите за членство в ЕС на Турция. Макар Източното разширяване да не е било посрещнато с огромен ентузиазъм, то все пак не е получило категоричен отпор, какъвто е случаят с Турция.¹⁷ Докато държави като Австрия, Франция и Кипър открито поставят трудно преодолими искания или не поддържат идеята за членство на Турция, Германия излиза с алтернативно предложение за т.нар. стратегическо (привилегировано) партньорство, което вече не означава забавяне, а по-скоро възпиране от идеята да се върви по пистата на бъдещо присъединяване на Турция към ЕС. Турция не приема подобен подход и продължава да настоява за пълноправно членство в ЕС или спиране на преговорния процес. След опита за държавен преврат в Турция през месец юли 2016 г. и реакцията на турските власти, съпроводени с масови арести и уволнения, както и заплахата за възможността за връщане на смъртното наказание, изгледите за членство на Турция в Европейския съюз допълнително намаляват.

Турция е един съвсем различен кандидат за членство в ЕС, сравнено със страните от Западните Балкани. Това е така не само заради нейното географско положение; размерът на нейната територия, население и икономика; политическите развития; отношенията с кюрдското малцинство в страната; отношенията със северната част на остров Кипър (Турция единствена е признала суверенитет на т.нар. „Севернокипърска турска република“); замразените с години преговорни глави за членство в Съюза, но и поради редица други характеристики.

Перспективата на страните от Западните Балкани като потенциални кандидати за членство в ЕС е потвърдена и в Декларацията от Загреб, в резултат на срещата на върха от 24 ноември 2000 г.¹⁸ Показателно е, че държавните и правителствени ръководители на държавите - членки на ЕС, се срещат заедно с ръководителите на страните от Западните Балкани в столицата на Хърватия, т.е. извън рамките на ЕС към онзи момент. Изборът на столицата на една от страните от региона, и то именно на тази, която е с най-голям потенциал в краткосрочен план

¹⁷ İçener, E., Phinnemore, D., and Papadimitriou, D. (2010), Continuity and change in the European Union's approach to enlargement: Turkey and Central and Eastern Europe compared, Southeast European and Black Sea Studies, 10(2), p. 211.

¹⁸ Виж: Zagreb Summit, 24 November 2000, Final Declaration.

за членство в ЕС, не е случаен. В рамките на тази декларация страните от региона на Западните Балкани се ангажират да дадат нов тласък на политиката на добросъседски отношения, които се базират на договаряне на решения на възникналите спорове; защитата правата на малцинствата; спазването на международните задължения, включително и по отношение на сътрудничеството с Международния наказателен трибунал на ООН за бивша Югославия (трибунала в Хага). Страните от Западните Балкани се ангажират с тази декларация и да установят регионално сътрудничество между тях, което да води до политически диалог, регионална свободна търговия, близко сътрудничество в областта на правосъдието и вътрешните работи и други. Декларацията от Загреб е подписана от пет държави от Западните Балкани, а именно Албания, Босна и Херцеговина, Македония, Съюзна република Югославия и Хърватия.¹⁹

Междувременно е постигната договореност, че присъединяването на Западните Балкани към ЕС ще се базира отново на критериите от Копенхаген от 1993 г., които са валидни и за страните от Централна и Източна Европа. Все пак към страните от Западните Балкани има и допълнителни критерии и изисквания, най-същественото от които е сътрудничеството с Международния трибунал в Хага, който има за цел да подведе под съдебна отговорност извършителите на престъпления срещу човечеството, направени по време на войните при разпадането на бивша Югославия.

Европейският съвет в Ница през декември 2000 г. продължава линията, зададена от декларацията от Загреб, като акцентира върху индивидуалното третиране на всяка от страните от Западните Балкани. Западните Балкани отново са позиционирани в раздела за външните отношения на ЕС, където са и теми като отношенията на ЕС със страните от Средиземноморието, политиката за развитие спрямо трети страни и други.²⁰

На Европейския съвет в Солун от 19-20 юни 2003 г. нагласите за приобщаването на страните от Западните Балкани към ЕС са потвърдени, като същевременно е съгласувано и следното приложение: „Солунски дневен ред за Западните Балкани: движение към европейска интеграция“. В рамките на този Европейски съвет се обсъждат отношенията на партньорство между ЕС и страните от Западните Балкани и помощта, която ще получат държавите под формата на финансова

¹⁹ По това време Черна гора и Косово са още част от Съюзна република Югославия. Черна гора обявява независимост на 3 юни 2006 г. (през 2003 г. Съюзна република Югославия се трансформира в Държавна общност на Сърбия и Черна гора), а Косово обявява независимост на 17 февруари 2008 г.

²⁰ Виж: Nice European Council, Presidency Conclusions, 7-10 December 2000, „Western Balkans“ section.

подкрепа за осъществяването на необходимите реформи.²¹ Въпросите за Западните Балкани вече са обособени в отделен раздел на заключенията на Европейския съвет.²² Мястото на провеждане на заседанието на Европейския съвет, където се вземат важните решения за перспективите на страните от региона на Западните Балкани към ЕС, също не е случайно. Заседанието бележи края на Гръцкото председателство на Съвета на ЕС през първата половина на 2003 г., а Солун е вторият по големина град в Гърция след столицата Атина, но той е много по-близо до Западните Балкани, отколкото гръцката столица.

Европейският съвет в Брюксел на 12-13 декември 2003 г. потвърждава, че бъдещето на страните от Западните Балкани е в Европейския съюз, но скоростта на присъединяването им зависи изцяло от техния собствен напредък. Признава се, че напредъкът към този момент не е особено голям, като се насърчават реформите в областите на административния капацитет, правораздавателната система, борбата с организираната престъпност и корупцията. Започва да се наблюдава все по-голяма взискателност към стремящите се към европейска интеграция държави.²³

По този повод автори като Хедър Грабе отбелязват, че изискванията към новите кандидатки са много по-завишени, отколкото са били те към страните от предходните разширявания, където Европейските общности не са имали думата за качеството или организацията на политическите институции или държавните служби.²⁴ Анализирайки подхода на разширяване към Западните Балкани, прави впечатление, че той е много по-взискателен дори и от този към страните от Централна и Източна Европа. Доказателство за това е стремежът на ЕС да се обсъждат първо тази част от преговорните глави, които са по-трудни за договаряне, за разлика от петото разширяване към Централна и Източна Европа, при което се разглеждат и затварят първо по-лесните за договаряне глави. Това на практика удължава допълнително преговорния процес със страните от Западните Балкани.

За да се улесни преходът на страните от Западните Балкани към Европейския съюз, последният изработва рамка за подпомагане на реформите в тях. Едни от най-важните елементи на тази рамка на Европейския съюз са следните:

- Споразумения за стабилизиране и асоцииране;

²¹ По-късно обхващат на помощта за Западните Балкани залага в следния регламент: Регламент (ЕО) № 533/2004 на Съвета от 22 март 2004 година относно установяване на европейски партньорства в рамките на процеса за стабилизиране и асоцииране.

²² Виж: Thessaloniki European Council, Presidency Conclusions, 19-20 June 2003, „Western Balkans“.

²³ Brussels European Council, Presidency Conclusions, 12 and 13 December 2003.

²⁴ Grabbe, H. (2001), *How does Europeanization affect CEE governance? Conditionality, diffusion and diversity*, Journal of European Public Policy 8:6. December 2001. Taylor & Francis Ltd. p. 1014-1015.

- Редовни годишни доклади за напредъка на всяка от страните от Западните Балкани;
- Механизъм за финансово подпомагане. След 2007 г. страните кандидатки, както и страните потенциални кандидатки получават финансова помощ от Европейския съюз чрез така наречения Инструмент за предприсъединителна помощ. Инструментът за предприсъединителна помощ е съставен от пет компонента:
 - 1) подкрепа за осъществяването на преход и институционално изграждане;
 - 2) трансгранично сътрудничество (с държави - членки на ЕС, и други страни, отговарящи на условията на Инструмента за предприсъединителна помощ);
 - 3) регионално развитие (транспорт, околна среда, регионално и икономическо развитие);
 - 4) човешки ресурси (укрепване на човешкия капитал и борба със социалното изключване); и
 - 5) развитие на селските райони.²⁵
- Насърчаване на регионалното сътрудничество и добросъседските отношения – този елемент е тясно насочен към осигуряване на сигурност и стабилност в региона.²⁶

Всеки един от тези елементи на рамката на Европейския съюз в процеса на стабилизиране и асоцииране на страните от Западните Балкани има своето значение за региона. Механизмът за финансово подпомагане осигурява финансова подкрепа за реформи и дейности, които имат значение за процеса на европейска интеграция. Редовните годишни доклади на Европейската комисия за всяка една от страните очертават постигнатото от тях, но наблягат и на сферите, където не е осъществен достатъчен напредък и следва да се предприемат допълнителни мерки. Процесът на регионално сътрудничество е също основополагащ за процеса на европейска интеграция.

От рамката за стабилизиране и асоцииране на страните от Западните Балкани особено приоритетно е подписването и прилагането на споразуменията за стабилизиране и асоцииране със страните от региона. Те са най-важните договорни отношения между държавите от региона и ЕС в периода преди присъединяването към ЕС, защото с тях

²⁵ Преди 2007 г. финансовата помощ за Западните Балкани се е осъществявала от други програми. Предприсъединителната помощ за Централна и Източна Европа е била реализирана от други предприсъединителни програми, а именно програми ФАР, САПАРД, ИСПА.

²⁶ За повече информация, виж страницата на Европейската комисия за процеса на стабилизиране и асоцииране на адрес: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/sap_en.

държавите членки и страните от региона придобиват конкретни права и поемат определени задължения едни към други. Тези права и задължения са по отношение на области, които имат пряко отношение към процеса на европейска интеграция. Една от най-съществените характеристики на тези споразумения е търговската им част, като посредством нея се либерализира чувствително търговията между съответната страна и държавите - членки на ЕС. Търговията с промишлени стоки се освобождава в най-голяма степен, докато за селскостопанските и някои други чувствителни стоки се наблюдава по-малка либерализация и специални клаузи. По правило търговията между страните от Западните Балкани и ЕС се освобождава асиметрично, като ЕС либерализира по-бързо вноса от Западните Балкани в единния му пазар с цел да стимулира тяхното търговско и икономическо развитие.

Освен търговската част, в споразуменията за стабилизиране и асоцииране се съдържат и редица разпоредби, които имат за цел разширяване на сътрудничеството между ЕС, неговите държави членки и съответната страна в много и разнообразни сфери на икономиката, правосъдието и вътрешните работи, митнически и данъчни въпроси, културното и друго сътрудничество. Всяка от страните по споразумението поема и конкретни договорености в областта на свободите на движение, политиката на конкуренция, отпускането на държавни помощи и други. Важен аспект в тези споразумения е и ангажиментът на страните от Западните Балкани да хармонизират своето законодателство в съответствие с достиженията на правото на ЕС.

За да функционират успешно споразуменията за стабилизиране и асоцииране в държавите от Западните Балкани, е предвидена и институционална рамка, която следва да анализира тяхното прилагане и евентуалните практически или правни проблеми за изпълнението им. Част от тази институционална рамка е Съветът за стабилизиране и асоцииране. Той се събира на ниво министри, заседава веднъж годишно и представлява институцията на най-високо равнище, която следи за изпълнението на съответното споразумение. Работата на този съвет се подпомага от Комитета за стабилизиране и асоцииране, който също заседава веднъж годишно, но обикновено на ниво заместник-министри. Към Комитета за стабилизиране и асоцииране са създадени няколко подкомитета в определени области, които също се събират на годишна база, за да могат да обсъждат изпълнението на споразумението в съответната област. В съвета, комитета и подкомитетите, освен представители на страната от Западните Балкани, участват винаги и представители на Европейската комисия, както и на държавите - членки на ЕС. Парламентарният комитет по стабилизиране и асоцииране е друга институция към тези споразумения, която има правомощия по осъществяването на сътрудничеството между Европейския парламент и националните парламенти на съответната страна от Западните Балкани.

Предоставянето на финансово подпомагане в периода преди присъединяването към ЕС е под условие. Най-съществената условност е свързана именно с изпълнението от държавата от Западните Балкани на ангажиментите, които тя е поела със споразумението за стабилизиране и асоцииране.

Въпреки договорните отношения в рамките на споразуменията за стабилизиране и асоцииране, които са свързани с редица отговорности за страните от Западните Балкани, сключването на този вид споразумения не гарантира възможността за членство в Европейския съюз. Държавите от региона трябва да направят още по-значими реформи и да покажат, че могат да прилагат в пълнота и ефективно правото на ЕС, за да бъдат признати за потенциални кандидатки. След това те трябва да достигнат до статута на страна кандидат и едва тогава, в рамките на преговорния процес с ЕС, да докажат способността да бъдат приобщени като членове в него. Дългият и сложен преговорен процес за присъединяване към ЕС ще бъде разгледан в следващия раздел от анализа.

1.2. От асоцииране към присъединяване в ЕС

Процесът на присъединяване на страните от Западните Балкани към ЕС се оказва много по-дълъг, труден и изпълнен с предизвикателства, отколкото се очакваше в началото. В страните от Западните Балкани очакванията бяха, че процесът на европейска интеграция и постигането на членство в ЕС ще отнемат много по-малко време и усилия. Нещо повече, той далеч не е приключил, а усещането е, че с годините изискванията и препятствията пред този процес допълнително се увеличават. Новите предизвикателства пред процеса на присъединяване на Западните Балкани към ЕС идват както отвътре – по-бавни реформи, етнически и социални напрежения, несправяне с организираната престъпност и корупцията, така и от фактори извън региона – икономическите, финансови, дългови, бежански, мигрантски и други кризи в ЕС, оттеглянето на Обединеното кралство от ЕС, надигането на популистки вълни, намаляването на подкрепата в държавите членки за разширяване на ЕС и други.

В настоящия дебат за бъдещето на ЕС, който се концентрира върху това как ще изглежда ЕС-27 до 2025 г. (т.е. без Обединеното кралство, но и без нови присъединявания към ЕС в близките години), темата за разширяването на ЕС и възможността останалите страни от Западните Балкани да станат част от него отсъства като че ли от непосредствения дневен ред на ЕС. Едни от основните причини за това са, че ЕС се стреми да се фокусира върху собствените си проблеми, а така също и поради липсата на обществена подкрепа в държавите - членки на Съюза, за бъдещи разширявания. Тези и други обстоятелства влияят негативно

на европейската перспектива на Западните Балкани и действат демотивиращо за осъществяването на непопулярни реформи в страните от региона.

Проблемите в ЕС и Западните Балкани не правят по-малко актуални анализите за перспективите на страните от региона за присъединяване към ЕС, а впоследствие и към еврозоната. Напротив, тези анализи стават още по-необходими, защото запазването на мира в ЕС-27 е високо приоритетна цел, но не по-малко важно е запазването на мира и на Балканите, което трудно би се осъществило без европейската перспектива, икономическото възстановяване и развитие на региона.

Процесът на присъединяване към ЕС на страните от Западните Балкани до голяма степен продължава да зависи от успешното прилагане на споразуменията за стабилизиране и асоцииране. Както вече бе посочено, ефективното им изпълнение е важна стъпка, макар и тя да не води задължително до членство в ЕС. Независимо от това, прави впечатление, че както при разширяването на ЕС в посока Централна и Източна Европа, така и при Западните Балкани, споразуменията за стабилизиране и асоцииране се приемат в страните кандидатки по-скоро като етап към желаната за тях крайна цел, а именно постигането на членство в ЕС. Показателно за това са сравнително кратките срокове при подаване на молби за членство в ЕС от страните от региона, малко след подписването или влизането в сила на тези споразумения.²⁷

Присъединяването на нови страни към ЕС е уредено в Договора за Европейски съюз, повече информация за което се съдържа в каре 1.

Изисквания и процедура за разширяване съгласно Договора за ЕС

Каре 1

Изискванията и процедурата за разширяване на ЕС са разписани в чл. 49 от Договора за Европейски съюз. Съгласно неговите разпоредби, всяка европейска държава, която зачита ценностите, посочени в член 2 от този договор, и се ангажира да ги насърчава, може да поиска да членува в Съюза. В правото на ЕС не е дефиниран терминът „европейска държава“, но страните от Западните Балкани географски, политически, исторически, икономически и културно са част от Европа. От това следва, че като основно условие за присъединяване към ЕС се очертава зачитането и спазването на ценностите на ЕС.

В посочения член от Договора за ЕС се определя и процедурата при подаването на молба за членство в ЕС. Европейският парламент

²⁷ За датите на подписване и влизане в сила на споразуменията за стабилизиране и асоцииране, както и за датите на подаване на молби за членство в ЕС, виж таблица № 1.

и националните парламенти на държавите членки следва да бъдат информирани за тази молба. Държавата заявител подава молбата си до Съвета на ЕС (представляващ интересите на държавите - членки на ЕС), който се произнася с единодушие, след като преди това се е консултирал с Европейската комисия и е получил одобрението на Европейския парламент. Одобрението на Европейския парламент следва да бъде прието с мнозинство от неговите членове. Прави впечатление необходимостта от единодушие на всички настоящи държави - членки на ЕС, за да може той да се разшири с нов член.

Съгласно Договора за ЕС, в рамките на тази процедура се вземат предвид критериите за присъединяване, които са одобрени от Европейския съвет. В случая се имат предвид основно критериите от Европейския съвет в Копенхаген, които след това бяха доразвити от Европейския съвет в Мадрид.

Условията за приемане на нови членове и налагащите се от това приемане изменения на договорите, върху които се основава Съюзът, се уреждат в споразумение между държавите - членки на ЕС, и държавата, подала молба за членство. Това споразумение на практика е договорът за присъединяване, който се подписва след приключването на преговорния процес. Договорът за присъединяване към ЕС подлежи на ратификация от всички договарящи се държави, т.е. държавите - членки на ЕС, и страната кандидат, съгласно съответните им конституционни изисквания.

Както се определя и в Договора за Европейски съюз, за да могат да се присъединят към Съюза, страните кандидатки следва да изпълнят критериите, които са одобрени от Европейския съвет. Критериите за присъединяване на нови държави към ЕС са дефинирани основно в заключенията от Европейския съвет от Копенхаген през 1993 г. Както вече бе отбелязано, това са критерии, които бяха разписани за страните от Централна и Източна Европа, но те се прилагат с пълна сила и за страните от Западните Балкани. Те са следните:

- наличието на стабилни институции, гарантиращи демокрацията, върховенството на закона, човешките права и зачитане и защита на малцинствата;
- наличието на функционираща пазарна икономика и способност за справяне с конкуренцията и пазарните сили в ЕС;
- способност за поемане и ефективно изпълняване задълженията по силата на членството в ЕС, включително придържане към целите на политическия, икономическия и паричния съюз.

Освен изпълнението на тези критерии от страната кандидат, има още едно условие, дефинирано на Европейския съвет в Копенхаген,

което не зависи от нейния индивидуален напредък. Съюзът също би следвало да разполага с необходимия капацитет за присъединяване на нови държави, като се стреми да съхрани моментното състояние и импулса на процеса на европейска интеграция.²⁸ Това условие, както и водещата роля на Европейския съюз в преговорите за членство, са повод за автори като Хедър Грабе да твърдят, че има неясна връзка между изпълнението на зададените цели и конкретните ползи за страната кандидат. Те защитават тезата, че критериите от Копенхаген са по-скоро условни и неясни, отколкото конкретни.²⁹ Някои анализатори дори са на мнение, че тези критерии нарочно са зададени толкова широко и неясно, за да може политиката на разширяване да продължи да зависи не само от изпълнението на определени условия от страната кандидат, но и от политическата ситуация и решения вътре в самия ЕС.

Европейският съвет в Мадрид през 1995 г. потвърждава критериите от Копенхаген, като добавя и необходимостта от приспособяването на административните структури на страната кандидат. Тя следва да разполага с администрация, която е способна да приеме и да прилага правото на ЕС. В допълнение, в заключенията от Европейския съвет в Мадрид се посочва също, че страната кандидат следва да създаде стабилна икономическа среда и парична политика.³⁰

Ако една европейска държава зачита ценностите на Европейския съюз, а именно на човешкото достойнство, свободата, демокрацията, равенството, правовата държава, както и на правата на човека, включително правата на лицата, които принадлежат към малцинства, тя би могла да подаде молба за членство в Съюза. Много е важно да се отбележи, че това е суверенно право на страната кандидат, а започването на процедурата по присъединяване не е свързано с отправяне на специална покана от ЕС.³¹

След подаването на молба за членство в ЕС, Европейската комисия представя становище относно готовността на страната за бъдещо членство в Съюза. Това становище се базира на степента на изпълнение на критериите от Копенхаген и неговата структура наподобява тази на годишните редовни доклади, тъй като проследява постепенно спазването на всеки един от тези критерии. Въз основа на оценката на Европейската комисия, Съветът на ЕС решава дали и кога да започне

²⁸ Виж: Copenhagen European Council, Presidency Conclusions, 21 and 22 June 1993.

²⁹ Grabbe, H. (2001), *How does Europeanization affect CEE governance? Conditionality, diffusion and diversity*, Journal of European Public Policy 8:6. December 2001. Taylor & Francis Ltd. p. 1025.

³⁰ Виж: Madrid European Council, Presidency Conclusions, 15 and 16 December 1995, „Enlargement“ section.

³¹ Членството в ЕС е свързано с частично отдаване на национален суверенитет, в т.ч. в сферите, където ЕС има изключителни или споделени компетенции, като след присъединяването си новата държава членка участва в процеса на вземане на решения на ЕС.

преговорите със съответната страна.³² Ако Съветът на ЕС приеме кандидатурата с единодушие, на държавата се предоставя статут на страна кандидат и тя може да започне преговорите за членство в ЕС, освен ако не са поставени допълнителни условия преди официалното начало на преговорния процес.

Страната кандидат формално води преговорите за членство в Съюза с държавите членки, като е необходимо единодушието на тези държави за приключването на всяка фаза от преговорния процес, а именно: започване на преговорите, отваряне и временно затваряне на всяка преговорна глава, приключване на преговорния процес, подписване и ратифициране на договора за присъединяване. Европейската комисия има важна роля на медиатор в рамките на преговорния процес.

При воденето на преговорите Комисията, като институцията, защитаваща интересите на Съюза, има съществено значение в комуникацията с кандидатстващата страна. Тя наблюдава прогреса на държавата кандидат по приемането и прилагането на законодателството на ЕС. Това ѝ предоставя цели да даде насоки за изпълнението на задълженията за членство, а същевременно и да увери държавите членки, че страната кандидат изпълнява условията за присъединяване. По време на този процес Комисията информира регулярно Съвета на ЕС и Европейския парламент чрез редовните годишни доклади и други способы.³³

По време на преговорите се обсъжда изпълнението на достиженията на общностното право (т.нар. *acquis communautaire*), като страната кандидат декларира приемането и прилагането на правото на ЕС в съответната област. В преговорния процес по съответния раздел основните елементи, които са предмет на договаряне, са следните:

- *Графикът*, в който страната кандидат ще въведе един или друг акт на правото на ЕС или ще изпълни друг преговорен ангажимент.
- *Графикът*, в който страната кандидат ще създаде нова административна структура или ще реформира съществуваща такава, с цел да се осигури правилно и ефективно прилагане на изискванията на правото на ЕС в съответна област.

³² Досега историята на европейската интеграция съдържа два примера, при които Съветът на ЕС не се е съобразил със становище на Европейската комисия в рамките на процедурите по разширяване. Първият случай е по повод присъединяването на Гърция, при който Комисията заявява, че тя не е готова да се присъедини към ЕС, но Съветът на ЕС взема положително решение. Вторият пример е именно със страна от Западните Балкани, когато Комисията дава на няколко пъти положителна оценка за започване на преговорите с Македония, но Съветът на ЕС не го прави, тъй като не може да бъде постигнато единодушие заради спора за името на страната между Гърция и Македония.

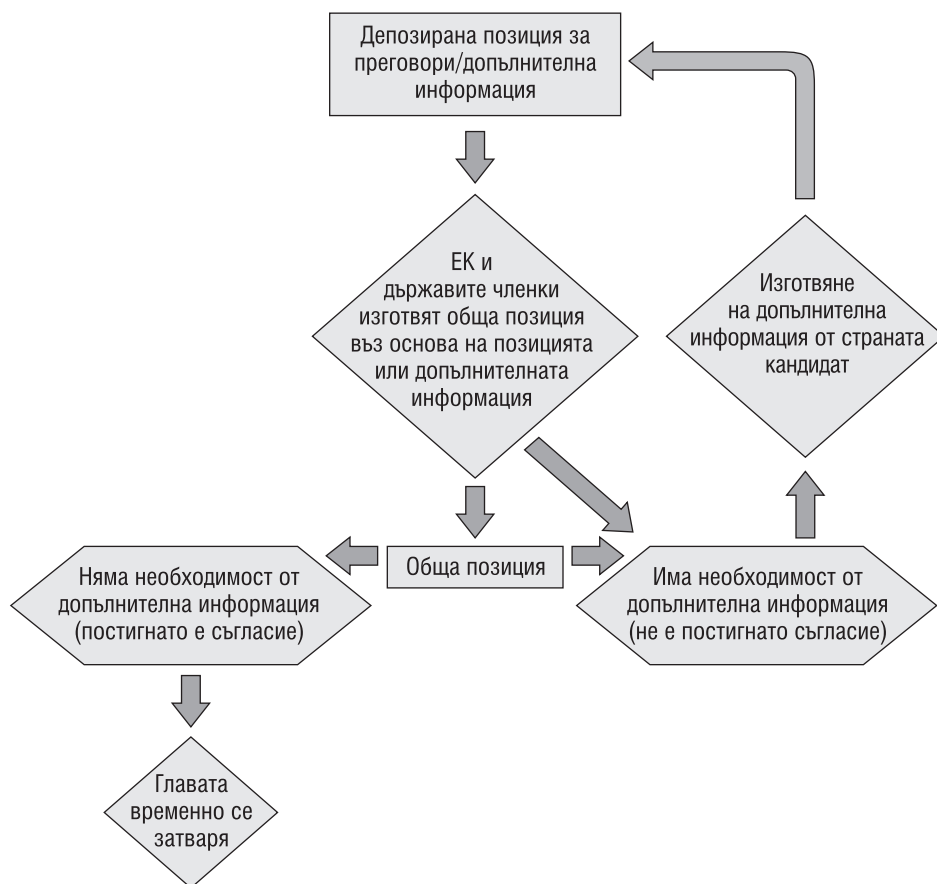
³³ Виж: European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. Conditions for membership. Oversight by the EU institutions at https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/conditions-membership_en.

- *Преходните периоди*, в които временно (за договорения период от време) за бъдещата държава членка някои задължения няма да бъдат изисквани или прилагани. Тези преходни периоди се възприемат като вид отсрочка за съответната държава, в рамките на която тя ще може да се адаптира към законодателството на ЕС. Обхватът на преходния период обикновено е ограничен, като той се отнася до конкретни разпоредби от правото на ЕС, а не до цели актове от това право. Тези разпоредби като правило са сред най-скъпите или трудни за въвеждане в националното законодателство на новоприсъединяващата се страна. Продължителността на преходните периоди е ограничена, като в повечето случаи е само за няколко години и рядко достига седем, осем или повече години.
- *Дерогациите*, които представляват постоянни изключения за страната кандидат, се договарят още по-рядко в рамките на преговорния процес. За разлика от преходния период, където изключението има краен срок, в който то следва да бъде премахнато, то за дерогацията няма подобен срок и съответното изключение от правото на ЕС може да се прилага за неограничено време. Дерогациите могат да бъдат само за определени въпроси, като в повечето случаи са в сфери, където и настоящите държави членки също са договорили дерогация. Много малко вероятно е в рамките на преговорния процес да бъде договорена дерогация в област, която да е изключение само по отношение на въпросната страна кандидат, с която се води преговорният процес.
- Квотите за производство или друг вид *количествени договорености*, които са основно в секторите на земеделието и риболова.
- *Бюджетната и финансова рамка* за първите години на членство в Европейския съюз на съответната страна кандидат.
- *Други въпроси*, които са специфични за съответната страна кандидат.

Преговорите за членство в ЕС със страната кандидат се осъществяват чрез отварянето на т.нар. преговорни глави, които за страните от Западните Балкани наброяват общо 35. Тези преговорни глави покриват различни дялове от законодателството на Европейския съюз, като повече информация за тях и техните наименования е предоставена в Приложение № 1.

Механизмът на преговорите по отделен раздел от преговорния процес с ЕС е представен на фигура № 1 по-долу. В началото на преговорния процес страната кандидат депозира своята преговорна позиция, в която тя декларира приемането и прилагането на правото на ЕС в този раздел. В преговорната позиция тя отправя евентуално и искания за преходни периоди, дерогации или други преговорни елементи. След еднотушното решение на държавите - членки на ЕС, за започването на преговорите по съответния раздел, за което за страните от Западните

Балкани по правило се изисква предварителното покриване на определени стандарти³⁴, преговорите по този раздел могат да започнат.

Фигура № 1: Механизъм на преговорния процес за членство в ЕС³⁵

³⁴ Тези стандарти са познати на преговорния жаргон като бенчмаркове (benchmarks), които страната кандидат следва да достигне, за да могат да се осъществят преговорните стъпки по съответния раздел. Подобни бенчмаркове са правило за страните кандидатки от Западните Балкани и се прилагат както за започването на преговорите, така и за тяхното временно приключване. За страните от Централна и Източна Европа този инструмент на преговорния процес се прилагаше в много по-малка степен и беше свързан основно с приключването на преговорите по съответния раздел и много по-рядко за неговото започване. Широкото използване на подобни стандарти и предварителни изисквания, които следва да изпълнят страните от Западните Балкани, допълнително удължават и усложняват процеса на преговори за държавите от региона, но би следвало да направят преговорния процес и изпълнението на ангажиментите от страната кандидат много по-качествени и надеждни.

³⁵ Механизъм на преговорния процес за членство в ЕС по определен раздел от него. Източник: Институт по публична администрация и европейска интеграция, „Подготовка за членство в ЕС“, София, 2006 г.

Европейската комисия изготвя първоначален проект на обща позиция (Common position) по съответния раздел, който се съгласува и следва да се приеме с единодушие от държавите - членки на ЕС. В преобладаващата част от случаите общата позиция на държавите - членки на ЕС, изисква допълнителна информация от страната кандидат, която се изразява най-вече в предоставянето на по-подробни графици за изпълнението на преговорните ангажименти или преразглеждане на искането на преходни периоди или дерогации. В рамките на преговорния процес по отделен раздел е възможно държавите - членки на ЕС, да изискват няколкократно изготвянето от страната кандидат на допълнителна информация към техните преговорни позиции.

Едва след като е постигнато съгласие по всички въпроси от преговорния процес и няма необходимост от допълнителна информация, общата позиция на държавите - членки на ЕС, съдържа текст, с който се предлага временното затваряне на преговорите по съответния раздел. В рамките на преговорите за членство в ЕС се прилага принципът, че нищо не е договорено, докато всичко не бъде договорено. Това означава, че е необходимо временното приключване по всички преговорни глави, преди да започне изготвянето и подписването на договора за присъединяване към ЕС. Временно затворена глава от преговорния процес може да бъде отворена отново за преговори при приемане от страна на ЕС на нови законодателни разпоредби в съответната област, при неизпълнение на важни ангажименти от преговорния процес от страната кандидат или при други условия.

След като бъдат временно затворени всички 35 преговорни глави, започва изготвянето на договора за присъединяване на страната кандидат към Европейския съюз. Текстовете в договора за присъединяване се базират на преговорните ангажименти по съответните глави от преговорния процес. Изготвянето и последващото му превеждане на всички официални езици на ЕС и на езика на страната кандидат отнема обикновено между 6 до 9 месеца, но е възможно да е необходим и по-продължителен период.

Както бе посочено и по-горе, договорът за присъединяване следва да се одобри от Европейския парламент с абсолютно мнозинство. Едва след това се организира церемонията по неговото официално подписване. Този договор е от смесен тип, което означава, че се подписва между ЕС и държавите членки, от една страна, и държавата кандидат, от друга страна. Именно затова за подписването и ратифицирането на договора за присъединяване се изисква не само съгласието на страната кандидат, но и единодушие между всички държави - членки на ЕС. След навременната ратификация в съответствие с конституционните разпоредби на съответната държава договорът за присъединяване влиза в сила и страната кандидат придобива статут на държава - членка на ЕС, на определената в договора дата.

Процедурата на присъединяване към ЕС се представя като процес, съдържащ седем стъпки до достигането до статут на член на Съюза. Повече информация за тях е представена в каре 2.

Стъпки в процеса на разширяване на ЕС с нова държава членка

В своя анализ за процеса на разширяване на ЕС Хедър Грабе обобщава седем стъпки, през които следва да премине всяка страна кандидат.³⁶ Страната кандидат следва да извърви всяка една от тях, като по правило за преминаването към всяка следваща стъпка се прилага принципът на условност, т.е. страната кандидат следва да изпълни определени предварителни условия и стандарти (бенчмаркове). Стъпките са следните:

- осигуряване на привилегирован търговски достъп (включително чрез автономни търговски мерки) и финансова помощ;
- подписване и прилагане на споразумение за асоцииране, като за страните от Западните Балкани те се наричат споразумения за стабилизиране и асоцииране;
- вземане на решение за започване на преговорите за членство в ЕС, за което се изисква положителна оценка на Европейската комисия и единодушие на държавите - членки на ЕС;
- отваряне и временно затваряне на всяка една от преговорните глави, т.е. протичане на преговорния процес;
- подписване на договора за присъединяване, който се базира на постигнатите преговорни договорености;
- ратификация на договора за присъединяване съгласно конституционните разпоредби на страната кандидат и на държавите - членки на ЕС;
- присъединяване на страната като член на Европейския съюз.

Изпълнението на всяка една от тези стъпки в процеса на разширяване и присъединяване на нова държава членка към ЕС е задължително, като не е възможно тяхното прескачане или частично изпълнение.

³⁶ Виж: Grabbe, H. (2001), *How does Europeanization affect CEE governance? Conditionality, diffusion and diversity*, Journal of European Public Policy 8:6. December 2001. Taylor & Francis Ltd. p. 1020. Анализът е публикуван през 2001 г. и се отнася за страните от Централна и Източна Европа, но неговите изводи са валидни и за процеса на разширяване на ЕС със страните от Западните Балкани.

След проследяването на стъпките преди членството в ЕС, можем да направим извода, че разширяването на Европейския съюз е съпътствано от много условности. Държавите от Западните Балкани трябва да покрият много изисквания и да извършат значителни реформи. В допълнение, за страните от региона, както и при всяко предходно разширяване на ЕС, новите страни кандидатки следва да въведат и приложат много по-значително като обем и сложност право на Европейския съюз, тъй като то се развива и задълбочава през годините.

Освен по-взискателен, Европейският съюз е и много по-предпазлив при започването и воденето на преговори.

Както вече бе споменато, преминаването във всяка следваща стъпка или фаза на процеса на присъединяване към ЕС се базира на изпълнението на конкретни условия и изисквания от страна на ЕС. Но в случаите, когато няма точни и ясно измерими критерии, „силната карта“ е в ръцете на Съюза, което може да бъде разколебаващо за стремежа за реформи на преговарящите страни кандидатки, ако въпросната „карта“ се използва много често от ЕС. По този повод Франк Шимелфениг и Улрих Седелмайер³⁷ разграничават четири фактора, които следва да влияят на политиката на условност:

1. яснотата на поставените условия;
2. размерът и честотата на междинните стимули;
3. правдоподобността на условността (*credibility of conditionality*), която се изразява в доверието, че Европейският съюз ще стимулира държавите при изпълнението на зададения критерий или ще се въздържа от разширяване при неизпълнение на зададените условия;
4. броят на вътрешнополитическите играчи, които могат да наложат вето, като при по-голям брой играчи в държавите членки опасността на налагане на вето се увеличава.

Всички тези условия, които имат отношение към предприемането на кандидатстваните страни за реализирането на реформи, имат съществено отражение върху напредъка в евроинтеграционния процес на държавите от Западните Балкани. Липсата на условия трудно би стимулирала реформи в страните от Западните Балкани. Честата употреба на условности, обаче, може да има сходен ефект.

³⁷ Schimmelfennig, Fr., Ulr. Sedelmeier (2004), *Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe*. Journal of European Public Policy 11:4. Taylor & Francis Ltd., August 2004, p. 669-687.

Стъпките и етапите в процеса на присъединяване на страните от Западните Балкани са представени и в таблица № 1. В нея освен статутът на страните от региона, са посочени датите на подписване и влизане в сила на Споразуменията за стабилизиране и асоцииране, датите за подаване на молба за членство в ЕС и на придобиване на статута на страна кандидат, датата за започване на преговори за членство в ЕС, както и броят на отворени и затворени преговорни глави за страните от Западните Балкани, които водят или са приключили тези преговори.

Страните от Западните Балкани имат няколко последователни статута в рамките на процеса за присъединяване към Европейския съюз, които следва да бъдат придобивани постепенно, а именно:

- *Статут на асоциирана страна* (associated country) – след подписването и влизането в сила на съответното споразумение за асоцииране.
- *Статут на потенциален кандидат за членство* (potential candidate country) – всяка една страна от Западните Балкани е била или понастоящем е потенциален кандидат за членство в Европейския съюз.
- *Статут на страна кандидат* (candidate country) – този статут също се признава единодушно от държавите - членки на Европейския съюз и се предоставя, когато страната е извършила определен напредък в изпълнението на критериите за членство в Европейския съюз. Този статут от своя страна се разделя за Западните Балкани на два отделни етапа. Първият от тях е, когато страната е призната за кандидат за членство в Европейския съюз, но с нея все още не са започнали преговори за членство в Съюза. Вторият е, когато страната кандидат вече води преговори по отделните глави от преговорния процес.
- *Статут на присъединяваща се страна* (accessing country) – това е статутът, който страната кандидат придобива между датата на подписване на договора за присъединяване и датата на членство в Европейския съюз. По време на този период, който обикновено продължава около година и половина, присъединяващата се страна има право да участва в някои заседания и формати към Съвета на ЕС, но няма право на глас. В момента нито една държава от Западните Балкани не притежава този статут.
- *Статут на държава членка на Европейския съюз* (Member State of the EU).

Таблица № 1: Страните от Западните Балкани в процеса на присъединяване към ЕС³⁸

Страна	Статут	Споразумение за стабилизиране и асоцииране		Дата на подаване на молба за членство в ЕС	Дата на придобиване на статут на страна кандидат	Дата на започване на преговорите за членство в ЕС	Отворени преговорни глави	Затворени преговорни глави
		Дата на подписване	Дата на влизане в сила					
Албания	кандидат за членство	12/06/2006	01/04/2009	28/04/2009	24/06/2014	-	-	-
Босна и Херцеговина	потенциален кандидат за членство	16/06/2008	01/06/2015	15/02/2016	-	-	-	-
Косово	потенциален кандидат за членство	27/10/2015	01/04/2016	-	-	-	-	-
Македония	кандидат за членство	09/04/2001	01/04/2004	22/03/2004	16/12/2005	Препоръка за начало на преговори ³⁹	-	-
Сърбия	кандидат за членство	29/04/2008	01/09/2013	22/12/2009	01/03/2012	21/01/2014	6 ⁴⁰	2
Хърватия	държава - членка на ЕС	29/10/2001	01/02/2005	21/02/2003	18/06/2004	17/03/2005	-	35
Черна гора	кандидат за членство	15/10/2007	01/05/2010	15/12/2008	17/12/2010	29/06/2012	25	3

³⁸ Източници: European Commission, „European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations“; Müftüler-Baş, M. Luetgert, B. (2016), *The European Union's Alternative Models for Maximizing its Integration Strategy for Candidates and Neighbour States. A Process of External Differentiation*, MAXCAP, No. 35, November 2016 и Republic of Croatia, Ministry of Foreign and European Affairs: www.mvep.hr/en.

³⁹ Препоръката за започване на преговори за членство в ЕС на Македония е предоставена от ЕК още през 2009 г. и годишно се подновява във всеки редовен годишен доклад на ЕК, но Съветът не е взел решение за начало на преговори за присъединяване поради вето на Гърция във връзка с името на Македония.

⁴⁰ За Сърбия и Черна гора в броя на отворените глави не се включват тези, които са временно затворени. По този начин към месец юни 2017 г. Сърбия води преговори по 6 глави, 2 са временно затворени, а все още неотворени за преговори са 27 преговорни глави (общо 35 преговорни глави), а Черна гора води преговори по 25 преговорни глави, 3 са временно затворени, а само 7 все още не са отворени за преговори.

След като разгледахме процесите на стабилизиране и асоцииране към ЕС, както и процеса на присъединяване към ЕС, ще се спрем на специфичните особености на страните от Западните Балкани. Това ще ни помогне по-добре да опознаем този регион, а след това да очертаем и перспективите пред страните от него да се присъединят към ЕС.

1.3. Специфични особености на страните от Западните Балкани

За всяка една от страните от Западните Балкани ще бъдат разглеждани нейните характерни особености. Първо ще представим информация за страната като население, територия и етническа карта. След това ще се спрем на някои основни специфики от нейния процес на европейска интеграция. Ще обърнем внимание на най-важните исторически факти за съответната страна. Ще представим някои основни икономически развития и обобщение на оценките на Европейската комисия за нея, които развития и оценки имат по-пряка връзка след това и към въпросите за приемане на еврото. Анализът на особеностите на страните от Западните Балкани ще започнем с единствената страна от региона, която към настоящия момент се е присъединила към ЕС – Хърватия.

Хърватия

Хърватия е първата държава от Западните Балкани, която става член на ЕС на 1 юли 2013 г. Тя граничи с две други държави - членки на ЕС – Словения и Унгария, както и със следните държави от Западните Балкани: Сърбия, Черна гора и Босна и Херцеговина. Хърватия има излаз на Адриатическо море, като дългата брегова ивица и многото острови са една от предпоставките за силното развитие на туризма в нея. Населението към 2015 г. е 4 224 404 души, а нейната територия 55 960 км².⁴¹ Около 90.4% от нейните жители са хървати, 4.4% – сърби, а в държавата живеят също така босненци, унгарци, словенци и други. Официалният език е хърватският. За разлика от останалите държави от региона, в които обикновено водещи религии са православието и ислямът, то в Хърватия 86.3% от хората са католици. Едва 4.4% са православните християни и 1.5% са мюсюлманите.⁴²

⁴¹ Данните за територията и населението на Хърватия и на другите страни от Западните Балкани са от страницата на Световната банка (<http://www.worldbank.org>) и са окончателни за 2015 г. В таблица № 13 данните за населението, територия и БВП на държавите от Западните Балкани са сравнени със стойностите за Европейския съюз и еврозоната.

⁴² <https://www.cia.gov> - CIA, Croatia, People and Society.

През вековете земите на хърватите са били завладявани или са били управлявани от Венеция, Османската империя, Унгарското кралство, Австро-Унгарската империя и други. През по-голямата част от останалото време хърватите са сформирали свое собствено кралство. След края на Първата световна война, през 1918 г., Хърватия влиза в състава на Кралството на сърби, хървати и словенци, а през 1929 г. става част от преименуваното Кралство Югославия. По време на Втората световна война е основана Независима хърватска държава (1941 - 1945 г.), която обхваща териториите на днешни Хърватия и Босна и Херцеговина. Тази държава се съюзява с Германия по време на войната, а след нея преставя да съществува. През 1945 г. Хърватия става част от Социалистическа федеративна република Югославия.

Хърватия обявява независимостта си през 1991 г., като избухва военен конфликт със сърбите в страната, подпомагани от части на бившата югославска армия.⁴³ През месец декември 1991 г. част от територията на страната се провъзгласява за Република Сръбска Крайна и обявява независимост. Тя не е призната от международната общност и на практика просъществува до 1995 г., като Хърватия възстановява контрола си върху тази територия. Международната общност се намесва по-сериозно в конфликта именно през 1995 г., като след известен период на наблюдение и последната спорна област – Славония, е върната на Хърватия през 1998 г.⁴⁴

Хърватия е втората от бившите югославски републики след Словения, която се присъединява към ЕС. След възстановяването на страната от войната тя подписва Споразумение за стабилизиране и асоцииране с ЕС през 2001 г. През 2003 - 2004 г. изпраща молбата си за членство и получава официален статус на страна кандидат. Преговорите със страната започват през 2005 г. Хърватия е първата страна от Западните Балкани, която води и приключва преговорите си за членство по 35-те глави.⁴⁵ Нейният преговорен процес е блокиран за 10 месеца от Словения заради териториален спор между двете държави, разрешен с помощта на международна медиация.⁴⁶ През 2011 г. е подписан Договорът за присъединяване на Република Хърватия към Европейския съюз.⁴⁷

⁴³ Bassiouni, Ch. (1992), *United Nations, Final report of the United Nations Commission of Experts established pursuant to security council resolution 780 (1992), Annex IV - The policy of ethnic cleansing*, 28 December 1994.

⁴⁴ Според първоначалната резолюция на ООН (Resolution 1037, S/RES/1037(1996) периодът на наблюдение на организацията в тази област трябваше да продължи до 1997 г., но е взето последващо решение за удължаване на този период до 1998 г.

⁴⁵ Както вече бе споменато, страните от Централна и Източна Европа водят преговори за членство по 30 преговорни глави.

⁴⁶ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8250441.stm> - BBC News Online, *Slovenia unblocks Croatian EU bid*, 2009 [достъпно към май 2017 г.]

⁴⁷ <http://eur-lex.europa.eu> - L 112/10 BG, Официален вестник на Европейския съюз, 24.04.2012 г.

Страната провежда референдум, на който 66.25% от гласувалите потвърждават желанието си за присъединяване към ЕС.⁴⁸ Последният ратификационен документ е внесен от Германия на 21.06.2013 г. На 01.07.2013 г. Договорът за присъединяване влиза в сила и Хърватия става член на ЕС.⁴⁹

Хърватия и Словения са двете най-добре икономически развити държави, произлезли от бивша Югославия. Въпреки това икономиката на Хърватия е засегната от военните действия, водени в периода 1991-1995 г. и това, заедно с необходимостта страната да си сътрудничи активно с Международния трибунал в Хага, са сред основните причини, поради които Словения успява да се присъедини към Европейския съюз много по-рано, още на 1 май 2004 г.⁵⁰

През 2008 г. икономиката на Хърватия забави темповете си на развитие заради световната икономическа криза. През 2016 г. Европейската комисия в поредния си преглед на икономиките на всички държави - членки на ЕС, постави под наблюдение 13 държави, за които съществува риск от прекомерни макроикономически дисбаланси, сред които и Хърватия.⁵¹ На 22 февруари 2017 г. Европейската комисия публикува докладите си за напредъка на държавите членки по отношение на икономическите и социалните приоритети⁵², включително относно процедурата за оценка на съществуващите макроикономически дисбаланси, като Хърватия остана в рамките на тази процедура. Въпреки че икономиката на Хърватия бележи минимален растеж, който води до намаляване на съотношението между външния дълг и БВП на страната, нейната задлъжнялост е все още прекалено голяма. Хърватия продължава да има проблеми с управлението на публичните си финанси, модернизиранието на администрацията, подобряването на бизнес средата и ниската степен на икономическа активност.⁵³

Черна гора

Черна гора граничи с една от настоящите държави - членки на ЕС – Хърватия. Тя има обща граница със следните държави от Западните

⁴⁸ <http://www.europarl.europa.eu> - Referendums on EU issues, Members' Research Service, European Parliament, May 2016.

⁴⁹ <https://ec.europa.eu> - European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations, Enlargement, Croatia.

⁵⁰ <https://www.cia.gov> - CIA, Croatia, Economy.

⁵¹ Европейска комисия (2017), „Пакет на европейския семестър: преглед на напредъка на държавите членки при изпълнението на икономическите и социалните приоритети“, 22 февруари 2017 г.

⁵² <https://ec.europa.eu/> - Publications, 2017 European Semester: Country Reports, 22 February 2017.

⁵³ Европейска комисия (2017), „Пакет на европейския семестър: преглед на напредъка на държавите членки при изпълнението на икономическите и социалните приоритети“, 22 февруари 2017 г.

Балкани: Сърбия, Албания, Косово и Босна и Херцеговина. Черна гора притежава излаз на Адриатическо море и е държавата с най-малобройно население в сравнение с останалите страни от региона на Западните Балкани – 622 388 души към 2015 г. Нейната територия възлиза на 13 450 км². Най-разпространеният език в Черна гора е сръбският (42.9%), въпреки че официалният език е черногорският (37%). По-голямата част от населението изповядва православно християнство (72,1%), но има и значителна група, чиято религия е ислямът – 19.1%. Етническата картина на страната е пъстра – 45% от населението е черногорско, 28.7% – сръбско, 8.7% са бошняци, 4.9% са албанци, други – 7.9% и 4.9% са без ясно определение.⁵⁴

Преди завладяването на земите на днешна Черна гора от Османската империя, части от тях са принадлежали на кралство, което е носело различни наименования. Поради насечения планински терен на по-голямата част от територията тези земи сравнително късно са завзети от Османската империя. След Първата световна война Черна гора също влиза в състава на Кралството на сърби, хървати и словенци, а през 1929 г. става част от преименуваното Кралство Югославия. През 1945 г. Черна гора се присъединява към Социалистическа федеративна република Югославия. След разпада на СФРЮ през 1992 г. Черна гора и Сърбия заедно създават Съюзна република Югославия, а по-късно през 2003 г. формират много по-слабото обединение, известно като Държавна общност на Сърбия и Черна гора.

През 2006 г., след проведен референдум, Черна гора окончателно се обособява като самостоятелна държава.⁵⁵ Преди 2006 г. нейният процес на европейска интеграция се развива заедно с този на Сърбия. Страната е призната от държавите - членки на Европейския съюз, още през 2006 г., а през 2007 г. Европейският съвет приема решение за установяване на Партньорство за присъединяване с Черна гора. През 2007 г. са подписани Споразумението за стабилизиране и асоцииране и Временното търговско споразумение между ЕС и Черна гора. Временното търговско споразумение влиза в сила още през 2008 г. Черна гора подава молбата си за членство в ЕС през същата година. Съветът на ЕС разглежда молбата през 2010 г. след влизане в сила на Споразумението за стабилизиране и асоцииране. Европейската комисия публикува доклад за готовността на Черна гора да стартира преговорния процес през 2011 г., който е с положителна оценка, като преговорите започват на 29 юни 2012 г. Към юни 2017 г. Черна гора отбелязва най-голям напредък от всички страни, които водят преговорен процес, като има отворени общо 28 преговорни глави, от които по 25 води

⁵⁴ <https://www.cia.gov> - CIA, Montenegro, People and Society.

⁵⁵ <https://euobserver.com/enlargement/21680> - EUobserver, *EU prepares for separate accession of sovereign Montenegro*, 2006 [достъпно към май 2017 г.].

преговори, а три са временно затворени: „Образование и култура“, „Наука и изследвания“ и „Външни отношения“.⁵⁶

В началото на месец юни 2017 г. Черна гора става 29-ия член на НАТО. Икономиката на Черна гора все още се намира в преход към пазарна организация на стопанството. Туризмът в страната е силно развит, като посетителите на Черна гора годишно се равняват на броя на нейното население.⁵⁷ Страната използва еврото като своя официална валута посредством режима на едностранна евроизация, въпреки че не е член на ЕС и еврозоната.

Според последния доклад на Европейската комисия за 2016 г. относно напредъка на Черна гора, страната *„е умерено подготвена в развитието на функционираща пазарна икономика“* и *„умерено подготвена в изграждането на капацитет за справяне с конкурентния натиск и пазарните сили в рамките на Съюза“*.⁵⁸ Европейската комисията отбелязва напредъка в областта на трудовия пазар и подобряването на бизнес средата. Подобно на други страни от Западните Балкани, Черна гора има проблеми с бързо нарастващия публичен дълг и бюджетния дефицит. Комисията отчита напредъка по отношение на подобряването на бизнес възможностите за малките и средни предприятия, но отбелязва, че се изискват допълнителни усилия в сферата на човешкия капитал и конкурентната експортно ориентирана индустрия. Тя посочва също, че има известен напредък в изграждането на качествена инфраструктура и развитието на енергийния и дигиталния пазар.

Сърбия

За разлика от останалите страни от Западните Балкани, Сърбия е съсед на четири държави - членки на ЕС: България, Румъния, Унгария и Хърватия. Тя има граници също и със следните страни от Западните Балкани, които все още не са членове на ЕС: Босна и Херцеговина, Македония, Черна гора и Косово. Тя е държавата с най-голяма територия сред страните от Западните Балкани – 87 460 км² и най-многобройно население – 7 098 247 души към 2015 г. Сърбия се отличава с етническата си хомогенност като 83.3% от гражданите се определят като сърби, 3.5% – унгарци, 2.1% – роми, други – 7.7% и неопределени – 3.4%. Официалният език в страната е сръбският, като разпространени са и унгарският (3.4%), босненският (1.9%) и други. По-голямата част от насе-

⁵⁶ <https://ec.europa.eu> - European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations, Montenegro; <http://www.delme.ec.europa.eu> - Delegation of the European Union to Montenegro, Accession of Montenegro to the EU.

⁵⁷ <https://www.cia.gov> - CIA, Montenegro, Economy.

⁵⁸ European Commission (2016), Montenegro Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD(2016) 360 final, Brussels, 09.11.2016. За сравнение на изпълнението от страните от Западните Балкани на някои избрани копенхагски критерии за членство в ЕС, виж: Приложение № 4.

лението е християнско – 84.6% са православни християни и 5% католици, 3.1% са мюсюлмани, 1% са протестанти и други са 6.4%.⁵⁹ Сърбия е етнически и религиозно хомогенна в сравнение с повечето от останалите държави от региона.

През XIX век, след освобождението си от Османската империя, Сърбия възстановява своята държавност. По-късно, през 1918 г. Сърбия има водещо значение за създаването на Кралството на сърби, хървати и словенци, а след Втората световна война тя е част и има съществена роля в рамките на Социалистическа федеративна република Югославия. След разпадането на Югославия, Сърбия и Черна гора създават Съюзна република Югославия, която през 2003 г. се преименува в Държавна общност на Сърбия и Черна гора. След отделянето на Черна гора през 2006 г. и на Косово през 2008 г. се установяват настоящите граници на страната.

Преговорите по Споразумението за стабилизиране и асоцииране на страната започват през 2005 г., но са прекъснати заради отказа на Сърбия да сътрудничи на Международния наказателен трибунал за бивша Югославия. Те са подновени през 2007 г. През 2008 г. са подписани Временното търговско споразумение и Споразумението за стабилизиране и асоцииране. От 2009 г. сръбските граждани вече могат да пътуват безвизово в Шенгенското пространство. През същата година страната подава молбата си за членство в ЕС. Интересен факт е, че на Сърбия статутът на страна кандидат през 2012 г. е признат преди влизането в сила на Споразумението за стабилизиране и асоцииране, което става през 2013.⁶⁰ Европейският съвет приема преговорната рамка за страната и насрочва първата междуправителствена конференция със Сърбия през 2014 г.⁶¹

Въпреки направените стъпки в посока преход към свободна пазарна икономика, в Сърбия все още има ключови области като енергийния сектор и телекомуникациите, в които преобладава държавната собственост. Високите нива на безработица, прекомерните разходи за социални придобивки и други фактори намаляват темпа на икономически растеж, особено след кризата от 2007 - 2008 г. Стратегическото местоположение и относително евтината и обучена работна ръка са част от благоприятните характеристики за икономиката на страната.⁶²

Според последния доклад на Европейската комисия от 2016 г. Сърбия е *„умерено подготвена в развитието на функционираща пазарна ико-*

⁵⁹ <https://www.cia.gov> - CIA, Serbia, People and Society.

⁶⁰ Този факт затвърждава тезата, че макар тези споразумения да са положителна индикация за развитието на отношенията между ЕС и дадена страна, те не са нито абсолютна гаранция, нито задължителен елемент от одобряването на кандидатурата за членство в ЕС.

⁶¹ <https://ec.europa.eu> - European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations, Serbia.

⁶² <https://www.cia.gov> - CIA, Serbia, Economy.

номика“ и „умерено подготвена да се справи с конкурентния натиск и пазарните сили в рамките на Съюза“.⁶³ Европейската комисия отбелязва напредъка на страната по отношение ограничаването на бюджетния дефицит и реструктурирането на публичните предприятия, но подчертава необходимостта от продължаване на реформите и реализиране на действия за намаляване на държавния дълг, разрешаване на проблемите с високия процент необслужвани заеми и ограничаване нивата на безработица. Комисията поставя акцент върху проблемите на страната, свързани с върховенството на правото и качеството на образованието, които пречат нейното икономическо развитие. Проблемите, свързани с високите нива на корупция и недобре функциониращата съдебна система, са отбелязани и от редица други източници като пречки пред възможността за развитие на страната.⁶⁴

Македония

Македония граничи с две държави - членки на Европейския съюз: България и Гърция. Македония има обща граница и със следните страни от Западните Балкани: Албания, Косово и Сърбия. Населението на Македония наброява 2 078 453 души към 2015 г., а нейната територия е 25 220 км². Най-големите етнически групи в страната са македонската (64.2%) и албанската (25.2%), но в скоро време не е провеждано официално преброяване на населението. В Македония 64.8% от населението е православно, а 33.3% са мюсюлманите в страната.⁶⁵

Подобно на повечето страни от Западните Балкани, до началото на 90-те години на XX век Македония е част от Социалистическа федеративна република Югославия. През 1991 г. страната провъзгласява независимостта си след провеждането на референдум, а България е първата страна, признала суверенитета на Република Македония под нейното конституционно име. Гърция отказва да го признае, тъй като според нея това на практика би означавало легитимирането на евентуална претенция към регион, намиращ се на територията на Гърция. Този регион носи името Македония и неговият основен център е вторият по големина град в страната – Солун.⁶⁶ Поради тази причина Македония се присъединява към ООН през 1993 г. под името Бивша югославска република Македония⁶⁷. През 1995 г. Гърция отменя наложеното от

⁶³ European Commission (2016), Serbia Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD (2016) 361 final, Brussels, 09.11.2016.

⁶⁴ <https://www.cia.gov> - CIA, Serbia, Economy.

⁶⁵ <https://www.cia.gov> - CIA, Macedonia, People and Society.

⁶⁶ <http://www.economist.com/node/21541400> - The Economist, Macedonia's Name Dispute: Call It What You Want, 2011 [достъпно към май 2017 г.].

⁶⁷ <http://www.un.org> - Documents, Admission of the State whose application is contained in document A/47/876-S/25147 to membership in the United Nations, A/RES/47/225, 8 April 1993.

нея търговско ембарго на Македония, което е продължило 20 месеца. Това става след някои промени в конституцията на Македония, но въпросът за името на страната на практика остава неразрешен и до днес.⁶⁸

По време на войната в Косово и военната интервенция на НАТО през 1999 г. големи групи от албанци търсят убежище в страната. Това изостря отношенията между македонци и албанци. Този конфликт се разраства по-късно през 2001 г., когато има сблъсъци между албанското малцинство и македонското население. Въоръжените сблъсъци са подпомогнати от преноса на оръжие от Косово, което е принадлежало на Армията за освобождение на Косово и се използва в размириците в Македония. Албанското население в Македония настоява за повече права в държавата. Този конфликт приключва с подписването на Охридското споразумение, което урежда някои права на малцинствата в страната.⁶⁹

През 2014 г. в страната се разразява поредната политическа криза⁷⁰, ескалирала през 2015 г. с разкрития за корупция по високите етажи на властта и ограничаване на свободата на словото.⁷¹ След организираните с посредничеството на ЕС избори в края на 2016 г. страната среща трудности при формирането на правителство, като е налице не само етническо противопоставяне, но и сериозни неразбирателства между двете основни македонски партии.

Процесът на европейска интеграция на Македония преминава през няколко етапа. Редуват се засилване или забавяне на реформите, които би следвало да доведат до преговори за членство в ЕС. През 2001 г. влиза в сила търговското споразумение между Македония и ЕС. През 2004 г. страната подава молбата си за членство в ЕС, а същата година влиза в сила и Споразумението за стабилизиране и асоцииране. През 2005 г. Европейската комисията дава своето положително становище относно кандидатурата на Македония и Съветът утвърждава нейния статут на страна кандидат. През 2008 г. Съветът на ЕС приема Партньорство за присъединяване на Македония.⁷²

През 2009 г. Европейската комисия за пръв път препоръчва започване на преговорите за членство в ЕС с Македония. Това се случва последователно през всяка следваща година, като през 2016 г. Европейската комисия за пореден път препоръчва започване на преговорния процес. Началото на преговорите отново е осуетено заради необходи-

⁶⁸ <https://www.cia.gov> - CIA, Macedonia, Introduction.

⁶⁹ Brunnbauer, U. (2002), *The implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian resentments*, Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe.

⁷⁰ <http://uk.reuters.com/article/uk-macedonia-election-idUKBREA3POL820140427> - Reuters, *Macedonian opposition cries election foul, will not accept results, 2014*, [достъпно към май 2017 г.].

⁷¹ Fouéré, E. (2015), *The Worsening Crisis in Macedonia - Waiting for EU leadership*, CEPS, 13 April 2015.

⁷² <https://ec.europa.eu> - European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations, Macedonia.

мостта от единодушие на държавите - членки на ЕС, и вето на Гърция във връзка със спора за името на Република Македония. Това забавяне има негативно отражение върху възможността на ЕС да насърчава ефективни реформи в страната.⁷³

След поредната политическа криза, започнала през 2014 г., Европейската комисия представя документ с препоръки относно спешни приоритетни области за реформа, които следва да помогнат за преодоляването на проблема с върховенство на правото в страната. След медиацията от страна на Комисията и Европейския парламент главните политически партии в Македония сключват споразумение, за да сложат край на политическата нестабилност. Несигурността на политическата обстановка, обаче, все още е проблем в страната. В началото на март 2017 г. македонският президент отказа да спазва конституционното си задължение и да връчи мандат за съставяне на правителство на опозиционна македонска партия, която има възможност за сформирание на мнозинство в парламента след легитимно проведени избори⁷⁴, което на практика е заплаха за върховенството на правото и за зачитане на демократичните принципи в страната. Поводът за отказа за връчването на мандат е, че партиите на албанското малцинство са се разбрали за обща платформа в съседна Албания, като това е станало със съдействието на албанското правителство. Това се случва в момент на нарастващо напрежение между общностите и партиите в страната. При избора на председател на Народното събрание на Македония през април 2017 г. се стига до нахлуване в парламента на протестиращи и раняване на депутати и журналисти. Малко по-късно се сформира правителство и ситуацията поне първоначално се успокоява.

Македония е една от страните от Западните Балкани, която изпитва затруднения в привличането на чуждестранни инвестиции, а делът на сивата икономика е между 20% и 45% от БВП. По време на глобалната икономическа и финансова криза страната успя да запази макроикономическата си стабилност, но корупцията и проблемите със съдебната система са значителни пречки пред развитието на икономиката.⁷⁵

Според доклада на Европейската комисия от 2016 г. Македония има „добро ниво на подготовка в развитието на функционираща пазарна икономика“ и „умерено ниво на подготовка за справяне с конкурентния натиск и пазарните сили в рамките на Съюза“.⁷⁶ През последните

⁷³ Fagan, A. and I. Sircar. (2015), *Judicial Independence in the Western Balkans: Is the EU's 'New Approach' Changing Judicial Practices?*, MAXCAP project.

⁷⁴ <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonian-president-rejects-awarding-pm-mandate-to-opposition-leader-03-01-2017> - Balkan Insight, *Macedonia President Denies Zaev Right to Form Government*, 2017 [достъпно към май 2017 г.].

⁷⁵ <https://www.cia.gov> - CIA, Macedonia, Economy.

⁷⁶ European Commission (2016), *The former Yugoslav Republic of Macedonia Report 2016*, Commission Staff Working Document, SWD (2016) 362 final, Brussels, 09.11.2016.

години безработицата е намаляла, но тя продължава да е на много високо ниво и да бъде един от основните проблеми в страната. Европейската комисия отбелязва също наличието на проблеми със сивата икономика и трудния достъп до финансиране за предприятията в Македония. Публичният дълг на страната е нараснал, а нейната икономика все още не е достатъчно конкурентоспособна заради слабостите на образователната система, ниските нива на иновации и други.

Албания

Албания граничи с Черна гора, Косово и Македония, които са страни от региона на Западните Балкани. Единствената настояща държава - членка на ЕС, с която граничи страната, е Гърция. Албания има излаз на Адриатическо и Йонийско море. Територията ѝ възлиза на 27 400 км², а населението е 2 889 167 души към 2015 година. Официалният език на страната е албанският, като за 98.8% от населението това е майчиният им език. Изповядваната религия на 56.7% от населението е ислямът, а в страната се среща също изповядването на католицизма и православно християнство. Албания е относително етнически хомогенна, като 82.6% от населението се определя като албанско, 0.9% – като гръцко, около 1% включва власи, роми, македонци, черногорци и други, а 15.5% е с неопределен произход.⁷⁷

Албания обявява своята независимост от Османската империя на 28 ноември 1912 г. по време на Балканската война. С малки изключения тя запазва тези територии и граници и до днес. През Втората световна война Албания е окупирана от Италия. След войната страната е част от социалистическия блок под името Социалистическа народна република Албания. Тя постепенно става най-изолираната страна в Европа, тъй като нейният комунистически лидер Енвер Ходжа прекъсва връзките първоначално със СССР и със социалистическите страни от Източна Европа, а след това и с Китай.

Режимът в страната е свален през 1990 г. и първото демократично избрано правителство започва работата си през 1992 г. През 90-те години на XX век се наблюдава поредица от икономически трусове и безредици, чиято кулминация е през 1997 г. с разпада на финансови пирамиди и краха на големи банки в страната, последвани от разграбване на оръжието от казармите, размирици и жертви сред населението.⁷⁸ Този период е белязан от масова емиграция предимно към Италия и Западна Европа.

⁷⁷ <https://www.cia.gov> - CIA, Albania, People and Society.

⁷⁸ За повече информация, виж: Pike (1997), *Albanian Civil War*, Global Security, както и Jarvis, Chr. (2000), *The Rise and Fall of Albania's Pyramid Schemes*, Finance & Development: A Quarterly Magazine of the IMF, March 2000.

Към днешна дата Албания е парламентарна република. Тя е член на Организацията на Северноатлантическия договор (НАТО) от 2009 г. и е със статут на страна - кандидат за членство в ЕС.

Албания поема по пътя на прехода от социалистическа към демократична държава, като заменя плановата организация на икономиката си с пазарно ориентирано устройство. Този процес започва с подписването на споразумение за сътрудничество с Европейския съюз през 1992 г., като страната става потенциален възможен бенефициент на програма ФАР. Следващият ключов елемент от процеса на присъединяване на Албания към ЕС е сключването на споразумение за търговски преференции.

За страните от Западните Балкани като Албания, за които след 2000 г. се отваря перспективата за интегриране към ЕС, е подготвена специална Общностна помощ за реконструкция, развитие и стабилизация. Тя започва да действа през 2001 г. През 2006 г. е сключено Споразумението за стабилизиране и асоцииране между Албания и Европейския съюз. Още следващата година влиза в сила Инструментът за предприсъединителна помощ (IPA – Instrument for Pre-Accession Assistance), а Албания приема многогодишна стратегия за развитието си в изпълнение на задълженията си по този инструмент. След влизането в сила на Споразумението за стабилизиране и асоцииране между Албания и ЕС през 2009 г. страната веднага подава кандидатурата си за членство в ЕС. Европейската комисия публикува своята позиция относно присъединяването на Албания в ЕС, като посочва 12 ключови приоритета, върху които страната следва да работи, за да изпълни критериите за присъединяване.

През 2012 г. Европейската комисия препоръчва на Албания да ѝ бъде даден статут на страна кандидат заради напредъка в ключови области като реформата на съдебната система и провеждането на административна реформа. Албания придобива статут на страна кандидат през 2014 г., но все още не е започнала преговори за членство в ЕС.

Световната икономическа и финансова криза забави значително икономическото развитие на Албания, включително заради нейните близки търговски и икономически връзки с Италия и Гърция, чиито икономики също бяха сериозно засегнати от тази криза.⁷⁹ Последният доклад на Европейската комисия от 2016 г. по отношение напредъка на страната отбелязва, че тя е „умерено подготвена в развитието на функционираща пазарна икономика“ и „има определено ниво на подготовка по отношение на капацитета за справяне с конкурентния натиск и пазарните сили в рамките на Съюза“⁸⁰.

⁷⁹ <https://www.cia.gov> - CIA, Albania, Economy.

⁸⁰ European Commission (2016), Albania Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD(2016) 364 final, Brussels, 09.11.2016.

Европейската комисията отбелязва в доклада си, че въпреки напредъка в областта на пазара на труда, безработицата в страната запазва високи нива. Един от най-сериозните проблеми в страната е големият обем на публичния дълг. Въпреки отбелязания напредък в областта на бюджетния баланс, бюджетният дефицит запазва високи нива, като те могат да бъдат отдадени на ниската данъчна събираемост.⁸¹ Албания има нужда от по-целенасочени действия в областта на енергийната, транспортната и дигиталната инфраструктури, капацитета за научна и развойна дейност и други области.

В своя анализ на икономическото състояние на Албания от 2016 г. Европейската комисия разглежда влиянието на аспекти като образованието, съдебната реформа и върховенството на правото, обвързвайки развитието в тези сфери с възможността да бъдат изпълнени икономическите критерии за членство в ЕС. Комисията посочва, че консолидирането на принципа на върховенство на правото би стимулирало чуждестранните инвестиции в Албания. Това е проявление на новия подход, предприет от Европейската комисия в рамките на политиката на разширяване на Съюза, като областите на съдебната система и гарантирането на принципа на върховенство на правото се разглеждат с приоритет в процеса на разширяване на ЕС и са наблюдавани в целия предприсъединителен период.⁸²

Босна и Херцеговина

Босна и Херцеговина граничи с Черна гора, Сърбия и Хърватия. Всички нейни съседи са страни от Западните Балкани, като първите две към момента водят преговори за членство с ЕС, а Хърватия е член на ЕС. Присъединяването на Хърватия към Европейския съюз оказва сериозно влияние на търговските и икономическите отношения на Босна и Херцеговина с ЕС, защото общата граница между двете страни и общата търговия между тях са значителни. За разлика от Хърватия, Босна и Херцеговина има много ограничен излаз на Адриатическо море, като той е едва около 20 километра.

Територията на Босна и Херцеговина е 51 200 км², а към 2015 г. нейното население наброява 3 810 416 души. В страната има 3 официални езика – босненски (който се използва от 52.9% от населението), сръбски (30.8%) и хърватски (14.6%). В сходно съотношение е и етническото самоопределение на населението, като босненците съставляват 50.1% от населението, сърбите – 30.8%, а хърватите – 15.4%. За разлика от останалите страни от групата на Западните Балкани, в които има

⁸¹ <https://www.cia.gov> - CIA, Albania, Economy.

⁸² Dimitrova, A. (2015), *The EU's Evolving Enlargement Strategies: Does Tougher Conditionality Open the Door for Further Enlargement?*, MAXCAP project; Fagan, A. and I. Sircar (2015), *Judicial Independence in the Western Balkans: Is the EU's 'New Approach' Changing Judicial Practices?*, MAXCAP project.

една ясно изразена водеща религия, в Босна и Херцеговина има три вероизповедания, всяко от които със значителен брой последователи – ислямът е религията на 50.7% от населението (предимно босненците), православието – на 30.7% (сърбите) и католицизмът – на 15.2% (хърватите).⁸³ В Босна и Херцеговина съществуват три ясно изразени и обособени етнически, езикови и религиозни групи, което предопределя и специфичните характеристики на страната в сравнение с останалите държави от региона на Западните Балкани.

В предходни векове е било установено Кралство Босна, а след това територията на днешна Босна и Херцеговина за продължителен период е била част от Османската империя, а после – от Австро-Унгария. През 1918 г. Босна и Херцеговина влиза в състава на Кралството на сърби, хървати и словенци, което през 1929 г. е преименувано на Кралство Югославия. По време на Втората световна война територията е окупирана от немски войски, а след войната Босна и Херцеговина става една от републиките в рамките на Социалистическа федеративна република Югославия (СФРЮ), известна още като Титова Югославия.

Босна и Херцеговина, като повечето от останалите републики от бивша Югославия, обявява своята независимост в началото на 90-те години на миналия век. Тя изготвя декларация за независимостта си, провъзгласена на 15 ноември 1991 г., а през 1992 година провежда референдум, който потвърждава желанието на по-голямата част от населението за обособяването на страната като суверенна държава.⁸⁴ По-голямата част от сърбите в Босна и Херцеговина бойкотират референдума. Страната получава международно признание, ставайки член на ООН през 1992 г.⁸⁵ Резултатът обаче не е приет от сръбската общност, живееща в рамките на нейната територия, което предизвиква избухването на гражданска война.

Гражданската война в Босна и Херцеговина в периода 1992 - 1995 г. е най-кръвопролитната война от всички войни, които се водят на територията на бивша Югославия при нейното разпадане. По различни оценки жертвите са около 100 000 души, като повечето от тях са босненци, а само при събитията в Сребреница жертвите са около 8000 души – най-тежкото военно престъпление по време на конфликтите при разпадането на Югославия. То се дефинира от трибунала в Хага като акт на геноцид. Клането в Сребреница се определя и като най-масовото избиване на хора в Европа след края на Втората световна война.

По време на гражданската война столицата Сараево, населена основно от босненци, е окупирана от сръбски сили. Събитията в Босна и Херцеговина по време на гражданската война оставят сериозен отпеча-

⁸³ <https://www.cia.gov> - CIA, Bosnia and Herzegovina, People and Society.

⁸⁴ <https://www.cia.gov> - CIA, Bosnia and Herzegovina.

⁸⁵ <http://www.un.org> - Member States, Bosnia and Herzegovina

тък, който влияе на нейното политическо, икономическо и социално развитие и до днес. Напрежението между общностите в страната оказва силно въздействие и върху по-бавния процес на европейска интеграция и слабия напредък по пътя на присъединяване към ЕС.

Краят на гражданската война е сложен през 1995 г. с договарянето на предварително споразумение за мир в Дейтън, Охайо (САЩ). Окончателният документ е подписан в Париж по-късно през същата година. По силата на този договор страната се разделя на два субекта (ентитета), приблизително равни по своята територия – Федерация на Босна и Херцеговина и Република Сръбска.⁸⁶ Споразумението от Дейтън предвижда също така създаването на позицията на Върховен представител, който да следи за спазването му. Веднага след конфликта НАТО разполага свои войски, които да следят за трайното установяване на мира. Към днешна дата тези сили са заменени от мироопазващите сили на Европейския съюз.

Процесът на европейска интеграция на Босна и Херцеговина е забавен не само заради конфликта на нейната територия. Влияние оказват също характерните особености на държавното устройство на страната след войната, които са обусловени от договореностите в споразумението от Дейтън. Заради необходимостта от съгласието и на трите общности при приемането на законови промени, въвеждането на правото на ЕС на територията на Босна и Херцеговина е силно възпрепятствано, а в страната трудно се вземат решения, включително и по въпроси, които имат отношение към процеса на европейска интеграция.

Понастоящем Босна и Херцеговина продължава да бъде разделена на двата основни ентитета – Федерация Босна и Херцеговина (населена основно от босненци и хървати) и Република Сръбска, като на територията на страната е обособена и автономна област Бръчко. Допълнително напрежение в страната играят стремежите за отделяне на Република Сръбска от Босна и Херцеговина, като не липсват и призови сред сръбското население в този ентитет за неговото обединение със Сърбия. Подобни развития на отделяне и прекрояване на границите на Балканите и Европа е неприемливо за международната общност.

Процесът на европейска интеграция е повлиян негативно и от слабото икономическо развитие. Икономиката на страната е до голяма степен разрушена от военните конфликти. Липсата на значими чуждестранни и местни инвестиции също оказва своето влияние.

Процесът на европейска интеграция стартира в Босна и Херцеговина по-осезаемо през 2005 г., когато започват преговорите за споразумението за стабилизиране и асоцииране. Страната го подписва заедно с

⁸⁶ <http://hrlibrary.umn.edu>, Summary of the Dayton Peace Agreement on Bosnia-Herzegovina, 30 November 1995.

временното търговско споразумение през 2008 г. Споразумението за стабилизиране и асоцииране влиза в сила едва през 2015 г. Дългият период между подписването на Споразумението за стабилизиране и асоцииране и неговото влизане в сила е безпрецедентен и ясно показва продължителния и труден път в процеса на европейска интеграция на страната. Малко след влизането в сила на Споразумението за стабилизиране и асоцииране, на 15.02.2016 г. Босна и Херцеговина подава молбата си за присъединяване към ЕС, а през септември 2016 г. Съветът на ЕС изпраща покана до Европейската комисия да представи становището си относно кандидатурата на страната.

Един от основните проблеми пред икономиката на Босна и Херцеговина е прекомерната бюрокрация, която отблъсква чуждестранните инвестиции и прави държавата зависима от международни програми за финансова помощ. Освен това страната не може да се възползва от пълния потенциал на икономиката си. По време на световната икономическа криза, започнала в периода 2007 - 2008 г., развитието на Босна и Херцеговина допълнително забавя своя темп и това води до още по-високи нива на безработица.

Според становището на Европейската комисия в нейния последен доклад за Босна и Херцеговина от 2016 г., страната е „*все още на ранен етап от развитието на функционираща пазарна икономика*” и „*на ранен етап от постигане на способност за справяне с конкурентния натиск и пазарните сили в Съюза*”.⁸⁷ Според доклада на Европейската комисия неефективността на публичния сектор в страната води до забавено развитие на частния сектор, въпреки предприетите законови промени, които целят подобряване на състоянието на бизнес средата, заетостта и финансовия сектор. Комисията отбелязва също отсъствието на напредък в областта на конкурентоспособността на страната.

Косово

Косово граничи с Албания, Сърбия, Черна гора и Македония. Всички негови съседи са страни от Западните Балкани, които още не са присъединили към ЕС. Това означава, че страната няма пряк достъп до общата външна граница на ЕС. Косово не притежава и излаз на море. Наскоро бе завършена магистрала от столицата Прищина до Албания, която е най-бързият и предпочитан път на страната до излаз на море.

Косово заема територия от 10 887 км², което я прави най-малката по отношение на този показател държава в Западните Балкани. Населението на страната е 1 797 151 души към 2015 г. Официалните езици

⁸⁷ Виж: European Commission (2016), Bosnia and Herzegovina Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD(2016) 365 final, Brussels, 09.11.2016.

са албанският и сръбският, като освен тях говорими са босненският, турският и други. Ислямът е религията, изповядвана от 95.6% от местното население, което е отличителна характеристика на държавата. Най-голямата етническа група в страната е тази на албанците – те съставляват 92.9%, а сърби, босненци и турци са общо 4.2%.⁸⁸

Днешните граници на Косово на практика са установени по времето, в което то е част от Социалистическа федеративна република Югославия, като тогава неговата територия е автономна област в рамките на Сърбия. Още през осемдесетте години на XX век областта започва да претендира за своя независимост, а през деветдесетте избухва големият конфликт между Сърбия и Косово.⁸⁹ Следва да се отбележи също, че Косово е единствената настояща независима държава, която по времето на Югославия не е била република във федерацията, а само автономна област.

През 1997 - 1999 г. се засилва чувствително конфронтацията между сърби и косовари.⁹⁰ Армията за освобождение на Косово се е снабдила с оръжие след разграбването на казармите в Албания през 1997 г. и пренасянето им през общата граница със Съюзна република Югославия.⁹¹ След поредица от неуспешни опити на различни организации за международна медиация на конфликта, през 1999 г. НАТО се намесва с въздушни удари по цели в Косово и Сърбия, обхващащи включително сръбската столица Белград. След края на военната интервенция на НАТО Косово е поставено под временно международно управление по силата на Резолюция 1244 на Съвета за сигурност на ООН.⁹²

Косово провъзгласява независимостта си на 17 февруари 2008 г., като към месец юни 2017 г. вече 114 държави - членки на ООН, са я признали.⁹³ Сърбия все още не го е направила, въпреки че от 2013 г. между двете държави започва диалог под медиацията на Европейския съюз.⁹⁴ Въпреки подобряването на отношенията между Сърбия и Косово под егидата на ЕС, не се очаква в скоро време северният съсед на Косово

⁸⁸ <https://www.cia.gov> - CIA, Kosovo, People and Society.

⁸⁹ Rogel, C. (2003), *Kosovo: Where It All Began*, *International Journal of Politics, Culture, and Society*, p. 167-182.

⁹⁰ <https://www.cia.gov> - CIA, Kosovo, Introduction.

⁹¹ Армията за освобождение на Косово отначало е включена от страни като САЩ и Обединеното кралство в списъка с терористични организации, но постепенно след 1997 г. те започват да я признават и открито да си сътрудничат с нея.

⁹² <http://www.un.org/> - Resolution 1244 (1999), Security Council Resolutions.

⁹³ Граждани на Косово са създали специален сайт, на който се отразява признаването на независимостта на Косово и в който се съдържа детайлна информация за този процес. За повече информация, виж: <http://www.kosovothankyou.com/>.

⁹⁴ <https://www.foreignaffairs.com/articles/kosovo/2013-04-24/kosovo-and-serbia-make-deal> - Foreign Affairs *Kosovo and Serbia Make a Deal*, 2013 [достъпно към май 2017 г.].

да признае неговата независимост и да нормализира напълно взаимоотношенията си с него, тъй като за повечето сърби Косово е считано за сръбска територия. Независимо от преобладаващото албанско население в момента, в миналото етническата карта е била съвсем различна. В Косово се намира както сръбската патриаршия в Пея (Печ), така и едни от най-големите и известни сръбски манастири. Неслучайно сърбите наричат Косово „сърцето на Сърбия“.

Косово е единствената страна от региона на Западните Балкани, която още не е член на ООН. В допълнение, от пет държави, които са постоянни членки на Съвета за сигурност на ООН, две все още не са го признали и няма изгледи да го направят скоро – това са Русия и Китай.⁹⁵ Както вече бе посочено, от ЕС-28 пет държави не са признали независимостта на Косово – Испания, Гърция, Кипър, Румъния и Словакия. Това обстоятелство, съчетано с изискването на единодушие в процеса на преговори за членство в ЕС и трудностите в отношенията между Сърбия и Косово, са сериозно предизвикателство пред европейската перспектива на страната.⁹⁶

Частичното признаване на независимостта на Косово от международната общност има отношение както към напредъка в процеса на европейска интеграция, така и към по-слабото икономическо развитие на новата държава. Към днешна дата Косово е със статут на страна, която е потенциална кандидат-членка на ЕС. През 2008 г. Съветът на ЕС взема решение за създаване на мисия в Косово, чиято цел е гарантиране на върховенство на правото.⁹⁷ През 2012 г. стартира структурният диалог между Косово и Европейската комисия и по-късно през годината Комисията публикува позицията си за възможността за сключване на Споразумение за стабилизиране и асоцииране с Косово. Преговорите за споразумението приключват през 2014 г. и то се подписва на 27 октомври 2015 г., за да влезе в сила на 1 април 2016 г.⁹⁸ На практика Косово е последната страната от Западните Балкани, която успява да подпише и да започне да прилага подобно споразумение за стабилизиране и асоцииране.

Една от най-отличителните икономически характеристики на Косово е, че около 15% от БВП на страната се генерира от косовската

⁹⁵ От петте държави, които са постоянни членки на Съвета за сигурност на ООН, три са признали неговата независимост малко след като тя е обявена. Това са САЩ, Обединеното кралство и Франция. По-рано, през 1999 г., САЩ изиграват решаващата роля за започването на военната интервенция на НАТО.

⁹⁶ За повече информация по отношение на Косово, неговата история и перспективите за членство в ЕС, виж: Симеонов, К. (2012), *Косово - поглед към бъдещето*, издателство „Минерва“, София, януари 2012, с. 1-640.

⁹⁷ EU Rule of Law mission in Kosovo: EULEX.

⁹⁸ <https://ec.europa.eu/> - European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations, Kosovo.

диаспора в Западна Европа (най-вече Германия, Швейцария, но и други европейски държави), а около 10% – от различни международни програми за финансова помощ.⁹⁹ В периода 2009 - 2013 г. Косово се присъединява към Световната банка, Международния валутен фонд и Европейската банка за възстановяване и развитие, което дава допълнителен стимул за признаването на нейната независимост.

Косово, подобно на Черна гора, използва еврото като своя официална валута посредством режима на едностранна евроизация. Отвъд икономическите причини, които стоят зад това решение, един от основните стимули е стремежът за намаляване на зависимостта от Сърбия.

Според последния доклад на Европейската комисия от 2016 г. за напредъка на страната в процеса на европейска интеграция¹⁰⁰, Косово е „на ранен етап от развитието на функционираща пазарна икономика“ и „на ранен етап в изграждането на капацитет за справяне с конкурентния натиск и пазарните сили в рамките на Съюза“. Държавата страда от висок търговски дефицит, като тя все още има твърде малко производствен и експортен капацитет, а продължава да разчита до голяма степен на вноса, международната подкрепа и средствата от косовската диаспора за осигуряване на потреблението в страната. В Косово един от най-сериозните проблеми е този със заетостта и изключително високата безработица. Сивият сектор е също широко разпространен, което затруднява събирането на данъци и изсветляването на икономиката. Според Европейската комисия Косово продължава да има проблеми и в сектора на образованието, което възпрепятства подобряването на конкурентоспособността на страната.

В заключение, след анализа на специфичните особености и характеристики на страните от Западните Балкани, може да се направи изводът, че въпреки приликите, които съществуват между държавите от региона, различията между тях са много съществени. Това до голяма степен предопределя и вероятността тези държави да вървят с различно темпо по пътя към тяхната европейска интеграция и съответно да се присъединят по различно време към ЕС.

Някои от приликите между държавите от региона произтичат от общата им история през по-голямата част от XX век, първоначално в Кралството на сърби, хървати и словенци, после в Кралство Югославия, а след това в рамките на Социалистическа федеративна република Югославия. Общото им социалистическо минало, процесът на преход от планова към пазарна икономика, размириците и военните кон-

⁹⁹ <https://www.cia.gov> - CIA, Kosovo, Economy.

¹⁰⁰ European Commission (2016), Kosovo Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD(2016) 363 final, Brussels, 09.11.2016.

фликти в по-голямата част от тези страни през последните две-три десетилетия, както и други фактори, предопределят наличието на много общи черти между страните от региона. Друга обща черта между тях е, че всички те имат европейска перспектива и съществува възможност всяка една от тях да стане член на ЕС.

В същото време тези страни са различни помежду си по отношение на етническата картина, нивата на социално-икономическо развитие, както и степента на готовност и способността им да се присъединят към ЕС. Тези особености предполагат различния ритъм, с който Европейската комисия и държавите - членки на ЕС, провеждат диалога и преговорите за присъединяване на тези страни към ЕС. Въпреки сравнително ясно поетия път към европейска интеграция на региона, последните събития в някои от страните сигнализират за крехкото закрепване на демократичните принципи и възможността в него отново да избухнат етнически конфликти, размирици и опити за прекрояване на границите в Европа. Това прави несигурно бъдещото развитие на отношенията между ЕС и Западните Балкани и техните перспективи за скоростно членство в ЕС.

В следващия раздел ще бъдат разгледани перспективите на страните от региона за членство в ЕС. Анализът на перспективите за членство на страните от Западните Балкани в ЕС е необходим, за да може да се прецени до каква степен би могъл да се реализира стандартният подход за приемане на еврото, т.е. посредством поэтапно присъединяване първо към ЕС, а след това и към еврозоната съгласно процедурите и разпоредбите на правото на ЕС.

1.4. Перспективи на страните от Западните Балкани за членство в ЕС

Към настоящия момент перспективите на страните от Западните Балкани за членство в ЕС не са много оптимистични. Влияние върху това оказват редица фактори, които отлагат значително във времето и правят подготовката и преговорите за членство в ЕС много по-продължителни. Това отдалечава във времето и прилагането на стандартния подход и приемането на еврото съгласно процедурите и правото на ЕС.

В същото време, не можем да се съгласим и с твърденията, че е възможно присъединяването на страните от Западните Балкани в ЕС да бъде отлагано до безкрай и е вероятно дори никога да не се случи. Принадлежността на тези страни не само географски, културно и исторически е в ЕС. За тях няма и друга по-разумна политическа, икономическа и социална алтернатива от тази да се присъединят към Съюза.

Когато започна процесът на присъединяване на страните от Западните Балкани към ЕС, много политици от тези страни, а и някои наблю-

датели очакваха, че подготовката и провеждането на преговорите ще са със сходна продължителност на тази със страните от Централна и Източна Европа, които се присъединиха към ЕС през 2004 и 2007 г. Тези прогнози се оказаха погрешни и предприєдинителният етап на страните от Западните Балкани дори и при най-оптимистичния сценарий ще бѐде чувствително по-продължителен, отколкото бе той за страните от Централна и Източна Европа.

Повечето страни от Централна и Източна Европа подписват европейските споразумения за асоцииране в периода 1991 - 1993 г., а до началото на преговорите за членство в ЕС, съответно през 1997 и 1999 г., са изминали едва няколко години. Самите преговорни процеси за членство в ЕС протичат за около четири години. Дори и за Хърватия, която единствена от страните от Западните Балкани към настоящия момент се е присъединила към ЕС и която е най-силно интегрираната към Съюза държава от региона, преговорният процес за присъединяване към ЕС трае общо шест години, т.е. с две години повече от страните от Централна и Източна Европа. В останалите държави от Западните Балкани, които вече са започнали преговорния процес или се очаква да го започнат през следващите години, тези преговори ще бѐдат много по-трудни и продължителни.

За по-голямата продължителност на подготовката и провеждането на преговорите на страните от Западните Балкани способстват различни **негативни фактори и процеси по пътя към членство в ЕС**. Някои от тях се дължат на определени вътрешни специфики, които са присъщи за региона на Западните Балкани, а други са породени от външни фактори, които произтичат основно от процесите и развитията в самия ЕС. Влияние оказва и промяната на подхода на ЕС по отношение на политиката на разширяване и темповете на нейното осъществяване.

Една от най-отличителните разлики между региона на Западните Балкани и този на Централна и Източна Европа е, че почти във всички страни от Западните Балкани през последните десетилетия имаше *военни, етнически или други конфликти*, които не само влошиха икономическата, инвестиционната и политическата среда, но отвориха и нови рани, които пречат на процеса на помирение и развитие в региона. Продължителната война в Босна и Херцеговина, етническите сблъсъци и разделение в Македония, войната в Косово и бомбардировките на НАТО в Сърбия, сриването на финансовите пирамиди и безредиците в Албания през 1997 г., както и редица други събития няма как да не окажат значително влияние върху процеса на интеграция на тези страни към ЕС. Дори и в Черна гора, която е най-стабилната страна в региона и в която не е имало военен конфликт през последните десетилетия след разпадането на Югославия, не всичко е напълно спокойно. В страната има силно сръбско малцинство и по-малко албанско малцинство, а през октомври 2016 г. в деня на провеждане на парламентарни избори бе осуетен опит за държавен преврат. Тези сблъсъци и събития създават заплата за демократичното

функциониране на институциите. В този смисъл насърчаването на диалога между различните етноси и между страните е повече от императивно за успешната интеграция на тези държави. Това предопределя и ролята на Съюза като медиатор в противоречията между Сърбия и Косово, между босненци, сърби и хървати в Босна и Херцеговина, между Македония и Гърция, както и при други локални спорове и конфликти.

В предходните години влияние за забавянето на повечето страни от региона на Западните Балкани в процеса на европейска интеграция оказва и първоначално *слабото сътрудничество с Международния наказателен трибунал за бивша Югославия* – Международният трибунал за съдебно преследване на лица, отговорни за сериозни нарушения на международното хуманитарно право, извършени на територията на бивша Югославия от 1991 г. Сътрудничеството с този трибунал се превърна в едно от ключовите условия в рамките на процеса за стабилизация и асоциация на страните от Западните Балкани към ЕС. В началото държави като Сърбия, Хърватия, Косово, както и отделните общностни единици (ентитети) в Босна и Херцеговина отказваха пълно сътрудничество с трибунала в Хага. За всяка една от тях потенциалните военнопрътпници, които бяха преследвани от трибунала, бяха национални герои, чието предаване на трибунала беше равнозначно на национално предателство. Постепенно сътрудничеството с този трибунал значително се подобри, но бяха загубени немалко години и енергия за по-ранно ускоряване на процеса на европейска интеграция на региона.

Като допълнителни причини за бавния ход на процеса на евроинтеграция на страните от Западните Балкани могат да бъдат посочени: *политическата нестабилност, недобре развитите държавни институции, липсата на свобода на медиите и незачитането на човешките права*, които са характерни особености за повечето от страните в региона. Политическата нестабилност в Македония през последните години доведе до сериозни протести и неколккратно провеждане на предсрочни избори. Противопоставянето на политическите партии в Албания е значително. Диалогът между Сърбия и Косово също невинаги е напълно успешен. Конституционното и административно разделение в Босна и Херцеговина се оценява като съществена пречка пред процеса на европейска интеграция на страната. Всички тези държави са критикувани в една или друга степен за недостатъчната свобода на медиите и за нарушаването на правата на малцинствата и на човешките права.¹⁰¹

¹⁰¹ В последното изследване на свободата на медиите на Фрийдъм Хаус за 2016 г. страните от Западните Балкани са оценени като едни от държавите, в които свободата на медиите е само „частично свободна“, като в Черна гора показателят е 41 (минималната стойност на показателя е 0, а максималната 100, като колкото по-висока е стойността на показателя, толкова по-малко свободни са медиите в съответната страна), в Хърватия е 42, в Сърбия е 45, в Косово е 49, в Босна и Херцеговина е 50, а Македония е единствената страна от региона, която е оценена като страна, в която медиите „не са свободни“, а показателят за свобода на медиите е на стойност от 62. За повече информация, виж: Freedom House, *Freedom of the Press*, 2016.

Силното влияние на националистическите сили в отделни страни от региона също не е в полза на ускоряване на процеса на присъединяване към ЕС. За страни, които неотдавна са възвърнали или придобили своя национален суверенитет, не е лесно скоро да се откажат от него, макар частично и доброволно, този път в рамките на тяхното бъдещо членство в ЕС.

Друга съществена група от вътрешни за региона причини, които възпрепятстват бързото му интегриране към ЕС, са *по-слабото икономическо и социално развитие*, както и *липсата на достатъчно конкурентоспособност на икономиката* в региона. Държавите от Западните Балкани са с много по-нисък стандарт на живот от страните от ЕС, БВП на глава от населението е много под средните нива за ЕС, наблюдават се високи нива на безработица, като в някои страни като Косово и Македония тя достига до безпрецедентни за Европа равнища. С изключение на някои отделни видове стоки, където се разчита на географски предимства или на ниско платена работна сила, икономиките на страните от Западните Балкани са много по-неконкурентоспособни, в сравнение с икономиките на държавите - членки на ЕС.

Допълнителни икономически фактори, които имат роля за забавянето на процеса на интеграция на страните от Западните Балкани към ЕС, са също *силното присъствие на сивата икономика и наличието на недостатъчно добре функционираща пазарна икономика* в държавите от региона.¹⁰² Високото равнище на сивата икономика е свързано с укриване на данъци, избягване на плащания към системите за социално осигуряване и други, които имат негативен ефект върху цялостното развитие на страните от региона. В допълнение, слабото равнище на прилагането на правилата на конкуренция, трудното влизане и излизане от пазара (т.е. бавните, сложни и скъпи процедури за регистрирането на нови фирми или закриването на компании при оттегляне-

¹⁰² В изследване за сивата икономика в ЕС и някои други страни от Европа, публикувано през 2013 г., единствената страна от региона на Западните Балкани, която е включена, е Хърватия, но дори и в най-силно развитата икономически страна от региона сивата икономика се измерва с 34.1% от размера на БВП на страната, като за ЕС-27 (т.е. ЕС преди присъединяването на Хърватия) средната стойност на този показател е 16.6%, за Норвегия е 16.8%, за Швейцария - 8.8%, като единствено сравнимо във включените в изследването трети страни е положението в Турция с размер на сивата икономика от 32.5% от БВП на страната. Виж: Schneider, F. (2013), *The Shadow Economy in Europe*, Johannes Kepler Universität in Linz, AT Kearney and Visa, p. 13. В друго изследване, в което са включени също Македония, Сърбия и Албания, се анализира размерът на сивата икономика за един по-продължителен период - между 2003 г. и 2012 г. За този десетгодишен период размерът на сивата икономика малко е намалял в Македония (от 34.1% на 30.6% от размера на БВП в страната, т.е. от икономиката „на светло“), запазил се е сравнително постоянен в Сърбия (слабо намаление от 33.2% през 2003 г. на 31.4% от БВП на страната през 2012 г.), а в Албания се е увеличил значително за този период (от 33.8% през 2003 г. на 40.6% от БВП в страната през 2012 г.). За повече информация, виж: Osmani, R. 2015. *The level of the shadow economy, tax evasion and corruption: The empirical evidence for SEE countries*, Faculty of Business and Economics, South East European University Tetovo, p. 15.

то от пазара), негъвкавият пазар на труда и много други, възпрепятстват плавното развитие на функционираща пазарна икономика в тези страни, което е допълнителна пречка пред подготовката за присъединяване към ЕС.

Съществени фактори, които имат силно негативно значение за подготовката и провеждането на преговори за членство в ЕС са също *високите нива на корупция и организирана престъпност, недостатъчно добре развитата съдебна система, както и липсата на върховенство на правото* в страните от Западните Балкани. Тези фактори възпрепятстват нормалното функциониране на икономиката и въздържат навлизането на чуждестранни инвеститори на тези пазари. Те са предизвикателство за политическия, икономическия и обществения живот в тези страни.¹⁰³

Едно от най-важните предизвикателства за страните от Западните Балкани е вече разгледаното *по-широко прилагане на политиката на условност и увеличаването на броя на предприєдинителните етапи* по пътя към членство в ЕС. След подписването на споразумения за стабилизиране и асоцииране, страните от Западните Балкани първо придобиха статут на потенциални кандидатки за членство в ЕС, какъвто статут липсваше при предходното присъединяване. Едва след това им се определя статут на страна кандидат, но за разлика от държавите от Централна и Източна Европа това не води до автоматично започване на преговорите за членство в ЕС.

Поради гореизброените фактори и предизвикателства индивидуалният подход е не само логичен, но и необходим за успешното присъединяване на държавите от региона към ЕС. Противното може да се окаже вредно както за ЕС, така и за страните от Западните Балкани. Процесът на разширяване не може повече да работи на принципа проба–грешка¹⁰⁴,

¹⁰³ В публикувано детайлно изследване на Transparency International през ноември 2016 г. се прави оценка на системите за борба с корупцията в страните от Западните Балкани и Турция, като след анализ на правосъдната и правоприлагачата система, политическата система и неправителствения сектор, общата оценка е, че напредъкът в борбата с корупцията в тези страни е бавен и прилагането на законите и политиките е много по-слабо, отколкото е предвидено в стратегическите документи на тези страни. За повече информация, виж: Transparency International, *Fighting Corruption in the Western Balkans and Turkey: Priorities for Reform*, 10 November 2016. В страните от Западните Балкани е изключително висок процентът на населението, което смята, че политическите партии са корумпирани или силно корумпирани. През 2013 г. около 80% от населението в Сърбия, 77% в Босна и Херцеговина, 76% в Косово, 72% в Албания и 68% в Македония застъпват подобна позиция. За повече информация, виж: Transparency International, *The Global Corruption Barometer 2013*. В друго изследване на същата организация от 2015/2016 г., процентът от населението, което смята, че техните правителства се справят лошо в борбата срещу корупцията, е също много висок. В Босна и Херцеговина 83% от населението в страната са на това мнение, в Косово те са 67%, в Хърватия - 57%, в Черна гора - 50%, в Македония - 47%, в Сърбия - 45% и в Албания - 38% (виж: Transparency International, *People and Corruption: Europe and Central Asia 2016*, 10 November 2016).

¹⁰⁴ Dimitrova, A. (2016), *The EU's Evolving Enlargement Strategies: Does Tougher Conditionality Open the Door for Further Enlargement?*, MAXCAP project, paper №30.

както това се е случвало досега. Напротив, именно в предприєдинителния период е възможно Съюзът да използва максимално ефективно условността, отчитайки спецификите на социалните, културни, политически и икономически реалности в Западните Балкани. В този смисъл мерило за успех следва да е не само количественото изпълнение на всичките критерии¹⁰⁵, но и качественото им гарантиране. Именно поради това в настоящия подход на ЕС много по-важна роля има качественото изпълнение на критериите, в рамките на които акцентът пада върху върховенството на правото и функционирането на демократичните институции, т.е. не само през парадигмата за промяната на законодателство, а през гарантирането на ефективното му прилагане.¹⁰⁶ В съзвучие с тази нова практика Европейската комисия обвързва в своите доклади икономическите критерии много повече с показатели като справянето със сивата икономика, функционирането на съдебната система и образованието.

Този нов подход, който цели да предотврати проблемите от предишните разширявания, е и причината за *умората от дългия преговорен процес и неясния хоризонт за присъединяване към ЕС* за страните от Западните Балкани. Докато страните от Централна и Източна Европа имаха много по-предвидим хоризонт и пътна карта за присъединяване към ЕС, за държавите от Западните Балкани не съществува подобна яснота. Разширяването със страните от региона е все още само възможност, а не сигурна траектория и това стана още по-видимо след речта на настоящия председател на Европейската комисия Жан-Клод Юнкер, произнесена при подготовката за встъпването му в длъжност. Той подчерта, че по време на неговия мандат присъединяване на нови държави към ЕС няма да се осъществи.¹⁰⁷ Неговата позиция имаше демотивиращ ефект за Западните Балкани по отношение стимулите за предприемане на целенасочени действия, които да гарантират качествена промяна. Затова не е учудващо, че в страните от този регион се появява не само умора от дългия присъединителен процес, но и от непрестан-

¹⁰⁵ България, например, към датата на своето присъединяване към ЕС е хармонизирала „на хартия“ почти изцяло своето законодателство с правото на ЕС. Повече за подмяната в България на реалното постигане на резултати виж в: Dimitrov, G., K. Haralampiev, St. Stoychev (2015), *The Bulgarian Route through the EU integration Maze. The Specificity of Bulgaria's Integration Strategy and Its Implementation*, MAXCAP Midterm Conference, Istanbul, 22-24 April, 2015.

¹⁰⁶ За повече информация за същността на промяната на подхода и необходимостта от активното участие на гражданското общество, виж: Dimitrova, A. (2016), *The EU's Evolving Enlargement Strategies: Does Tougher Conditionality Open the Door for Further Enlargement?*, MAXCAP project, paper №30.

¹⁰⁷ Jean-Claude Juncker Candidate for President of the European Commission, 22 October 2014, A New Start for Europe: My Agenda for Jobs, Growth, Fairness and Democratic Change, Political Guidelines for the next European Commission: „Европейският съюз има нужда от пауза в процеса на разширяване, за да можем да консолидираме това, което сме постигнали между 28 държави. Затова в рамките на моя мандат като председател на Европейската комисия, настоящите преговори за присъединяване ще продължат, по-специално Западните Балкани ще се нуждаят да запазят своята европейска перспектива, но няма да се осъществи бъдещо разширяване през следващите пет години.“

ните реформи в икономиката и социалната сфера, които често изискват непопулярни политически решения. За повече информация относно сравнението на присъединяването на страните от Западните Балкани към ЕС с предходни разширявания, виж Приложение № 2.

В Западните Балкани съществуват и редица кръгове и групи в обществото, които нямат интерес от процеса на европейска интеграция и въвеждането на ясни правила, или най-малкото имат интерес от забавянето на този процес и на европейската перспектива на региона. *Съществуват различни групи „вето играчи“*, които имат подобни интереси, макар причините сред тях да са съвсем различни. Такива са например представителите на организираната престъпност или тези, които се възползват от прилагането на корупционни схеми. Друга група са националистическите партии, за които се очаква да спадне подкрепата на националните избори, в случай че се реализира европейската перспектива и тя доведе до повече просперитет на страните от региона. Липсва интерес за бърз напредък в процеса на европейска интеграция и сред някои от представителите на местната икономика, които не биха били конкурентни във вътрешния пазар на ЕС и за които запазването на национални протекционистични икономически мерки би било по-благоприятно, макар и само в краткосрочен план.

Негативно влияние върху процеса на присъединяване на страните от Западните Балкани към ЕС оказват и редица външни за региона фактори, продиктувани основно от процесите вътре в самия ЕС. *Бежанската криза и терористичните атаки в Европа, съчетани с нарастващото одобрение към популистките и националистически партии в държавите - членки от ЕС*, се превръща все повече в едно от основните препятствия пред процеса на по-нататъшна интеграция на страните от Западните Балкани към ЕС. В случая няма голямо значение, че страните от Западните Балкани не са допринесли за развитието на бежанската криза от Близкия изток и Северна Африка, нито че нямат пряка връзка с планирането и осъществяването на терористичните атаки в Европа. В съзнанието на гражданите на ЕС все повече се насажда усещането, че всеки външен човек от трета страна е потенциален враг. Да не забравяме, че в някои страни от Западните Балкани мюсюлманското население или е преобладаващо, или е със значително присъствие на тяхната етническа карта, което допълнително влияе върху формирането на общественото мнение в някои от държавите - членки на ЕС.

Общественото мнение в държавите - членки на ЕС, все по-малко подкрепя последващо разширяване на ЕС, и то със страни, които са сравнително икономически изостанали и чието присъединяване може допълнително да засили, макар и ограничено, мигрантската вълна.¹⁰⁸

¹⁰⁸ За повече информация за спада в подкрепата на политиката на разширяване на ЕС, виж Toshkov, D., E. Kortenska, A. Dimitrova and A. Fagan, *The „Old“ and the „New“ Europeans: Analyses of Public Opinion on EU Enlargement in Review*, MAXCAP, No. 2, April 2014.

В случая не става въпрос за десетилетния спор в процеса на европейска интеграция – дали трябва първо европейската интеграция да се задълбочи и да бъдат стабилизираны развитието и политиките в настоящите държави членки на европейското обединение преди неговото по-нататъшно разширяване, а за нещо много по-различно и проблемно. Все повече се утвърждава тезата, че с разширяването си ЕС става не само по-хетерогенен и различен, но също така и нестабилен и по-силно податлив на кризи. В обществени кръгове в държавите - членки на ЕС, се затвърждава усещането, че процесът на разширяване на ЕС не само следва да бъде преустановен, но също така и при възможност да бъде преразгледан и върнат назад. Те виждат в обявената идея за развитие на ЕС на две скорости, за създаването на ядро и периферия, именно подобно решение, което би било по-приемливо от формалното оттегляне от ЕС на по-слабо подготвените и интегрирани страни, предимно от Централна, Източна или Южна Европа.

Друга причина, която може сериозно да забави процеса на разширяване на ЕС в посока към Западните Балкани, е *насочването на политическата енергия в Съюза за дебата за бъдещето на ЕС до 2025 г.* Този дебат стана особено интензивен след публикуването на Бялата книга на Европейската комисия на 1 март 2017 г. относно бъдещето на Европа и петте сценария, които са разписани в нея като възможни варианти за развитието на ЕС.¹⁰⁹ Обстоятелството, че в самото заглавие на Бялата книга се посочва, че това са сценариите и размислите за бъдещото развитие на ЕС-27 (т.е. ЕС-28 без Обединеното кралство), и то до 2025 г., ясно показва, че ЕС не възнамерява да се разширява до 2025 г. или поне процесът на присъединяване на нови държави членки не е сред основните приоритети на Съюза.

Друго важно политическо събитие в ЕС, което може да има сериозен отзвук за плановете на Западните Балкани да се присъединят към Съюза, е *оттеглянето на Обединеното кралство от ЕС*, т.нар. *Брекзит*. Обединеното кралство е втората по големина икономика в ЕС след тази на Германия и една от водещите държави - членки на ЕС. Неговото излизане от ЕС неизбежно ще окаже влияние върху процесите на европейска интеграция, включително по отношение на плановете на страните от Западните Балкани. Няколко са възможните негативни ефекта от Брекзит, които могат да се отразят на процеса на присъединяване на държавите от региона към ЕС, а именно:

- Преговорите за оттеглянето на Обединеното кралство от ЕС ще *изискват политическа енергия и ангажираност* на европейските институции и на държавите - членки на ЕС, което ще намали тяхната способност и желание да осъществяват други проекти като този за разширяването на ЕС към Западните Балкани.

¹⁰⁹ Европейска комисия (2017), *Бяла книга за бъдещето на Европа. Размисли и сценарии за ЕС-27 до 2025 г.*, Брюксел, 1 март 2017 г.

- *Доверието на Западните Балкани към ЕС* също спадна след резултатите от референдума в Обединеното кралство за излизане от Съюза. Немалко политици от региона вече заявиха, че ЕС не е същият и не може да бъде толкова силен притегателен център без участието на Обединеното кралство в него.
- Обединеното кралство понастоящем е един от основните нетни платци в бюджета на Европейския съюз. След неговото оттегляне от ЕС *многогодишната финансова рамка и бюджетът на ЕС* трябва да бъдат значително преговорени. Останалите държави - членки на ЕС, ще следва да се справят с реформата за промяна на намаления бюджет на Съюза, в допълнение към договарянето на бъдещата финансова рамка 2021 - 2027 г., а преговорите през последните десетилетия са доказали, че това е една чувствителна и трудна за договаряне тема. Присъединяването в този момент на страните от Западните Балкани, които със сигурност ще бъдат нетни бенефициенти от бюджета на ЕС, т.е. ще следва да получават повече средства от този бюджет, отколкото ще внасят в него, ще направят преговорите за промяната на бюджетната рамка в ЕС още по-сложни и деликатни.

Няколко години преди референдума за Брекзит се заговори сериозно за *възможността от Грекзит*, т.е. излизане на Гърция от еврозоната. Високата задлъжнялост на страната и невъзможността за изплащане на поетите дългове без подкрепата на основните кредитори възражда тази възможност почти всеки път, когато на Гърция предстои да направи по-голямо плащане по нейния държавен дълг, достигнал стойности от над 175% спрямо БВП на страната. Имайки предвид и факта, че Гърция е страна от Балканския полуостров, в непосредствена географска и икономическа близост с държавите от Западните Балкани, един евентуален Грекзит ще засили позициите на противниците на присъединяването на страните от региона към ЕС.

Сякаш *да се говори за екзитс (изходи) вече е на мода*, поне сред популистките партии. Сериозен тон бе даден в Италия с движението на Пепе Грило „5 звезди“, което се обяви открито за излизане на Италия от еврозоната. Подобна възможност не се изключва напълно и от анализатори, като се има предвид недоброто състояние на банковата система в Италия и високото равнище на необслужваните кредити (т.нар. лоши кредити) в нея. Марин льо Пен във Франция, Герт Вилдерс в Нидерландия и партията „Алтернатива за Германия“ в Германия не само се обявиха за излизане на своите страни от еврозоната, но поставиха тези свои планове в центъра на предизборните си кампании. Това са политици и движения, чието влияние в съответните държави - членки на ЕС и еврозоната, непрекъснато нараства. Няма как подобни явления да се отразят положително върху процеса на присъединяване на Западните Балкани към ЕС.

Опасността от излизане на една или друга държава членка от еврозоната влияе негативно на желанието на страните от Западните Балкани да се присъединят към нея и да приемат еврото съгласно стандартния подход. Този подход изисква спазването на много процедури и предприемането на непопулярни реформи. При подобна ситуация едностранното приемане на еврото може да започне да изглежда по-привлекателно.

Всички вътрешни за ЕС кризи (оттегляне на Обединеното кралство, опасност от излизане на държави от еврозоната, мигрантската и бежанските вълни, терористичните атаки, спадането на общественото доверие и нарастването на влиянието на популистките и националистическите партии) се допълват през последните години и от други вътрешни за ЕС проблеми. Такива проблеми са например функционирането на институциите на Съюза¹¹⁰; усещането за слаба връзка на ЕС с неговите граждани и недобрата „чуваемост“ на техния глас при вземането на решения¹¹¹; умелото използване на тази ситуация от трети държави или сили, чиито интереси включват дестабилизирането на ЕС¹¹²; ефектите от икономическата, финансова и дългова кризи в ЕС, които започнаха през 2007 - 2008 г. Всички тези проблеми и кризи доведоха до намаляване на доверието и вярата, че Европейският съюз е безалтернативен носител на стабилност.¹¹³ Това прави ползите от членството в ЕС за страните от Западните Балкани далечни, трудно достижими и по-малко желани. При съществуването на множеството неформални играчи, които имат разнопосочни и противоречащи си интереси, при влиянието на националните идентичности, което прави определени изисквани от ЕС реформи неприемливи, процесът на европейска

¹¹⁰ Едно от най-явните проявления на този проблем е затруднената работа на Съда на ЕС. Това наложи реформата на организацията на работа на институцията. Виж: Регламент 2016/1192, CELEX номер: 32016R1192.

¹¹¹ Съгласно изследване на Евробарометър едва около 40% от гражданите на ЕС смятат, че техният глас се чува в ЕС, докато 54% не са съгласни с подобно твърдение. Виж: Eurobarometer, Standard Eurobarometer, 86/2016, November 2016, „Public opinion in the European Union“. Също по данни на Евробарометър от 2008 г. насам доверието в Съюза не е преминавало 50%, като според последното проучване само 36% от европейските граждани имат доверие в европейските институции. Виж: Standard Eurobarometer 86 - Wave EB86.2 - TNS opinion & social.

¹¹² Виж: European Parliament resolution of 23 November 2016 on EU strategic communication to counteract propaganda against it by third parties (2016/2030(INI)).

¹¹³ Дебатът за ЕС като единствена безалтернативна възможност може да се проследи например в: Schimmelfennig, Fr., Ulr. Sedelmeier (2004), *Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe*, Journal of European Public Policy 11:4. Taylor & Francis Ltd., както и в Sedelmeier, Ulr. (2012), *Is Europensation through Conditionality Sustainable? Lock-in of institutional change after EU accession*, West European Politics. Тезата за възможната загуба на статута на носител на стабилност за ЕС присъства например в: Dimitrova, A. (2016), *The EU's Evolving Enlargement Strategies: Does Tougher Conditionality Open the Door for Further Enlargement?*, MAXCAP project, July 2016.

интеграция на държавите от Западните Балкани допълнително се усложнява.¹¹⁴

Проблемите в ЕС и еврозоната не са единствените неблагоприятни външни фактори за процеса на европейска интеграция на страните от Западните Балкани. Напоследък се забелязва в страните от региона *все по-активна намеса на други глобални и регионални сили*, която в повечето случаи има за пряка или косвена цел и последица отдалечаването на европейската перспектива и интеграцията към ЕС на този регион. Желанието и действията на Руската федерация за запазването на нейното влияние на Западните Балкани са един от тези примери. Руската външна политика напоследък е особено активна в Западните Балкани. Традиционно добри са нейните връзки и влияние в Сърбия. Руската федерация изрази недвусмислено своето недоволство от присъединяването на Черна гора към НАТО, като останаха и съвсем ясни съмнения за опити за намеса във вътрешните работи на тази страна.

Примери на трети страни, които се опитват да увеличат своето влияние над Западните Балкани, това са също Турция и други държави от Близкия изток (в т.ч. Саудитска Арабия, Катар и други). Налице е стремеж на Турция да бъде регионална сила и да засили инвестициите и интереса си към страни като Албания, Косово, Босна и Херцеговина и други. Последното не е свързано непременно с желание за отдалечаване на европейската перспектива за тези страни.¹¹⁵ Не така стои, обаче, въпросът с големите инвестиции и опити за нарастване на влиянието от определени страни от Близкия изток, които се стремят към постепенна ислямизация на обществата в някои от териториите на Западните Балкани, където и в момента преобладава население, което изповядва ислямската религия. Проблемът за интеграцията към ЕС не е в различната религия, тъй като той продължава да се стреми към многообразие и толерантност. Проблемът е, че много често нарастването на степента на ислямизация е за сметка на някои от традиционните и най-важни ценности, върху които е изграден Европейският съюз, в т.ч. за равенството между половете и забраната на всякаква форма на дискриминация.

Въпреки традиционните положителни нагласи към присъединяването в ЕС, в някои от страните от Западните Балкани започва да се забелязва тенденция на намаляване на подкрепата за членство в Съ-

¹¹⁴ Виж например: Dimitrov, G., K. Haralampiev, St. Stoychev (2015), *The Bulgarian Route through the EU integration Maze. The Specificity of Bulgaria's Integration Strategy and Its Implementation*, MAXCAP Midterm Conference, Istanbul, както и Freyburg, T., S. Richter (2010), *National Identity Matters: the Limited Impact of EU Political Conditionality in the Western Balkans*, Journal of European Public Policy.

¹¹⁵ Понякога инвестициите от турски компании имат дори обратен ефект, улесняване на европейската перспектива, като това важи най-вече за големите инвестиционни инфраструктурни проекти, които са особено необходими за страните от този регион.

юза.¹¹⁶ Налице е голяма разлика в отношението към процеса на присъединяване в различните държави от региона. В Косово и Албания продължават да се наблюдават най-високите проценти в подкрепа за членството в ЕС – 83% и съответно 81% от гражданите в двете държави смятат, че присъединяването им към ЕС е нещо положително.¹¹⁷ Във всички останали държави от региона едва под 50% от гражданите споделят това виждане, като в Сърбия това са само 21% от населението.¹¹⁸ Все пак следва да се отбележи, че между 33% и 48% от гражданите в държави като Черна гора, Македония, Сърбия, Босна и Херцеговина и Хърватия твърдят, че членството в ЕС ще има (има за случая на Хърватия) нито положително, нито отрицателно отражение върху развитието на техните страни. В този смисъл *изследването на ползите и разходите от членство в ЕС* за тези държави и активното им комуникиране с обществото е повече от необходимо условие за успеха на процеса на присъединяване към ЕС.¹¹⁹ Гореспоменатите резултати от проучванията само потвърждават тази необходимост, като доказват наличието на една голяма група от граждани, която не разполага с достатъчно информация за ефектите от потенциално членство в ЕС. Нейното привличане в полза на присъединяването би имало положителен ефект върху процеса на реформи в държавите от региона.

Освен причините и обстоятелствата, които влияят по негативен начин, има и редица други фактори, които са с **положително въздействие върху процеса на подготовка за членство** на страните от Западните Балкани в ЕС. Тези положителни фактори също се разделят на вътрешни за региона на Западните Балкани и на външни фактори, които произтичат основно от процесите и развитието вътре в самия ЕС.¹²⁰

Едно от най-съществените обстоятелства, които имат важно значение за продължаването на процеса на европейска интеграция, е фак-

¹¹⁶ За повече информация, виж отново: Toshkov, D., E. Kortenska, A. Dimitrova, A. Fagan (2014), *The 'Old' and the 'New' Europeans: Analyses of Public Opinion on EU Enlargement in Review*, MAXCAP project, April 2014.

¹¹⁷ Това е един от възможните отговори на въпроса „Смятате ли, че членството в ЕС ще бъде (е - за Хърватия) положително, негативно, нито положително - нито отрицателно?“ в изследването на Balkan Barometer 2016: Public Opinion Survey, като на респондентите е дадена и възможността да отбележат, че не желаят да отговорят на този въпрос.

¹¹⁸ Regional Cooperation Council (2016), Balkan Barometer 2016: Public Opinion Survey, p. 50.

¹¹⁹ Dimitrova, A. (2016), *The EU's Evolving Enlargement Strategies: Does Tougher Conditionality Open the Door for Further Enlargement?*, MAXCAP project, July 2016.

¹²⁰ Разделянето на вътрешни и външни за Западните Балкани фактори, които имат влияние върху процеса на европейска интеграция на страните от региона, е условно. То се прави с цел да се отграничат и структурират по-детайлно тези фактори. В същото време, следва да се има предвид, че тези вътрешни и външни фактори за региона си взаимодействат помежду си и са взаимно свързани.

тът, че за страните от региона на Западните Балкани към момента *не е налице по-подходяща политическа алтернатива*. Европейският съюз остава най-силният притегателен център за тях.¹²¹

След края на войните през 90-те години на миналия век при разпадането на Югославия Европейският съюз се явява *най-важният гарант за мира и стабилността в региона* на Западните Балкани. Именно процесите на европейска интеграция и приобщаване към ЕС са сред най-важните мотиви за запазването на етническият мир, за продължаването на политическите реформи и съхраняването на крехкия напредък по отношение защитата на правата на човека. Ако липсва възможността за присъединяване към ЕС, страните от Западните Балкани трудно биха се ориентирали към установяването на траен мир. Напротив, при отсъствието на подобен притегателен център елитите от региона биха били изкушени да преначертават държавните граници, а национализмът лесно ще вземе връх над прагматизма и стремежа за обединение и разбирателство.

Именно Европейският съюз е мотивът Белград и Прищина да седнат на масата за преговорите. Натискът от страна на ЕС засега удържа сепаратистките настроения в Република Сръбска в Босна и Херцеговина. ЕС е важен посредник в разрешаването на последните вътрешнополитически кризи в Македония. Сърбия също възстановява постепенно политическата си стабилност през последните години. С подкрепата и на държави - членки от ЕС, Хърватия и Албания станаха членове на НАТО през 2009 г., а Черна гора – през 2017 г.

В допълнение, към момента *липсва друга сериозна икономическа алтернатива* за Западните Балкани, като ЕС продължава да е силно атрактивен за страните от този регион. Не само силната икономическа мощ на Съюза, но и географската и историческа близост между ЕС и региона правят по-тясната икономическа интеграция с ЕС най-изгодната алтернатива. С оглед предприетите вече стъпки в посоката на европейска интеграция, друга възможност би довела по-скоро до нова икономическа нестабилност. Процесът на европейска интеграция не може също така да се изолира от световните тенденции и глобализацията, където либерализацията на търговията и услугите се превръщат не само в ежедневие, но и в задължителни елементи за осигуряване на по-голям икономически просперитет в отделните страни.

Налице са също така *други икономически фактори* и явления, които засилват или най-малкото запазват стремежа на страните от Западните Балкани към членство в ЕС, а именно:

¹²¹ Притегателността на Европейския съюз като основен партньор за Западните Балкани не е напълно безалтернативно, като в различни страни от региона на Западните Балкани държави като САЩ, Руската федерация или Турция също се опитват да имат все по-голямо влияние и роля.

- Европейският съюз е *най-големият търговски партньор* на страните от Западните Балкани, като около и малко над половината от търговския обмен на тези страни е именно с ЕС.
- ЕС е и *най-големият инвеститор* в Западните Балкани, като бизнесът от държавите - членки на Съюза, инвестира значителни суми, които подпомагат развитието на региона.
- *Предприсъединителните програми* от бюджета на ЕС, както и възможността на страните от региона да участват в някои от общите програми на ЕС за наука, образование, мобилност и други, също са важен елемент от рамката, която подпомага икономическото развитие на страните от Западните Балкани.
- ЕС е един от основните стимули за *провеждането на реформи и реструктуриране на икономиките* на Западните Балкани.
- Благодарение на ЕС в страните от Западните Балкани се въвеждат *политиките за защита на конкуренцията и регулирането на държавните помощи*, с което се създадат условия за работеща конкуренция между участниците на пазара. Прилагането на правилата на конкуренция стимулира допълнително вътрешните и чуждестранните инвестиции и създава условия за засилването на предприемаческата инициатива.
- Процесите на европейска интеграция стимулират също *либерализирането на цените и провеждането на реформи на пазара на труда*. Без наличието на европейска перспектива за страните от Западните Балкани те трудно биха се ориентирали към бързо либерализиране на цените, както и към реформиране на негъвкавите пазари на труда в региона.
- Участието в предприсъединителните програми на ЕС, въвеждането на реформи в данъчната и митническата администрация, както и редица други мерки водят до известно „изсветляване“ на икономиките и *намаляване на нивото на сивата икономика* в страните от Западните Балкани.
- *Финансовият сектор* на страните от Западните Балкани е до голяма степен съставен от институционални инвеститори и водещи финансови институции от държавите - членки на ЕС. Имайки предвид, че финансовият сектор е посредникът, посредством който се осигуряват средства за реалната икономика, това обстоятелство също подпомага развитието на региона.
- Всички горепосочени мерки способстват за регистрирането на макар и умерен *икономически растеж и намаляването на безработицата* в региона. Както за намаляването на нивото на безработица, особено на структурната и дългосрочна безработица, така и за ускоряването

на икономическия растеж са необходими допълнителни стъпки и действия. Тези мерки вече са стартирали и дават своите първи резултати.

- Търговската и икономическа интеграция на региона с ЕС, както и значителните чуждестранни инвестиции в него от Съюза спомагат за *навлизането на по-модерни технологии и ноу-хау* в Западните Балкани, което също има положителен ефект.

Въпреки някои обществени настроения в ЕС против присъединяването на нови държави членки, лидерите на Европейския съюз също продължават да гледат на *политиката на разширяването като на най-добрия инструмент за гарантиране на стабилността на региона*. ЕС се нуждае от мирни и проспериращи Западни Балкани, защото мирът и стабилността в този регион са гарант и за сигурността вътре в самия Европейски съюз.¹²²

В ЕС все още съществува консенсус и за това, че европейската перспектива е най-важният *стимул за продължаване на икономическите и социалните реформи в региона*. ЕС е наясно, че без натиск отвън в страните от Западните Балкани трудно биха се осъществили необходимите болезнени реформи и реструктуриране на икономиките. Налице е и консенсус, че икономическият просперитет на региона е допълнителна гаранция за запазването на мира в него.

За да бъде по-конкурентоспособен, както и за да запази лидерските си позиции на глобалната сцена, *Европейският съюз се нуждае от разширяване на своите пазари*.

Макар на пръв поглед да е парадоксално, но оттеглянето на Обединеното кралство от ЕС, или Брекзит, освен негативен, може да окаже и позитивен ефект за процеса на присъединяване на Западните Балкани към ЕС. След негативния сигнал, който задава Брекзит, *европейското обединение се нуждае и от добра новина*, която да покаже, че проектът на ЕС е все още жив и може допълнително да се развива. Това, разбира се, не е и не може да бъде водещият мотив за подготовката за членство на страните от Западните Балкани към ЕС.

В таблицата са систематизирани основните положителни и негативни фактори, които влияят на перспективите на страните от Западните Балкани за присъединяване към ЕС. Те са представени в две основни групи – вътрешните за Западните Балкани фактори и външните фактори, които имат отношение основно към процеси в самия ЕС.

¹²² Необходимо е да се припомни, че непосредственият повод за започването на Първата световна война е едно събитие на Балканите. На 28 юни 1914 г. сърбин убива в Сараево австро-унгарския престолонаследник Франц Фердинанд. Разбира се, причините за избухването на тази опустошителна и със сериозни последици война са много по-дълбоки и сериозни, но в исторически план именно това убийство е мотивът за разпалването на военните действия в Европа и света.

Таблица № 2: Фактори, влияещи на процеса на присъединяване на Западните Балкани към ЕС

Вътрешни за Западните Балкани фактори		Външни за Западните Балкани фактори (предимно от ЕС)	
Положителни	Отрицателни	Положителни	Отрицателни
Не е налице на този етап друга по-подходяща политическа и икономическа алтернатива за страните от региона.	Наличието на военни, етнически или други конфликти в близкото минало.	ЕС е най-големият търговски партньор на страните от Западните Балкани.	По-широкото прилагане на политиката на условност, отколкото при страните от Централна и Източна Европа.
ЕС е важен гарант за мира и стабилността в региона.	Първоначално слабо сътрудничество с Международния наказателен трибунал за бивша Югославия.	ЕС и неговите държави членки са най-големият инвеститор в региона на Западните Балкани.	Увеличаването на предприемачеството и съединителните етапи за страните от Западните Балкани.
ЕС е стимул за провеждането на реформи и реструктуриране на икономиките.	Политическата нестабилност, недостатъчно добре развитите държавни институции, липсата на свобода на медиите и недостатъчното зачитане на правата на човека и на малцинствата.	Предприсъединителните програми от бюджета на ЕС и възможността за участие в програми на ЕС за наука, образование, мобилност и други.	Бежанската криза и терористичните атаки в Европа.
Развитието на политиките за защита на конкуренцията и регулирането на държавните помощи в региона на Западните Балкани.	Силното влияние на националистическите сили в страните от региона.	В ЕС все още е налице съзнанието, че политиката на разширяването е най-добрият инструмент за гарантиране стабилността на региона, както и че тази стабилност е гаранция за сигурността и в самия ЕС.	Надигането на популистките и националистически партии в държавите членки и спадащото доверие в ЕС.

Вътрешни за Западните Балкани фактори		Външни за Западните Балкани фактори (предимно от ЕС)	
Положителни	Отрицателни	Положителни	Отрицателни
Либерализирането на цените и провеждането на реформи на пазара на труда.	Високите нива на корупция и организирана престъпност, недостатъчно добре развитата съдебна система и несъблюдаване на принципите на върховенство на правото.	ЕС съзнава също, че европейската перспектива е най-значимият стимул за продължаване на икономическите и социалните реформи в Западните Балкани.	Насочване на политическото внимание на ЕС в посока към дебата за бъдещето на ЕС до 2025 г.
Реализирането на икономически растеж и намаляване на безработицата.	По-слабото икономическо и социално развитие, липсата на достатъчно конкурентоспособност на икономиката в региона.	Брексит може при определени условия да има и положително влияние за процеса на присъединяване на Западните Балкани към ЕС.	Оттеглянето на Обединеното кралство от Европейския съюз, в т.ч. необходимостта от отделянето на политическа енергия в ЕС за този процес, частичната запуба на доверие на Западните Балкани в ЕС, както и нуждата от преговаряне на многогодишната финансова рамка и бюджета на Европейския съюз.
Намаляването на нивото на сивата икономика.	Силното присъствие на сивата икономика и наличието на недостатъчно добре функционираща пазарна икономика.	Европейският съюз се нуждае от разширяване на своите пазари.	Опасността от Грехит, т.е. излизане на Гърция от еврозоната, имайки предвид също нейната непосредствена географска близост със Западните Балкани.

Вътрешни за Западните Балкани фактори		Външни за Западните Балкани фактори (предимно от ЕС)	
Положителни	Отрицателни	Положителни	Отрицателни
<p>Интегрирането на финансовия сектор на страните от региона към финансовия сектор в ЕС.</p> <p>Навлизането на по-модерни технологии и ноу-хау в страните от Западните Балкани.</p>	<p>Умората от дългия преговорен процес и неясният хоризонт за присъединяване към ЕС.</p> <p>Намаляващата подкрепа за членство в ЕС в някои държави от Западните Балкани.</p>		<p>Опасността от излизане от еврозоната на други държави - членки на ЕС.</p> <p>Общественото мнение в държавите - членки на ЕС, все по-малко подкрепя процеса на разширяване.</p> <p>Други вътрешни за ЕС проблеми и кризи.</p>
<p>Наличието на обществен консенсус в страните от Западните Балкани за присъединяване към ЕС.</p>	<p>Редица кръгове в страните от Западните Балкани, в т.ч. тези, които са свързани с организираната престъпност или използват корупционни схеми, имат интерес процесът на европейска интеграция да не се осъществи или най-малкото да бъде забавен във времето.</p>		<p>Намесата в Западните Балкани на други глобални и регионални сили. Желанието и действията на Руската федерация за запазването на нейното влияние в Западните Балкани. Стремейт на Турция да бъде регионална сила и засиленият интерес към страни като Албания, Косово, Босна и Херцеговина. Провеждането на целенасочени политики от някои страни предимно от Близкия изток за постепена ислямизация на обществата в редица страни от Западните Балкани.</p>

В **заключение** може да се отбележи, че на процеса на присъединяване на страните от Западните Балкани към ЕС влияят едновременно както много положителни, така и много негативни фактори. Те имат своето специфично отражение за подготовката и провеждането на преговорите за членство в Съюза.

На този етап е много трудно да открием кои фактори за присъединяването към ЕС преобладават – дали тези, които подпомагат процеса на европейска интеграция на Западните Балкани, или обратно, това са факторите, които имат негативен ефект върху подготовката за членство на страните от региона в ЕС. Възможно е също така отделни фактори да имат несъразмерно по-значимо влияние от други. Някои от тях, като например бежанската криза и терористичните атаки в Европа, нямат нищо общо и не са продиктувани от явления, които произтичат от Западните Балкани, но също са със сериозно отражение върху процеса на европейска интеграция на региона.

Върху този процес влияят както вътрешни за района причини и фактори, така и такива, които са външни за този район и произтичат от процеси вътре в самия ЕС. Може да бъде направен изводът, че за присъединяването на Западните Балкани към ЕС значение ще имат както реформите в страните от региона, така и готовността на ЕС да продължи процеса на разширяване.

Много е трудно да се направи точна прогноза кога страните от Западните Балкани биха могли да се присъединят към ЕС. Напоследък се появяват и опасения дали изобщо е възможно разширяването да бъде осъществено, като рисковете пред него през последните години непрекъснато се увеличават. Това увеличава и рисковете пред възможността страните от Западните Балкани да приемат еврото съгласно стандартния подход чрез последователно присъединяване към ЕС, а след това и към еврозоната на база правната рамка на ЕС. Независимо от това, присъединяването на Западните Балкани към ЕС няма сериозна политическа или икономическа алтернатива както за региона, така и за самия ЕС.

След анализа на процеса на подготовка на страните от Западните Балкани за членство в ЕС в следващата глава ще проследим какви са етапите и възможностите да се премине от присъединяване в ЕС към пълно приобщаване в Икономическия и паричен съюз на ЕС и приемане на еврото съгласно стандартния подход.

ВТОРА

Г Л А В А

От присъединяване в ЕС към приобщаване в Икономическия и паричен съюз

За страните от Западните Балкани целта за пълно приобщаване към Икономическия и паричен съюз на ЕС изглежда сравнително отдалечена във времето. Но отчитайки, че досега подобна цел е била задължителна и за всяка нова членка на ЕС, е важно да очертаем по-ясно пътя, който страните от региона на Западните Балкани следва да извървят, за да постигнат тази цел. В тази връзка е необходимо да проследим кои са стъпките и мерките, които следва да бъдат изпълнени между датата на членство в ЕС и датата на присъединяване към еврозоната, съответно прилагането на стандартния подход за приемане на еврото.

В тази глава първо ще направим кратък исторически преглед на създаването и функционирането на Икономическия и паричен съюз в ЕС. След това ще представим последователно етапите в процеса на присъединяване към еврозоната и основните характеристики за всеки един етап. В последните два раздела ще анализираме видовете валутнокурсни режими и парични политики в страните от Западните Балкани, както и съвместимостта им с подготовката за приемане на еврото съгласно стандартния подход, т.е. съгласно правната рамка на ЕС.

2.1. Икономическият и паричен съюз в ЕС

Преди да анализираме етапите, през които следва да преминат страните от Западните Балкани, за да се присъединят към еврозоната¹²³, ще се спрем на някои общи характеристики на Икономическия и паричен съюз в Европейския съюз и на стъпките (фазите), през които премина създаването на еврозоната.

Подобно на очакваното поэтапно приобщаване на страните от Западните Балкани към Икономическия и паричен съюз, неговото създаване през 90-те години на миналия век и началото на XXI век също се осъществява в рамките на три етапа. Правната база за установяването и действието на Икономическия и паричен съюз е разписана в Договора от Маастрихт, договорен в края на 1991 г., но влязъл в сила през ноември 1993 г. С него се извършват промени в учредителните договори, на базата на които са създадени Европейските общности и въз основа на които започва изграждането на Европейския съюз.¹²⁴ Въведените с Договора от Маастрихт промени в правната база на ЕС в момента са част от Договора за функциониране на ЕС (основно в дял VIII за икономическа и парична политика, чл. 119-144, а така също и някои протоколи към договора и вторично право на ЕС).¹²⁵

Идеи за по-силно валутно и парично обединение не липсват и по-рано в рамките на Европейските общности, но процесът на създаване на Икономическия и паричен съюз, какъвто до голяма степен го познаваме и днес, възникват след средата на 80-те години на XX век, когато се бележи и по-силен напредък в доизграждането на вътрешния пазар на Европейските общности. Именно завършването на вътрешния пазар, успехите на създадената през 1979 г. Европейска валутна система (на база на валутна кошница под формата на екю), разпадането по-рано в световен мащаб на Бретън-Уудската валутна система на фиксирани курсове, необходимостта от преодоляване на валутните колебания и рисковете, както и много други фактори водят до идеята за изграждане на Икономически и паричен съюз в ЕС и до нейното реализиране.

За началото на първия от трите етапа на изграждане на Икономическия и паричен съюз е прието влизането в сила на 1 юли 1990 г. на

¹²³ Това са същите стандартни етапи, през които преминават и страните от Централна и Източна Европа, които се присъединиха към ЕС през 2004 г. и 2007 г., за да станат пълноправни членове на Икономическия и паричен съюз (т.е. държави членки без право на дерогация) и да се присъединят към еврозоната.

¹²⁴ С промените от Маастрихт се създава Европейски съюз, но без той да има правосубектност, каквато продължават да имат Европейските общности. Европейският съюз придобива юридическа правосубектност едва през 2009 г. с Договора от Лисабон.

¹²⁵ Виж: Консолидирани текстове на Договора за Европейския съюз и на Договора за функционирането на Европейския съюз, Официален вестник на ЕС, 2012/С 326/01.

Директивата за пълно либерализиране на движението на капитали между тогавашните дванадесет държави - членки на Европейските общности. Прави впечатление, че за начало на създаването на Икономическия и паричен съюз е обявена дата, която е преди подписването и влизането в сила на Договора от Маастрихт. Последното донякъде е разбираемо, защото постигането на пълна мобилност на капиталите във вътрешния пазар на ЕС е ключово за предприемането на следващите стъпки за икономическо и парично обединение между държавите - членки на ЕС. Не е възможно създаването на единна валута между тези държави, ако преди това не е установено пълно либерализиране на капиталовите потоци и то не бъде прилагано ефективно. Краят на този първи подготвителен етап настъпва на 31 декември 1993 г.

За начало на втория етап се счита 1 януари 1994 г. Именно през този етап се подготвя фактическото установяване на Икономическия и паричен съюз така, както е замислено в Договора от Маастрихт. По време на този етап се прави опит за много по-силно сближаване на икономическите политики между държавите членки, а така също се предприемат и стъпките за въвеждането на единната валута. Една от най-ключовите мерки е развитието на Европейския валутен институт, който подготвя изграждането на Европейската централна банка. След установяването на Икономическия и паричен съюз, през третия етап ЕЦБ поема изцяло контрола над паричната политика в държавите - членки на еврозоната.

Съществено значение през този втори подготвителен етап има и обстоятелството, че именно през него се прави проверка на т.нар. маастрихтски конвергентни критерии, които следва да изпълнят държавите - членки на ЕС, ако искат да се присъединят към зоната на единната европейска валута от началото на третия етап. Тези критерии са предимно номинални, като те са описани в първичното право на ЕС. При анализа на готовността за приемане на единната валута се изследва също така правната рамка и реалната конвергентност на съответната държава - членка на ЕС. Маастрихтските конвергентни критерии са представени в каре 3, като те следва да се приложат и към страните от Западните Балкани при тяхната бъдеща подготовка за членство в еврозоната и за приемането на еврото съгласно стандартния подход.¹²⁶

¹²⁶ Очакваното прилагане без изменение на маастрихтските конвергентни критерии за страните от Западните Балкани при бъдещото им кандидатстване за еврозоната съгласно стандартната процедура се основава на обстоятелството, че следва да има равнопоставеност и равно третиране на всички държави по пътя към приемане на еврото. Обект на по-задълбочен анализ е въпросът дали същите критерии, които са се прилагали за развитите страни от Западна и Северна Европа, е икономически целесъобразно да бъдат приложени и към по-слабо развити държави, които са страни в преход и чиито икономики са догонващи икономиката на ЕС. При догонващи икономики, например, които като правило би следвало да са с по-висок икономически растеж от по-развитите страни, е много по-трудно да се изпълнят инфлационният и лихвеният критерий от Маастрихт.

Маастрихтски критерии за членство в еврозоната

Съгласно Договора за функциониране на Европейския съюз и протоколите към него маастрихтските конвергентни критерии за членство в Икономическия и паричен съюз и за приемането на еврото са следните:

- Размерът на инфлацията в съответната страна следва да не надвишава с повече от 1.5 процентни пункта средната стойност на инфлацията в трите държави членки с най-стабилни цени в течение на годината преди прегледа на изпълнение на критериите.
- Съотношението между планирания или фактическия бюджетен дефицит и БВП по пазарни цени следва да не надвишава 3%.
- Съотношението между държавния дълг и БВП по пазарни цени следва да не надвишава 60%, освен ако това съотношение намалява достатъчно и доближава тази стойност със задоволителни темпове.
- Средният дългосрочен лихвен процент за период от една година преди осъществяването на прегледа в страната следва да не надвишава с повече от 2 процентни пункта средната стойност на лихвените проценти в трите държави членки с най-добри показатели в областта на ценовата стабилност.
- Спазването на нормалните граници на отклонение (не повече от $\pm 15\%$ спрямо централния курс към еврото) в съответствие с валутнокурсския механизъм в продължение на най-малко две години, включително без да е осъществявано девалвиране на националната валута спрямо еврото над тези граници.

Началото на третия етап от изграждането на Икономическия и паричен съюз настъпва на 1 януари 1999 г., която дата се счита и за рождената дата на еврото. Независимо че на тази дата еврото все още не е в обращение, единадесет държави - членки на ЕС, вече неотменимо са фиксирали своите национални валути към него. Еврото съществува в електронна форма и постепенно започва да се използва за откриване на депозити в търговските банки и за други електронни финансови операции.

От началото на третия и заключителен етап от изграждането на Икономическия и паричен съюз до края на 2001 г. се осъществява тригодишен преходен период, в рамките на който се подготвя въвеждането в обращение на единната европейска валута. В този период се избира дизайнът на евробанкнотите и монетите, планира се фактическото извършване на обмяната на националните валути с единната валута в началото на 2002 г. и се предприемат редица други мерки, които да

позволят плавното пускане в обращение на еврото. Освен че се организира широка разяснителна и комуникационна кампания за въвеждането на еврото, през тези три години (януари 1999 г. – декември 2001 г.) търговците в държавите - членки на еврозоната, имат задължение всички цени да бъдат обявявани в двете валути – в излизащата от обращение национална валута и в евро.

Независимо че еврозоната съществува от 1999 г., пускането в обращение на евробанкнотите и монетите се осъществява едва на 1 януари 2002 г. За един много кратък период от няколко седмици националните банкноти и монети на държавите от еврозоната се изваждат от обращение, а еврото влиза в обращение. Оттогава еврото се утвърждава постепенно не само на пазарите в Европа, но и в целия свят, като то става втората по значимост валута на международните пазари, а водещата роля се запазва за щатския долар.¹²⁷

С изграждането на Икономическия и паричен съюз в ЕС се цели да се надгради вече постигнатото със създаването и задълбочаването на единния пазар на ЕС. След премахването на ограниченията пред свободното движение на стоки, хора, услуги и капитали въвеждането и използването на единна валута следва да улесни допълнително тези свободи и да стимулира търговията и инвестициите в рамките на валутната зона. Създаването на единната валута предопределя и наднационалния характер на паричната политика в еврозоната, която се осъществява от Европейската централна банка. В същото време, държавите от еврозоната не са обединили в достатъчна степен своите икономически политики, което поражда проблеми пред функционирането на паричния съюз, които бяха допълнително задълбочени от световната икономическа и финансова криза.

Еврозоната не е статична във времето, а постепенно се разширява. При нейното създаване на 1 януари 1999 г. тя наброява единадесет държави членки, като днес се е разширила до деветнадесет държави (от общо двадесет и осем държави - членки на ЕС), които са приели еврото съгласно стандартната процедура. Процесът на създаване и постепенно разширяване на еврозоната преминава през следните етапи:

- Еврозоната е създадена на 1 януари 1999 г. от Австрия, Белгия, Германия, Ирландия, Испания, Италия, Люксембург, Нидерландия, Португалия, Финландия и Франция.

¹²⁷ За повече информация по отношение на етапите за изграждане на Икономическия и паричен съюз, виж: Стоименов, М. (2002), *Международни финанси*, Рекламна агенция „Очи“, София; Масларов, Св. (2001), *Валута и международни финанси*, Четвърто допълнено и преработено издание, Princers, София и Маринов, В. (2004), *Икономически и валутен съюз на ЕС, Европейска икономическа интеграция*, Университетско издателство „Стопанство“, Трето преработено и допълнено издание, София, с. 202-245. За допълнителна информация за ролята на еврото на международните валутни и финансови пазари, виж: Статева, Й., Св. Александрова, С. Кирова, Н. Димитров (2013), *Дълговата криза в Европейския паричен съюз и ефекти за България*, Издателски комплекс - УНСС, София.

- На 1 януари 2001 г. се осъществява първото разширяване на еврозоната, като Гърция става нейният дванадесети член, една година преди пускане в обращение на евробанкнотите и монетите.
- На 1 януари 2007 г. към еврозоната се присъединява Словения, която става първата страна от Централна и Източна Европа, както и първата бивша Югославска република, която приема еврото.
- На 1 януари 2008 г. към еврозоната се присъединяват Малта и Кипър.
- На 1 януари 2009 г. Словакия също става член на еврозоната, като това към момента е единствената страна от т.нар. Вишеградска четворка (останалите са Полша, Чехия и Унгария), която е приела еврото.
- На 1 януари 2011 г. към еврозоната се присъединява и Естония, която става първата Балтийска държава, която приема единната европейска валута.
- На 1 януари 2014 г. към еврозоната се присъединява Латвия.
- На 1 януари 2015 г. към еврозоната се присъединява и Литва, като това засега е последното разширяване на еврозоната.¹²⁸

По-долу в таблица № 3 са представени някои от основните икономически данни за държавите - членки на еврозоната, като за сравнение са дадени данни за същите показатели и за останалите държави - членки на ЕС, които към момента не са се присъединили към нея. От останалите девет държави - членки на ЕС, седем имат задължение да приемат еврото, когато са готови за това и изпълнят маастрихтските конвергентни критерии. Това са Швеция, България, Полша, Румъния, Унгария, Хърватия и Чехия, като за шест от тях (без Швеция) това задължение е разписано в техните договори за присъединяване към ЕС.

Останалите две държави членки договарят клаузи за неприсъединяване към еврозоната, дори и ако изпълняват критериите за това (т.нар. "opt-out" клаузи), но всяка една от тях също има свои специфики. Въпреки че има подобна клауза, Дания е член на Валутнокурсния механизъм II (ERM II – Exchange Rate Mechanism II) от неговото създаване на 1 януари 1999 г., като неизменно поддържа много тесен валутен коридор на колебания на датската крона от $\pm 2.25\%$ спрямо еврото. Обединеното кралство не само че не е членувало в този механизъм, но на 23 юни 2016 г. британските граждани гласуват на референдум за излизане от ЕС, станал популярен като референдума за Брекзит. На 29 март 2017 г. страната депозира официално своята молба за оттегляне от ЕС, с което започват и преговорите за излизането от ЕС, които се очаква да продължат около две години.

¹²⁸ В Европа има също така и четири микродържави, които въпреки че не са част от ЕС, са подписали споразумения за използването на еврото като законно платежно средство на тяхната територия. Това са Андора, Сан Марино, Монако и Ватиканът.

Таблица № 3: Основни икономически данни за държавите - членки на ЕС

Държава - членка на ЕС	Население (млн. жители)	БВП, 2015 г. (номинален, в млн. евро по текущи цени)	БВП на глава от населението, 2015 г. (ППС, ЕС=100)	Бюджетен дефицит, 2015 г. (% от БВП)	Държавен дълг, 2015 г. (% от БВП)	Безработица (%; 2015 г.)
Австрия	8 576.3	339 896.0	127.1	-1.0	85.5	5.7
Белгия	11 209.0	410 351.0	117.0	-2.5	105.8	8.5
Германия	81 197.5	3 032 820.0	125.0	0.7	71.2	4.6
Гърция	10 858.0	175 697.4	70.5	-7.5	177.4	24.9
Естония	1 313.3	20 251.7	73.6	0.1	10.1	6.2
Ирландия	4 628.9	255 815.1	172.2	-1.9	78.6	9.4
Испания	46 449.6	1 075 639.0	91.3	-5.1	99.8	22.1
Италия	60 795.6	1 645 439.4	95.1	-2.6	132.3	11.9
Кипър	847.0	17 637.2	80.9	-1.1	107.5	15.0
Латвия	1 986.1	24 368.3	64.2	-1.3	36.3	9.9
Литва	2 921.3	37 330.5	73.3	-0.2	42.7	9.1
Люксембург	563.0	51 216.2	270.1	1.6	22.1	6.4
Малта	429.3	9 275.8	88.2	-1.4	64.0	5.4
Нидерландия	16 900.7	676 531.0	127.8	-1.9	65.1	6.9
Португалия	10 374.8	179 504.3	77.1	-4.4	129.0	12.6
Словакия	5 421.3	78 685.6	76.4	-2.7	52.5	11.5

Държава - членка на ЕС	Население (млн. жители)	БВП, 2015 г. (номинален, в млн. евро по текущи цени)	БВП на глава от населението, 2015 г. (ППС, ЕС=100)	Бюджетен дефицит, 2015 г. (% от БВП)	Държавен дълг, 2015 г. (% от БВП)	Безработица (% , 2015 г.)
Словения	2 062.9	38 570.0	82.3	-2.7	83.1	9.0
Финландия	5 471.8	209 511.0	108.3	-2.8	63.6	9.4
Франция	66 415.2	2 181 064.0	105.2	-3.5	96.2	10.4
Еврозоната (общо)	339 425 073	10 459 613.7	106.3	-2.1	90.4	10.9
Обединено кралство	64 767.1	2 580 064.5	109.7	-4.3	89.1	5.3
Дания	5 659.7	271 786.1	123.3	-1.7	40.4	6.2
България	7 202.2	45 286.5	46.2	-1.7	26.0	9.2
Полша	38 005.6	429 794.2	68.4	-2.6	51.1	7.5
Румъния	19 870.6	159 963.7	56.6	-0.8	37.9	6.8
Унгария	9 855.6	109 674.2	67.7	-1.6	74.7	6.8
Хърватия	4 225.3	43 846.9	58.0	-3.3	86.7	16.3
Швеция	9 747.4	447 009.5	122.9	0.2	43.9	7.4
Чехия	10 538.3	166 964.1	86.8	-0.6	40.3	5.1
ЕС-28 (общо)	509 668 361	14 714 003.4	100.0	-2.4	85.0	9.4

Източник: Евростат

Ако анализираме данните от таблица № 3, ще видим, че ЕС-28 се е превърнал в най-голямата интеграционна общност в света с население от около 509 млн. жители, а еврозоната е най-големият многонационален паричен съюз от суверенни държави, който понастоящем е с население от около 339 млн. жители. Аналогични изводи могат да бъдат направени, ако се изследват и данните за номиналния БВП по текущи цени.

Важно е да бъдат разгледани и данните за БВП на глава от населението по паритет на покупателната сила, в т.ч. като ги представим спрямо усреднените данни за ЕС-28, т.е. при ЕС-28 = 100. Тези данни ясно показват, че ЕС е много хетерогенен, като държавите членки в него имат много големи различия помежду си при сравняването на БВП на глава от населението, дори когато са измерени по паритет на покупателната сила. При данните за 2015 г. страната с най-висок БВП на глава от населението е Люксембург, а тази с най-нисък е България. Ако сравним данните само за еврозоната, ще видим, че и там се наблюдава силна хетерогенност между държавите.

При анализа на данните за бюджетен дефицит и държавен дълг прави впечатление, че с малки изключения държавите - членки на Европейския съюз, в т.ч. и държавите - членки на еврозоната, продължават да регистрират бюджетни дефицити през 2015 г., а равнището на държавния дълг е високо както в ЕС-28, така и в еврозоната. Понастоящем повечето от държавите - членки на еврозоната, не покриват критерия от Маастрихт за държавен дълг под 60% спрямо БВП. Данните за държавния дълг на страните от еврозоната дори са по-лоши от тези на ЕС-28, което показва, че общото ниво на държавен дълг извън еврозоната дори е по-ниско спрямо това на страните, които вече са приели единната европейска валута и които всъщност би трябвало не само да регистрират много по-ниски нива на задлъжнялост, но и да са постигнали много по-голяма хомогенност в своето развитие. Именно световната икономическа и финансова криза, която се разрази преди години, задълбочи дълговата криза в някои страни от еврозоната и показва още по-ясно, че в еврозоната членуват страни, които имат съществени разлики в своето икономическо развитие. Това отново породило и въпроси за структурата и стабилността на зоната на единната европейска валута.

Въпреки че общото равнище на безработица в ЕС продължава да спада през последните години, през 2015 г. тя остава на едни сравнително по-високи стойности, които все още се влияят от ефекта от световната икономическа и финансова криза. Отново общото ниво на безработица в ЕС-28 е по-ниско от това в еврозоната, макар и с малко, което показва, че държавите - членки на еврозоната, не се справят по най-добрия начин с предизвикателствата, пред които са изправени.

Икономическият и паричен съюз е динамичен не само от гледна точка на неговото разширяване, но и по отношение на неговото задълбочаване. След последната световна икономическа и финансова криза, започнала през 2007 - 2008 г., Европейският съюз предприе редица реформи с цел завършването на Икономическия и паричен съюз.

Някои от тези реформи са свързани с въвеждането на Европейския семестър, с който се цели по-тясна координация между икономическите и бюджетните политики между държавите членки. Приета е и процедура за идентифициране на макроикономическите дисбаланси. Предприемат се и редица други стъпки за доизграждането на икономически съюз.

Реформите на Икономическия и паричен съюз на ЕС включват също така и постепенното изграждане на фискален и финансов съюз между държавите членки. Докато ЕС е много далеч от създаването на фискален съюз, той вече реализира някои важни стъпки към изграждането на финансов съюз. На този етап до голяма степен е построен банков съюз за държавите - членки на еврозоната, където ЕЦБ пое директния надзор над системните банки в нея¹²⁹, а в целия вътрешен пазар на ЕС започна изграждането и на съюз на капиталовите пазари. Една от останалите задачи на завършването на Икономическия и паричен съюз е постепенното създаване на политически съюз, чиято основна цел е постигането на по-голяма легитимност и отчетност на институциите на ЕС, които имат отношение към икономическата и паричната политика на Съюза.¹³⁰

Много от реформите в Икономическия и паричен съюз са ограничени единствено за държавите - членки на еврозоната. Някои от тях, като създаването на банковия съюз, са потенциално отворени и за държавите извън еврозоната, а други като Европейския семестър, процедурата за макроикономическите дисбаланси и създаването на съюза на капиталовите пазари, са предназначени за целия ЕС-28, макар и с някои нюанси между държавите - членки на еврозоната, и тези извън нея.

¹²⁹ За повече информация за изграждането на банковия съюз предимно за държавите - членки на еврозоната, виж: Симеонов, К. (2015), *Създаване на банков съюз в ЕС*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, с. 1-620.

¹³⁰ За повече информация по отношение на идеите за задълбочаване на Икономическия и паричен съюз, виж: European Commission (2017), *Reflection Paper on the Deepening of the Economic and Monetary Union*, Brussels, 31 May 2017; Доклад на Жан-Клод Юнкер в тясно сътрудничество с Доналд Туск, Йерун Дейселблум, Марио Драги и Мартин Шулц (2015), *Завършване на европейския икономически и паричен съюз*, Европейска комисия, Брюксел, юни 2015, както и Европейска комисия (2012), *Подробен план за задълбочен и истински Икономически и паричен съюз. Начало на дебат на европейско равнище*, Съобщение на комисията, COM(2012) 777/2 окончателен, Брюксел, 30.11.2012 г. и European Council (2012), *Towards a Genuine Economic and Monetary Union*, Report by President of the European Council, prepared in collaboration with the President of the Commission, the President of the Eurogroup and the President of the European Central Bank, Brussels, 5 December 2012. За повече информация относно отчетността на институциите на ЕС, виж: Радойкова, Г. (2016), *Отчетност на институциите на Европейския съюз*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София.

От направената кратка ретроспекция на развитието на Икономическия и паричен съюз в ЕС може да се направи изводът, че приемането на еврото от страните от Западните Балкани съгласно стандартния подход няма да може автоматично да реши всичките им икономически и финансови проблеми. Еврозоната също има своите проблеми за решаване, в т.ч. подобряването на своята институционална архитектура и на дизайна, по който се провеждат политиките в нея. Именно затова държавите - членки на еврозоната, се стремят към нейното усъвършенстване и когато страните от Западните Балкани се присъединят към ЕС и започнат да се подготвят за приемане на еврото съгласно правото на ЕС, на тях на практика ще им се наложи да се присъединят към един икономически и паричен съюз, който е много по-различен от този, който познаваме днес.¹³¹ Независимо от това, поне на този етап не се очаква да има промяна в етапите, през които ще следва да преминат страните от Западните Балкани, за да приемат еврото съгласно стандартната процедура.

2.2. Етапи в процеса на присъединяване към еврозоната

За да разберем по-добре по какъв начин страните от Западните Балкани биха се присъединили към Икономическия и паричен съюз, а оттам и към еврозоната, е необходимо да проследим етапите, през които тези страни би следвало да преминат, за да приемат еврото съгласно стандартната процедура и правилата на Договора за функциониране на ЕС. Подобно на държавите - членки на ЕС, които създават еврозоната в рамките на три последователни етапа, присъединяването на страните от Западните Балкани към зоната на единната европейска валута и приемането на еврото съгласно стандартния подход също би следвало да се осъществи на три етапа. Тези три етапа са идентични с етапите, през които са преминали или предстои да преминат страните от Централна и Източна Европа, за да приемат еврото.¹³² Те са следните:

- предприсъединителен етап, обхващащ периода преди датата на членство в ЕС;

¹³¹ За повече информация по отношение на реформите на Икономическия и паричен съюз, виж пета глава „Идеи за истински Икономически и паричен съюз“ в: Симеонов, К. (2017), *Същност и история на паричните съюзи*, издателство „Минерва“.

¹³² За етапите на присъединяване на страните от Централна и Източна Европа към еврозоната виж например Христов, К. (2004), *Интеграцията в Икономическия и паричен съюз и Евросистемата*, Българска народна банка, представяне в рамките на Комуникационната стратегия за присъединяване на Република България към ЕС, 7 август 2004 г., Хисаря, както и Симеонов, К. (2004), *Пътят на десетте нови членки на ЕС към еврозоната*, Бюлетин „Европа“, Издание на Българската асоциация за изследвания на Европейската общност, брой 3.

- присъединителен етап, обхващащ периода между датата на членство в ЕС и датата на членство в еврозоната;
- заключителен етап на членство в еврозоната.

В настоящия момент от страните от Западните Балкани единствено Хърватия премина във втория етап от подготовката си за членство в еврозоната, след като успя да се присъедини към ЕС на 1 юли 2013 г. Другите държави от Западните Балкани са все още много далеч от този етап, а както стана ясно в първа глава, някои от тези страни дори не са започнали преговорите си за членство в ЕС.

В рамките на първия и втория етап всяка една от страните трябва да изпълни редица стъпки, а също така и да отговори на определени критерии, преди да премине към следващия етап. Стъпките, които следва да преминат страните от Западните Балкани, за да се присъединят към еврозоната, са представени във фигура № 2.

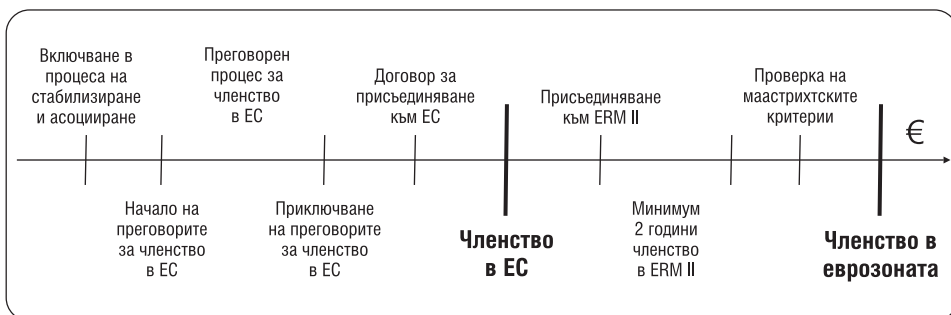
През първия **предприсъединителен към ЕС етап** страните следва да се включат в процеса на стабилизиране и асоцииране към ЕС.¹³³ Важен аспект на този процес е сключването на споразумение за стабилизиране и асоцииране, което съдържа конкретни ангажименти за асоциираните страни и за държавите - членки на ЕС. Към настоящия момент всички страни от Западните Балкани са преминали тази стъпка.

Втората съществена стъпка в предприсъединителния към ЕС етап е началото на преговорите за членство в Съюза. Докато Черна гора и Сърбия вече са започнали тези преговори, то Македония вече над седем години не може да стартира преговорния процес за членство в ЕС. Възможно е скоро Албания да започне преговори за членство, но следва да предприеме съществени реформи в процеса на европейска интеграция. Босна и Херцеговина е една от държавите от Западните Балкани, които са сравнително по-далече от начало на подобни преговори, тъй като в страната все още има съществени предизвикателства, включително и от конституционен характер. Най-далече изглежда Косово, имайки предвид факта, че пет от държавите - членки на ЕС, все още не са го признали.¹³⁴

¹³³ В следващите няколко параграфа за пълнота на изложението на етапите на присъединяване към еврозоната ще обобщим някои от основните факти, които бяха представени в първа глава на настоящото изследване.

¹³⁴ Докато Споразумението за стабилизиране и асоцииране между ЕС и Косово бе подписано само от Европейския съюз, последният придобивайки единна правосубектност след Договора от Лисабон, то преговорите за членство в ЕС няма как да се водят от името на целия Европейски съюз. Както е и с другите присъединяващи се страни, тези преговори следва да се водят освен от страната кандидатка и от всички настоящи държави - членки на Съюза. На този етап не е реалистично да се очаква Косово да започне подобни преговори с ЕС-28, защото петте страни, които не го признават (Испания, Словакия, Румъния, Кипър и Гърция) трудно биха се съгласили да провеждат такива преговори. В противен случай това би означавало те да го признаят пряко или косвено като независима държава.

Както вече бе споменато, очаква се следващата стъпка от първия предприсъединителен етап към ЕС, а именно провеждането на преговорния процес за членство в Съюза, да е много по-продължителна, отколкото беше тя за страните от Централна и Източна Европа. Следва да припомним, че преговорният процес за страните от ЦИЕ, включително и за България, продължава средно около четири-пет години, като на този етап не е реалистично да се очаква преговорите за присъединяване към ЕС на страните от Западните Балкани да завършат за толкова кратък период. Това се дължи най-малко на факта, че правото на ЕС вече е разделено не на 30, а на 35 преговорни глави. По-съществено обстоятелство за по-бавния преговорен процес за членство в ЕС е този, че държавите - членки на ЕС, много по-трудно постигат единодушие за откриване или временно затваряне на преговорна глава, а и изискванията за това към страните кандидатки също се увеличиха. Докато за страните от ЦИЕ в повечето случаи бе достатъчно да поемат конкретни ангажименти, за да може да бъде временно затворена определена преговорна глава, то за страните от Западните Балкани не само при временното затваряне, но дори и преди отварянето на преговорите по даден раздел, е необходимо да се изпълни предварително зададен списък от ясно дефинирани действия и мерки, наричани още бенчмаркове.

Фигура № 2: Стъпки от процеса на асоцииране до членство в еврозоната

Приключването на преговорния процес за членство в ЕС е следващата стъпка, която би следвало да реализират страните от Западните Балкани в първия етап от подготовка за членство в еврозоната. Както вече стана дума, и шестте страни от Западните Балкани, които не са членове на ЕС, са все още много далече от този момент. Най-близо, разбира се, са Черна гора и Сърбия, но и те трябва да преодолеят редица предизвикателства, за да могат да се доближат до приключване на преговорния процес за членство в ЕС. Не бива да забравяме, че и самият ЕС трябва да има възможност и готовност да приеме нови членове. За да може да се стигне до приключване на преговорния процес, е необходимо да бъдат затворени всички преговорни глави.

Преди да приключи преговорният процес за членство в ЕС, се прилага принципът, че нищо не е договорено, докато всичко не е договорено. Именно затова преговорните глави, по които се постига договореност по всички въпроси, се наричат временно затворени, защото те могат да бъдат отворени отново във всеки момент, докато не приключат преговорите и по последната от тях.¹³⁵

След затварянето на всички преговорни глави и приключването на преговорния процес, следващата стъпка в този етап е подготовката на договора за присъединяване към ЕС. Тя отнема няколко месеца, като юридическият текст се базира на договореностите в рамките на преговорния процес. След като договорът за присъединяване към ЕС се подготви на един от официалните езици на ЕС (английски език), той следва да се преведе и на езика на кандидатстващата страна, както и на всички официални езици на ЕС, тъй като всяка една от държавите членки е договорна страна по това споразумение.

Следващата стъпка е подписването на договора за присъединяване към ЕС, а след това идва ратифицирането на този договор от всички подписали го страни – страната кандидат и всички държави - членки на ЕС. В периода между подписването на договора за присъединяване към ЕС и неговото ратифициране до датата на членство в ЕС страната кандидат вече придобива друг статут, а именно на присъединяваща се страна (*acceding country*), като нейните представители могат да присъстват на повечето заседания на Съвета на ЕС, в т.ч. в рамките на неговите подготвителни органи. Те могат да изказват становище по обсъжданите въпроси, но нямат право на глас, когато се стигне до гласуване в някои от десетте формата на този съвет. Практиката показва, че присъединяващите се страни не успяват да участват активно в този период в дебатите в Съвета на ЕС, тъй като през тази близо година и половина те са много повече заети с изпълнението на преговорните ангажименти, които са поели и които следва да бъдат напълно изпълнени преди датата на членство в ЕС.

Вторият етап при подготовката за членство в еврозоната, за приемане на еврото съгласно стандартния подход и за пълноправно участие в

¹³⁵ Принципът „нищо не е договорено, докато всичко не е договорено“ в преговорите за членство в ЕС има няколко обяснения. Първото от тях е, че по този начин ЕС стимулира страните кандидатки, които временно са затворили определена глава и са поели конкретни ангажименти, да се опитват да ги спазват стриктно, защото в противен случай не е изключено ЕС да поиска преотварянето на преговорите по подобна глава. Второто и не по-малко съществено обяснение е, че съществуват много въпроси, които са хоризонтални и попадат в рамките на повече от една преговорна глава, като договореностите по една глава може да засегнат договорености по други глави (като например тези за регионална и селскостопанска политика, които имат отношение и към раздела за финансови и бюджетни въпроси). Третото обяснение е свързано с обстоятелството, че след като бъдат временно приключени преговорите по даден раздел, в периода преди завършването на преговорите по всички останали раздели може да се приемат нови правила на ЕС по съответната политика, които да се наложи също да бъдат обсъдени и договорени със страната кандидат.

Икономическия и паричен съюз е **присъединителният етап**, започващ от датата на членство в ЕС и продължаващ до датата на членство в еврозоната. Този етап се характеризира с участие в Икономическия и паричен съюз с право на изключение (право на дерогация). Това означава, че някои от разпоредбите, които се отнасят до Икономическия и паричен съюз, се прилагат напълно или частично за тези държави, като правилата за Европейския семестър и процедурите за макроикономически дисбаланси, а и някои от правилата на ИПС, като например правомощията на ЕЦБ в областта на единната парична политика в еврозоната, не се отнасят за тях.

По време на този присъединителен етап се очаква от новите държави - членки на ЕС, да реализират постепенна конвергентност с държавите - членки от еврозоната. Важна задача за страните е да постигнат номинално сближаване, т.е. изпълнение на маастрихтските конвергентни критерии, които бяха представени в предходния раздел. Достигането на подобна номинална конвергентност не е достатъчно и затова през този период се анализира и до каква степен тези страни са постигнали и реална конвергенция, а именно реализиране на макроикономическо равновесие, преодоляване на евентуални дисбаланси, доближаване на икономическото развитие до това на еврозоната, реформирането на пазарите на труда, подобряване на конкурентоспособността и производителността на труда и т.н. Тези цели на реалната конвергенция не представляват формални критерии за членство в еврозоната, но те също се изследват в процеса на анализиране дали една страна е готова да се присъедини към зоната на единната европейска валута.

Следва да се подчертае, че за да се присъедини една страна към еврозоната и да приеме еврото съгласно стандартния подход, като правило тя следва да стане първо член на ЕС. Някои от причините, поради които присъединяващите се към ЕС страни не могат да станат членове на еврозоната от датата си на членство в ЕС, са пояснени в каре 4.

Каре 4

Защо членството в ЕС не води автоматично и до членство в еврозоната?

За процеса на европейска интеграция и за постепенното присъединяване на страните от Западните Балкани към ЕС и след това към еврозоната е много важно да се поясни защо не може да съвпадат датата на членство в ЕС и датата на членство в еврозоната. Този въпрос е релевантен не само за страни като Черна гора и Косово, които са въвели едностранно еврото като законно платежно средство на своите територии, но и за останалите държави от Западните Балкани. Принципът за поетапно присъединяване първо към ЕС, а след това към еврозоната, се прилага и по отношение на страните от Централна и Източна Европа.

Пълноправното членство в Икономическия и паричен съюз без право на дерогация и участие в еврозоната са най-крайният етап на процеса на европейска интеграция и най-висшата степен на икономическо обединение между две и повече държави. Както държавите - членки на Европейските общности, създават постепенно вътрешния пазар със свободно движение на стоки, хора, услуги и капитали, така и новите държави - членки на ЕС, следва да участват известно време в този пазар, да се интегрират напълно в него и едва след това да се подготвят да приемат единната валута.

Същият извод важи и за общите политики на ЕС, в т.ч. общата търговска политика, общата политика в областта на конкуренцията, както и други общи политики, които имат връзка с функционирането на вътрешния пазар на ЕС. Новите държави - членки на ЕС, следва да прилагат известно време тези общи политики, да постигнат конвергентност на своите икономики с тези от еврозоната и едва след това да приемат единната валута съгласно стандартния подход.

Държавите - членки на Европейските общности, а след това на ЕС, създават и развиват вътрешния пазар в продължение на приблизително четири десетилетия и едва след това голяма част от тях се ориентират към изграждането на паричен съюз и приемането на единна валута. В тази връзка, не е логично новите присъединяващи се към ЕС страни „да прескачат“ тези етапи, поради което датата на членство в ЕС и в неговия вътрешен пазар предшества датата на присъединяването към еврозоната.

Важно условие през присъединителния етап след датата на членство в ЕС е съответната държава - членка на ЕС, да стане част от Валутно-курсския механизъм за подготовка за членство в еврозоната (ERM II). Няма предписание в какъв период следва да се осъществи участието в ERM II, нито конкретни критерии, на които следва да отговарят държавите - членки на ЕС, за да се присъединят към този механизъм. Решението е по-скоро политическо, но участието в ERM II е важно условие и един от критериите за присъединяване към еврозоната.

Наличието на стабилен валутен курс спрямо еврото в държавата - членка на ЕС извън еврозоната (която участва в ERM II), а именно колебания от не повече от $\pm 15\%$ на националната валута спрямо еврото в продължение на период от минимум две години, е критерият, който следва да изпълни стремящата се да се присъедини към еврозоната държава - членка на ЕС. Валутнокурсният механизъм в ЕС за подготовка за членство в еврозоната се нарича и с жаргонните названия „чакалня за еврозоната“ и „предверие за еврозоната“, имайки предвид периода от минимум две години, както и обстоятелството, че не е възможно да бъде прескочена тази фаза по пътя към еврозоната.

Както вече споменахме, не е проблем съответната държава - членка на ЕС, която участва в ERM II, да прилага и по-тесни граници на колебания. Ако страната използва режим на валутен борд с фиксиран курс към еврото, неговото поддържане остава едностранен ангажимент на тази държава и не обвързва Европейската централна банка. Следва да припомним, че към настоящия момент единствено Дания участва в ERM II с граници на колебания на датската крона спрямо еврото в размер на тесен валутен коридор от $\pm 2.25\%$.

Процесът на подготовка за членство в еврозоната преминава и през проверка на изпълнението на маастрихтските конвергентни критерии. Тази проверка се извършва както от Европейската комисия, така и от Европейската централна банка. Окончателната проверка на изпълнението на маастрихтските конвергентни критерии би следвало да започне не по-рано от изтичането на двегодишния период на участие в ERM II и следва да приключи поне няколко месеца преди очакваната дата за членство в еврозоната. Последното е необходимо с оглед на обстоятелството, че ако прегледът е положителен и страната кандидат за еврозоната е изпълнила всички конвергентни критерии, тя следва да има технологично време, за да се подготви за приемането на еврото съгласно стандартния подход и за изваждането от обращение на националната валута. Оценки на изпълнението на маастрихтските критерии се правят и преди този окончателен преглед. Обикновено периодичните прегледи на изпълнението на тези критерии се осъществяват веднъж на две години.

При бъдещите разширявания на еврозоната се очаква освен преглед на номиналните маастрихтски критерии все по-голямо внимание да се отделя и на реалната и социална конвергентност на страната кандидат за приемане на еврото. По този начин за страните от Западните Балкани ще се окаже по-трудно не само присъединяването към ЕС, но след това и към еврозоната, съответно приемането на еврото съгласно стандартния подход ще се удължи и усложни. Това допълнително би могло да изкуши някои страни от Западните Балкани да преминат към едностранно приемане на еврото, ако процесът на европейска интеграция и перспективите за членство към ЕС и еврозоната за тези страни допълнително се забави. Подобно развитие не би следвало да се допуска, а етапите на интеграция не би следвало да се прескачат.

След положителната оценка за изпълнението на маастрихтските конвергентни критерии и завършителните стъпки за подготовката за приемане на единната валута, държавата - членка на ЕС, преминава към **заключителния етап** на членство в еврозоната. След датата на членство в еврозоната страната разполага с ограничен период от максимум няколко седмици, в който да изтегли от обращение своята национална валута.

В повечето случаи датата на членство в еврозоната и приемането на еврото съгласно стандартния подход съвпада с началото на съответната календарна година. Това се прави включително заради практи-

чески причини, като по този начин се улесняват редица бюджетни и счетоводни процедури и се позволява по-плавното въвеждане на еврото.

Много е важно непосредствено преди и по време на заключителния етап на членство в еврозоната в приемащата еврото държава - членка на ЕС, да се осъществи подходяща комуникационна кампания. Тя следва да разясни не само причините, поради които страната се присъединява към еврозоната, но да информира гражданите, търговците и компаниите за практическите аспекти, които има приемането на еврото.

В периода непосредствено преди приемането на еврото следва да се настройат всички банкомати за изтегляне на пари и всички търговски терминали за разплащания с банкови карти, да се пренастроят различни автомати за продажба на билети за градския транспорт, машини за кафе и закуски, но също така и редица софтуерни програми, които имат връзка с разплащания или осчетоводяване на определени операции. Не на последно място, следва да се подготви и физическото изтегляне от обращение на националните банкноти и монети, съответно пускането в обращение на евробанкнотите и монетите.

Всеки от етапите за постепенно присъединяване към ЕС, а след това и към еврозоната, притежава свои собствени характеристики, които го отличават от останалите. За да оценим по-добре стъпките и етапите, през които би следвало да преминат страните от Западните Балкани, за да приемат еврото съгласно стандартния подход и правото на ЕС, е необходимо да анализираме характеристиките на всеки един от тях и да ги сравним.

2.3. Характеристики на етапите за присъединяване към еврозоната

Съществуват различни характеристики, които отличават трите етапа в процеса на присъединяване на нови държави към еврозоната и приемане на еврото съгласно стандартния подход – предприединителния, присъединителния (членство в ЕС) и заключителния етап на членство в еврозоната. Всяка една от тези характеристики крие своите специфики, проявления и особености. Представянето на особеностите и спецификите за всяка една от характеристиките ще ни помогне по-лесно да разберем процеса на европейска интеграция на страните от Западните Балкани, които съгласно правото на Съюза първо следва да се присъединят към ЕС, а след това да се подготвят и за членство в еврозоната.

Основните характеристики на етапите на присъединяване към еврозоната са представени в таблица № 4. Освен схематичното им представяне в табличен вид, тези характеристики и техните особености през различните етапи са анализирани по-подробно в настоящия раздел.

Най-съществената характеристика е *статутът на страната* във всеки един от тези три етапа. В предприсъединителния етап статутът е на страна - потенциален кандидат за членство в ЕС или съответно на страна кандидат. Вторият етап се характеризира с членство в ЕС и участие в Икономическия и паричен съюз с право на дерогация. През последния трети етап на приемане на еврото съгласно стандартния подход статутът е вече на държава - членка на еврозоната, т.е. членство в Икономическия и паричен съюз без право на дерогация.

Степента на автономност на паричната политика на държавите през трите етапа също има своите специфики. В предприсъединителния етап преди членството в ЕС съответната страна притежава свобода при определянето и провеждането на своята парична политика. Централната банка продължава да има независима парична политика и в етапа на членство в ЕС, но тя не следва да противоречи на общия интерес на ЕС. В допълнение, през този втори етап държавите - членки на ЕС извън еврозоната, са задължени да дефинират основните цели и задачи на паричната си политика в своите конвергентни програми. През третия заключителен етап на членство в еврозоната държавите - членки на ЕС, вече не могат да провеждат самостоятелна парична политика. В този етап в тях вече се прилага общата наднационална парична политика на Европейската централна банка.

Налице са съществени различия в институционалната рамка през трите етапа при подготовката за членство в еврозоната, особено по отношение на *централните банки* на страните. В предприсъединителния етап преди членството в ЕС централните банки на страните кандидатки или потенциални кандидатки за членство в ЕС си сътрудничат с ЕЦБ и националните банки на държавите членки, в т.ч. и по статистически въпроси. В този етап те не участват в общи институционални структури с централните банки на страните от ЕС и еврозоната.

След датата на членство в ЕС националните централни банки на държавите членки стават част от Европейската система на централните банки (ЕСЦБ). След създаването на Икономическия и паричен съюз в ЕС, ЕСЦБ се състои от ЕЦБ и националните централни банки на всички държави - членки на ЕС (понастоящем ЕС-28). Имайки предвид, че не всички държави членки са част от еврозоната, ЕСЦБ не може да се счита за системата, която осъществява паричната политика на еврото, каквато роля всъщност е отредена на Евросистемата. Основната цел на ЕСЦБ е да се поддържа ценовата стабилност, а други нейни функции са свързани с подобряването на паричното и финансовото сътрудничество между държавите членки във и извън еврозоната. В този втори етап управителят на централната банка на държавата - членка на ЕС извън еврозоната, участва в Генералния съвет (General Council) на ЕЦБ. Генералният съвет на ЕЦБ се състои от председателя и заместник-председателя на ЕЦБ, както и от управителите на националните

централни банки на 28-те държави - членки на ЕС.¹³⁶ Генералният съвет на ЕЦБ поема редица от задачите на Европейския валутен институт, в т.ч. функциите по събирането на статистическа информация, подготовката на годишните доклади на ЕЦБ, установяването на правилата за осчетоводяването и докладването на операциите на централните банки, дейностите за предоставяне на консултации от страна на ЕЦБ и други.

В етапа на членство в еврозоната националните централни банки вече участват в Евросистемата и в Управителния съвет (Governing Council) на ЕЦБ, където се вземат решенията за общата парична политика в тази зона. Управителният съвет на ЕЦБ се състои от всички членове на Изпълнителния съвет на ЕЦБ¹³⁷ и от управителите на централните банки на държавите - членки от еврозоната (ЕС-19). Управителният съвет на ЕЦБ е органът, който има водеща роля за паричната политика в еврозоната. Някои от неговите основни функции са свързани с:

- определяне на паричната политика на еврозоната, в т.ч. вземането на решения, свързани с целите на паричната политика, с основните лихвени проценти, със запаса от резерви в Евросистемата и установяването на насоки за изпълнение на тези решения;
- приемане на насоки и вземане на решения с цел осигуряване на изпълнението на възложените на ЕЦБ и Евросистемата задачи;
- изпълнение на функции във връзка с банковия съюз - новите отговорности на ЕЦБ, свързани с банковия надзор. Управителният съвет приема решения относно общата рамка на банковия съюз и утвърждава проекти за решения, предложени от Надзорния съвет на ЕЦБ.¹³⁸

Както е видно, с всеки следващ етап централните банки на страните губят част от своите компетенции и възможности за осъществяване на

¹³⁶ Другите членове на Изпълнителния съвет на ЕЦБ, председателят на Съвета на ЕС и един член на Европейската комисия могат да присъстват на заседанията на Генералния съвет на ЕЦБ, но те нямат право да гласуват.

¹³⁷ Изпълнителният съвет на ЕЦБ се състои от председател, заместник-председател и четирима други членове, като всички те се назначават от Европейския съвет, който взема решение с квалифицирано мнозинство. Някои от основните отговорности на Изпълнителния съвет са свързани с подготовката на заседанията на Управителния съвет на ЕЦБ; прилагането на паричната политика на еврозоната в съответствие с установените насоки и взетите от Управителния съвет на ЕЦБ решения; ръководенето на текущите дейности на ЕЦБ; упражняването на определени правомощия, делегирани му от Управителния съвет на ЕЦБ и други.

¹³⁸ За повече информация по отношение на организационната структура на ЕЦБ, ЕСЦБ и Евросистемата, виж следната страница на ЕЦБ: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/orga/html/index.en.html>, както и следната брошура на ЕЦБ: European Central Bank (2008), *The European Central Bank, the Eurosystem and the European System of Central Banks*, Frankfurt am Main, Germany. За по-подробна информация, виж също: European Central Bank (2014), *Legal Framework of the Eurosystem and the European System of Central Banks*, ECB Legal Instruments and Acts, Update 2014, Frankfurt am Main, Germany.

независима парична политика и надзор на търговските банки, като това е най-ясно изразено при преминаването към третия заключителен етап на членство в еврозоната. В същото време, с всеки етап те все повече си сътрудничат и се интегрират в институционалната и организационната структура на Европейската централна банка и Европейската система на централните банки.

Съществуват различия за институционалната рамка в трите етапа на подготовка за членство в еврозоната и по отношение на ролята и участието на *министерствата на финансите*. В първия предприсъединителен етап институционалният диалог между министерствата на финансите на страните кандидатки и потенциални кандидатки за членство в ЕС се осъществява основно в рамките на структурите на Споразуменията за стабилизиране и асоцииране (Съвет по асоцииране, Комитет по асоцииране и няколко на брой подкомитети). Веднъж годишно представителите на министерствата на финансите на тези страни присъстват и в обособена част от заседания на Икономическия и финансов комитет или ЕКОФИН, където се обсъждат техните планове, документи и икономическото им развитие.

След датата на членство в ЕС министерствата на финансите вече пълноправно и много по-активно участват в ролята и изпълнението на функциите на Съвета на ЕС във формат ЕКОФИН (форматът на министрите на финансите на 28-те държави членки на ЕС: ECOFIN – Economic and Financial Affairs Council). Министърът на финансите на държавата - членка на ЕС, е задължен да взема участие в ежемесечните заседания на ЕКОФИН, а експертите и представителите на министерствата на финансите от ЕС-28 участват в работните групи и други подготвителни органи към Съвета. Съветът е институцията на ЕС, заедно с Европейския парламент, която има водеща роля в процеса на вземане на решения в ЕС и определянето на бъдещите икономически и финансови политики на Съюза.

След членството в еврозоната министърът на финансите на държавата - членка на ЕС, продължава да участва в заседанията на Съвета ЕКОФИН. Той вече има също така правото да участва и в заседанията на Еврогрупата, която се състои само от министрите на финансите на държавите от еврозоната. Еврогрупата има свой председател (министър на финансите на някоя от държавите в еврозоната) и обсъжда въпроси, които имат пряко отношение към единната валута. Отначало заседанията на Еврогрупата имаха по-скоро неформален характер на форум за дискутиране на теми от общ интерес по отношение на единната валута, като тези заседания се провеждат непосредствено преди формалните заседания на ЕКОФИН. След Договора от Лисабон и очакваните бъдещи реформи на Икономическия и паричен съюз функциите на Еврогрупата все повече ще се формализират и тя ще има все по-голямо значение за определянето на насоките на икономическото и финансово развитие на еврозоната.

Таблица № 4: Характеристики на трите етапа за присъединяване към еврозоната¹³⁹

	Предприсъединителен етап	Присъединителен етап (членство в ЕС)	Заклучителен етап (въвеждане на еврото)
Статут на страната	Кандидат за членство в Европейския съюз.	Държава членка в ИПС с право на дерогация (изключение).	Членство в еврозоната. Пълноправна държава членка в ИПС (без право на изключение).
Парична политика	Национална парична политика.	Централната банка продължава да определя националната парична политика, но тя следва да не противоречи на общия интерес на ЕС.	Наднационална парична политика за еврозоната, определяна от ЕЦБ.
Институционални аспекти (централни банки)	Националната централна банка (НЦБ) на страната кандидат си сътрудничи с Европейската централна банка, в т.ч. и по статистически въпроси.	НЦБ става част от Европейската система на централните банки (ЕСЦБ). Управителят на НЦБ участва в Генералния съвет на ЕЦБ.	НЦБ става част не само от ЕСЦБ, но и от Евросистемата. Управителят на НЦБ участва не само в Генералния съвет, но и в Управителния съвет на ЕСЦБ.
Институционални аспекти (министри на финансите)	Министърът на финансите поддържа официален диалог с ЕС най-вече през институциите на споразуменията за асоцииране.	Министърът на финансите участва в ежемесечните заседания на ЕКОФИН (Съветът на ЕС по икономическите и финансови въпроси).	Освен участие в заседанията на ЕКОФИН министърът участва и в заседанията във формат министри на финансите на държавите от еврозоната (Еврогрупата).

¹³⁹ Таблицата е инспирирана от следните два източника: Слмеонов, К. (2007), *Пътят към еврозоната - да плаваш или да не плаваш*, монография, изд. къща „Минерва“, София, май 2007 г. и Христов, К. (2004), *Интеграцията в Икономическия и паричен съюз и Евросистемата*, Българска народна банка, представяне в рамките на Коммуникационната стратегия за присъединяване на Р България към ЕС, 7 август 2004 г., Хисаря, но тя е значително доразвита и детайлизирана.

	Предприсъединителен етап	Присъединителен етап (членство в ЕС)	Заклучителен етап (въвеждане на еврото)
Избор на валутнокурсен режим и политика	Свободен избор на валутнокурсен режим и политика (с изключение на едностранната евроизация).	Третиране на валутнокурсната политика като въпрос от общ интерес (преди членството в ERM II), а впоследствие и участие в механизма ERM II.	Приемане на единната валута (липса на национална валутна и валутнокурсва политика).
Валута	Национална валута.	Национална валута.	Единната европейска валута (еврото).
Критерии, които следва да бъдат изпълнени	Копенхагенски критерии за членство в Европейския съюз.	Маастрихтски конвергентни критерии за членство в еврозоната.	Следва да продължи поддържането на конвергентност.
Фискална политика	Независима фискална политика, която следва да подпомага икономиката в преход.	Частична приложимост на Пакта за стабилност и растеж и на процедурата за прекомерен бюджетен дефицит.	Пълна приложимост на Пакта за стабилност и растеж и на процедурата за прекомерен бюджетен дефицит, както и възможност за налагане на санкции.
Фискални нотификации	Веднъж годишно.	Два пъти годишно.	Два пъти годишно.
Дискусии за икономическото управление / Европейски семестър	Страната кандидат участва веднъж годишно в обсъждане на нейното икономическо управление.	Участие в процедурите и стъпките, които имат отношение към Европейския семестър, в т.ч. във връзка с изпълнението на препоръките на ЕК.	Пълноправно участие в Европейския семестър и произтичащите от това задължения.
Процедура за макроикономически дисбаланси	Наблюдението на макроикономическите дисбаланси е по-скоро част от наблюдението на изпълнението на икономическите критерии за членство в ЕС.	Участие в процедурите за макроикономически дисбаланси.	Пълно участие в процедурите за макроикономически дисбаланси, в т.ч. и по отношение на възможността за налагане на санкции.

	Предприсъединителен етап	Присъединителен етап (членство в ЕС)	Заклучителен етап (въвеждане на еврото)
Средносрочна икономическа програма	Програма за икономически реформи - след 2015 г. Предприсъединителна икономическа програма или Икономическа и фискална програма - преди 2015 г.	Конвергентна програма.	Стабилизационна програма.
Свободно движение на капитали	Конвертируемост на националната валута и свободно движение на капиталите по текущата и капиталовата сметка. Осигуряването на пълно либерализиране на движението на капитали, с изключение на евентуални краткосрочни преходни периоди.	Пълно либерализиране на движението на капитали.	Пълно либерализиране на движението на капитали.
Механизми за макроикономическа финансова подкрепа	Възможност за макрофинансова помощ от ЕС, отпускана на трети страни.	Увеличаване на възможностите за макрофинансова помощ.	Членство в Европейския стабилизационен механизъм.
Подкрепа от други финансови инструменти	Средства от предприсъединителните програми.	Средства от Структурните и Кохезионния фонд на ЕС, както и от Европейския съюз, както и от Европейския фонд за стратегически инвестиции.	Средства от Структурните и Кохезионния фонд на ЕС, както и от Европейския фонд за стратегически инвестиции.

	Предприсъединителен етап	Присъединителен етап (членство в ЕС)	Заклучителен етап (въвеждане на еврото)
<p>Участие във финансовия съюз на Икономическия и паричен съюз</p>	<p>Страните следва да се подготвят да въведат напълно и да прилагат правилата по отношение на финансовите пазари и финансовите услуги, в т.ч.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Единния наръчник за банкови услуги; • разпоредбите в областта на съюза на капиталовите пазари; • останалите разпоредби в областта на финансовите пазари и финансовите услуги. 	<p>Пълно приложение на правилата на ЕС относно финансовите пазари и финансовите услуги.</p> <p>Пълноправно участие в мерките и действията в рамките на съюза на капиталовите пазари.</p> <p>Възможно участие в банковия съюз посредством механизма на тясно сътрудничество с ЕЦБ.</p>	<p>Пълно приложение на правилата на ЕС относно финансовите пазари и финансовите услуги.</p> <p>Пълноправно участие в мерките и действията в рамките на съюза на капиталовите пазари.</p> <p>Задължително участие във всички действащи елементи на банковия съюз.</p>
<p>Други разпоредби</p>	<p>Най-късно към датата на членство в ЕС:</p> <ul style="list-style-type: none"> • забрана за пряко финансиране на публичния сектор от централната банка; • забрана за привилегирован достъп на публичния сектор до финансовите институции; • независимост на централната банка. 	<p>Държава - членка на ЕС извън еврозоната, т.е. държава членка с право на дерогация по отношение на ИПС, която прилага разпоредбите на Икономическия и паричен съюз, с изключение на редица членове на Договора за функциониране на ЕС и на вторичното законодателство.</p>	<p>Правната рамка за Икономическия и паричен съюз се прилага изцяло за държавата - членка на еврозоната (държава членка без право на дерогация).</p>

Въпросите за *валутнокурсните режими и политики* ще бъдат разгледани по-подробно в следващите раздели на настоящата глава. Тук само ще споменем, че преди членството в ЕС страните кандидатки за членство в ЕС имат свободата да избират валутнокурсните режими и политики, с изключение на режима на едностранна евроизация. След датата на членство в ЕС, държавите - членки на ЕС извън еврозоната, вече третират валутнокурсната си политика като въпрос от общ интерес. След определен период от време тези държави следва да се присъединят и към Валутнокурсния механизъм на ЕС (ERM II с граници на колебания от максимум $\pm 15\%$ спрямо еврото) с цел да започнат да се подготвят за участие в еврозоната. В етапа на членство в еврозоната държавата - членка на ЕС, загубва правото да провежда национална валутна и валутнокурсва политика, като става част от общата валутна и валутнокурсва политика на еврозоната.

Една от най-разпознаваемите характеристики на трите етапа при подготовката за членство в еврозоната е използваната *валута*. В предприежителния етап и етапа на членство в ЕС съответните държави следва да прилагат собствена национална валута. В етапа на членство в еврозоната държавите - членки на ЕС, вече не могат да използват национална валута и въвеждат в обращение единната европейска валута – еврото.

Друга важна характеристика на процеса на подготовка за членство в еврозоната са *критериите, които следва да изпълнят страните*, за да могат да преминат в следващия етап. През първия предприежителен етап страните кандидатки следва да изпълнят копенхагенските критерии за членство в Европейския съюз. Част от тях са т.нар. икономически критерии от Копенхаген за членство в Съюза. За да ги изпълни страната кандидат, тя трябва да бъде функционираща пазарна икономика и да има капацитета да се справи с конкурентния натиск и пазарните сили в ЕС. За да покрие тези критерии, съответната страна е необходимо да предприеме сериозни реформи с цел постигане на макроикономическа стабилност, осъществяване на приватизация и структурни промени, либерализиране на пазарите, развитие на човешкия капитал и инфраструктурата, подобряване на бизнес средата, усъвършенстване на финансовите пазари, развитие на търговската интеграция с ЕС и други.

В рамките на този предприежителен етап преди датата на членство в ЕС приоритет за страните от Западните Балкани не трябва да бъде покриването на маастрихтските критерии за номинална конвергентност с еврозоната. В период, в който страните от Западните Балкани все още се намират в преход и в догонване на държавите - членки на ЕС и еврозоната, не следва да се набляга на стриктното прилагане на бюджетни и други ограничения. Тези ограничения имат по-малко значение в предприежителния период (с изключение на необходи-

мостта от поддържането на макроикономическа стабилност) и са по-важни в етапа на членство в ЕС, когато фискалната и валутната политики вече следва да се разглеждат като въпрос от общ интерес. В етапа преди членството в ЕС е важно страните от Западните Балкани да обърнат по-силно внимание на структурните реформи и на политиките за повишаването на конкурентоспособността, на растежа и ефективността на техните икономики.

В етапа на членство в ЕС държавата членка следва да изпълни маастрихтските конвергентни критерии, за да може да стане част от еврозоната. След членството в еврозоната държавата - членка на ЕС, следва да продължи да се придържа към изпълнението на показателите за конвергентност и в случай на тяхното нарушаване да предприема спешни корективни действия и мерки.

Успоредно с паричната политика, *фискалната политика* е една от основните политики на страните и една от ключовите характеристики, които се отличават в трите етапа на подготовката за членство в еврозоната. Подобно на паричната политика, изборът на фискална политика е най-свободен в предприеждинителния етап, преди членството в ЕС. По време на този етап е необходимо фискалната политика да бъде насочена към подкрепа на структурните реформи, постигането на икономически растеж и по-голяма стабилност в икономиката.

В присъединителния етап след датата на членство в ЕС вече са налице известни ограничения по отношение на фискалната политика, като тя следва да се разглежда като въпрос от общ интерес и страната да се придържа към правилата на Пакта за стабилност и растеж. При наличието на съществени фискални дисбаланси, в т.ч. на бюджетен дефицит от над 3% от БВП, съчетан със сериозна външна задлъжнялост в размер над 60% от БВП, е възможно да бъде стартирана процедура за прекомерен бюджетен дефицит. Принципите за превенция и корекции в случай на нарушаването на правилата на Пакта за стабилност и растеж са в приложимост за държавите - членки на ЕС, които още не са приели еврото. За да могат да се подготвят за членство в еврозоната, тези страни следва да отговорят на правилата на този пакт и да изпълняват фискалните маастрихтски критерии за конвергентност.

След датата на членство в еврозоната държавите - членки на ЕС, е необходимо в още по-пълна степен да спазват правилата на Пакта за стабилност и растеж и да отговорят на препоръките и мерките, които следва да се предприемат при евентуални процедури за прекомерен бюджетен дефицит. В случай на неизпълнението на тези мерки, държавите - членки на еврозоната, могат да бъдат обект на сериозни санкции.¹⁴⁰

¹⁴⁰ За повече информация по отношение на правилата на Пакта за стабилност и растеж, виж следната страница на ЕК: http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/index_en.htm.

Друга отличителна характеристика на трите етапа, която има отношение както към фискалните политики, така и към процедурите за икономическото управление, са *фискалните нотификации*. Те имат за цел да се предоставят статистически фискални данни, в т.ч. относно общия правителствен дълг и бюджетния дефицит. Тези данни се предоставят едновременно на Генерална дирекция „Икономически и фискални въпроси“ на Европейската комисия и на Евростат, като те следва да съответстват на Европейския стандарт за национални сметки (ESA 95). Подобни статистически нотификации представят както страните в предприеждинителния етап преди членството в ЕС, така и държавите - членки на ЕС, в присъединителния и заключителния етап на членство в еврозоната. Съществуват обаче и известни разлики в първия етап преди членството в ЕС и двата етапа след датата на членство в Съюза. В предприеждинителния етап фискални нотификации се предоставят само веднъж годишно, докато в следващите два етапа това се прави по-често – два пъти в годината. Освен това контролът на Европейската комисия и Евростат по отношение на данните във фискалните нотификации и тяхното качество значително се засилва в етапа на членство в ЕС и след това в етапа на членство в еврозоната.

През трите етапа от подготовка за членство в еврозоната е различно и участието на страните в *дискусиите за икономическото управление и в процедурите на т.нар. Европейски семестър*. В предприеждинителния етап страните кандидатки и страните потенциални кандидатки за членство в ЕС започват да разработват средносрочни икономически програми, които са част от диалога по отношение на икономическото управление. Веднъж годишно, по правило през пролетта на съответната календарна година, министерствата на финансите на страните кандидатки и потенциални кандидатки за членство в ЕС участват в обособен панел по време на заседания на работни формати към Съвета ЕКОФИН, в рамките на които се обсъждат средносрочните им икономически програми и се отправят препоръки за техните икономически, фискални и структурни политики.

След датата на членство в ЕС координацията на икономическото управление вече се извършва съгласно процедурите и документите в рамките на Европейския семестър. Европейският семестър има за задача да засили сътрудничеството, координацията и съгласуваността на икономическите и бюджетните политики на държавите - членки на ЕС, като той е един от основните стълбове на реформата на Икономическия и паричен съюз след последната световна икономическа и финансова криза, започнала в периода 2007 - 2008 г.

След датата на членство в еврозоната държавата - членка на ЕС, продължава да участва в процедурите, свързани с Европейския семестър, като Европейската комисия започва да прилага още по-строг мониторинг на изпълнението на нейните препоръки. Икономическата

политика на държавите членки, които са приели единната валута, следва още по-стриктно да съблюдава общия интерес.

Процедурите за макроикономически дисбаланси са сред новите реформи, които имат отношение към развитието и завършването на Икономическия и паричен съюз след последната световна икономическа и финансова криза. В предприсъединителния етап страните кандидатки не участват в подобни процедури, като евентуалните макроикономически дисбаланси се идентифицират и обсъждат в рамките на наблюдението на изпълнението на икономическите критерии от Копенхаген или на диалога в институциите, създадени със споразуменията за стабилизиране и асоцииране.

В етапа на членство в ЕС държавите членки вече участват в процедурите за макроикономически дисбаланси и следва да отговарят на препоръките на Европейската комисия. При наличието на съществени и устойчиви във времето макроикономически дисбаланси е възможно Европейската комисия да стартира и процедура за прекомерни дисбаланси. Характерна особеност за следващия трети заключителен етап е, че държавите - членки на еврозоната, които продължават за по-дълъг период да не приемат или да не изпълняват мерките от корективните си планове, могат да бъдат изправени пред санкции, включително и финансови.¹⁴¹

Друга съществена част от процедурите за икономическо управление е приемането и прилагането на *средносрочни икономически програми*. Тези програми се различават през трите етапа на подготовка за членство в еврозоната, но притежават и някои общи характеристики. Една от тях е, че те имат средносрочен хоризонт и освен отчитането на актуалното икономическо състояние, очертават и макроикономическата прогноза за следващите три години. Тези програми са най-детайлни, разбира се, по време на етапите на членство в ЕС и еврозоната.

В предприсъединителния етап преди членството в ЕС подобни програми страните кандидатки приемат приблизително от 2001 г. По това време участници в предприсъединителния етап са страните от Централна и Източна Европа, като впоследствие подобни програми започнаха да приемат и страните от Западните Балкани. Първите средносрочни икономически програми в предприсъединителния период се наричаха предприсъединителни икономически програми (Pre-Accession Economic Programmes – PEPR) и те се прилагаха единствено в страните кандидатки. Едва през 2006 г. страните, които са потенциални кандидатки за членство в ЕС, но все още нямат статута на страна кандидат, започнаха

¹⁴¹ За повече информация за процедурите за макроикономическите дисбаланси и тяхното приложение в етапа на членство в ЕС, а след това в еврозоната, виж следната страница на Европейската комисия: http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/macroeconomic_imbalance_procedure/index_en.htm.

да приемат подобни средносрочни икономически програми, известни под наименованието икономически и фискални програми (Economic and Fiscal Programmes – EFP).¹⁴² Икономическите и фискални програми силно наподобяват предприсъединителните икономически програми и също биват оценявани от Европейската комисия.¹⁴³

През 2013 - 2014 г. Европейската комисия решава да приложи постепенно нов подход за наблюдението на икономическото управление в предприсъединителния период. Една от най-съществените реформи е премахването на разграничението между страните кандидатки и страните - потенциални кандидатки за членство в ЕС. Вместо предприсъединителни икономически програми и икономически и фискални програми двете групи страни вече приемат един и същ документ, който носи наименованието Програми за икономически реформи (Economic Reform Programmes – ERP), които както и предходните програми отчитат настоящото макроикономическо развитие, но очертават също прогнозата и приоритетите за следващите три години на страните кандидатки и страните - потенциални кандидатки за членство в ЕС. Програмите за икономически реформи в още по-пълна степен се фокусират върху реформите, които следва да осъществят двете групи страни, за да постигнат макроикономическа и фискална стабилност, да реализират структурни мерки и да стимулират конкурентоспособността и дългосрочния икономически растеж.¹⁴⁴

В етапа на членство в ЕС държавите членки извън еврозоната приемат т.нар. конвергентни програми, а в етапа на членство в еврозоната – стабилизационни програми. Тези две програми много си приличат, но има и някои различия между тях. В конвергентните програми, например, се отчитат целите и задачите на националната парична политика, докато подобна секция не съществува в стабилизационните програми, тъй като паричната политика на ЕЦБ в еврозоната е наднационална и не се дефинира в националните програми. Наименованията на двата вида документи също е символично. Конвергентните програми в периода

¹⁴² Заради ненапълно признатия си статут на независимост, Косово започва да приема средносрочни програми малко по-късно.

¹⁴³ За повече информация по отношение на историята и значението на средносрочните икономически програми за страните кандидатки и страните потенциални кандидатки за членство в ЕС, виж: European Commission (2008), *Promoting prosperity and stability: The EMU anchor in candidate and potential candidate countries*, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Economic Papers 342, October 2008.

¹⁴⁴ За оценката на Европейската комисия на Програмите за икономически реформи за периода 2016 - 2018 г. на страните кандидатки и страните потенциални кандидатки, виж следния документ на службите на ЕК: European Commission (2016), *Commission staff's overview of the Economic Reform Programmes for 2016 of Albania, Bosnia and Herzegovina, the former Yugoslav Republic of Macedonia, Kosovo (in line with UNSCR 1244/1999), Montenegro and Serbia*, Information note for the Economic and Financial Committee, Brussels, 15.04.2016.

преди членство в еврозоната имат за цел съответната държава - членка на ЕС, която още не е приела еврото, да постигне необходимото равнище на конвергентност. Стабилизационните програми след членството в еврозоната имат за задача да запазят устойчива стабилността на вече достигнатата конвергентност.¹⁴⁵

Друга важна характеристика е либерализирането на *режима на свободно движение на капитали*. Свободното движение на капитали е една от четирите свободи на вътрешния пазар на ЕС, която е пряко свързана с функционирането на Икономическия и паричен съюз. Както беше посочено, именно с пълното либерализиране на режима на движението на капитали в средата на 1990 г. започва и първият етап от изграждането на Икономическия и паричен съюз на ЕС.

В предприсъединителния етап преди членството в ЕС страните кандидатки следва да постигнат пълно либерализиране на движението на капитали, освен ако не се договорят краткосрочни преходни периоди с настоящите държави - членки на ЕС. По време на преговорите за членство в ЕС страните от Централна и Източна Европа договарят преходни периоди за закупуването на земеделска и горска земя от граждани и компании на ЕС (в преобладаващата част от случаите 7-годишен преходен период) и преходни периоди за закупуване на земя за второ жилище (в преобладаващата част от случаите 5-годишен преходен период). Възможно е страните от Западните Балкани също да поискат подобни преходни периоди, като в Договора за присъединяване към ЕС на Хърватия е договорен единствено 7-годишен преходен период за закупуването на земеделска земя.¹⁴⁶

Страните от региона на Западните Балкани имат договорни ангажменти за либерализирането на движението на капитали още в споразуменията за стабилизиране и асоцииране. Те следваше да осигурят от датата на влизане в сила на тези споразумения либерализиране на движението на капитали и плащания по текущата сметка на платежния баланс, както и по отношение на преките чуждестранни инвестиции и

¹⁴⁵ В настоящия анализ не е предмет на изследване обстоятелството, че редица настоящи държави - членки на еврозоната, след тяхното присъединяване към нея са далеч от запазването на подобна стабилност и конвергентност, като например регистрират много високи нива на бюджетен дефицит и държавен дълг, значително надвишаващи критериите за присъединяване към еврозоната.

¹⁴⁶ Виж: Договор между Кралство Белгия, Република България, Чешката република, Кралство Дания, Федерална република Германия, Република Естония, Ирландия, Република Гърция, Кралство Испания, Френската република, Италианската република, Република Кипър, Република Латвия, Република Литва, Великото херцогство Люксембург, Република Унгария, Република Малта, Кралство Нидерландия, Република Австрия, Република Полша, Португалската република, Румъния, Република Словения, Словашката република, Република Финландия, Кралство Швеция, Обединеното кралство Великобритания и Северна Ирландия (държави - членки на Европейския съюз) и Република Хърватия за присъединяването на Република Хърватия към Европейския съюз, ОВ L 112, 24.4.2012 г.

репатриране на доходите от тях. От датата на влизане в сила на тези споразумения те трябваше да гарантират и свободно движение на капитали, свързани с кредити по търговски сделки или предоставяне на услуги, в които участват граждани на една от страните, както и с финансови заеми и кредити със срок на погасяване повече от една година. Няколко години след влизане в сила на тези споразумения ЕС и асоциираните страни следваше да осигурят и свободното движение на капитали, свързани с инвестиционното портфолио, финансовите заеми и кредити със срок на погасяване по-малък от една година.¹⁴⁷ Страните кандидатки като правило реализират много висока степен на либерализация на движението на капитали далеч преди датата на членство в ЕС. Към тази дата те трябва да са осигурили пълно либерализиране на този режим, с изключение на споменатите по-горе преходни периоди.

С изключение на евентуалните преходни периоди държавите - членки на ЕС, трябва да прилагат напълно либерализиран режим на движението на капитали, както в етапа на членство в ЕС, така и в етапа на членство в еврозоната. В Договора за функциониране на ЕС са предвидени отделни изключения, които биха могли да се прилагат и между държавите - членки на ЕС, като това е възможно само в много лимитирани условия. Интересното е, че Република Кипър и Гърция (и двете държави - членки на еврозоната) вече се възползваха от въвеждането на краткосрочни ограничения на движението на капитали с цел да се справят с проблеми в банковите си системи съответно през 2013 и 2015 г. Тези ограничения могат да бъдат само от временен характер и да са пропорционални на целения ефект за преодоляването на сериозни кризисни ситуации.

Механизмите за макроикономическа финансова подкрепа са друга важна характеристика, която има своите особености през трите етапа на подготовка за членство в еврозоната. В предприсъединителния етап страните кандидатки и страните - потенциални кандидатки за членство в ЕС, биха могли да получат финансова подкрепа в рамките на макрофинансова помощ, която ЕС отпуска на трети страни. Подобна макрофинансова помощ ЕС отпуска единствено на страни, които са географски, икономически и политически близки до Съюза. Освен страните кандидатки и страните - потенциални кандидатки за членство в ЕС, подобни държави са също така съседните на ЕС страни, които попадат в рамките на общата политика на съседство на ЕС. При определени обстоятелства ЕС може да отпусне макрофинансова помощ и на други трети страни.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Виж например чл. 62-64 от Споразумението за стабилизиране и асоцииране на Сърбия: Споразумение за стабилизиране и асоцииране между Европейските общности и техните държави членки, от една страна, и Република Сърбия, от друга страна, ОВ L 278, 18.10.2013 г.

¹⁴⁸ За повече информация за макрофинансовата помощ, която ЕС отпуска на страните кандидатки, страните - потенциални кандидатки за членство в ЕС, и други трети страни, виж следната страница на ЕК: http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/macro-financial_assistance/index_en.htm.

Докато възможностите за макроикономическа финансова подкрепа са по-ограничени в предприсъединителния период, във втория етап, след датата на членство в ЕС те значително се увеличават. Европейският съюз може да предоставя на държава - членка на ЕС извън еврозоната, финансова помощ за справяне с евентуални сериозни проблеми в платежния ѝ баланс.¹⁴⁹ Държавите - членки на ЕС, имаха възможност да се възползват в кризисния период и от Европейския механизъм за финансово стабилизиране.

В периода на членство в еврозоната още повече нарастват вариантите за получаване на макрофинансова помощ. През 2010 г. се създава Европейският фонд за финансова стабилност, който се финансираше от държавите - членки на еврозоната, и имаше за задача да се справи с проблемите, породени от дълговата криза в нея. През септември 2012 г. се изгражда и Европейският стабилизационен механизъм, с който може да се предоставя финансова помощ на държавите - членки от еврозоната. Той е с максимална заемна стойност от общо 500 млрд. евро. Европейският стабилизационен механизъм е постоянен инструмент, който замени цитираните вече кризисни инструменти (Европейски механизъм за финансово стабилизиране и Европейски фонд за финансова стабилност), но той се прилага само за държавите - членки на еврозоната.¹⁵⁰

Европейският съюз предоставя средства и в рамките на *други финансови инструменти*, които имат за цел да стимулират развитието на административния капацитет, инфраструктурата, конкурентоспособността на бизнеса и други. Прегледът на тези финансови инструменти е необходим, тъй като в редица случаи те финансират дейности, които подпомагат икономическия растеж, осъществяването на структурни реформи и постигането на по-голяма конвергентност между отделните региони и държави, които са важни за постепенната подготовка за приемане на еврото.

¹⁴⁹ Съгласно член 143 от Договора за функциониране на ЕС, когато дадена държава членка с дерогация изпитва затруднения или е сериозно заплашена от затруднения по отношение на платежния баланс като резултат от цялостно неравновесие в платежния баланс или като резултат от вида валута на нейно разположение и когато тези затруднения могат в частност да застрашат функционирането на вътрешния пазар или изпълнението на общата търговска политика, Европейската комисия незабавно проучва положението във въпросната държава и действията, които тази държава вече е предприела или може да предприеме в съответствие с разпоредбите на правото на ЕС. Комисията има правомощието също да посочва мерки, които препоръчва да вземе съответната държава. Ако действието, предприето от държава членка с дерогация, и мерките, предложени от Комисията, се окажат недостатъчни за преодоляване на трудностите, които са възникнали или има опасност да възникнат, Комисията (след консултация с Икономическия и финансов комитет) препоръчва на Съвета на ЕС предоставянето на взаимопомощ и подходящите начини за това. Съветът на ЕС предоставя тази взаимопомощ, като приема директиви или решения, съдържащи условията и детайлите на помощта.

¹⁵⁰ За повече информация по отношение на Европейския стабилизационен механизъм, виж неговата официална страница: <https://www.esm.europa.eu/>.

В периода преди членството в ЕС това са средствата основно от предприєдинителните програми. Докато в предприєдинителния процес на страните от Централна и Източна Европа в действие бяха повече и по-профилирани предприєдинителни програми (програми ФАР, ИСПА и САПАРД), то по отношение на страните от Западните Балкани средствата са концентрирани основно в една програма – Инструмент за предприєдинителна помощ (Instrument for Pre-Accession Assistance – IPA).

Както държавите - членки на ЕС, така и страните - кандидатки и потенциални кандидатки за членство в ЕС могат да се възползват и от редица програми на Съюза, които са с по-ограничени финансови ресурси, но финансират проекти в сферата на образованието (като програма Еразъм), науката и изследванията, културата и други.

В периода след датата на членство в ЕС и в заключителния етап на членство в еврозоната финансовата подкрепа за всички държави - членки на Съюза, се осъществява от Структурните и Кохезионния фонд на ЕС. Тези средства са значително по-големи от финансовия ресурс, който би могъл да бъде осигурен от предприєдинителните финансови инструменти. В същото време, обаче, държавите - членки на ЕС вече са задължени да допринасят за формирането на бюджета на ЕС. Въпреки това, при реализирането на един добър процент на усвояемост на средствата от Структурните и Кохезионния фонд на ЕС (които са от разходната част на бюджета на Съюза), новите държави - членки на ЕС, обикновено са нетни бенефициенти, като получените средства надхвърлят вноските на тези държави членки в бюджета на ЕС.

Държавите - членки на ЕС, е възможно да получат средства и от Фонд „Солидарност“ на ЕС, който има за задача да подпомага страните в случай на големи природни бедствия. Те могат да се възползват и от други програми и фондове. Един от най-новите финансови инструменти е Европейският фонд за стратегически инвестиции (ЕФСИ), който е предназначен да стимулира в дългосрочен план икономическия растеж и конкурентоспособността в ЕС. Неговата цел е да се използва публично финансиране, включително финансиране от бюджета на ЕС, за мобилизиране на частни инвестиции за широк кръг от проекти, осъществявани в ЕС. Проектите на Европейския фонд за стратегически инвестиции обхващат области като инфраструктура, научни изследвания и иновации, образование, здравеопазване, информационни и комуникационни технологии и други. За разлика от грантовите схеми на Структурните фондове, ЕФСИ поема по-скоро гаранции за осъществяването на частни проекти, с което се очаква неговият мултиплициращ ефект, т.е. привличането на допълнителни частни инвестиции към публичното финансиране да е много по-голям.¹⁵¹

¹⁵¹ За повече информация по отношение на Европейския фонд за стратегически инвестиции, виж неговата официална страница на сайта на Европейската инвестиционна банка: <http://www.eib.org/efsi/>.

През съответните етапи на подготовка за членство в еврозоната страните следва да постигнат и съответствие с *регулаторната рамка на финансовите пазари на ЕС, в т.ч. и по отношение на изграждащия се в момента финансов съюз* в Икономическия и паричен съюз. В периода преди членството в ЕС страните кандидатки и страните - потенциални кандидатки за членство в ЕС, трябва да въведат напълно и да прилагат разпоредбите в правото на ЕС относно финансовите услуги и финансовите пазари, в т.ч. правилата по отношение на банковите услуги, застрахователните услуги, инвестиционните услуги и пазарите на ценни книжа, платежните услуги и други.

В периодите на членство в ЕС и на участие в еврозоната от държавите членки се очаква да продължат да прилагат в пълна степен правилата на ЕС в областта на финансовите пазари и финансовите услуги. Налице са обаче и някои особености между периода на членство в ЕС и този на присъединяване към еврозоната. Докато всички държави - членки на ЕС, участват в изграждането на съюза на капиталовите пазари, участието в банковия съюз е задължително единствено за държавите - членки на еврозоната. Държавите - членки на ЕС извън еврозоната, също могат да участват в банковия съюз, но едва след като постигнат споразумение за т.нар. тясно сътрудничество с ЕЦБ.¹⁵²

Съществуват и редица *други разпоредби* от правната рамка на ЕС, които също имат отношение към подготовката за членство в еврозоната. Още в предприсъединителния период страните кандидатки и страните - потенциални кандидатки за членство в ЕС, би следвало да въведат определени правила, които имат пряко или косвено отношение към подготовката за членство в еврозоната. Най-късно до датата на членство в ЕС някои от разпоредбите, които би следвало да се въведат в националното законодателство или да се отстранят евентуални несъответствия в него, са:

- забраната за пряко финансиране на публичния сектор от централната банка;
- забраната за привилегирован достъп на публичния сектор до финансовите институции;
- независимостта на централната банка, в т.ч. финансова, функционална и персонална независимост.

Тези изисквания имат отношение както към осъществяване на по-голяма бюджетна дисциплина, така и за осигуряването на независимост на паричните власти при определянето на техните политики и решения.

В етапа на членство в ЕС е налице сравнително пъстра палитрата от разпоредби от Договора за функциониране на ЕС в частта за Ико-

¹⁵² Към месец май 2017 г. нито една от деветте държави - членки на ЕС извън еврозоната, не е сключила подобно споразумение за тясно сътрудничество с Европейската централна банка.

номически и паричен съюз, които не се прилагат за държави членки с право на изключение, но които са в сила за държавите - членки на еврозоната. Тези преходни разпоредби, които не се прилагат в етапа на членство в ЕС с право на дерогация по отношение на ИПС, но които са валидни в последния заключителен етап на членство в еврозоната, са разписани в член 139 от Договора за функциониране на ЕС. Основните преходни разпоредби, които не са приложими за държавите членки с право на изключение, са:

- приемането на частите от общите насоки на икономическите политики, отнасящи се до еврозоната;
- принудителните мерки за преодоляване на прекомерните бюджетни дефицити;
- някои от целите и задачите на Европейската система на централните банки;
- емитирането на еврото;
- прилагането на някои от разпоредбите на Устава на ЕСЦБ и ЕЦБ;
- мерките относно използването на еврото;
- актовете, издадени от Европейската централна банка;
- паричните споразумения и други мерки, свързани с политиката по определянето на обменните курсове спрямо еврото;
- определянето на членовете на Изпълнителния съвет на Европейската централна банка;
- решенията за определяне на общите позиции по въпроси от особено значение за Икономическия и паричен съюз в рамките на компетентните международни финансови институции и конференции (в т.ч. МВФ, Световна банка и други);
- мерките за осигуряване на единно представителство в международните финансови институции и конференции;
- правото на глас в Съвета на ЕС при отправяне на препоръки до държавите - членки на еврозоната, и при определянето на мерки, свързани с прекомерния бюджетен дефицит за държавите членки, чиято парична единица е еврото.

За да стане дадена държава - членка на ЕС, член на еврозоната и да приеме еврото съгласно стандартната процедура, следва да бъдат изпълнени определени процедури и да се вземат необходимите решения съгласно Договора за функциониране на ЕС. Най-важните елементи на тези процедури и най-съществените решения, които следва да се вземат предвид при преминаването от присъединителния етап (етапа на членство в ЕС) към етапа на членство в еврозоната, са представени в каре 5.

Процедура за присъединяване към еврозоната (приемане на еврото по стандартния подход)

Основните правила по отношение на процедурата за присъединяване на държава - членка на ЕС, към еврозоната са разписани в Договора за функциониране на ЕС. Съгласно този договор поне веднъж на всеки две години или по искане на държава членка с дерогация Европейската комисия и Европейската централна банка докладват на Съвета на ЕС относно напредъка, постигнат от държавите членки извън еврозоната в изпълнението на техните задължения във връзка с подготовката за участие в Икономическия и паричен съюз без дерогация. Тези доклади включват преглед на съвместимостта на националните законодателства на съответната държава членка с правото на ЕС, включително съответствието на устройствените закони на националните централни банки. Докладите изследват постигането на устойчива конвергенция, в т.ч. до каква степен са покрити маастрихтските конвергентни критерии за членство в еврозоната.

За да може държавата - членка на ЕС, да се подготви за членство в еврозоната, тя трябва първо да стане участник във Валутнокурсовия механизъм на ЕС (ERM II). Именно по отношение на валутнокурсовата стабилност е и най-дълга продължителността, в която следва да се спазва съответният критерий, като тя е две години. За останалите критерии като инфлация, лихвени равнища, бюджетен дефицит и държавен дълг се наблюдава тяхното състояние през последната година, като се отчитат също така тяхното поведение през предходните години, както и какви са прогнозите за следващите години.

Докладите на Европейската комисия и на Европейската централна банка не следва да отчитат единствено номиналните маастрихтски конвергентни критерии. Те трябва също така да анализират резултатите от интеграцията на пазарите в съответната страна, състоянието на салдата по текущите плащания и развитието на разходите за труд за единица продукция и други ценови индекси.

След консултация с Европейския парламент и след обсъждане в Европейския съвет, по предложение на Европейската комисия Съветът на ЕС решава кои държави членки с дерогация изпълняват условията и критериите за влизане в еврозоната. Въз основа на подобно решение Съветът на ЕС може да отмени дерогацията на съответната държава членка, с което се отваря формално пътят за членство в еврозоната и приемане на еврото съгласно стандартния подход. При вземането на решение Съветът на ЕС действа с ква-

лифицирано мнозинство от членовете, представляващи държавите членки, чиято парична единица е еврото.

В случай че се вземе решение за прекратяване на дерогация и за присъединяване на нова държава - членка на ЕС, към еврозоната, Съветът на ЕС с единодушие на държавите членки, чиято парична единица е еврото, и заинтересованата държава членка определя валутния курс, с който се фиксира неотменимо курсът на националната валута, с който тя се заменя от еврото. Това решение също се взема по предложение на Европейската комисия и след консултация с Европейската централна банка. Съветът на ЕС следва да вземе решение и за всички останалите мерки, необходими за въвеждане на еврото като единна валута в съответната държава членка.

Прави впечатление, че решението за това дали дадена държава - членка на ЕС с право на дерогация, е готова да приеме еврото, се взема с квалифицирано мнозинство, докато решението, с което се фиксира неотменимо курса на националната валута преди нейната замяна с еврото, се определя с единодушие, и то с участието на заинтересованата държава членка (държавата - членка на ЕС, която кандидатства за членство в еврозоната). Независимо от това и въпреки всички процедурни, правни и икономически рамки, решението за присъединяване към еврозоната и приемане на еврото по стандартния подход от нова държава членка на Европейския съюз е предимно политическо решение.

След датата на членство в еврозоната страната придобива статут на държава членка без право на изключение (дерогация). За нея вече се прилагат всички разпоредби по отношение на Икономическия и паричен съюз, включително правилата на Европейската централна банка във връзка с определянето на общата парична политика, както и останалите разпоредби, които имат отношение към единната европейска валута. За държавата - членка на ЕС в еврозоната, започват по-стриктно да се прилагат и разпоредбите по отношение на процедурите за прекомерния бюджетен дефицит и макроикономическите дисбаланси, включително за налагането на санкции при неизпълнение на правилата и непредприемане на корективни действия в случай на необходимост.

Държавите - членки на ЕС в еврозоната, имат много повече права и възможности, но също така и много повече задължения и отговорности. Едно от тези задължения е участието в банковия съюз на ЕС и предоставянето на правомощието за директен надзор върху системно важните банки на ЕЦБ, както и правомощието на ЕЦБ да определя

най-важните решения и по отношение на по-малко значимите банкови институции в еврозоната.¹⁵³

За да завършим прегледа на трите етапа за присъединяване на страните от Западните Балкани към еврозоната, ще представим малко по-подробно техните настоящи валутнокурсони режими и парични политики. Внимание ще бъде отделено също така и на съвместимостта на отделните валутнокурсони режими и парични политики с подготовката за членство в еврозоната и приемане на еврото съгласно стандартния подход. По-подробният анализ на тези характеристики по пътя към членство в еврозоната се налага поради факта, че валутнокурсоната и паричната политика на отделните страни имат основно значение за тяхната подготовка за приемане на еврото и за разбирането на същността и особеностите на отделните етапи, свързани с членството в ЕС и еврозоната.

2.4. Валутнокурсони режими и парични политики в страните от Западните Балкани

Прилаганите валутнокурсони режими и парични политики в страните от Западните Балкани са показателни за тяхната постепенна интеграция към Икономическия и паричен съюз на ЕС. Интегрирането и приобщаването на Западните Балкани е ясно изразено при определянето на тези режими и политики, въпреки тяхното многообразие и разнородната роля, която има еврото в различните страни от региона.

Съществува пъстра палитра от валутнокурсони режими и парични политики, които в настоящия момент се прилагат в страните от Западните Балкани. Някои от тези валутнокурсони режими са се променяли веднъж или два пъти през последните 20-25 години, но това са по-скоро изключения в началото на прехода. Повечето от държавите в региона запазват за продължителен период прилагането на един и същ вид валутнокурсон режим в съответната страна.

Информация за историята на развитието на валутнокурсоните режими в страните от Западните Балкани е представена в таблица № 5, а сравнение между настоящите валутнокурсони режими на тези страни и прилаганата парична политика е направено в таблица № 6.

¹⁵³ За разлика от членството в еврозоната и приемането на еврото съгласно стандартния подход, при наличието на едностранна евроизация от страна, която като правило не е член на ЕС (едностранен подход), приемането на еврото в този втори случай не е свързано с поемането на подобни права и задължения.

**Таблица № 5: История на валутнокурсните режими
в страните от Западните Балкани**

Държава	Валутнокурсен режим	Период	Референтна валута	История на въвеждането на национална валута
Албания	Фиксиран курс	1990-1992	щатски долар	След обявяването на независимост в Албания през 1912 г. в страната продължават да са в обращение както османската лира, така и други валути. Албанският лек като национална валута е въведен през 1926 г. След началото на демократичните промени страната за кратко прилага фиксиран режим, а след това се ориентира към свободно плаване.
	Свободно плаване	след 1992		
Босна и Херцеговина	Липсва ясно дефиниран режим	1992-1996		Босна и Херцеговина се опитва да въведе своя валута през пролетта на 1992 г., като първоначално я фиксира към югославския динар. Войната до средата на 90-те години на миналия век възпрепятства въвеждането на стабилна парична единица и установяването на централна банка. Босненската конвертируема марка е въведена едва през 1997 г., като първоначално е фиксирана към германската марка, а след това - към еврото.
	Валутен борд	1997-1998	германска марка	
	Валутен борд	след 1999	евро	
Косово	Маркизация	1999-2001	германска марка	След военните действия в Косово през 1999 г. в страната започва да се използва в обращение основно германската марка, а след емитирането на евробанкнотите и монетите през 2002 г. - еврото.
	Едностранна евроизация	след 2002	евро	
Македония	Фиксиран режим	1992-1993	германска марка	През 1992 г. е пуснат в обращение македонският динар, който първоначално се въвежда като временна валута. След валутната реформа и девалвацията през 1993 г. македонският динар остава националната валута на страната.
	Управлявано плаване	1993-1998	германска марка	
	Фиксиран <i>или</i> стабилизационен режим	след 1999	евро	

Държава	Валутнокурсен режим	Период	Референтна валута	История на въвеждането на национална валута
Сърбия	Фиксиран режим	1992-2003	германска марка	През 90-те години на XX в. на територията на днешна Сърбия се използва югославският динар. Сърбия последна заменя югославския динар през 2003 г., като въвежда сръбски динар.
	Независимо или управлявано плаване	след 2003		
Хърватия	Фиксиран режим	1991-1993	германска марка	През 1991 г. Хърватия въвежда свой собствен динар като преходна валута. През 1994 г. той е заменен с хърватска куна.
	Управлявано плаване или пълзящо фиксиране	след 1993	германска марка и евро	
Черна гора	Постепенна маркизация	1999-2001	германска марка	В началните години на разпадане на Югославия Черна гора продължава да е част от този съюз и използва югославския динар. През ноември 1999 г. републиката взема решение успоредно с югославския динар да използва германската марка (Черна гора обявява независимост едва през 2006 г.). През 2000 г. германската марка става единственото законно платежно средство в Черна гора, заменено през 2002 г. от еврото.
	Едностранна евроизация	след 2002	евро	

Източници: Semra Tyrbeari (2006), Renzo Daviddi and Milica Uvalic (2004), IMF reports 1996-2015.¹⁵⁴

Историята на развитието на валутнокурсните режими в страните от Западните Балкани през последните години е изключително интересна. Тя се обуславя от разпадането на Югославия, в рамките на която територията на Западните Балкани (без Албания, но заедно със Слове-

¹⁵⁴ Tyrbeari, S. (2006), *Euroisation outside the Euro-zone: Assets and Challenges. The Experience of Kosovo, Working Paper No. 2*, Research and Statistics Department, Central Bank of Kosovo; Daviddi, R., M. Uvalic (2004), *Currencies in Western Balkans on their way towards EMU*, Published in Francisco Torres, Amy Verdun, Chiara Zilioli and Hubert Zimmermann (eds), *Governing EMU. Economic, Political, Legal and Historical Perspectives*, Florence, European University Institute, pp. 291-310; International Monetary Fund (1996-2016), *Annual Reports on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions*, Washington.

ния) е била де факто част от един друг паричен съюз – този на югославския динар. С разпадането на Югославия се разпада и паричният съюз на югославския динар. Разпадането на Югославия е белязано от няколко военни конфликта. Дори и Албания не е напълно пощадена, макар и да не е била част от Югославската федерация (през 1997 г. след рухването в Албания на т.нар. „финансови пирамиди“ избухват конфликти, които отнемат живота на около 2000 души).¹⁵⁵

Военните конфликти са особено силни в Босна и Херцеговина, а така също и в Хърватия. Ударите на НАТО в Косово през 1999 г., както и събитията в Македония през 2001 г. също продължават да имат отражение и днес. Но на паричния и на валутния „фронт“ развитията са много по-различни. В сферата на валутнокурсната и парична политика се наблюдава относително консолидиране по посока германската марка, а след въвеждането в обращение на еврото, това консолидиране се насочва още по-силно към новата единна европейска валута.

Щатският долар е използван като референтна валута единствено в Албания, и то за много кратък период след началото на промените в региона (1990 - 1992 г.). Най-силно привързани към германската валута, а след това и към еврото са страни като Черна гора и Косово (които най-късно се отделят от Югославия или Сърбия, но които приемат и най-крайната форма на едностранна евроизация), а така също Босна и Херцеговина (с продължително прилагания валутен борд) и Македония (която се стреми да стабилизира своята валута спрямо еврото). Съвсем логично, Сърбия най-късно изоставя югославския динар, като въвежда през 2003 г. сръбския динар, който се прилага и днес в рамките на режим на управлявано или независимо плаване.¹⁵⁶

Историята на валутнокурсните режими и на валутните отношения в Западните Балкани през последните десетилетия е интересна и поради друга причина. Малко след като се разпада Югославия и се преустановява използването на общата валута под формата на югославски динар, политическите, етническите и военните противоречия на народите от тази част на Европа не пречат, а напротив, като че ли им помагат да се устремят към един съвсем друг паричен съюз, този на еврозоната. Присъединяването към Европейския съюз, а впоследствие и към Икономическия и паричен съюз започва да се възприема като единствената мирна и перспективна алтернатива на разделението и противопоставянето. След като страните от Западните Балкани се бяха заели

¹⁵⁵ Jarvis, Ch. (2000), *The Rise and Fall of Albania's Pyramid Schemes*, Finance & Development: A Quarterly Magazine of the IMF, March 2000.

¹⁵⁶ За повече информация за разпадането на Югославия, зоната на югославския динар и влиянието на тези процеси върху валутните отношения в страните от региона на Западните Балкани, виж: Симеонов, К. (2017), *Същност и история на паричните съюзи*, издателство „Минерва“.

първоначално да прокарват нови граници на Балканския полуостров, те се насочиха към Европейския съюз, в основната на който стои премахването на границите между отделните държави членки и прилагането на правилата на свободното движение на стоки, хора, услуги и капитали.¹⁵⁷

В таблица № 6 са представени актуалните валутнокурсони режими и прилаганите парични политики в страните от Западните Балкани. Прави впечатление сложната матрица от комбинации между валутнокурсони и парична политика в тези държави. В тази сложна матрица отново най-често срещаният общ знаменател е еврото, като изключим режима на независимо плаване на валутния курс в Сърбия и Албания.

Таблица № 6: Актуални валутнокурсони режими и парични политики в страните от Западните Балкани

	Валутнокурсони режим	Рамка на паричната политика
Албания	Независимо (свободно) плаване	Инфлационно таргетиране
Босна и Херцеговина	Валутен борд (базиран на еврото)	Използване на валутния курс като номинална котва
Косово	Едностранна евроизация	Използване на валутния курс като номинална котва
Македония	Стабилизационен режим (с еврото като референтна валута)	Използване на валутния курс като номинална котва
Сърбия	Независимо (свободно) плаване	Инфлационно таргетиране
Хърватия	Режим, сходен с пълзящо фиксиране (включващ като референтна валута и еврото)	Използване на валутния курс като номинална котва
Черна гора	Едностранна евроизация	Използване на валутния курс като номинална котва

Източници: European Central Bank (2016), „The international role of the euro“, Interim report, June 2016; IMF Exchange Arrangement Reports.

¹⁵⁷ Съгласно правото на ЕС недвижимото имущество, в т.ч. и земята, се счита за вид движение на капитал. По този начин гражданите от воювалите преди време за земя народности в страните от бивша Югославия ще могат един ден в ЕС свободно да купуват земя навсякъде в Балканите, освен ако не бъдат въведени по-продължителни преходни периоди (например над 10 години) и дерогации. Последното е малко вероятно на този етап, защото правилата на свободното движение, в т.ч. и на свободното движение на капитали, са основополагащи за интеграционния процес в ЕС.

Един кратък преглед на информацията от официалните страници на централните банки на страните от Западните Балкани също демонстрира разнообразието от прилагани валутнокурсони режими и парични политики.

Страницата на централната банка на Албания потвърждава, че от 1992 г. в страната се прилага валутнокурсони режим на относително независимо плаване. Албанският лек променя валутния си курс спрямо водещите световни валути основно на база на пазарното търсене и предлагане.

В малко нетипичен за консервативния и бюрократичен стил на централните банки страницата на централната банка на Албания пояснява, че това свободно плаване не означава, „че албанският лек е напълно свободен да преследва своите „желания“, като за да го предпази от „лошо поведение“, централната банка интервенира на валутните пазари, за да въздейства на търсенето и предлагането на националната валута”.¹⁵⁸

В секцията за парична политика на централната банка на Македония се пояснява, че тя е независима институция в изпълнението на своите функции, като нейната първостепенна цел е запазването на ценовата стабилност. Централната банка на Македония посочва също, че от средата на 90-те години на миналия век е започнала да прилага парична стратегия на таргетиране на номиналния валутен курс спрямо германската марка, а впоследствие спрямо еврото (преди това паричното таргетиране е било спрямо паричната база). По този начин като междинна цел на централната банка се явява поддържането на стабилен валутен курс. Централната банка на Македония аргументира това с необходимостта от валутнокурсони стабилност за една малка и отворена икономика, с нуждата от номинална котва за съхраняване на доверието, с високата степен на неофициална евроизация в страната, както и с желанието за поддържане на прозрачна валутнокурсони политика, която да е предвидима за икономическите агенти.¹⁵⁹

Декларираният от централната банка на Хърватия валутнокурсони режим се различава от де факто оценения от Международния валутен фонд режим на пълзящо фиксиране (МВФ оценява режимите на база фактическото движение на валутния курс, а не на официално заявения от паричните власти режим). Според централната банка на Хърватия тя прилага режим на управлявано плаване, като курсът на мест-

¹⁵⁸ За повече информация за политиките на централната банка на Албания, виж нейната интернет страница на адрес: <https://www.bankofalbania.org>.

¹⁵⁹ Виж страницата на националната банка на Македония: <http://www.nbrm.mk/>.

ната валута се определя от нейното пазарно търсене и предлагане. Според нея номиналният курс на местната валута спрямо еврото е стабилизирани посредством валутни интервенции, като тя се намесва само когато счита, че валутният курс е или може да стане прекомерен.¹⁶⁰

Страницата на английски език на централната банка на Сърбия не съдържа подробна информация за валутнокурсната политика, но за сметка на това е публикуван Меморандум за инфлационното таргетиране като парична стратегия, както и Споразумението между централната банка и правителството на Сърбия за поддържане на политика на инфлационно таргетиране. Съгласно това споразумение централната банка и правителството се съгласяват паричната политика да се ръководи от годишното процентно изменение на индекса на потребителските цени, който се измерва и публикува от статистическия офис на Сърбия.¹⁶¹

Централната банка на Босна и Херцеговина провежда парична и валутнокурсната политика на базата на споразумението за валутен борд. Съгласно това споразумение курсът на националната валута е фиксиран към еврото. В своя стратегически план за периода 2016 - 2021 г. централната банка декларира като своя първа основна цел запазването на валутната стабилност чрез последователно прилагане на споразумението за валутния борд. Прилагането на валутния борд би следвало да допринесе и за поддържане на макроикономическа стабилност в страната.¹⁶²

Централната банка на Черна гора в своята секция за парична политика прави кратка ретроспекция на въвеждането на едностранната евроизация в страната, като с цел да аргументира избора си в нея се съдържа препратка към публикуван анализ през 2004 г.¹⁶³ Тя признава, че приетият от нея режим силно ограничава нейната възможност да провежда парична политика, като това изявление е последвано

¹⁶⁰ Страницата на централната банка на Хърватия е на адрес: <http://www.hnb.hr/en>.

¹⁶¹ За повече информация, виж страницата на централната банка на Сърбия: <https://www.nbs.rs>, National Bank of Serbia and Government of the Republic of Serbia, Agreement on Inflation targeting, както и National Bank of Serbia (2008), Memorandum of the National Bank of Serbia on Inflation Targeting as Monetary Strategy, Belgrade, 2008.

¹⁶² Адресът на централната банка на Босна и Херцеговина е: <http://www.cbbh.ba>. Виж също така: Central Bank of Bosnia and Herzegovina (2016), Strategic Plan of the Central Bank of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, 2016.

¹⁶³ За повече информация, виж: Central Bank of Montenegro (2004), *Economic Policy in dollarized economies with a special review of Montenegro*, authors: Nikola Fabris Ph.D., Chief Economist Danijela Vukajlović - Grba, Assistant Director Tanja Radunović and Jelena Janković, Podgorica.

и от малко странната констатация, че „централните банки имат активна роля в обществото, която е много по-широка и важна от тази да осъществяват парична политика“. Като примери за своето твърдение централната банка на Черна гора посочва прилагането на режими на парични съвети (валутни бордове) от България и Босна и Херцеговина, както и въвеждането на паричен съюз от държавите - членки на еврозоната.¹⁶⁴

Страницата на английски език на централната банка на Косово, за разлика от тази на Черна гора, се въздържа от включване на секция за своята парична и валутнокурсва политика.¹⁶⁵ В същото време, подобно на своите колеги от Черна гора, на страницата е публикуван аналитичен доклад за ползите и предизвикателствата от едностранната евроизация, който се опитва да защити избора на този режим от Косово.¹⁶⁶

За да оценим по-пълно използваните валутнокурсва режими в страните от Западните Балкани и прилаганите от тях парични политики, е необходимо да представим доколко те са съвместими с подготовка за членство в Европейския съюз, а впоследствие и в еврозоната.

2.5. Съвместимост на валутнокурсвите и парични режими с подготовката за членство в еврозоната

В периода на подготовка на страните от Централна и Източна Европа за членство в Европейския съюз бяха публикувани многобройни анализи за техните валутнокурсва режими и прилаганите парични политики.

В голямата си част тези анализи бяха изготвени именно в светлината на прехода на тези страни към членство в Европейския съюз, а след това и с оглед на присъединяването им към паричния съюз на единната европейска валута, т.е. приемане на еврото съгласно стандартния под-

¹⁶⁴ Страницата на централната банка на Черна гора е на адрес: <http://www.cb-cg.org>.

¹⁶⁵ Страницата на централната банка на Косово е на адрес: <http://www.bqk-kos.org>.

¹⁶⁶ Виж цитирания доклад на: Tyrbeari, S. (2006), *Euroisation outside the Euro-zone: Assets and Challenges. The Experience of Kosovo*, Working Paper No. 2, Research and Statistics Department, Central Bank of Kosovo.

ход.¹⁶⁷ За страните от Западните Балкани поне към настоящия момент има много по-малко публикувани аналитични материали във връзка с ефектите от прилаганите от тях парични и валутнокурсони политики с оглед подготовката им за членство в ЕС и последващото приемане на еврото. Основна причина за това е може би сравнително отдалечената перспектива за тяхно членство в ЕС (с изключение на Хърватия) и еврозоната. Изводите в тези изследвания са релевантни и за страните от Западните Балкани, защото правната рамка на ЕС, която има пряко или косвено значение за видовете прилагани валутнокурсони и парични режими не е променяна през последните две десетилетия и не се очаква скоро да бъде ревизирана.

¹⁶⁷ Страните от Централна и Източна Европа, които се присъединиха към ЕС през 2004 г., са Чехия, Полша, Унгария, Словакия, Словения, Естония, Литва и Латвия. България и Румъния са членки на ЕС от 2007 г. От страните от Централна и Източна Европа членове на еврозоната към настоящия момент са единствено Словения (2007 г.), Словакия (2008 г.), Естония (2011 г.), Латвия (2014 г.) и Литва (2015 г.). Някои от анализите за избор на валутнокурсони режим от тези страни в прехода им към членство в ЕС, без претенции за изчерпателност и подредени по азбучен ред на техните автори са: Baldwin, R. and C. Wyplosz (2002), *The Choice of an Exchange Rate Regime*, Chapter 11 of the Manuscript for „The Economics of European Integration“; Bofinger, P., T. Wollmershäuser (2002), *Managed Floating: Theory, Practice and ERM II*, International Center for Economic Growth - European Center, Working Papers No. 11, November 2002; Buiters, W., C. Grafe (2001), *Central Banking and Choice of Currency Regime in Accession Countries*, SUERF - The European Money and Finance Forum, SUERF Studies No. 11, Vienna 2001; Corker, R., C. Beaumont, R. Elkan, D. Iakova (2000), *Exchange Rate Regimes in Selected Advanced Transition Economies - Coping with Transition, Capital Inflows, and EU Accession*, International Monetary Fund Policy Discussion Paper (PDP/00/3), Washington; Gáspár, P. (2001), *Real and Nominal Convergence of Pre-Accession Economies and the Choice of Exchange Rate Regime*, International Centre for Economic Growth and Budapest University of Economics, September 2001; Gulde, A. M., J. Kähkönen, P. Keller (2000), *Pros and Cons of Currency Board Arrangements in the Lead-up to EU Accession and Participation in the Euro Zone*, Seminar in Brussels on Currency Boards in the context of EU accession, European Commission, Directorate General for Economic and Financial Affairs, Enlargement Papers, ECFIN/360/00-EN, p. 18-32; Hagen, J., J. Zhou (2003), *Exchange Rate Policies on the Last Stretch*, paper prepared for the conference on Monetary Strategies for Accession Countries in Budapest, February 2003; Klyuev, V. (2001), *A Model of Exchange Rate Regime Choice in the Transitional Economies of Central and Eastern Europe*, International Monetary Fund, Working Paper (WP/01/140), Washington; Kopits, G. 1999. *Implications of EMU for Exchange Rate Policy in Central and Eastern Europe*, International Monetary Fund Working Paper (WP/99/9), January 1999, Washington; Lavrač, V., T. Žumer (2003), *Accession of CEE Countries to EMU: Nominal Convergence, Real Convergence and Optimum Currency Area Criteria*, Bank of Valetta Review, No. 27, Spring 2003; Ledrut, E., L. Souza (2002), *Alternative Paths Towards EMU: Estimations for the Accession Countries*, International Center for Economic Growth, European Center, Working Papers Nr. 14, November 2002; Nerlich, C. (2002), *Exchange Rate Strategies of EU Accession Countries: Does Exchange Rate Matter*, European Central Bank, Frankfurt, 15-16 April 2002; Szapáry, G. (2000), *Maastricht and the Choice of Exchange Rate Regime in Transition Countries During the Run-Up to EMU*, National Bank of Hungary, Economic and Research Department, 2000/7. По въпроса за избор на валутнокурсони режим във връзка с подготовката за членство в ЕС и еврозоната, виж също: Симеонов, К. (2007), *Пътят към еврозоната - да плаваш или да не плаваш*, монография, изд. къща „Минерва“, София, май 2007, с. 1-231 и Simeonov, K. (2003), *Exchange Rate Regimes in the Light of the Economic and Monetary Union Membership: The Case of Bulgaria*, Convergence in the Enlarged European Union, Istituto per gli Studi di Politica Internazionale, July 2003, p.183-217.

В периода на подготовка на страните от Централна и Източна Европа за членство в Съюза институциите на ЕС публикуват и своите официални становища по отношение на възможните валутнокурсони режими в периода преди членството в ЕС и в периода между членството в ЕС и приемането на единната европейска валута. Тези становища поне до момента не са официално преразгледани. Трябва да се подчертае, че нито една от страните от Централна и Източна Европа не е прилагала преди членството в ЕС режим на едностранна евроизация (т.е. едностранен подход), а единствено държави като България и някои от балтийските републики са имали по това време режим на паричен съвет (валутен борд).

С оглед на липсата на ревизирани позиции на институциите на ЕС по отношение на възможните валутнокурсони политики в периода преди и непосредствено след членството в ЕС в анализа по-долу ще се спрем малко по-подробно именно на тези официални становища на Европейската комисия, Европейската централна банка и Съвета на ЕС от началото на първото десетилетие на XXI век, които са се отнасяли за страните от Централна и Източна Европа.

Едно от първите официални становища по отношение на възможните валутнокурсони режими за присъединяващите се страни е изразено в рамките на специални заключения на Съвета на ЕС във формат министри на финансите (Съвета ЕКОФИН) на 7 ноември 2000 г.¹⁶⁸ Въпреки че заключенията на Съвета нямат правно обвързваща сила, те ясно показват каква е позицията на тогавашните петнадесет държави - членки на ЕС, единадесет от които вече са основали зоната на единната европейска валута (Гърция се присъединява към еврозоната на 1 януари 2001 г.).

Държавите - членки на ЕС, признават в своите заключения, че в предприединителния период страните кандидатки се очаква да насочат своите усилия към изпълнение на копенхагенските критерии за членство в ЕС, в т.ч. икономическите критерии. В същото време страните кандидатки следва да осигурят и напредък по отношение на реалната конвергентност и макроикономическата си стабилност.

Успоредно с тези заключения държавите - членки на ЕС, подчертават, че в предприединителния период всяко едностранно приемане на единната валута от страните - кандидатки за членство в ЕС, под формата на едностранна евроизация би било против икономическата логика на създаването и функционирането на Икономическия и паричен съюз. Съгласно тази логика всяко евентуално приемане на евроето е

¹⁶⁸ Виж: Council of the European Union (2000), *ECOFIN Council conclusions on exchange rate strategies for accession countries*, SN 4363/1/00 REV 1, Brussels, 7 November 2000.

крайна точка (и то след членство в ЕС) на процес на структурна конвергенция в една многостранна рамка, каквато са официалните процедури за присъединяване към еврозоната. Държавите членки допълват, че едностранната евроизация не следва да се прилага като начин на заобикаляне на разпоредбите в учредителните договори, които регулират приемането на еврото. По този начин институциите на ЕС отхвърлят едностранния подход на приемане на еврото като приемлив вариант за страните, които се стремят да се интегрират към ЕС и еврозоната.

В заключенията си от ноември 2000 г. държавите - членки на ЕС, подчертават също, че след присъединяването си към Съюза неговите нови държави членки ще следва в един момент да станат участници във Валутнокурсвия механизъм II (ERM II)¹⁶⁹ на базата на общо съгласие относно централния им курс спрямо еврото и границите на колебание (валутния коридор), които не могат да бъдат повече от $\pm 15\%$ спрямо този централен курс. Те напомнят, че участието минимум две години в ERM II е правно изискване във връзка с процеса на приемане на единната европейска валута.

Държавите - членки на ЕС, обръщат внимание в своите заключения, че механизмът на ERM II може да бъде съвместим с много валутнокурсви режими, стига тези режими да са надеждни и да споделят правилата на Валутнокурсвия механизъм II. Те правят и един много важен извод, а именно, че единствените валутнокурсви режими, които се оценяват като несъвместими с членство в ERM II (освен този на едностранната евроизация), са режимите на напълно свободно плаване, пълзящо фиксиране и фиксиране към валутна котва, която е различна от еврото.¹⁷⁰

Малко след приемането на заключенията на Съвета на финансовите министри на ЕС през февруари 2001 г. Генералната дирекция на Европейската комисия по икономически и финансови въпроси също публикува своите виждания по отношение на валутнокурсвите политики, които са свързани с разширяването.¹⁷¹ В своя документ Европейска

¹⁶⁹ За повече информация по отношение на този режим, виж: Resolution of the European Council on the establishment of an exchange rate mechanism in the third stage of Economic and Monetary Union, Amsterdam, 16 June 1997, OJ C 236, 02.08.1997, p. 6-7). Виж също така Agreement of 16 March 2006 between the European Central Bank and the national central banks of the Member States outside the euro area laying down the operating procedures for an exchange rate mechanism in stage three of Economic and Monetary Union, OJ C 73, 25.3.2006, p. 21-27, както и последващите изменения на това споразумение между ЕЦБ и националните централни банки на държавите членки извън еврозоната. Това споразумение отменя сходно споразумение от месец септември 1998 г.

¹⁷⁰ В тази връзка страни като Сърбия и Албания ще трябва задължително да променят валутнокурсвите си режими при бъдещо присъединяване последователно към ЕС, а след това и към ERM II.

¹⁷¹ Виж: European Commission (2001), *Exchange rate aspects of enlargement*, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Supplement C, Economic Reform Monitor, Brussels, February 2001.

ската комисия признава, че по отношение на пълната валутна и парична интеграция на страните - кандидатки за еврозоната, са налице три етапа, първият от които е предприсъединителният етап към ЕС. Тя напомня, че в този първи етап валутнокурсните режими не следва да се анализират отделно от останалите процеси в икономическия и паричен живот на страните.

Европейската комисия обръща внимание на страните от Централна и Източна Европа, че в рамките на техния преход от страни кандидатки към членове на ЕС те следват да отчетат редица фактори при избора си на валутнокурсен режим. Тя посочва като такива фактори необходимостта от постигането на макроикономическа стабилност, подпомагане на прехода към функционираща пазарна икономика, нуждата от растеж и реална конвергенция, подготовката за интеграция в ЕС и неговия вътрешен пазар, приспособяването към реални шокове, поддържане на търговски баланс и съобразяване с движението на капиталовите потоци.¹⁷²

Въпреки че в предприсъединителния период изборът на валутнокурсен режим се третира като въпрос за индивидуален избор на съответната страна, Европейската комисия отбелязва, че този избор следва да допринесе за стабилността на икономиката, както и за стимулирането на реалната и номиналната конвергенция с ЕС. Тя посочва също така, че включително и режимът на паричен съвет (валутен борд) може да бъде съвместим с подобни цели, в т.ч. в рамките на малки и отворени икономики, характеризирани се с гъвкави равнища на заплатите и цените, стриктна фискална дисциплина и стабилни финансови системи. Комисията напомня, че едностранната евроизация и едностранния подход не са съвместими с подготовката за членство в ЕС и респективно в еврозоната.

Европейската комисия прави и едно много важно уточнение по отношение на втория етап, когато съответните страни вече са се присъединили към Европейския съюз, но още не са станали членки на еврозоната. В рамките на този етап държавите - членки на ЕС, вече следва да третират своята валутнокурсва политика като въпрос от общ интерес. Тази съществена промяна спрямо по-свободния избор на

¹⁷² За повече информация по отношение на факторите, които влияят при избор на валутнокурсен режим от страните, виж: Juhn, G., Mauro, P. (2002), *Long-Run Determinants of Exchange Rate Regimes: A Simple Sensitive Analysis*, paper presented at „Towards Regional Currency Areas“ Colloquium, Santiago, Chile, 26-27 March 2002; Edwards, S. (1996), *The Determinants of the Choice Between Fixed and Flexible Exchange Rate Regimes*, National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper 5756, Cambridge, September 1996 и Poirson, H. (2001), *How Do Countries Choose Their Exchange Rate Regime?*, International Monetary Fund Working Paper (WP/01/46), April 2001, Washington.

режим в предприєдинителния период към ЕС се дължи на обстоятелството, че държавите членки вече участват във вътрешния пазар на ЕС и всякакви конкурентни девалвации на техните национални валути с цел стимулирането на износа в рамките на този пазар не са съвместими със съблюдаването на общия интерес в Европейския съюз.

Подобно на аргументите за едностранната евроизация в периода преди членството в ЕС, Европейската комисия повтаря заключенията на Съвета на ЕС във формат ЕКОФИН и по отношение на това кои валутнокурсони режими не са съвместими с членство в ERM II, а именно режимите на напълно свободно плаване, пълзящо фиксиране и фиксиране към валутна котва, която е различна от еврото.

В средата на декември 2003 г. Европейската централна банка също публикува своя позиция за валутнокурсоните режими по отношение на присъединяващите се към ЕС страни.¹⁷³ ЕЦБ отбелязва в своята позиция, че присъединяващите се страни са много различни и че за тях не могат да бъдат предписани едни и същи валутнокурсони политики и режими.

Европейската централна банка обаче обръща внимание и на един друг много важен принцип, който следва да се спазва по пътя на подготовка за присъединяване към ЕС и еврозоната, а именно на принципа на равното третиране. Страните - кандидатки за членство в ЕС, и новите държави - членки на ЕС, които се стремят да се присъединят към еврозоната, не следва да бъдат поставяни пред различни условия и за тях трябва да се прилагат едни и същи критерии по отношение на приемането на единната европейска валута.

Отбелязвайки познатата вече позиция за несъвместимостта на едностранната евроизация с подготовка за членство в еврозоната, ЕЦБ посочва, че режимът на валутен борд (паричен съвет) с фиксиран курс към единната валута може да е съвместим с участие в ERM II след членството в ЕС, но всеки подобен случай следва да се оценява самостоятелно. Поддържането на валутен борд в ERM II, обаче, е едностранен ангажимент на съответната страна и ЕЦБ не се ангажира с неговото запазване.

През 2003 г. ЕЦБ изрично подчертава за страните от Централна и Източна Европа с валутен борд, че на тях не би следвало да им се налага двойна промяна на валутнокурсония режим по пътя им към присъединяване към еврозоната, т.е. преминаване от твърдо фиксиран курс спрямо еврото към плаване в относително широкия валутен коридор в

¹⁷³ Виж: European Central Bank (2003), *Policy Position of the Governing Council of the European Central Bank on exchange rate issues relating to the Acceding Countries*, 18 December 2003.

ERM II, преди те да преминат отново този път към неотменимо фиксиране към еврото и неговото приемане като единственото законно платежно средство в страната.¹⁷⁴

Ще бъде важно да се проследи дали ЕЦБ ще поддържа подобна позиция за необходимостта от избягване на двойна и още по-радикална промяна на режимите на едностранна евроизация в страните от Западните Балкани, които и в момента, макар и с едностранен подход, използват еврото като свое законно платежно средство, т.е. те да въведат национална валута с цел отново след това да приемат еврото съгласно правото на ЕС. Едва ли ЕЦБ толкова лесно ще промени позицията си срещу прилагането на едностранната евроизация от страните с перспектива за членство в ЕС и еврозоната. Най-вероятно Европейската централна банка ще продължава да се застъпва за другите свои аргументи, а именно че присъединяването към еврозоната следва да е подчинено на равни условия за всички нови държави - членки на ЕС, както и че приемането на единната валута е един многостранен процес, в който освен присъединяващата се към еврото държава участват ЕЦБ, ЕК и настоящите държави - членки на еврозоната.

Европейската централна банка припомня също така, че е необходимо многостранно съгласие както за централния курс (central rate) към еврото в рамките на ERM II, така и за курса, с който националната валута се присъединява към еврозоната (conversion rate), които не е задължително да бъдат едни и същи. Не е задължително тези курсове да съвпадат и с фиксирания курс към еврото, ако съответната страна е прилагала фиксиран режим преди да започне участието си в ERM II.

Представянето на позициите на институциите на ЕС относно възможните прилагани валутнокурсови и парични режими от страните кандидатки и от държавите - членки на ЕС извън еврозоната, има важно значение и за страните от Западните Балкани. От една страна, както вече посочихме, тези правила не се очаква да се променят в близко бъдеще и би следвало да бъдат валидни и за държавите от региона на

¹⁷⁴ Подобна позиция ЕЦБ застъпва още през април 2000 г., виж: Duisenberg, W., Ch. Noyer (2000), ECB Press conference: Introductory statement, 13 April 2000. В тази своя позиция представителите на ЕЦБ посочват, че с това си становище те не искат нито да окуражават, нито да обезкуражават страните кандидатки да прилагат режим на валутен борд с фиксиран курс към еврото. В свое изказване през февруари 2003 г. тогавашният член на ЕК по икономическите и финансови въпроси отбелязва, че когато присъединяващите се страни фиксират курса си към еврото, те следва все пак да отчитат три важни фактора: в преходния период преди членството в ЕС и еврозоната е възможно да възникнат редица асиметрични шокове, в този период е вероятно да бъдат налице и значителни капиталови потоци, както и възможност за натиск върху инфлацията и реално надценяване на фиксирания курс. За повече подробности, виж: Solbes, P. (2003), *Exchange Rate Policies and EMU Participation of Accession Countries*, Seminar on Monetary Strategies for Accession Countries, National Bank of Hungary, SPEECH/03/103/, Budapest, 27 February 2003, p. 5-6.

Западните Балкани. От друга страна, те имат приоритетно значение и към подходите, които би следвало да приемат тези държави при подготовката си за приемането на еврото, акцентирайки на стандартния метод и спазването на правото на ЕС.

След прегледа на етапите за страните от Западните Балкани за присъединяване към еврозоната, които биха довели до приемане на еврото съгласно стандартния подход, техните основни характеристики, както и прилаганите от тези страни валутнокурсони режими и парични политики в следващата глава ще се спрем на ролята на единната валута в този регион и на различните видове евроизация, които се прилагат в него. В тази трета глава по-специално внимание ще обърнем и на едностранния подход за приемане на еврото, а така също и на алтернативния неофициален подход посредством засилването на неофициалната евроизация.

ТРЕТА

Г Л А В А

Значение на еврото за Западните Балкани и видове евроизация

Значението на единната европейска валута за Западните Балкани и приложението на различните видове евроизация в региона са две взаимно обвързани теми. Те имат много пряко отношение към анализиранието на влиянието на Икономическия и паричния съюз и единната валута върху икономическото и финансово развитие на тези страни. Тези въпроси имат пряка връзка и с потенциалните сценарии за приемането на еврото в региона, в т.ч. за едностранното приемане на еврото преди членството в ЕС (едностранен подход) или съответно за засилване степента на неофициална евроизация в страните от региона (неофициален подход).

Еврото и към настоящия момент има силно значение за Западните Балкани. Някои от ефектите от него имат пряка връзка с процеса на европейска интеграция на страните от региона, а други са продиктувани предимно от доверието на гражданите и бизнеса от тези страни в единната европейска валута.

В настоящата глава ще се спрем първо на влиянието на еврото като валута в страните от Западните Балкани. След това ще представим най-често срещаните видове евроизация и техните дефиниции. После ще

направим по-подробен анализ на едностранната евроизация (едностранния подход за приемане на еврото) и на перспективите останалите страни от Западните Балкани, в допълнение на Черна гора и Косово, също да се ориентират към едностранното официално приемане на еврото на тяхната територия преди членството в ЕС.¹⁷⁵ Накрая ще разгледаме накратко и възможността за прилагането на т.нар. неофициален подход – широкото използване на еврото от пазарните участници в страните от Западните Балкани.

3.1. Значение на еврото в страните от Западните Балкани

За да очертаем по-добре значението на еврото за страните от Западните Балкани, е необходимо да се спрем на някои ключови икономически и финансови показатели. Редица от тези показатели демонстрират високата степен на евроизация на икономиките и финансовите сектори на държавите от региона. Естествено, тази степен е най-висока в Черна гора и Косово, където се прилага режим на официална едностранна евроизация, но и в останалите страни от региона евроизацията е на високо ниво.

Едни от най-често изследваните детерминанти за степента на евроизация в съответните стопанства и за използването на еврото в реалната икономика и финансовия сектор са следните показатели:

- използването на еврото при фактурирането и разплащането в международната търговия;
- използването на еврото при финансовите и валутните трансакции;
- делът на еврото в държаните пари в наличност от домакинствата и малкия бизнес;
- делът на депозити в евро спрямо общия размер на депозитите или спрямо дела на депозитите в чуждестранна валута;
- делът на банковите кредити в евро спрямо общия размер на кредитите или спрямо дела на кредитите в чуждестранна валута;
- делът на други финансови активи (акции, облигации и други) в евро спрямо общия размер на тези активи и спрямо дела на тези активи в чуждестранна валута;

¹⁷⁵ Приемането на едностранната евроизация след датата на членство в ЕС е много по-малко вероятно, защото тогава държавите - членки на ЕС, следва да прилагат валутнокурсва и икономическа политики, които са от общ интерес. В допълнение, институциите на ЕС, които не одобряват този едностранен подход, имат много повече механизми да въздействат върху решенията за валутнокурсва и паричен режим на една държава - членка на ЕС, отколкото те имат върху избора на подобни политики по отношение на страна кандидат.

- делът на деноминирания в евро външен дълг на страните от Западните Балкани;
- използването на еврото като средство за размяна при официални интервенции на паричните власти;
- използването на еврото като валутна котва и референтна валута във валутнокурсните режими;
- използването на еврото за съхранение на валутните резерви.¹⁷⁶

Равнището на тези показатели демонстрира степента на обвързаност, която имат страните от Западните Балкани към единната европейска валута, както и до каква степен реалната икономика и финансовият сектор в тези държави разчитат на еврото за реализирането на международната търговия, финансовите операции и съхранението на валутните резерви. Високите стойности на тези показатели за страните от Западните Балкани не означават автоматично, че техните икономики са конвергентни към икономиката на еврозоната или че тези страни са подготвени да участват в Икономическия и паричен съюз без дерогация веднага след тяхното членство в ЕС. Напротив, силната евроизация, както и силната долларизация на някои страни в глобалната икономика са по-скоро признак за по-слабо икономическо развитие и използването на стабилна световна валута като котва и като ориентир за по-лесно създаване на макроикономическа стабилност.

Използването на еврото при фактурирането и разплащането в международната търговия, както и при финансовите и валутните трансакции показва, че то е най-често употребявано в търговията и финансовите потоци в региона на Европа, в т.ч. и в страните от Западните Балкани. Извън Европа водещата роля на щатския долар е силно запазена, като например в страните от Азия и Южна Америка голяма част от фактурирането на търговските сделки продължава да се извършва в щатски долари, а единната европейска валута е слабо употребявана. Щатският долар продължава да бъде най-предпочитаната валута на международните търговски, финансови и валутни пазари, макар еврото да държи стабилно второто място. Независимо от водещата роля на щатския долар на световните пазари, за Западните Балкани еврото има не само съществено значение, но и неговото влияние в сравнение с останалите световни валути непрекъснато се увеличава. Последното е напълно обяснимо, като се има предвид високото равнище на търговска и финансова обвързаност на Западните Балкани със страните от ЕС и еврозоната.

¹⁷⁶ За повече информация относно значението на еврото в световната търговия, в глобалните финансови пазари и за валутните резерви, виж: Статева, Й., Св. Александрова, С. Кирова, Н. Димитров (2013), *Дълговата криза в Европейския паричен съюз и ефекти за България*, Издателски комплекс - УНСС. София. За повече информация за ролята на еврото в страните от Западните Балкани, виж също: European Commission (2008), *Promoting prosperity and stability: The EMU anchor in candidate and potential candidate countries*, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Economic Papers 342, October 2008.

Делът на еврото в *държаните пари в наличност от домакинствата и малкия бизнес* в Западните Балкани е също много висок. Това е в резултат включително на по-силното доверие в чуждестранната валута, възможността тя по-лесно да се използва като ликвидно средство и нейната по-висока конвертируемост. За съжаление, няма напълно надеждни модели, които да могат да измерват с точност степента на използване на еврото за съхранение на парични средства в наличност от домакинствата и малкия бизнес, като резултатите от прилаганите научни модели дават само приблизителни стойности.¹⁷⁷

Делът на банковите депозити и кредити, които са открити или отпуснати в евро в страните от Западните Балкани, също са показателни за степента на евроизация на техните икономики и финансови сектори. Данните в таблиците по-долу са представени както като дял (процент) от общите депозити или кредити, така и като дял (процент) от депозитите или кредитите в чуждестранна валута. За сравнение са използвани други страни, които са близки до държавите от Западните Балкани, а именно държави - членки на ЕС от Централна и Източна Европа, които са се присъединили през 2004 или 2007 г.: България, Полша, Румъния, Унгария и Чехия, както и Турция, която официално е страна - кандидат за членство в ЕС, близка е до страните от Западните Балкани, но има свои специфични особености.

За периода 2002 - 2003 г., когато единната европейска валута е въведена отскоро в обращение в държавите от еврозоната, вече се наблюдават определени тенденции за дела на депозитите в евро в страните от Западните Балкани. Като изключим Черна гора и Косово, които по това време вече са започнали да прилагат режим на едностранна евроизация, силно разпространени са също депозитите в евро в Сърбия, Босна и Херцеговина, Македония и Хърватия. По това време Босна и Херцеговина вече прилага официално валутен борд с фиксиран курс към еврото, а Македония и Хърватия използват валутнокурсви режими с референтен курс на националната си валута спрямо еврото. Единствено в Албания от страните от Западните Балкани се наблюдава по-слабо откриване на депозити в евро, както като дял от общите депозити, така и като дял от депозитите в чуждестранна валута. Към този момент Албания вече прилага режим на независимо плаване, без ясно обвързване с единната европейска валута.

За разлика от страните от Западните Балкани, в периода 2002 - 2003 г. държането на депозити в евро е много по-слабо застъпено в страните от Централна и Източна Европа, въпреки че на тях им предстои непосредствено присъединяване към ЕС, съответно преминаване

¹⁷⁷ За пример за изграждане на модели и изчисления на степента на доларизация и евроизация, включително във връзка със средствата в наличност, виж: Feige, E. (2002), *The Dynamics of Currency Substitution, Asset Substitution and De Facto Dollarization and Euroisation in Transition Countries*, Eight Dubrovnik Economic Conference, Monetary Policy and Currency Substitution in Emerging Markets, organized by the Croatian Central Bank.

в следващата фаза от подготовка за членство в еврозоната (втория присъединителен етап на членство в Съюза). Дори и в България, която от средата на 1997 г. е въвела режим на валутен борд с фиксиран курс към германската марка, а впоследствие – към еврото, държането на депозити в евро е по-слабо застъпено, отколкото е то в страните от Западните Балкани. В държави като Румъния, Полша, Унгария и Чехия, данните също показват по-слаба популярност на депозитите в евро, отколкото са те в повечето от страните от Западните Балкани. Особено нисък е делът на депозитите в евро в Турция. В периода 2002 - 2003 г. депозитите в евро са едва малко над 9% от общите депозити и под 20% от дела на депозитите в чуждестранна валута.

Таблица № 7: Банкови депозити, деноминирани в евро (2002 - 2003 г.)¹⁷⁸

	Като дял (процент) от общите депозити		Като дял (процент) от депозитите в чуждестранна валута	
	края на 2002	края на 2003	края на 2002	края на 2003
Албания	12.6	13.4	38.7	43.5
Босна и Херцеговина	46.0	41.4	88.0	87.4
Косово	100.0	100.0	100.0	100.0
Македония	55.1	п.а.	85.5	п.а.
Сърбия	81.2	83.2	88.9	87.8
Хърватия	56.8	75.8	83.7	94.2
Черна гора	82.9	88.0	82.9	88.0
България	16.2	18.5	32.7	38.4
Полша	4.7	6.5	28.3	40.0
Румъния	п.а.	11.9	п.а.	28.0
Унгария	9.4	9.1	58.1	62.0
Чехия	6.7	6.3	59.6	61.7
Турция	9.6	9.5	16.7	19.6
Беларус	п.а.	3.9	п.а.	7.1
Молдова	6.4	14.6	12.4	27.8
Украйна	2.3	4.1	7.2	12.7
Египет	1.4	3.1	5.1	9.8
Израел	6.0	6.7	19.5	21.7
Ливан	3.8	3.9	5.5	6.0
Саудитска Арабия	1.2	0.9	6.9	5.0
Южна Африка	0.6	0.6	13.3	22.4

¹⁷⁸ Източник: European Central Bank (2005), *Review of the international role of the euro*, January 2005, p. 59.

Само за илюстрация са посочени две други групи трети страни, които дават още по-ясна представа за високата степен на обвързаност на банковите системи в Западните Балкани към единната европейска валута. Първата от тези групи са три държави от т.нар. Източно партньорство – Беларус, Молдова и Украйна. В тях равнището на депозитите в евро е особено ниско, въпреки че те са съседни на ЕС държави. Единственото изключение е Молдова, но и там депозитите в евро са средно около една пета от всички депозити в чуждестранна валута в периода 2002 - 2003 г.

Втората от тези групи е списък от произволни трети страни, а именно Египет, Израел, Ливан, Саудитска Арабия и Южна Африка. Забелязва се отново много по-слабо държане на депозити в евро, отколкото е равнището в Западните Балкани, като това е силно изразено в държави като Египет, Ливан и Саудитска Арабия. То е малко по-високо в Израел и Южна Африка, но дори и там откритите депозити в евро са едва една пета, максимум една четвърт от всички депозити в чуждестранна валута, а в Южна Африка депозитите в евро са под един процент от всички депозити, които са открити в страната. Тези данни са едно от ясните доказателства, че докато еврото е придобило първостепенна важност в региона на Западните Балкани поради много и от най-различно естество причини, неговото влияние в повечето от останалите региони в света остава много по-ограничено.

Ако сравним данните за периода 2002 - 2003 г. с периода 2014 - 2016 г., ще установим, че не се наблюдават особено съществени разлики, с изключение на това, че като цяло държането на депозити в региона на Централна и Източна Европа вече се е увеличило. Това става успоредно с утвърждаването на еврото като чуждестранна валута на тези пазари. В таблицата не са предоставени данни за Черна гора и Косово, защото вече обявилите независимост държави продължават да прилагат официално режим на едностранна евроизация и не използват на своята територия друго законно платежно средство освен еврото (с изключение на някои малки сръбски анклави в Косово).

Държането на банкови депозити в евро се запазва на стабилно високи нива през 2014 - 2016 г. във всички страни от Западните Балкани, както като дял от общите депозити, така и като дял от депозитите в чуждестранна валута. Отново едни от най-високите нива са в Сърбия, Хърватия и Босна и Херцеговина. Най-съществена промяна в страните от Западните Балкани се наблюдава в Албания, където депозитите в евро чувствително са нараснали спрямо периода от 2002 - 2003 г., което се дължи на все по-тясната обвързаност на страната с ЕС и увеличаване на търговските потоци и инвестициите от държавите - членки от еврозоната.

В страните от Централна и Източна Европа също се наблюдава цялостно увеличение на депозитите в евро в периода 2014 - 2016 г., в сравнение с периода 2002 - 2003 г., като то е най-отчетливо в Румъния.

Независимо че депозитите в евро в страните от Западните Балкани се запазват над нивото на тези депозити в Централна и Източна Европа, използването на еврото като валута за депозитите започва силно да се доближава в двата района.

В Турция също има известно увеличаване на използването на депозитите в евро в периода 2014 - 2016 г. спрямо периода 2002 - 2003 г., но то остава отново под средното както за Западните Балкани, така и за страните от Централна и Източна Европа.

Таблица № 8: Банкови депозити, деноминирани в евро (2014 - 2016 г.)¹⁷⁹

	Като дял (процент) от общите депозити			Като дял (процент) от депозитите в чуждестранна валута		
	края на 2014	края на 2015	края на 2016	края на 2014	края на 2015	края на 2016
Албания	40.9	40.1	40.1	88.7	86.9	86.8
Босна и Херцеговина	45.2	38.4	36.4	90.8	90.4	90.4
Косово	п.а.	п.а.	п.а.	п.а.	п.а.	п.а.
Македония	36.7	36.2	36.6	86.0	85.3	85.2
Сърбия	70.2	66.3	64.2	92.3	90.5	89.7
Хърватия	60.7	59.4	56.7	89.1	88.3	88.3
Черна гора	п.а.	п.а.	п.а.	п.а.	п.а.	п.а.
България	35.2	32.7	31.9	83.2	79.0	80.3
Полша	6.1	6.3	7.1	68.2	65.3	66.5
Румъния	28.7	27.5	26.5	86.8	84.8	84.7
Унгария	15.1	15.0	18.3	76.6	75.7	79.0
Чехия	7.4	7.8	7.2	77.2	75.5	76.2
Турция	15.2	15.3	15.9	38.1	33.6	36.2

Ситуацията при заемането на средства и отпускането на кредити от банките в евро в периода 2014 - 2016 г. силно наподобява тази при откриването на депозити в евро в разглежданите страни и региони. В страните от Западните Балкани като правило са отпуснати най-много кредити в евро от разглежданите в таблицата държави, както като дял от общите кредити, така и като дял от кредитите в чуждестранна валута. При кредитите в евро най-силни са позициите на единната европейска валута в Босна и Херцеговина, но положението в останалите страни от Западните Балкани е сходно.

Сред държавите от Централна и Източна Европа най-често еврото се използва като валута за предоставяне на кредити в България, като

¹⁷⁹ Източници: European Central Bank (2016), *The international role of the euro*, Interim report, June 2016, p.28 и European Central Bank (2017), *The international role of the euro*, July 2017, p.68.

това се дължи отново на режима на валутен борд, който се прилага в страната от две десетилетия. В Румъния също се наблюдава висок дял на отпуснатите банкови кредити в евро. Делът на кредитите в евро е сравнително по-нисък в останалите страни от региона на Централна и Източна Европа. В Чехия еврото има силни позиции спрямо кредитите в чуждестранна валута, но делът на тези кредити спрямо общите кредити в страната е много малък, което показва, че в Чехия се наблюдава сравнително голямо доверие в националната валута.

В периода 2014 - 2016 г. отново най-слабо от разглежданите страни е отпускането на кредити в евро от банките в Турция. Делът е нисък както сравнено с общия размер на кредитите, така и спрямо дела на кредитите в чуждестранна валута, като кредитите в евро са около една трета от всички кредити, които са предоставени в чуждестранна валута.

Таблица № 9: Банкови кредити, деноминирани в евро (2014 - 2016 г.)¹⁸⁰

	Като дял (процент) от общите депозити			Като дял (процент) от кредитите в чуждестранна валута		
	края на 2014	края на 2015	края на 2016	края на 2014	края на 2015	края на 2016
Албания	51.6	49.3	47.0	87.3	86.7	87.9
Босна и Херцеговина	63.9	63.9	60.2	96.6	97.0	98.6
Косово	п.а.	п.а.	п.а.	п.а.	п.а.	п.а.
Македония	47.1	44.7	43.5	96.3	97.1	97.8
Сърбия	60.4	63.5	62.2	87.7	89.0	90.4
Хърватия	58.8	57.0	58.1	84.5	85.5	96.7
Черна гора	п.а.	п.а.	п.а.	п.а.	п.а.	п.а.
България	53.2	48.3	42.9	97.1	96.7	96.7
Полша	10.8	10.7	10.8	39.4	39.9	41.9
Румъния	50.1	44.0	38.8	88.9	89.2	90.7
Унгария	23.9	20.6	19.8	46.7	84.7	88.4
Чехия	10.2	10.3	12.3	94.3	95.0	95.0
Турция	10.2	12.9	15.7	30.8	36.4	41.5

За влиянието на еврото в Западните Балкани е важно да се проследи и *делът на финансовите активи (акции, облигации и други) в евро* спрямо общия размер на тези активи и спрямо дела на тези активи в чуждестранна валута. Подобно на използването на еврото за фактуриране на търговията и извършване на разплащания, държането на де-

¹⁸⁰ Източници: European Central Bank (2016), *The international role of the euro*, Interim report, June 2016, p.27 и European Central Bank (2017), *The international role of the euro*, June 2017, p.67.

позити и отпускането на кредити, финансовите активи в евро също най-често се срещат в района на Европа и много по-малко в други региони в света. След последната икономическа и финансова криза, прераснала в дългова криза в еврозоната, емитирането на финансови активи в евро в световен план допълнително бе ограничено.

Страните от Западните Балкани все по-често деноминират своя *правителствен дълг* в евро и все по-рядко в други водещи световни валути. Тази обвързаност с единната европейска валута отново се дължи на факта, че основният търговски и икономически партньор за държавите от Западните Балкани е еврозоната. Както при наличието на частен дълг от икономическите агенти, така и при емитирането на правителствен дълг следва да се спазва един от водещите принципи. Той е, че дългът в чуждестранна валута следва да бъде или във валутата, в която е възможно да получаваш част от доходите си (в т.ч. за частните икономически агенти), или валутата на страната или зоната, с която най-често търгуваш и откъдето идват най-значителни средства от чуждестранни инвестиции и финансова помощ.

Еврото е също предпочитана валута в Западните Балкани при *официални интервенции на паричните власти*. Тези интервенции се осъществяват от централните банки на страните, за да поддържат стабилен валутния курс и за да отговарят на тенденциите на търсенето и предлагането на местната и чуждестранните валути.

Еврото е и най-често използваната валута в Западните Балкани, която служи като *валутна котва и референтна валута* във валутнокурсните режими, които се прилагат от страните в региона. В пет от общо седем страни еврото има водещо значение при използваните валутнокурсни режими. Това са Черна гора, Косово, Босна и Херцеговина, Хърватия и Македония. Единствено в Сърбия и Албания еврото няма към настоящия момент толкова водеща роля в рамките на прилагания от тях режим на независимо плаване на националните им валути.

В Западните Балкани еврото е силно използвано от официалните власти и за *съхранение на валутните резерви*. В таблица № 10 е показано равнището на валутните резерви в евро в избрани страни, като е представено съотношението на еврото в проценти спрямо общия обем на валутните резерви по текущи валутни курсове. Валутните резерви в евро в България съвсем логично достигат най-високи нива, тъй като в страната се прилага режим на валутен борд с фиксиран курс към единната европейска валута. Сходни данни могат да се очакват също за Босна и Херцеговина, която прилага подобен режим. По-специфична е ситуацията в Черна гора и Косово, които са с режим на едностранна евроизация и за които еврото не е чуждестранна валута, а законно платежно средство. Хърватия е друга страна от Западните Балкани, която още преди да се присъедини в ЕС, в периода 2008 - 2013 г. използва еврото за около три четвърти от своите валутни резерви. В периода 2014 - 2016 г.

Хърватия дори увеличава леко дела на валутните си резерви в евро. За сравнение, еврото съставлява средно около 40% от валутните резерви на Турция и Русия за разглеждания период. Чили, която е географски отдалечена от еврозоната, съхранява още по-малко валутни резерви в евро.

Таблица № 10: Валутни резерви в евро в избрани страни¹⁸¹
(дял на еврото в проценти спрямо общия обем на валутните резерви)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
България	99.1	99.1	99.6	99.9	99.9	100.0	93.2	99.5	99.5
Хърватия	77.6	71.7	73.7	75.9	80.3	68.7	79.8	78.9	83.1
Турция	46.0	44.6	46.5	40.3	27.3	п.а.	п.а.	п.а.	п.а.
Русия	40.0	33.2	43.1	42.1	26.2	41.5	46.1	40.1	39.9
Чили	37.3	34.8	35.2	31.5	19.8	19.6	20.3	15.0	14.1

В заключение може да се посочи, че еврото има все по-важно значение за страните от Западните Балкани, както при фактурирането и разплащането във външната им търговия, така и при държането на пари в наличност и депозити, отпускането на кредити, емитирането на финансови активи и съхранението на валутни резерви. Това предопределя една постепенна евроизация на техните икономики, която става все по-характерна не само за Черна гора и Косово, които официално са въвели еврото като платежно средство съгласно едностранния подход, но и за другите страни от региона. Всичко това спомага за относително силната обвързаност на страните от Западните Балкани с реалния и финансовия сектор в еврозоната, без това да означава постигането на необходимата реална конвергентност за скорошно официално присъединяване към тази зона.

За да разберем по-добре ролята на еврото за страните от Западните Балкани, е необходимо да дадем ясна дефиниция на понятието евроизация, както и да очертаем различните видове евроизация и тяхното приложение в региона.

3.2. Дефиниция и видове евроизация

Терминът евроизация може да бъде определен като официално или де факто използване на еврото в трета страна, която е извън ЕС. Евроизацията се среща в различни видове и степени в страните от Западните Балкани, където еврото е най-често употребяваната чужде-

¹⁸¹ Източник: European Central Bank (2014), *The international role of the euro*, ECB Report, 2014, p.67 и European Central Bank (2017), *The international role of the euro*, June 2017, p.52.

странна валута както от търговците и други икономически агенти, така и от държавата.

Исторически първо се е появил терминът доларизация, тъй като щатският долар като световна валута най-често през последните десетилетия се е използвал за платежно средство и извършване на финансови операции в други държави. По правило терминът доларизация има за цел да опише състояние, при което в дадена държава се използва чуждестранна валута, успоредно с използването на национална валута или алтернативно – при приемането на тази чуждестранна валута за единственото законно платежно средство в съответната страна, замествайки напълно националната валута.

След въвеждането на единната европейска валута в ЕС тя също започна да се използва като законно платежно средство извън еврозоната, най-вече в някои страни от Югоизточна Европа, като това явление постепенно придобива популярност под наименованието евроизация.¹⁸² Евроизацията съществува под различни видове и форми, като основните видове евроизация са представени в каре 6.

Каре 6

Видове евроизация

Съществуват няколко основни категории евроизация, като най-общо тя може да се раздели на три вида:

Официална многостранна евроизация – това е приемане на еврото като законно платежно средство в съответната страна като част от въвеждането на паричен съюз, както е еврозоната в рамките на Икономическия и паричен съюз. Към подобна официална евроизация може да се причисли и приемането на еврото от микродържави като Андора, Монако, Сан Марино и Ватикана, които въвеждат в обращение единната европейска валута посредством специално подписани споразумения с институциите на ЕС.

Официална едностранна евроизация – това е режим, при който националните власти в дадена страна (правителство и/или централна банка) приемат решение за използване на еврото като национална парична единица, без да съгласуват това решение с институциите на ЕС. Примери за едностранна евроизация са Черна гора и Косово.

Неофициална евроизация (известна още като частична или де факто евроизация) – това е ситуация, която често се среща и под наименованието „валутна субституция“. Подобен резултат е налице, когато национална валута официално продължава да е

¹⁸² За повече информация, виж: Windischbauer, Ul. (2016), *Strengthening the role of local currencies in EU candidate and potential candidate countries*, European Central Bank, Occasional Paper Series No. 170, April 2016.

единственото законно платежно средство в страната, но икономическите агенти (фирми и граждани) използват широко еврото или друга чуждестранна валута, за да съхраняват пари в наличност в тази валута, за да държат своите депозити в нея, да теглят кредити и заеми в тази валута, както и да обявяват и сключват значими сделки като покупка на недвижимо имущество или автомобил посредством тази чуждестранна валута.¹⁸³

На практика термините доларизация и евроизация описват едно и също явление, като единствената разлика е във валутата, която се използва като законно платежно средство в трета страна. В същото време под доларизация, което като понятие е възникнало по-рано, може да се разбира не само използването на щатския долар като платежно средство на територията на трета страна, но и употребата на други водещи валути като британската лира и австралийския долар на трети територии.

Щатският долар се използва като законно платежно средство в следните независими държави: Еквадор, Салвадор, Панама, Източен Тимор, Маршалови острови, Федерални щати Микронезия, Палау, като в някои от тези държави като Панама щатският долар се използва успоредно с национална валута. Щатският долар е основна валута и в други територии, които имат пряка икономическа или политическа връзка със САЩ, като Пуерто Рико например.

Други случаи на водещи валути, които се използват в независими държави или определени територии, в които също се реферира към термина „доларизация“, са: използването на австралийския долар в Науру и Тувалу; на швейцарския франк от Лихтенщайн; на датската крона в Гренландия; на новозеландския долар на Островите Кук и други.¹⁸⁴

Терминът „евроизация“ се налага само в европейски контекст, когато единната европейска валута е прилагана като законно платежно средство в някоя от държавите от Европа или когато е налице валутна субституция и широко приложение на еврото в икономическите сделки и финансовите операции. Доколкото в настоящия анализ се разглежда въпросът за влиянието на еврото върху икономиката и финансите на Западните Балкани, в него ще се използва преобладаващо терминът „евроизация“.

В литературата се разглеждат и други видове евроизация (доларизация). Единият от тях условно е наречен *официална полудолари-*

¹⁸³ За повече информация за използването на термините доларизация и евроизация, виж: Tyrbeari, S. (2006), *Euroisation outside the Euro-zone: Assets and Challenges. The Experience of Kosovo*, Working Paper No. 2, Research and Statistics Department, Central Bank of Kosovo, p. 2-3.

¹⁸⁴ Виж: Fabris, N., D. Vukajlović-Grba, T. Radunović, J. Janković (2004), *Economic Policy in Dollarized Economies with a Special Review of Montenegro*, Working paper 1, Central Bank of Montenegro, Podgorica, p. 11.

зация. В този случай на територията на една и съща държава се наблюдава едновременно използване като законно платежно средство както на чуждестранната валута, така и на съответната местна валута. Именно подобна е била ситуацията за кратко с паралелната употреба като законно платежно средство на германската марка и югославския динар на територията на днешна Черна гора.¹⁸⁵

В друг източник под термина „валутна субституция“ се разбира не толкова по-широкото понятие „неофициална (частична) евроизация“, а единствено желанието на резиденти (фирми и граждани) да държат съответната водеща валута в наличност (т.е. в брой), вместо да държат в брой националната си валута.¹⁸⁶ Държането на депозити в тази водеща валута се нарича в същия източник *заместване на активи*, а получаването на кредити и заеми в чуждестранната валута – *заместване на задължения*. Двете понятия – заместване на активи и заместване на задължения, са обобщени под наименованието „финансова евроизация“, а ситуацията, в която заплати или цени на сделки са обявени в чуждестранната валута, е назована „реална евроизация“.¹⁸⁷

В следващите раздели ще разгледаме най-често срещаните видове евроизация в Западните Балкани – едностранната евроизация (едностранен подход) и неофициалната евроизация (неофициален подход/валутната субституция), като ще направим сравнение между тях.

3.3. Едностранна евроизация в Западните Балкани

Както вече бе посочено по-горе, независимо от обстоятелството, че европейските институции не подкрепят режима на едностранна евроизация както в етапа преди присъединяването към ЕС, така и в периода след членството в Съюза, подчертавайки че този режим не може да замести стандартната процедура за приобщаване в еврозоната, в Западните Балкани две държави понастоящем прилагат подобен режим на едностранна евроизация. Едната от тях е Черна гора, която вече води

¹⁸⁵ За повече информация по отношение на доларизацията и евроизацията, виж също: Meyer, S. (2000), *Dollarization: An Introduction*, Presentation of the Friends of Global Independence Center; Winkler, A., Fr. Mazzafero, C. Nerkich, Chr. Thimann (2004), *Official Dollarization/Euroisation: Motives, Features and Policy Implications of Current Cases*, Occasional Paper Series, No. 11, European Central Bank.

¹⁸⁶ В настоящия анализ ние приемаме *валутната субституция* като синоним на по-широкото понятие „неофициална евроизация“.

¹⁸⁷ Виж: Országhová, L. (2015), *EU Enlargement: Euroisation in the Western Balkans (Part III)*, National Bank of Slovenia, Ročník 23, 2/2015, p. 23.

переговори за членство в ЕС, а другата – Косово, която въпреки че не е призната за независима държава от пет от държавите - членки на ЕС, е с подписано и влязло в сила споразумение за стабилизиране и асоцииране към Съюза.

Настоящият раздел има за цел да разгледа характеристиките на този режим и перспективите той да бъде запазен до присъединяването в Съюза, а след това и в рамките на членството в ЕС. Едностранният подход за приемане на еврото посредством режима на едностранна евроизация е на практика основната алтернатива, поне на теория, пред стандартния подход за въвеждане на единната европейска валута чрез следване на правилата и процедурите на правото на ЕС.

В академичната литература въпросът за едностранната евроизация е сравнително широко застъпен. Това се дължи на две обстоятелства. От една страна, този въпрос започна да се обсъжда при подготовката на страните от Централна и Източна Европа за членство в ЕС, а от друга – въвеждането на този режим в Черна гора и Косово породило задълбочени дискусии за неговата приложимост.

Преди да разгледаме в детайли въпроса за едностранната евроизация в Западните Балкани, ще се спрем първо на дискусиите за въвеждането на този режим в страните от Централна и Източна Европа. За едно от първите споменавания на потенциалната идея за прилагане на едностранна евроизация в държава от Европа се счита изказване на словенския министър-председател през декември 1996 г. Той заявява, че Словения ще се опита максимално бързо да се присъедини към Икономическия и паричен съюз, дори и преди членството в ЕС.¹⁸⁸ Много бързо след това ентузиазмът на словенския министър-председател е охладен, като му е обяснено, че подобна опция не е възможна. След това дебатът за възможността за прилагане на едностранна евроизация в Централна и Източна Европа е изоставен, но само до началото на 1999 г. Тогава аржентинският президент предлага въвеждането на доларизация в страната си поради задаващата се в нея криза. Това подтиква някои европейски анализатори от присъединяващите се към ЕС страни да предложат подобни стратегии. Едни от първите изследователи, които развиват такова предложение през 1999 г., са двама полски автори.¹⁸⁹

Повечето от анализаторите не приемат едностранната евроизация за подходящ избор за страните от Централна и Източна Европа. Те наблягат както на институционални и правни причини, които са и сред водещите аргументи на институциите на ЕС за неодобряването на този режим по пътя към членство в ЕС, така също и на някои иконо-

¹⁸⁸ За повече дискусия по този въпрос, виж: Wojcik, C. (2002), *Unilateral Euroisation: A Suitable Road Towards Joining the Euro Area for Central and Eastern European EU Accession*, Research Gate.

¹⁸⁹ Виж: Bratkowski, A., J. Rostowski (2000), *Unilateral Adoption of the Euro by EU Applicant Countries: the Macroeconomic Aspects*, From *Ten Years of Transition*, ed. Orłowski L. Edgard Elgar.

мически фактори.¹⁹⁰ В България също започват дискусии за прилагането на режима на едностранна евроизация, като повече информация за тях е представена в Каре 7. В Централна и Източна Европа се появяват и някои алтернативни предложения, като например това за въвеждането на еврото като паралелна валута, която постепенно да се налага на пазарите в региона.¹⁹¹

Дискусии в България за въвеждането на едностранна евроизация

Възможността за официалното въвеждане на режим на едностранна евроизация в България не е разглеждана сериозно от институциите в страната, дори и по време на банковата и икономическа криза в периода 1996 - 1997 г., когато приоритет е приемането на режима на паричен съвет (валутен борд). Независимо от това, в публичното пространство дискусиите за ползите и разходите за България от едностранното приемане на еврото като законно платежно средство не липсват.

Един от аналитичните доклади по този въпрос дори е публикуван на страницата на Българската народна банка в секцията за дискуссионни материали.¹⁹² В него ясно се посочват изводите на авторите, че плюсовете на едностранната евроизация за страна, която се подготвя за членство в ЕС и неговия Икономически и паричен съюз, не могат да компенсират загубите от въвеждането на подобен краен режим. Те изразяват и своята позиция, че едностранното приемане на еврото не може да се аргументира с преодоляването на евентуална кризисна ситуация в страната. Изводът им е, че въвеждането на еврото в ЕС има точно обратната логика – то се приема от съответната държава - членка на ЕС, не за справяне с кризи, а като естествена стъпка вследствие на постигната реална и номинална конвергенция с еврозоната.¹⁹³

¹⁹⁰ За допълнителни аргументи за дискусията за едностранната евроизация, виж също: Padoa-Schioppa, T. (2000), *Exchange Rate Policies in the Accession Countries and Related Exchange Rate Policy Issues*, High level seminar with EU candidate countries in Paris.

¹⁹¹ Виж: Buiters, W., C. Grafe (2001), *Central Banking and Choice of Currency Regime in Accession Countries*, SUERF - The European Money and Finance Forum, SUERF Studies No. 11, Vienna 2001.

¹⁹² Става въпрос за цитирания вече доклад: Костов, Ив., Я. Костова (2002), *Относно едностранната „евроизация“ на България*, Българска народна банка, дискуссионни материали, София.

¹⁹³ Този анализ на страницата на централната банка на България е публикуван, за да отговори на някои призови през 2002 г. да се въведе едностранно еврото в България. Подобни мнения са цитирани в началото на този анализ. Такова е становището включително на Джефри Сакс, според когото при евентуална криза на валутния борд страната трябва да въведе еврото, макар и съгласувано с МВФ и ЕЦБ. Едно от малкото крайни твърдения по това време за въвеждане на едностранна евроизация в страната е на Илиан Михов от Европейския институт за бизнес администрация. Според него няма нито един икономически аргумент срещу едностранната евроизация за България.

В един от най-детайлните анализи за възможните сценарии пред България да се присъедини в бъдеще към еврозоната, вариантите на съгласувана и несъгласувана евроизация също са подробно разгледани.¹⁹⁴ Авторите на този анализ признават, че въвеждането на подобен режим в България би бил изпреварваща стъпка по посока Икономическия и паричен съюз, като подчертават политическите рискове и затруднения, до които може да доведе едностранният подход при приемане на еврото.

Предимствата и недостатъците за България от въвеждането на режима на едностранна евроизация се разглеждат и от други автори, но повечето анализи са публикувани преди членството на страната в ЕС.¹⁹⁵ Подобна засилена дискуссия не се наблюдава след 2007 г., защото става ясно, че държава - членка на ЕС, не може едностранно да приеме единната европейска валута, а и дискусиите вече са насочени към това кога и как България следва да се присъедини към еврозоната посредством стандартната процедура, залегнала в Договора за функциониране на ЕС.

Въпреки алтернативните позиции и анализи, надделява становището, че едностранната евроизация и едностранният подход за приемане на еврото крие по-скоро рискове за страните от Централна и Източна Европа и много по-малко предимства. Освен това, докато потенциалните ползи от едностранната евроизация не са много ясни и не може да се прогнозира в каква степен биха се материализирали, то негативните ефекти от прилагането на този режим и предизвикателствата от преждевременното въвеждане на еврото са много по-сигурни и разпознаваеми.

Именно поради разгърналата се в периода 1999 - 2001 г. дискусия за евентуално прилагане на едностранна евроизация в Централна и Източна Европа институциите на ЕС публикуват своите позиции за възможните валутнокурсони режими в процеса на подготовка за членство в ЕС. Тези позиции бяха представени в предходната глава и в тях един-

¹⁹⁴ Виж: Неновски, Н., К. Христов, Б. Петров (2001), *От лев към евро: кой е най-добрият път? Сценарии за интегриране на България в Европейския паричен съюз*, Европейски институт, София.

¹⁹⁵ Виж например анализа на Йосиф Аврамов, който анализира както позитивите, така и негативите от въвеждането на едностранна евроизация: Аврамов, Й. (2006), *Еврото - утрешните ни пари*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, с. 70-76. Лена Русинова също разглежда само като теоретична възможността за едностранна евроизация: Русинова, Л. (2001), *България и Европейският икономически и монетарен съюз*, Европейски институт, София. Един от кратките коментари за едностранната евроизация в България след 2007 г., публикуван през 2008 г., е именно, за да подчертае несъстоятелността от въвеждането на едностранната евроизация за държава - членка на ЕС, виж: Димитров, В. (2008), *Едностранна евроизация - за и против*, Институт за пазарна икономика, София.

ственият режим, който се изключва поради несъвместимост с подготовката за присъединяване към ЕС, е едностранната евроизация. Както вече посочихме, втората основна причина дебатът за едностранната евроизация да се задълбочи именно в периода 1999 - 2001 г., е въвеждането на този режим на териториите на днешните Черна гора и Косово.

Преди да преминем към разглеждането на предизвикателствата и ползите от въвеждането и прилагането на едностранната евроизация в Западните Балкани, е необходимо да подчертаем една важна особеност. Както Черна гора, така и Косово, в момента на избор на този режим не са били независими държави. В двете територии в периода около 1999 - 2000 г. като единствено законно платежно средство постепенно започва да се използва германската марка, а след въвеждането в обращение на еврбанкнотите и монетите от началото на 2002 г. единственото законно платежно средство става еврото.

По времето на постепенната маркизация (използването на германската марка) Черна гора все още е част от Съюзна република Югославия, като впоследствие в периода 2003 - 2006 г. тя е част от Държавния съюз Сърбия и Черна гора. Черна гора обявява независимост едва през 2006 г., когато еврото отдавна вече е единственото законно платежно средство на нейната територия.

Аналогична, макар и с някои съществени нюанси, е ситуацията в Косово. Войната в Косово през 1999 г. приключва с поемането на контрола от Временната административна мисия на ООН (ЮНМИК от английското UNMIK - United Nations Interim Administration Mission in Kosovo). Това е временна гражданска администрация в Косово под егидата на ООН, която започва своята дейност през юни 1999 г. с резолюция на Съвета за сигурност на ООН. Косово обявява независимост през февруари 2008 г. Тази независимост все още не е призната от редица държави, като страната дори не е член и на ООН, а формално резолюцията от 1999 г. продължава да е в сила.

Както Косово, така и Черна гора приемат режима на едностранна евроизация още в периода, когато са били автономни територии или част от федеративен съюз. Въвеждането на единната европейска валута е било част от стратегията им да намалят влиянието на Сърбия, преставайки да използват прилагания от нея югославски динар. В допълнение, имайки предвид, че тези територии не са били независими държави в началото на XXI век, пълната загуба на възможност за провеждане на парична политика, каквато загуба се асоциира с избора от суверенна държава на подобен краен режим, не е съществен проблем, а напротив. Това е инструмент на двете територии за отделянето от паричното влияние на Сърбия.¹⁹⁶

¹⁹⁶ За разсъждения по този въпрос, виж също: Костов, Ив., Я. Костова (2002), *Относно едностранната „евроизация“ на България*, Българска народна банка, дискуссионни материали, София.

На този ранен етап Черна гора и Косово все още нямат ясна европейска перспектива, т.е. възможност да станат членове на ЕС, поради което за тях политическият аспект на неодобрението на институциите на ЕС за едностранната евроизация не е имало толкова важно значение, колкото желанието им да се дистанцират от Белград. Малко по-късно, когато през 2006 - 2008 г. те придобиват статут на независими държави, в които перспективата за членство в ЕС е много по-близо, режимът на едностранна евроизация в тях вече е прилаган в период от няколко години. Властите в тези нови независими държави нямат на този етап желание да променят използвания валутнокурсен режим и да пускат в обращение свои национални валути.

За да разберем по-добре значението на едностранната евроизация, е необходимо да разгледаме нейните основни недостатъци и предимства. Могат да се открият няколко по-важни **недостатъка и предимства от прилагането на едностранната евроизация**. Някои от тях имат чисто паричен или икономически характер, докато други са по-скоро с политическо отражение, което има значение за процеса на присъединяване на страните към Европейския съюз и перспективите им един ден да станат част от Икономическия и паричен съюз и еврозоната съгласно стандартната процедура.

Един от безспорните недостатъци на едностранната евроизация е *загубата или силното ограничаване на възможността за провеждане на самостоятелна парична политика*. При избор на подобен режим националната централна банка на съответната страна се лишава от инструментите за провеждане на активна парична политика, с което се намаляват възможностите за въздействие на икономиката и финансовия сектор. Това е особено чувствително за страни в преход, които се нуждаят от тези инструменти за предприемане на действия в случай на възникване на асиметрични шокове с основните търговски и икономически партньори.

Това именно е и един от другите основни недостатъци на едностранната евроизация – *намаляването на възможностите за бързо реагиране на асиметрични шокове*. Страните в преход много често изпитват различни затруднения и потенциално са изложени на разнородни по своята посока, характер и дълбочина кризи, които в допълнение невинно съвпадат с развитието и цикличността в техните основни икономически и търговски партньори. Ограничаването на възможностите за реакция на подобни асиметрични шокове се отчита като едно от най-големите предизвикателства на прилагането на едностранната евроизация.

Едностранният подход за приемане на еврото е свързан и с друг съществен недостатък, който има отношение към намаляването на инструментите за справяне с трудни или критични ситуации – *загубата на възможността за провеждане на валутнокурсена политика*. След като страната се лишава от своя собствена парична единица, тя

не може да използва и ефектите от евентуална девалвация на местната валута, за да стимулира износа или ограничи вноса на своята територия. Липсата на собствена валута и приемането на еврото като единствено законно платежно средство в страната е един от най-силните недостатъци на този режим, защото властите губят сериозен инструмент, с който могат да влияят на икономиката и финансовия сектор.

При загуба на парична и валутнокурсва политика, както и намаляване на възможностите за бързо реагиране на асиметрични шокове, е важно да се открият по-ясно кои са алтернативните политики и инструменти за противодействие на неравновесия в икономиката и финансите в случай на избор на режим на едностранна евроизация. Тези алтернативни политики и инструменти са посочени по-долу в каре 8.

Загубата на паричната и валутнокурсватата политики, както и намаляването на възможностите за справяне с асиметрични шокове са свързани и с някои предимства за страните с режим на едностранна евроизация (доларизация), в случай че властите в съответната страна съумеят да се възползват от тях. Някои от тези евентуални предимства, които зависят от уменията и провежданите политики, са както следва:

- *Ограничаване на възможностите за експанзионистична парична политика.* Не е рядкост в страните в преход (подобна бе и практиката в България в преобладаващата част от периода 1990 - 1997 г.) паричните власти да избират експанзионистична парична политика. Това е породено от по-слабите фискални възможности в тези страни и ограниченията на фискалната политика в тях. Експанзионистичните парични политики, обаче, често са свързани с негативни явления като висока инфлация и повишена несигурност на пазарите, отразяващи се на плановете на местни и чуждестранни инвеститори. Поради тези причини ограничаването на възможностите за парична експанзия може да се счете като положителна характеристика на едностранната евроизация (от което не следва, че страни с плаващи валутнокурсващи режими като правило прилагат експанзионистични парични политики).
- *Намаляване на равнищата на лихвените проценти.* Това е едно от най-безспорните предимства на едностранната евроизация. По-голямата сигурност на пазарите и финансовия сектор, както и обвързаността, породена от общата използвана валута, води до цялостно намаляване на лихвените проценти и тяхното силно конвергиране (сближаване) с лихвените проценти в страната или зоната на общата валута.
- *Ограничаване на валутния риск.* Това е още едно от безспорните предимства на едностранната евроизация, като в случая остават единствено рисковете за по-резки колебания на използваната чуждестранна валута (в случая еврото) спрямо останалите водещи светов-

ни валути (например щатски долар, японска йена или британски паунд).

- *Създаване на стимули за по-строга бюджетна дисциплина, както и за политика, ориентирана към макроикономическа стабилност.* Ограничаването на инструментите на паричната и валутно-курсната политика стимулира страните, които използват едностранната евроизация, да прилагат по-предпазлива бюджетна политика и да ограничават своите бюджетни разходи. По-рестриктивната бюджетна политика, валутнокурсната стабилност, намаляването на лихвените проценти, както и други потенциални ефекти от прилагането на режима на едностранна евроизация, водят до стремеж за предприемане на политика, която е ориентирана към създаване на макроикономическа стабилност.

Прилагането на режима на едностранна евроизация е свързано и с друг сериозен недостатък, а именно *загубата на приходите от сеньораж*. Под термина „сеньораж“ се разбира печалбата, която се формира от разликата между номиналната стойност на емитираните пари и разходите за създаването на парична емисия.¹⁹⁷ Приходите от сеньораж понякога могат да достигнат до няколко процента от БВП, което да формира сериозни средства за бюджета. В случай на много висока инфлация, свързана в т.ч. с по-засилена емисия на пари (увеличаване на паричното предлагане), значително нарастват и приходите от сеньораж. Високата инфлация на практика стопява спестяванията на населението (по правило лихвите по депозитите при високи инфлационни нива са по-ниски от равнището на инфлация), което е известно като „инфлационен данък“. Сеньораж е налице, разбира се, и при по-умерени нива на инфлацията, но тогава и приходите от него са много по-скромни. В случай на едностранна евроизация емисията не се извършва от съответната централна банка на страната, прилагаща този режим, а от емисионната институция на еврото, т.е. от Европейската централна банка. По този начин страните в режим на едностранна несъгласувана евроизация се лишават от приходите от сеньораж.

Липсата на сеньораж и на възможността за прилагане на инфлационен данък се компенсира с *наличието на по-ниски инфлационни равнища* в страните, които са въвели режима на едностранна евроизация. По правило инфлацията в тези страни е много близка и не се различава съществено от инфлацията в страната или валутната зона (в случая еврозоната), чиято валута е приета като законно платежно средство. В противен случай, при по-висока инфлация в тези страни в средносрочен или дългосрочен аспект, това ще повиши значително инфлационния диференциал с еврозоната, като последното силно би

¹⁹⁷ Терминът „сеньораж“ произлиза от годините на Средновековието, когато в Европа правото на сечене на пари е принадлежало основно на феодалните регалии на сеньорите.

ограничило износа на страната и би довело до потенциално нарастване на макроикономическите дисбаланси в нея.

Друг недостатък на едностранната евроизация е силно *ограничената функция на централната банка да действа като кредитор от последна инстанция*. Това е възможността на централната банка да рефинансира търговските банки в случай на ликвидни проблеми в тях. Както повечето недостатъци, този също е свързан и с потенциални положителни аспекти. Очаква се, че в рамките на режим на едностранна евроизация, където са силно намалени възможностите на централната банка да рефинансира банковия сектор, *търговските банки да са стимулирани да провеждат по-разумна политика на кредитиране и по-ограничено поемане на рискове*. Изследванията показват, че търговските банки в страни с едностранна евроизация или валутен борд са много по-консервативни. Това донякъде се дължи и на по-слабо развития откъм финансови иновации банков сектор в подобни страни в преход, както и на по-ограничената роля на капиталовите пазари в тях. По правило банковите сектори в такива страни са по-силно ориентирани към по-малко рисковото традиционно банкиране (привличане на депозити и отпускане на кредити) и по-рядко се насочват към по-рисковите и волатилни операции на инвестиционното банкиране.

Едностранната евроизация е свързана и с *еднократни първоначални разходи*, които възникват при нейното въвеждане. Тези разходи имат отношение както към необходимостта от замяната на използваната до момента национална валута с еврото, така и към нуждата да се направят разходи за адаптиране на АТМ и ПОС терминалите, да се актуализират някои софтуерни продукти, да се пренастроят счетоводните и други системи. Не трябва да се забравя, че макар и да е възможно тези разходи да се окажат съществени, те все пак са еднократни и имат отношение само към периода на едностранно въвеждане на еврото като законно платежно средство в съответната страна.

Поддръжниците на едностранната евроизация много често изтъкват, че на еднократните първоначални разходи кореспондират няколко положителни аспекта на този валутнокурсен режим, които имат продължителен и траен ефект във времето. Някои от тези положителни характеристики имат само потенциална възможност да бъдат реализирани, не са напълно възможни като ефект и много зависят от провежданите в страната политики, както и от външни за страната условия и фактори. Подобни очаквани положителни аспекти на едностранната евроизация са:

- *Намаляване на трансакционните разходи при външната търговия и разходите за лични нужди при пътувания извън страната*. В случай на осъществяването на външнотърговски сделки в световната валута (в случая еврото), която е приета за законно платежно средство

в страната, се намаляват разходите за сделката, както и валутните рискове за търговците. Намаляват се и разходите за лични или бизнес пътувания, тъй като по-рядко се налага обмен на валута, особено ако пътуването е в посока към страната или зоната (еврозоната), където е в обращение съответната валута.

- *Насърчаване и засилване на взаимната търговия със страната или валутната зона.* Намалените трансакционни разходи и ограничаването на валутния риск при търговията със страната или зоната на едностранно използваната валута създават стимули за нарастване на взаимната търговия и увеличаване на търговските потоци между тази страна или валутна зона и държавата, която е избрала да прилага режима на едностранна евроизация (доларизация).
- *Насърчаване на инвестициите в страната и интегрирането на местните компании със зоната на единната европейска валута.* Едностранната евроизация, ограничаването на валутните рискове, засилването на търговските потоци, както и потенциалът от изграждането на макроикономическа стабилност, създават повече стимули както за преките чуждестранни инвестиции в страната, така и за насърчаване на местните инвестиции. Всичко това води до по-значителен потенциал за засилването на икономическия растеж и намаляването на безработицата в страната.
- *Създаване на условия за развитие на капиталовите пазари.* Това е едно от най-силно хипотетичните предимства на едностранната евроизация, като то се обяснява с възможността в условията на макроикономическа стабилност и устойчивост на банковия сектор усилията на властите да бъдат насочени към потенциала за изграждането и развитието на капиталовите пазари в страната като алтернативен източник на финансиране. Развитието на тези пазари би следвало да се подпомага и от силното използване в тях на световната валута, която е законното платежно средство в съответната страна.

Един от най-големите недостатъци за страните от Западните Балкани във връзка с използването на едностранната евроизация, това е *неодобрението на европейските институции* на подобен режим за държавите, които имат перспектива за членство в ЕС. Както вече бе посочено, институциите на ЕС, в т.ч. Европейската централна банка, Европейската комисия и Съветът на ЕС, считат режима на едностранна евроизация за несъвместим с процеса на европейска интеграция, включително в предприсъединителния период, преди членството в ЕС. След присъединяването към ЕС, когато валутнокурсната политика на всяка отделна държава - членка на ЕС извън еврозоната, следва да се третира като въпрос от общ интерес, използването на подобен режим става още по-неприемливо от политическа гледна точка. Тази неприемливост е повлияна включително от необходимостта от прилагането на принципа на равнопоставеност, съгласно който всички държави, които се стремят

да се присъединят към ЕС и еврозоната, следва да бъдат поставени пред равни условия. Тази равнопоставеност не би било възможно да се реализира, ако институциите на ЕС позволят страна с подобен режим да стане част от ЕС или съответно разрешат на нова държава членка на ЕС да въведе едностранно еврото, без да се съобрази с етапите, процедурите и критериите за приемането на единната европейска валута.

Основните недостатъци и предимства от използването на едностранната евроизация са обобщени в таблица № 11.

**Таблица № 11: Недостатъци и предимства
от използването на едностранната евроизация¹⁹⁸**

Недостатъци	Предимства
Загуба на възможността за провеждане на самостоятелна парична политика.	Ограничаване на възможностите за експанзионистична парична политика. Намаляване на равнищата на лихвените проценти.
Загуба на възможността за провеждане на валутнокурсва политика.	Ограничаване на валутния риск (до валутнокурсвите колебания с други водещи валути).
Намаляване на възможностите за бързо реагиране на асиметрични шокове.	Създаване на стимули за по-строга бюджетна дисциплина. Създаване на стимули за политика, ориентирана към макроикономическа стабилност.
Загуба на приходи от сенъораж. Загуба на възможността за инфлационен данък.	По-ниски инфлационни равнища (по правило близки до тези на еврозоната).
Силно ограничена възможност за провеждане на функцията на кредитор от последна инстанция.	Подтикване на банките към по-разумна политика на кредитиране и поемане на по-малко рискове.
Еднократни първоначални разходи по въвеждане в обращение на чуждестранната валута (в т.ч. разходи за валутен обмен, софтуер, счетоводни разходи, разходи за настройване на ATM и ПОС терминали и други).	Намаляване на трансакционните разходи при външната търговия и разходите за лични нужди при пътувания извън страната. Насърчаване и засилване на взаимната търговия със страната или зоната на световната валута. Насърчаване на инвестициите в страната и по-лесно интегриране на местните компании със зоната на единната европейска валута. Създаване на условия за развитие на капиталовите пазари.
Неодобрение на европейските институции (политически недостатък).	Доверие в чуждестранната валута от гражданите и бизнеса в страната.

¹⁹⁸ Настоящата таблица е разработена на база на таблицата в следното изследване: Fabris, N., D. Vukajlović-Grba, T. Radunović, J. Janković (2004), Economic Policy in Dollarized Economies with a Special Review of Montenegro, Working paper 1, Central Bank of Montenegro, Podgorica, като тя е редактирана и разширена.

Таблицата с недостатъците и предимствата от прилагането на едностранна евроизация представлява сложна матрица от отрицателни и положителни аспекти при несъгласуваното и едностранно използване на еврото като законно платежно средство в определена страна. Сложността на тази матрица се усилва и от обстоятелството, че много от отрицателните последици, а също и от предполагаемите предимства имат потенциална възможност да бъдат развити. Силата на тяхното проявление в много голяма степен зависи от националните политики и от въздействието на външни за съответната страна фактори.

В таблицата на първо място са посочени недостатъците от едностранната евроизация, а на втори план са представени предимствата от този едностранен подход за приемане на еврото, тъй като сме на мнение, че недостатъците преобладават над положителните аспекти. Това се дължи не само на хипотетичния характер на повечето от потенциалните предимства, но и на силното значение на някои от посочените недостатъци. В страни в преход, които са с по-слабо икономическо развитие и по-малки пазари, политическа несигурност, по-високи нива на корупция, по-слабо прилагане на правилата на конкуренция и механизмите на функциониране на пазарната икономика, ползите като увеличаване на чуждестранните инвестиции, засилване на взаимната търговия с еврозоната, прилагане на по-строга бюджетна дисциплина и други са само възможни ползи от прилагането на едностранна евроизация, като потенциалът за тяхното реализиране може да се окаже надценен и силно ограничен.

Възможно е да се окаже също така, че някои от недостатъците имат много по-голяма сила и значение. Така например загубата на независима парична и валутнокурсва политика има съществено и системно значение за страните в преход, каквито са държавите от Западните Балкани. Водещ недостатък за тези страни, свързан с едностранната евроизация, е и нейната политическа неприемливост от институциите на Европейския съюз и необходимостта за всички присъединяващи се към ЕС и еврозоната страни да се прилага принципът на равнопоставеност.

Недостатъците и предимствата от едностранна доларизация като цяло са идентични с тези при прилагането на режим на едностранната евроизация.

Повечето от възможните алтернативни политики и инструменти за противодействие на неравновесия в случай на едностранна евроизация, които са представени в каре 8, са валидни и за режим на едностранна доларизация. Тяхното използване в страни в преход е в известна степен ограничено, но с оглед пълнота на анализа, те също ще бъдат представени.

Алтернативни политики и инструменти за противодействие на неравновесия при прилагане на едностранна евроизация

Съществуват няколко политики или отделни инструменти, които биха могли да бъдат използвани в случай, че дадена суверенна държава вземе решение за използване на крайна форма на фиксиран валутнокурсен режим, както е едностранната евроизация. Тези политики или инструменти би следвало да могат да въздействат включително на асиметрични и външни шокове, отчитайки че паричната и валутнокурсната политика в страна без собствено законоплатежно средство не могат да бъдат използвани за подобна цел, тъй като на практика не съществуват.

При липса на парична и валутнокурсна политика, най-съществената политика в правомощията на националните власти остава *фискалната политика*. Както вече бе подчертано, държави с подобен крайно твърд валутнокурсен режим нямат голяма гъвкавост включително по отношение на фискалната политика, тъй като за да се осигури макроикономическата стабилност в дългосрочен аспект, е необходимо да се прилага по-рестриктивна фискална политика или най-малкото да се избягва използването на експанзионистични фискални мерки за стимулиране на растежа или намаляване на безработицата.

Държава, която доброволно се е отказала от независима парична и валутнокурсна политика и която няма пълна свобода в средносрочен аспект да провежда активна фискална политика, следва да се насочи към *структурно реформиране на своите политики*, с цел да постигне по-добра конкурентоспособност и икономически растеж. Структурните реформи по правило са трудни и са свързани с много промени, които обществото не винаги е готово да приеме, а властите не винаги имат смелостта да отстояват докрай. По този начин структурните реформи крият сериозни рискове за обществения ред в страната, но те са една реална възможност за предприемането на по-сериозни мерки в страните в преход. В някои случаи е възможно структурните реформи да бъдат и в по-крайни форми, като шокова терапия например, но за това е необходимо да е налице обществено съгласие.

Развитието на финансовия сектор и осигуряването на финансовата стабилност също могат да играят ролята на стимулиращ фактор за икономиката. Финансовият сектор (банки, капиталови пазари, пенсионни фондове, застрахователни компании и други) по правило има ролята на финансов посредник между икономическите агенти от реалната икономика. В случай на строга пруденциална политика от надзорните органи на финансовия сектор, както и от стабилно

развитие на финансовите пазари, те също могат да се окажат стимулиращ и балансиращ фактор за развитието на икономиката, в т.ч. за държави с крайна форма на едностранна евроизация.

Други потенциални политики и инструменти за реагиране на асиметрични шокове в икономиката биха могли да бъдат такива механизми като *мобилността на работната сила, гъвкавостта на работните заплати и гъвкавостта на ценовите равнища*. Съвременните икономически условия, в т.ч. в Западните Балкани, характеризирани се с по-слаба мобилност на работната сила, съществена роля на синдикатите, обществена съпротива срещу масови съкращения и намаляване на работните заплати, както и негъвкавостта на ценовите равнища, особено в посока на намаляване на цените на произведените стоки и услуги, силно ограничават възможностите и на тези механизми за въздействие върху асиметричните шокове в икономиката на страните в преход с режим на едностранна евроизация.

Независимо от голямата палитра от положителни и негативни аспекти от приемането на режима на едностранна евроизация, отрицателните ефекти от въвеждането на подобна крайна форма на валутнокурсен режим с несъгласувано отказване от собствена парична единица крие по-скоро рискове и проблеми, а в по-малка степен създава нови възможности за развитие. Съществен недостатък остава загубата на възможността на тези страни да осъществяват независима парична и валутнокурсва политика, като за страни в преход, каквито обикновено са тези държави, и както доказахме по-горе, не са много на брой надеждните алтернативи за реагиране на асиметрични шокове и неравновесия в техния реален и финансов сектор. Повечето автори застъпват именно тази теза.¹⁹⁹

¹⁹⁹ Виж например: Daviddi, R., M. Uvalic (2004), *Currencies in Western Balkans on their way towards EMU*, Published in Francisco Torres, Amy Verdun, Chiara Zilioli and Hubert Zimmermann (eds), *Governing EMU. Economic, Political, Legal and Historical Perspectives*, Florence, European University Institute. Виж също и следните източници: Balijs, P., *Euroisation of Western Balkan Countries: Lessons from Kosovo Unilateral Adoption of the Euro*, Swiss Management Center, SMC University; Костов, Ив., Я. Костова (2002), *Относно едностранната „евроизация“ на България*, Българска народна банка, дискуссионни материали, София, и други. За дискусия по отношение на едностранната доларизация и евроизация, виж също Levy-Yeyati, E. (2003), *Financial Dollarization: Where do we stand?*, Paper prepared for the conference on „Financial Dollarization: Policy Options“, IADB, Washington D.C., 1-2 December 2003; Quispe-Angoli, M. (2002), *Costs and Benefits of Dollarization*, Federal Reserve Bank of Atlanta, manuscript, July 2002; Müller, H. (1999), *From Dollarisation to Euroisation - the Future of the Euro as an International Substitution Currency*, *Intereconomics*, Vol. 34 (November/December), p. 286-296; Calvo, G. (1999), *On dollarization*, University of Maryland, College Park, MD. Мимео и други. Анализ на варианта на едностранна евроизация за Албания е публикуван през 2002 г. и на страницата на централната банка на страната като дискуссионен материал, виж: Xhepa, S. (2002), *Euroisation of the Albanian Economy - An alternative to be considered*, Bank of Albania, Discussion Paper 1 (7/02), Tirana, Albania.

Съвсем логично, авторите от Черна гора и Косово се стремят да докажат обратната теза, а именно, че режимът на едностранна евроизация е подходящ при определени условия за страните от Западните Балкани. В интерес на пълнотата на анализа в настоящото изследване ще представим и техните аргументи за едностранния подход за приемане на еврото, преди да направим финални заключения за избора на подобен режим от страни, които имат европейска перспектива и се стремят да станат членове на Европейския съюз.

В анализ, който е публикуван на *страницата на Централната банка на Черна гора*²⁰⁰, се изтъкват аргументи предимно в посока на целесъобразността на запазването на режима на едностранна евроизация. Някои от основните характеристики на Черна гора са, че тя е малка и отворена икономика, като на нейната територия са регистрирани и много високи нива на хиперинфлация в миналото (най-вече в началото на 90-те години на XX век, когато Черна гора бе част от Югославия).

Друга отличителна особеност е високата степен на търговска и икономическа интеграция с Европейския съюз. Според становището в цитираното изследване работната ръка от Черна гора се характеризира с висока мобилност. Като доказателство се посочва големият брой граждани на страната, които работят извън нейните предели.

В цитирания анализ се изтъкват няколко промени, които са настъпили след въвеждането на режима на едностранна евроизация на територията на Черна гора, а именно:

- равнището на инфлация е намаляло от 128% през 1999 г. на 4.5% през 2004 г.;
- намаляло е равнището на лихвените проценти;
- растежът на БВП се е увеличил, макар и това да не е на задоволителни равнища и да е под потенциала за растеж;
- бюджетният дефицит спрямо БВП е намален от 20% през 1999 г. на 6.9% през 2004 г.;
- търговският дефицит на платежния баланс също е намалял.

В цитираното изследване са разгледани няколко препоръки за паричната политика на Черна гора, като основната от тях е за запазването на режима на едностранна евроизация. Като най-съществен аргумент в тази посока се отбелязва обстоятелството, че промяна на този режим може да се окаже много вредна за развитието на икономиката на страната, както и че историята на въвеждането на този режим показва, че

²⁰⁰ Виж: Central Bank of Montenegro (2004), *Economic Policy in dollarized economies with a special review of Montenegro*, authors: Nikola Fabris Ph.D., Chief Economist Danijela Vukajlović-Grba, Assistant Director Tanja Radunović and Jelena Janković, Podgorica, 2004.

в повечето страни, където се използва, се наблюдава неговото прилагане в продължения на десетилетия.

В това изследване авторите посочват следните по-важни допълнителни аргументи за запазването на режима на едностранна евроизация в Черна гора:

- Макроикономическата стабилност се е установила съвсем наскоро на територията на Черна гора и промяна на режима може да я влоши. Когато е налице макроикономическа стабилност, няма силни аргументи за рязка промяна на паричния и валутнокурсния режим.
- Икономическите агенти не биха приели нова промяна на паричния режим, включително защото имат доверие в еврото.
- Спомените от хиперинфлацията са все още живи.
- При евентуална промяна на режима голяма част от сделките ще останат в евро и на практика ще се премине от официална едностранна евроизация в неофициална евроизация, макар и с наличието на национална валута.
- Неофициалната евроизация ще доведе до увеличаване на сивата икономика и намаляване на бюджетните приходи.
- Горните промени ще изпратят много лош сигнал на местните и чуждестранните инвеститори.
- С изключение на Централната банка на Черна гора, която ще възстанови своите резерви в чуждестранна валута, валутният обмен при промяната на режима на едностранна евроизация в режим с използването на национална валута ще доведе до разходи за гражданите и бизнеса, както и до разходи за промяна в софтуерите, счетоводството и други.

Основното заключение на авторите на този анализ е, че ефектът от едностранната евроизация в Черна гора е увеличаване на стабилността и предвидимостта за бизнеса. Все пак те признават, че евроизацията не може сама по себе си да създаде растеж на БВП и не може да бъде заместител на икономическите реформи, както и че тези реформи следва да бъдат продължени и ускорени.

В публикацията на *страницата на Централната банка на Косово* също се застъпва тезата, че предимствата на едностранната евроизация надхвърлят предизвикателствата от прилагането на подобен режим.²⁰¹ В нея авторът посочва, че Временната административна мисия на ООН в Косово след юни 1999 г. (края на войната в Косово) е въвела еврото

²⁰¹ Виж: Tyrbeari, S. (2006), *Euroisation outside the Euro-zone: Assets and Challenges*. The Experience of Kosovo, Working Paper No. 2, Research and Statistics Department, Central Bank of Kosovo.

като естествена последица от необходимостта от парична автономия, както и поради обстоятелството, че диаспората от косовски граждани в европейските държави изпраща парични трансфери до своите близки в евро.

В посочената публикация се набляга основно на предимствата на едностранната евроизация, като повечето от очертаните по-горе недостатъци на този режим не се споменават. Сред основните предимства на едностранната евроизация в този текст се открояват дисциплиниращата роля върху фискалната политика, възстановяването на доверието в макроикономическата политика, намаляването на инфлацията и лихвените проценти, осигуряването на парична стабилност и премахването на значителна част от валутните рискове, насърчаването на търговията с държавите - членки от ЕС и еврозоната, както и на инвестициите от тези страни.

В цитираната публикация е направен анализ и на приложимостта на режима на едностранна евроизация на територията на Косово, отчитайки някои от основните характеристики на икономическото му развитие. Прилагането на този режим се представя като най-доброто решение за Косово с оглед неговите икономически показатели.

Един от най-важните аргументи, които се изтъкват в тази посока, е силният търговски дефицит на Косово, в т.ч. със страните от ЕС и еврозоната, като вносът от тези държави чувствително надвишава износа към тях. В допълнение, производственият капацитет и експортният потенциал на страната са още много слаби и недостатъчно конкурентоспособни. В тази връзка липсата на валутен курс като инструмент на провежданите политики не се отчита като предизвикателство. Аргументът на този автор е, че дори и при по-сериозна девалвация на националната валута (ако бъде въведена такава), поради липсата на експортни възможности и слабата конкурентоспособност на стоките и услугите в Косово страната не би могла да се възползва от намаляването на относителните цени на своите стоки и услуги.

Поради тези обстоятелства според автора една подобна силна девалвация не би могла да стимулира чувствително износа, а само би ограничило вноса, на който гражданите и компаниите разчитат, за да си набавят различни стоки и суровини, които са им необходими в тяхното ежедневие и които не се произвеждат в Косово. Авторът напомня също, че търговският дефицит продължава да се финансира в голяма степен от финансовите трансфери от диаспората и от чуждестранната помощ по линия на ЕС, МВФ, други международни организации, както и на двустранна основа от някои водещи страни в света (това са предимно САЩ и държави - членки на ЕС).

Авторът стига и до извода, че едностранната евроизация е стимулиращ фактор диаспората да спестява и изпраща тези средства на род-

нините си в Косово. Според него липсата на валутен риск и на разходи за обмяна на валутата насърчават диаспората да изпраща по-голямата част от своите спестявания в Косово за издръжката на семейства и роднини. Той добавя, че при евентуално наличие на собствена национална валута изпратените средства отвън отново ще бъдат в силната чуждестранна валута. Те биха се съхранявали в тази чуждестранна валута, което би довело до валутна субституция (неофициална евроизация). Последното отново би ограничило възможностите за прилагане на парична политика, дори и страната да използва национална валута като законно платежно средство на нейната територия.

Следва да се отчете, че тези аргументи имат известен резон, но те не отчитат обстоятелството, че на размера на изпращаните трансфери от диаспората от косовски граждани влияят по-силно други важни фактори като семейни и културни особености, както и слабото икономическо развитие на страната. Сериозните финансови трансфери отвън се дължат на слабите доходи в Косово и необходимостта потреблението да бъде финансирано с допълнителни средства, както и на традиционно патриархалните отношения при албанците, в които семейните традиции и взаимната помощ са силно застъпени от векове. В тази връзка изборът на еврото като законно платежно средство на територията на Косово има много по-малко влияние за размера на финансовите трансфери от диаспората, а много по-съществени са други фактори, които нямат нищо общо с паричните или валутнокурсните механизми и инструменти.

Авторът прави и други изводи за ефектите от едностранния подход за приемане на еврото от Косово, като се опитва да представи използването на този режим в много позитивна светлина, наблюдавайки и засилвайки ползите от него и не осветлявайки неговите недостатъци. Той посочва като едно от най-важните предимства на едностранната евроизация нейния положителен ефект върху външната търговия, което се дължи на премахването на валутните рискове, намаляването на трансакционните разходи, както и на улесняването на търговския обмен поради използването на единната европейска валута. Той стига дори до извода, че прилагането на тази валута като законно платежно средство не само допринася за икономическия растеж, но води и до по-голяма икономическа специализация на страната, като не посочва в кои точно сфери се е специализирало Косово през последните години. Авторът цитира също други изследвания, според които страни, които използват обща валута търгуват до три пъти повече помежду си и в по-пълна степен използват потенциала си за външнотърговски обмен между тях.²⁰² Той

²⁰² Виж например: Rose, A. (2000), *One Money, One Market: the Effect of Common Currencies on Trade, Economic Policy*, Vol. 15, p. 9-45, както и Frankel, J., A. Rose (2000), *Estimating the Effect of Currency Unions on Trade and Output*, Discussion Paper Series, No. 2631, CEPR.

не отчита факта, че тези изследвания са правени не за страни, които са въвели едностранно чуждестранна валута и които имат съществено разминаване по отношение на степента на икономическото развитие с водещия икономически център, а за държави, които имат сходни нива на икономическо положение, които са развити икономики и са обединили своите парични единици в обща валута посредством паричен съюз.

В тази публикация се защитава и тезата, че дори и при прилагането на национална валута Косово не би могло да има сериозни приходи от сенъораж поради силната валутна субституция, която би настъпила в страната, както и поради обстоятелството, че в страни с преход приходите от сенъораж не са стабилни и зависят от много други фактори. Обръща се също внимание, че подобни приходи са значими само когато са налице високи инфлационни нива.²⁰³

Авторът на публикацията, представена на страницата на Централната банка на Косово, посочва и други свои аргументи за ефективността от приложимостта на едностранна евроизация в страната, този път насочени към финансовия сектор. Отчитайки недостатъка на едностранната евроизация за силното ограничаване на функциите на централната банка като кредитор от последна инстанция за търговските банки, в анализа се изтъкват аргументи в областта на финансовите пазари, които биха имали неутрализиращ ефект върху това ограничение. Като характерна особеност за Косово се отчита липсата на капиталови пазари, като търговските банки не биха имали възможност да закупят дългови инструменти при осигуряването на ликвиден актив от централната банка.²⁰⁴ Като съществен аргумент се посочва и обстоятелството, че повечето банки в страната са дъщерни дружества или клонове на големи чуждестранни банки, основно от държави - членки на ЕС, като при нужда от ликвидност в местните банки или клонове, тя може да бъде осигурена от чуждестранната банка. Отбелязва се също, че при използването на режим на едностранна евроизация се създават стимули както за засилването на надзорните мерки от централната банка, така и за намаляване на рисковите операции, които се осъществяват от търговските банки.

²⁰³ По въпроса за приходите от сенъораж и страните в преход, виж също: Shoberg, F. (2001), *Seigniorage: An Argument for a National Currency?*, CEPS Working Document No. 174.

²⁰⁴ Виж отново: Turbeari (2006), p. 20. В тази публикация не е посочена друга важна характеристика на икономиката на Косово, а именно все още слабата задлъжнялост на правителството на Косово на международните дългови пазари, особено сравнено с някои други европейски страни, където дълговият проблем е водеща спънка пред икономическото развитие. Все още слабата бюджетна задлъжнялост на Косово, което на този етап му дава известна гъвкавост на фискалните решения, се дължи на обстоятелството, че страната отскоро е независима държава и не е натрупала правителствен дълг, а в същото време нейното непълно признаване на международната сцена ѝ пречи тя да излезе по подходящ начин на международните дългови пазари.

Един от „най-смелите“ изводи на цитираната публикация е последният, а именно, че процесът на европейска интеграция предвижда приемането в бъдеще на еврото и че въвеждайки едностранната евроизация с помощта на международната общност, Косово не само се подготвя за интеграция към Европейския съюз, но и единната валута може да се използва като активен инструмент по пътя към членство в Икономическия и паричен съюз.²⁰⁵ В нея не се обръща внимание на обстоятелството, че институциите на ЕС, от които зависят решенията за процесите на европейска интеграция, не одобряват използването на подобен режим от страни, които се стремят към членство в Европейския съюз.

На този етап е изключително трудно да се предвиди каква ще бъде окончателната позиция на институциите на ЕС по време на преговорите за членство в ЕС.

Черна гора вече започна официално присъединителните преговори, но тези по раздел 17 „Икономически и паричен съюз“ са едни от малкото, в които главата все още не е официално отворена. Скрийнинг докладът по този раздел, който предшества подобно отваряне на преговорите, вече е изпратен от Европейската комисия до Съвета на ЕС през март 2014 г. В него се отразява желанието на Черна гора да продължи да използва еврото, като Черна гора признава, че подобно използване не означава, че страната би се присъединила към еврозоната в деня на членство в ЕС.²⁰⁶ Държавите - членки на ЕС, още не са изразили окончателната си позиция по въпроса. По този начин нито е постигнато

²⁰⁵ Виж отново: Tyrbeari (2006) p. 24. Съгласно посочения текст прилагането на едностранна евроизация би следвало да доведе и до други предимства, а именно: засилване на конкуренцията (по линия на по-добра съпоставимост на цените с тези от еврозоната), по-добро разпределение на капитала и работната сила, подобряване на производителността в страната, насърчаването на иновациите и прилагането на нови технологии в производството (по линия на преките чуждестранни инвестиции), като всички тези явления би следвало да имат положителен ефект върху икономическия растеж и безработицата в страната. За повечето от тези предполагаеми предимства авторът не представя анализ по какъв начин е стигнал до заключението, че едностранната евроизация ще подобри въпросните показатели. Авторът не посочва, че въпреки сравнително добрите показатели за икономически растеж, Косово стартира своето развитие от изключително ниска база. Потенциалът за икономически растеж в Косово не се използва пълноценно. В допълнение, Косово продължава да има едно от най-високите равнища на безработица, което въпреки плавното намаляване, е чувствително по-високо от другите страни в Европа.

²⁰⁶ За повече информация, виж: Országhová, L. (2015), *EU Enlargement: Euroisation in the Western Balkans (Part III)*, National Bank of Slovenia, Ročník 23, 2/2015. За допълнителна информация по въпроса за едностранното използване на еврото от Черна гора, виж също Council of the European Union (2007), *Council Decision concerning the signing and conclusion on behalf of the European Community of an Interim Agreement on trade and trade-related matters between the European Community, of the one part, and the Republic of Montenegro, of the other part*, Interinstitutional File 2007/0120 (ACC), 13831/1/07 REV 1, Brussels, 15 October 2007.

споразумение по тази тема, нито преговорите по този въпрос са официално отворени и приключени. В тези разговори със сигурност ще се търси и позицията на Европейската централна банка.

Необходимо е да бъде постигнат балансиран подход между изискванията на Договора за функциониране на ЕС и икономическата логика. На практика, за да се изпълнят сегашните разпоредби на Договора за функциониране на Европейския съюз, Черна гора би трябвало първо да въведе национална валута, а впоследствие да я замени постепенно с еврото, съгласно многостранно решение и договорености, базирани на правото на ЕС и прилагането на принципа на равнопоставеност на всички държави.

Предстои да видим дали в процеса на преговори няма да се намери някакво алтернативно или междинно решение. Много е вероятно също така, каквато договореност бъде постигната с Черна гора, след това договореностите с Косово (при бъдещи евентуални преговори за членство в ЕС) да бъдат в същите рамки. На този етап перспективите за запазването на режимите на едностранна евроизация на Черна гора и Косово, каквито се прилагат в момента, не могат да бъдат точно определени. Имайки предвид, че по време на преговорите ще надделят политическите, а не икономическите аргументи на преговарящите страни (държавите членки и институциите на ЕС – от една страна, Черна гора и Косово – от друга страна), е наистина много трудно да бъде прогнозирано какво ще бъде окончателното решение по време на преговорния процес.

В едно от изследванията се застъпва тезата, че имайки предвид малкия размер на двете икономики и обстоятелството, че евроизацията е настъпила в период на изключителни исторически обстоятелства (конфликти с режима на Милошевич и война в Косово, настроения за политическо отделяне и спомени от хиперинфлация в Черна гора), на въпроса за приложимостта на едностранната евроизация с процеса на европейска интеграция би следвало да се намери прагматичен подход, без да се създават прецеденти за други страни или бъдещи разширявания. В това изследване, обаче, не се дефинира ясно какъв би бил възможният прагматичен подход.²⁰⁷

В друг анализ се посочва, че решението в преговорния процес би следвало да е някъде между двете крайности – т.е. между задължението от стриктното спазване на Договора за функциониране на ЕС, от една страна (водещо и до временно въвеждане на собствена национална валута) и от друга – евентуалното признаване на режима на едностранна евроизация за съвместим с членство в ЕС и подготовка за постепенно

²⁰⁷ Виж: Barisitz, St. (2004), *Exchange Rate Arrangements and Monetary Policy in Southeastern Europe and Turkey: Some Stylized Facts*, OeNB, Focus 2/2004.

приемане в еврозоната.²⁰⁸ В това изследване също не се посочва подход на взаимно приемливо решение. В него се признава, че решението в преговорния процес за Черна гора би създавал реален прецедент за евентуалните бъдещи преговори за членство в ЕС на Косово. Посочва се също, че прилагането на режим на едностранна евроизация ще направи невъзможно проследяването на изпълнението на поне два от маастрихтските критерии за конвергентност. Първият от тях ще бъде, разбира се, критерият за валутнокурсва стабилност и необходимостта от поне две години участие във Валутнокурсвия механизъм II (ERM II), тъй като едностранното приемане на еврото няма как да се сравни с валутни колебания на потенциална национална валута спрямо еврото. Вторият маастрихтски критерий, чието изпълнение трудно би се проследило с режим на едностранна евроизация, е спазването на критерия за лихвените проценти, защото на практика няма да бъде възможно извеждането на релевантна информация за равнището на дългосрочните лихвени равнища, сравнени с лихвените равнища на трите страни с най-добрите постижения в областта на ценовата стабилност.

В заключение може да се отбележи, че въпреки определени положителни аспекти на едностранната евроизация, които автори основно от Черна гора и Косово се опитват да засилят, омаловажавайки в същото време някои от сериозните недостатъци на този режим, едностранното решение за използването на еврото като единствено законно платежно средство крие по-скоро рискове за процеса на европейска интеграция. Въпреки позитивния ефект върху търговията и инвестициите, водещи за тези страни би следвало да бъдат структурните реформи и мерките, които са насочени към подобряването на конкурентоспособността на техните икономики.

При загубата на парична и валутнокурсва политика страните от Западните Балкани трудно могат да използват някои от алтернативните политики и инструменти за преодоляване на асиметрични шокове и неравновесия. В тези страни има ограничения по отношение на фискалната политика, не е налице силна еластичност на цените и работните заплати, а трудовите пазари също са относително негъвкави и се характеризират с много високи нива на безработица и ниско заплащане на труда. Не на последно място, ако не се постигне споразумение с институциите на Европейския съюз, прилагането на този режим от Черна гора и Косово може да се превърне в препятствие по пътя към тяхното членство в ЕС и участие в Икономическия и паричен съюз.

²⁰⁸ Виж отново: Országhová, L. (2015), *EU Enlargement: Euroisation in the Western Balkans (Part III)*, National Bank of Slovenia, Ročník 23, 2/2015.

3.4. Перспективи за бъдещо едностранно приемане на еврото в Западните Балкани (едностранен подход)

В настоящия раздел ще бъдат разгледани перспективите за бъдещо приемане на еврото съгласно подхода на едностранна евроизация. В този анализ няма да бъдат включвани Черна гора и Косово, които вече са приели подобен режим и акцентът ще бъде върху останалите страни от Западните Балкани, а именно Хърватия, Сърбия, Албания, Македония и Босна и Херцеговина.

В тези страни най-трудно би било приемането на едностранна евроизация от *Хърватия*, която вече е член на Европейския съюз. Имайки предвид, че всяка една държава - членка на ЕС, следва да разглежда своята икономическа и валутнокурсва политика като въпрос от общ интерес, за нея е неприемливо да въвежда режим на едностранна евроизация. В допълнение, с договора си за присъединяване към ЕС Хърватия е поела ангажимент да се придържа и да спазва правото на ЕС във всички негови аспекти, а приемането на режим на едностранна евроизация противоречи пряко на изискванията и процедурите в Договора за функциониране на ЕС. В случай на едностранно приемане на еврото Хърватия би нарушила тези договорни ангажименти и би влязла в противоречие с поетите от нея ангажименти за спазването на правото на ЕС.

Следва да се отбележи също, че в Европейския съюз съществуват механизми, с които да се гарантира спазването на правото на ЕС. Най-важният от тези механизми е възможността на Европейската комисия да сезира Съда на ЕС, ако счита, че дадена държава членка не е изпълнила задължение, произтичащо от Договорите. Тази процедура е залегнала в чл. 258 от Договора за функциониране на ЕС, като съгласно нея Европейската комисия издава мотивирано становище, ако счита, че държавата членка не е изпълнила подобно задължение, като дава преди това възможност на съответната държава да изложи своите съображения.

Възможността за излагане на съображения от държавата членка преди издаването на мотивирано становище от Европейската комисия и преди сезирането от нея на Съда на ЕС, се предоставя с цел съответната страна да представи своите аргументи или съответно да се опита да оспори становището на ЕК за неспазване на задълженията си, произтичащи от Договорите. В случая на едностранната евроизация няма съмнения, че страната не е изпълнила тези свои договорни задължения и сезирането на Съда на ЕС е не само възможност, но и задължение на Европейската комисия.

След произнасянето на Съда на ЕС и при евентуално неспазване на неговото решение от страна на Хърватия, отново при хипотезата на вече въведен режим на едностранно приемане на еврото, Европейската комисия отново би сезирала Съда на ЕС, чието решение би довело да санкции за страната под формата на еднократна сума плюс допълнителна сума на ден, като този втори компонент на санкцията би бил наложен за всеки ден преди отстраняването на нарушението от страна на Хърватия.²⁰⁹

Съществуват и други механизми за държавите членки, които не спазват правото на ЕС, включително задействане на процедура за макроикономически дисбаланси и включването на въпроса за обсъждане в рамките на ежегодния Европейски семестър. Малко по-нестандартна, но напълно възможна процедура би била спиране на част или всички средства от Структурните и Кохезионния фонд на ЕС, макар този механизъм да не е разработен напълно от правото на ЕС.

Не трябва да се забравят и ежемесечните заседания на Съвета на ЕС във формат ЕКОФИН, като още при първоначалното обявяване на евентуално намерение на Хърватия да приеме едностранно еврото, този въпрос ще бъде включен в дневния ред на тези заседания и министърът на финансите на Хърватия ще трябва да отговори за тези намерения пред своите колеги. В същото време председателят на Централната банка на Хърватия ще трябва да отговори пред Генералния съвет на Европейската централна банка, тъй като централната банка вече е член на Европейската система на централните банки.

Всички тези процедури и възможности да бъдат приети конкретни мерки от страна на институциите на ЕС, в случай на едностранно приемане на еврото от Хърватия като държава - членка на ЕС, правят един подобен ход от тази държава не само трудно осъществим, но и най-малкото неразумен. Именно затова и въвеждането на режим на едностранна евроизация от Хърватия и преминаването към този едностранен подход на приемането на еврото на този етап изглежда най-малко вероятно за тази страна от Западните Балкани.

За останалите четири страни от Западните Балкани, които още не са членове на ЕС и които към момента не са въвели режим на едностранна евроизация (Сърбия, Албания, Македония и Босна и Херце-

²⁰⁹ Процедурата съгласно чл. 258 от Договора за функциониране на ЕС е известна под наименованието Процедура срещу неизпълнение на ангажимент на държава - членка на ЕС, а в журналистическия жаргон най-често се среща като „наказателна процедура“. Този журналистически термин не е правилен, защото целта на тези процедури не е да бъдат наказвани държавите членки, а да бъдат убеждавани още преди фазата на сезиране на Съда на ЕС да приведат своето законодателство в съответствие с правото на ЕС. В досегашната практика на Европейската комисия и Съда на ЕС много рядко се е стигало до използването на санкции, като подобни случаи не са често срещани, но такава възможност съществува и е напълно приложима.

говина), перспективите за едностранно въвеждане на еврото не са особено благоприятни, особено след като процесът на европейска интеграция за тях вече е започнал. В допълнение, в нито една от тези страни няма подобни изключителни обстоятелства, както при едностранното приемане на германската марка или еврото от Черна гора и Косово в периода 1998 - 1999 г.

В следващите параграфи ще направим кратък анализ на ползите, разходите, възможностите и опасностите за тези четири страни да въведат сега единната европейска валута, преди да станат членове на ЕС. Подобен сценарий към настоящия момент не е на дневен ред в тези страни, но не е изключено в бъдеще, особено при забавяне на процеса на европейска интеграция, да бъде представен като възможна опция.

Налице са различни потенциалните ползи, разходи, възможности и опасности за страните от Западните Балкани във връзка с потенциалното приемане на еврото съгласно едностранния подход. С цел по-голямото им детайлизиране ще ги групираме според заинтересованите страни в няколко подгрупи: потребители, предприемачи и бизнес от региона, чуждестранни търговци и инвеститори, финансов сектор и национални публични институции.

Подобен анализ ще направим след това и за стандартния подход за приемане на еврото съгласно процедурите и правото на ЕС. Голяма част от ползите, разходите, възможностите и опасностите при едностранния подход са идентични с тези при стандартния подход, но има и някои съществени различия, които ще бъдат очертани в настоящия раздел и втория раздел на четвърта глава.

Ползите за *потребителите* от въвеждането на еврото в страните от Западните Балкани са няколко и са сравнително лесно разпознаваеми. От една страна, въвеждането на еврото в тези страни ще позволи по-голямата прозрачност на цените, особено на тези стоки и услуги, които взаимно се търгуват между ЕС и страните от региона. Както ще видим в четвърта глава, търговската интеграция между тях е засилена и по-голямата прозрачност на цените би трябвало да има наистина положителен ефект.

Едностранното приемане на еврото не може, обаче, да доведе автоматично до по-добра конкурентна среда в страните от Западните Балкани и съответно до многообразие на пазарите и по-добър избор за потребителите. Подобен едностранен подход е много по-различен от стандартния подход, тъй като последният се свързва и с участието във вътрешния пазар на Европейския съюз, покриването на определени критерии и достигане на по-голяма реална и социална конвергенция със страните от еврозоната.

Друга полза за потребителите от въвеждането на единна валута, макар и едностранно, е улесняването на пътуванията в еврозоната и намаляването на разходите за обмен на валутата, съответно намаляване на рисковете при подобна обмяна (в страните от Западните Балкани все още е честа практика обмяната на валута „на улицата“). Но дори и тази полза е малка за потребителите от тези страни, защото поради визови ограничения (такива все още има за Косово) или други причини (по-ниски доходи) пътуванията на гражданите от тези страни в държавите от еврозоната са по-ограничени като честота и продължителност, сравнено с пътуванията на потребителите от държавите - членки на еврозоната. Някои от страните от Западните Балкани, като Хърватия и Черна гора например, са популярни туристически дестинации и на практика се оказва (за Черна гора и в много по-малка степен за Косово²¹⁰) или би се оказало (за останалите пет страни от региона), че подобно едностранно приемане на еврото е по-полезно за потребителите и бизнесмените от страните от Европейския съюз и еврозоната, за които също има намаляване на разходите при използването на подобна единна валута.

Едностранното въвеждане на еврото би имало и отрицателни последици за потребителите от страните от Западните Балкани. Една от тях би била очакваното краткосрочно увеличение на цените, поради закръгляването на новите цени на стоките и услугите след обмена на валутите в обращение, както и поради евентуални нелоялни търговски практики.

Най-същественният недостатък, обаче, за гражданите и потребителите от тези страни при използването на едностранния подход на приемане на еврото е намаляването на европейската перспектива заради едностранното и несъгласувано с институциите на ЕС въвеждане на единната европейска валута.

Ползите за **бизнеса и предприемачите** от страните от Западните Балкани от едностранно въвеждане на еврото са свързани най-вече с улеснения от премахването на някои трансакционни разходи и намаляване на валутните рискове. За разлика от стандартния подход с поетапно присъединяване към ЕС, а след това и към еврозоната, едностранното въвеждане на еврото трудно може да се свърже с по-добри възможности за кредитиране и по-лесен достъп до финансов ресурс, с повече потенциал за иновации или проучвания, с откриване на нови пазари и възможности за повече заетост, с подобряване на конкурентоспособността на бизнеса и други, в т.ч. защото едностранният подход не би могъл да се сравнява с членство в ЕС и участие във вътрешния пазар на ЕС.

²¹⁰ В Косово все още няма развит туризъм, но много граждани на държави - членки от ЕС и еврозоната, го посещават във връзка с извършването на консултантски или други услуги.

Най-значителният недостатък за бизнеса от Западните Балкани при едностранно въвеждане на еврото е свързан с намаляването на европейската перспектива на страните, които предприемат подобен едностранен и несъгласуван с ЕС подход. Това ще се отрази негативно на бизнес възможностите за икономическите агенти от тези страни. Допълнителен недостатък е това, че едно потенциално отлагане на членството в ЕС е свързано и с отлагане на достъпа до Структурните и Кохезионния фонд на ЕС, както и до други фондове, които са значително по-големи, отколкото са средствата от предприсъединителните финансови инструменти, предоставяни преди датата на членство в ЕС. Легалният бизнес от Западните Балкани само може да загуби от едно подобно отлагане.²¹¹ Много по-малко значение за бизнеса от тези страни биха имали други недостатъци от едностранното въвеждане на еврото като първоначални счетоводни разходи и разходи за пренастройване на автомати за продажба на стоки и услуги, както и на терминали за приемане на разплащане с карти.

Положителните ефекти за бизнес средите, които са извън региона на Западните Балкани, а именно *чуждестранни търговци и инвеститори от ЕС и извън него*, са много по-малки при подхода на едностранната евроизация, отколкото при прилагането на стандартен метод за приемане на еврото (в който страната от Западните Балкани става част от вътрешния пазар на ЕС, а след това и от еврозоната). Най-силно очертаващите се ползи за икономическите агенти, които са установени извън Западните Балкани, но търгуват и инвестират в тях, са по-малките разходи, в т.ч. и валутни разходи, при осъществяването на бизнес. В същото време, недостатъците за тези търговци и инвеститори от едностранното и несъгласувано приемане на еврото от Западните Балкани са много по-големи. Те се свързват както с известна несигурност относно възможността за отлагането на европейската перспектива на тези страни, така и с потенциалната двойна промяна на паричната единица, която се използва като законно платежно средство в тях при избора на едностранен подход преди датата на членство в ЕС.

Последиците за *финансовия сектор* от едностранния подход за приемане на еврото от страните от Западните Балкани са също много по-малки в сравнение със стандартния подход.²¹² Една от общите черти

²¹¹ Както показва и практиката след присъединяването на страните от Централна и Източна Европа към ЕС, достъпът до Структурните и Кохезионния фонд на ЕС, както и до други източници на финансиране, които имат връзка с членството в Съюза, е една от най-добрите пазарни ниши за създаване на нов бизнес или разрастване на съществуващ бизнес в тези страни.

²¹² Приемането на еврото съгласно стандартния подход и участие на страната в ЕС и еврозоната е свързано, например, с повече доверие за финансовите системи на страните, с по-лесен и сигурен финансов ресурс от Европейската централна банка, Европейския стабилизационен механизъм и от Единния фонд за реструктуриране, с ефектите от успоредно участие в банковия съюз на ЕС и други. Тези ефекти при стандартния подход на приемане на еврото са описани във втория раздел на четвърта глава на настоящото изследване.

между едностранния и стандартния подход за финансовия сектор е, че и при двата подхода финансовите институции ще следва да се съобразят с намаляването на определени приходи, в т.ч. ограничаването на приходите от обменни услуги с чуждестранни валути.

Ползите за **публичните институции** при едностранно въвеждане на еврото са малки и най-важното – с неясен потенциал за проявление и реализация. Най-вероятно едностранната евроизация ще бъде свързана с краткосрочно подобряване на финансовата стабилност, тъй като макар и несъгласувано с ЕС, въвеждането на еврото ще създаде повече стимули за валутна, парична и финансова стабилност.

В същото време негативите за публичните институции в страните от Западните Балкани при евентуално едностранно въвеждане на еврото ще са значителни и ще бъдат със сигурност реализирани.

Най-големият негатив е потенциалът за намаляване на европейската перспектива пред страните от Западните Балкани. Не по-малко важна е загубата на независима парична и валутнокурсва политика, които принципно са необходими в прехода към функционираща пазарна икономика, която следва да догонва икономиките на ЕС и еврозоната. В същото време, много от идентифицираните по-долу ползи за публичните институции от членството в еврозоната и приемането на еврото съгласно стандартния подход няма да могат да бъдат реализирани, защото докато членството в еврозоната е своеобразен „знак за качество“, то едностранното приемане на еврото е по-скоро сигнал за проблеми при прилагането на национални политики и решения.

Едностранното въвеждане на еврото би било свързано с някои **възможности**, в т.ч. намаляване на предпоставките проблеми в реалната икономика да прераснат във валутна криза, която да окаже допълнителен натиск върху инфлацията. Потенциална възможност е и повишаването на доверието на икономическите агенти от съответната страна в паричната единица, която е в обращение на нейната територия.

Най-съществената от **опасностите** за страните от региона на Западните Балкани е споменатата потенциална заплаха за забавяне на европейската перспектива на страните, ако те въведат сега едностранно еврото, след като процесът на европейска интеграция вече е стартирал. Както вече бе подчертано, в Черна гора и Косово едностранното приемане на еврото бе осъществено преди те да станат независими държави и да се отвори европейската перспектива за тях. Не по-малка е опасността от забавяне на реалните реформи в тези страни, в случай че те сега въведат едностранно еврото, защото при този подход е много вероятно властите да се концентрират върху подобни административни решения, а не да се фокусират върху структурни реформи и непопулярни, но ефективни мерки.

Таблица № 12: Анализ на силните и слабите страни, възможностите и опасностите от приемане на еврото в Западните Балкани съгласно едностранния подход

Силни страни	Слаби страни
<p>За потребителите/гражданите:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>прозрачност при цените;</i> • <i>намаляване на разходите и улесняване на пътуванията в рамките на еврозоната.</i> 	<p>За потребителите/гражданите:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>намаляването на европейската перспектива при едностранно и несъгласувано въвеждане на еврото ще се отрази негативно на преобладаващата част от гражданите и потребителите в страните от Западните Балкани;</i> • <i>потенциално увеличаване на цените в краткосрочен план.</i>
<p>За предприемачите и местния бизнес:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>улеснения, заради премахването на трансакционните разходи;</i> • <i>намаляване на валутните рискове.</i> 	<p>За предприемачите и местния бизнес:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>намаляването на европейската перспектива ще се отрази негативно на бизнес възможностите за икономическите агенти от страните от Западните Балкани;</i> • <i>подобно отлагане на членството в Европейския съюз е свързано и със забавяне на достъпа до Структурните и Кохезионния фонд на ЕС, както и до други фондове на Съюза;</i> • <i>първоначални счетоводни разходи и разходи за пренастройване на автомати за продажба на стоки и услуги, както и на терминали за приемане на разплащане с карти в съответната страна.</i>
<p>За чуждестранните търговци и инвеститори:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>по-малко разходи за чуждестранните търговци и инвеститори (в т.ч. по-малко валутни разходи).</i> 	<p>За чуждестранните търговци и инвеститори:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>известна несигурност във връзка с възможността за отлагането на европейската перспектива, както и за двойна промяна на паричната единица, която се използва като законно платежно средство.</i>

Силни страни	Слаби страни
	<p>За финансовия сектор в региона:</p> <ul style="list-style-type: none"> загуба на приходи за финансовите институции от обменни услуги и някои други операции.
<p>За публичните институции:</p> <ul style="list-style-type: none"> краткосрочни ефекти за политиките за финансова стабилност, поради стабилизиране на валутните, паричните и финансовите пазари. 	<p>За публичните институции:</p> <ul style="list-style-type: none"> неодобрение на едностранния подход от страна на институциите на Европейския съюз; загуба на парични правомощия на централните банки от региона, както и на инструментите на валутнокурсната политика.
Възможности	Опасности
<ul style="list-style-type: none"> намаляване на опасността проблемите в реалната икономика да прераснат във валутна криза, която впоследствие да се отрази и на инфлацията (т.е. евентуални високи инфлационни равнища ще са причинени от други фактори); повишено доверие сред икономическите агенти в страната в паричната единица, която е в обращение на съответната територия. 	<ul style="list-style-type: none"> опасност от забавяне на европейската перспектива на страните, които първа въведат едностранно единната европейска валута; опасност от забавяне на реалните реформи в съответната страна за сметка на административното решение за въвеждане на единната валута.

В заключение, перспективите пред страните от Западните Балкани, които още не са членове на ЕС и не са въвели понастоящем едностранно еврото, да приемат едностранна евроизация сега, след като европейската перспектива за тях е отворена и процесът на европейска интеграция е започнал, изглеждат много малко вероятни. Това в еднаква степен се отнася за страни като Сърбия, Албания, Македония и Босна и Херцеговина. Най-голямата пречка пред подобна стъпка е неодобрението на европейските институции за едностранен подход на приемане на еврото.

Въвеждането сега на подобен краен режим с пълна липса на парична автономия не е логично и от гледна точка на това, че тези държави са страни в преход и се нуждаят от инструментите на паричната и валутнокурсната политика за преодоляване на асиметрични, вътреш-

ни и външни шокове. В допълнение, към момента в нито една от тези четири страни не са налице обстоятелства, подобно на тези, които съществуваха в Черна гора и Косово по време на едностранното приемане на еврото от тях.

Ситуацията в Хърватия е още по-различна, защото тя вече е член на ЕС. В Европейския съюз има немалко механизми и процедури, които да послужат за въвеждането на възпиращи мерки, ако Хърватия реши да се ориентира сега към този едностранен подход. Подобно едностранно приемане на еврото ще противоречи и на ангажиментите, които тази страна е поела в своя договор за присъединяване към Европейския съюз.

За едностранното приемане на еврото преди датата на членство в ЕС съществуват редица ползи, разходи, възможности и опасности. Но както за местните потребители и бизнеса от Западните Балкани, така и за чуждестранните търговци и инвеститори, за финансовия сектор и за публичните институции, ползите и възможностите от едностранна евроизация са много по-малки и несигурни като реализация, а негативите и опасностите са много по-големи, отколкото са те при стандартния подход на приемане на еврото и бъдещо, макар и сравнително отдалечено във времето членство в еврозоната.

За разлика от едностранната евроизация, която представлява официално и целенасочено действие от властите на определена страна, неофициалната евроизация има съвсем различни характеристики.

3.5. Неофициална евроизация в Западните Балкани (неофициален подход)

След като разгледахме детайлно въпросите, свързани с едностранната евроизация, в края на тази глава ще се запознаем накратко с особеностите и ефектите от неофициалната евроизация в страните от Западните Балкани. Акцентът ще бъде върху това дали на този етап е възможно страните от Западните Балкани, които не са приели едностранно и официално еврото, да преминат към етап на неофициално въвеждане на единната европейска валута чрез засилване на използването му в търговския и икономическия живот на държавите от региона (неофициален подход за приемане на еврото). Първо ще се спрем на дефинирането на неофициалната евроизация и ще направим разграничение между нея и използването на режима на едностранна евроизация.

Неофициалната евроизация е явление, при което икономическите агенти на дадена страна използват чуждестранна валута (обикновено еврото или щатския долар)²¹³, като по този начин в определена степен заместват националната валута като разчетна единица, разменна валута или средство за съхранение на стойността.²¹⁴ Това са класическите функции, които изпълняват парите. Замествайки националната парична единица с чуждестранна, гражданите и компаниите на тази страна лишават в обратна пропорционалност изпълняването на тези функции от националната парична единица, която официално се намира в обращение. Колкото повече се използва чуждестранна парична единица, толкова повече местната не може да изпълнява тези класически функции на парите.

Както вече стана дума, терминът „неофициална евроизация“ често се среща като валутна субституция (заместване). За разлика от едностранната евроизация, която беше разгледана в предходните раздели, при неофициалната евроизация нямаме решение на властите в страната да се приеме официално чуждестранната валута като единствено законно платежно средство на нейната територия. Налице е само частично пазарно заместване на националната валута от чуждестранната, а националната валута остава поне първоначално законното платежно средство в съответната страна.

Друга отличителна черта между неофициалната и едностранната евроизация е, че докато и при двете има загуба на възможност за влияние на националната парична политика, при неофициалната евроизация тази загуба е частична (т.е. колкото повече се използва чуждестранната валута, толкова е по-малко влиянието на националната парична политика), а при едностранната официална евроизация е пълна.

Не на последно място, при едностранната евроизация е налице официална политика на властите за пълното изваждане от обращение на националната парична единица и нейното заместване с чуждестранна, докато при неофициалната евроизация обикновено паричните власти и правителството на съответната страна предприемат мерки в обратната посока, а именно за възстановяване на доверието и увеличаване използването на националната парична единица.

²¹³ Както и при едностранната доларизация (евроизация), така и при неофициалната доларизация (евроизация) терминът „доларизация“ се е появил исторически по-рано и в глобален мащаб се използва по-често, но в настоящия анализ ще реферираме към термина „евроизация“, защото това е явлението, което се наблюдава в Западните Балкани.

²¹⁴ Този раздел е развит на база на скорошно детайлно изследване за степента на неофициална евроизация в Западните Балкани, а именно: Windischbauer, Ulr (2016), *Strengthening the role of local currencies in EU candidate and potential candidate countries*, European Central Bank, Occasional Paper Series No. 170, April 2016.

Много е трудно да бъде измерена степента на неофициална евроизация в дадена страна, т.е. степента, в която използването на националната валута е заместено с използването на чуждестранната валута. Това е така, защото няма как да се проследят с точност трансакциите в брой или парите в наличност в чуждестранна валута.

Като най-ясен измерител на степента на неофициална евроизация се използва процентът на банковите депозити и кредити в съответната водеща валута (еврото) спрямо общия размер на депозитите и кредитите в банковата система в страната. Изследва се също така какво е процентното съотношение на депозитите и кредитите в тази валута спрямо всички депозити и кредити в чуждестранна валута в тази банкова система. Повече информация за тези съотношения в страните от Западните Балкани бе предоставена в раздел 3.1 „Значение на еврото в страните от Западните Балкани” и таблици № 7-9.

При разглеждането на неофициалната евроизация ще имаме предвид основно следните страни от Западните Балкани – Хърватия, Албания, Босна и Херцеговина, Македония и Сърбия. За високите нива на неофициална евроизация в държавите от Западните Балкани (изключвайки Черна гора и Косово заради техния режим на официална едностранна евроизация) има редица логически обяснения от близкото минало и от настоящото развитие на икономиката и финансовия сектор на страните.

В тези страни през последните десетилетия са налице политическа нестабилност, военни действия и размирици. Наблюдавали са се периоди на изключително висока инфлация, достигаща до хиперинфлация. Всичко това силно подкопава доверието в съответните местни валути и увеличава желанието на икономическите агенти да заместят използването на националната с чуждестранна валута, доколкото това е възможно.

Друга причина за високите нива на неофициална евроизация на икономиките от Западните Балкани е обстоятелството, че се наблюдава много силна миграция на работници от тези страни в държавите от Западна Европа, като в повечето случаи спестяванията в чуждестранна валута от диаспората са в евро и се насочват към семействата и роднините на територията на Западните Балкани.

Неофициалната евроизация се подпомага и от факта, че еврозоната е основният търговски и икономически партньор на страните от Западните Балкани, което стимулира по-честото използване на еврото и по-голямото доверие в него. Тя е подпомагана включително и от перспективата на тези страни за европейска интеграция и за постепенното им присъединяване към Европейския съюз.

Не на последно място, друг фактор, който допринася за ускоряването на неофициалната евроизация, това е силното навлизане във финансовите пазари в Западните Балкани на големи банкови групи от ЕС. Те разрешават откриването на депозити в евро и отпускането на кредити в единната европейска валута. В случай на необходимост, при временни затруднения на съответните местни банки и клонове в Западните Балкани, те биха могли да осигурят нужната ликвидност от банката майка, която е със седалище в еврозоната.

Наличието на неофициална евроизация много често води до сходни недостатъци, каквито има и при използването на режима на едностранна евроизация, макар и в по-малък размер. Колкото е по-голяма степен-та на неофициална евроизация, толкова по-малко са възможностите на националните парични власти да прилагат самостоятелна и независима парична политика. При по-силно изразена неофициална евроизация се намаляват и възможностите на националните власти да вземат решения, с които да противодействат на асиметрични шокове, на възникнали вътрешни или външни неравновесия.

За разлика от Черна гора и Косово, които официално въвеждат еврото, страните от Западните Балкани, за които е характерно високо ниво на неофициална евроизация, предприемат мерки за нейното намаляване.

Повечето от държавите от Западните Балкани са въвели определени действия за противопоставяне на неофициалната евроизация. През март 2012 г., например, се приема Меморандумът между централната банка и правителството на Сърбия за намаляване на евроизацията във финансовата система в страната.²¹⁵

Именно в Сърбия е и най-високата степен на неофициална евроизация в страните от Западните Балкани, които не са преминали към режим на едностранна евроизация. В преамбюла на този меморандум институциите на Сърбия записват като тяхна основна цел увеличаването на използването на сръбския динар във финансовата система на страната, за да се засили финансовата стабилност и да се намалят рисковете от валутна субституция (заместване), както и за да се увеличат ефектите от паричната политика. С тези мерки би следвало да се създадат условия за укрепване и устойчивост на икономическия растеж в страната. Мерките за намаляване на неофициалната евроизация в Западните Балкани не се ограничават единствено до финансовия сектор. Повече информация за тези мерки е представена в каре 9.

²¹⁵ Виж: National Bank of Serbia and Government of the Republic of Serbia (2012), *Memorandum of Understanding on the Strategy of Dinarisation of the Serbian Financial System*, Belgrade, March 2012.

Мерки за намаляване на неофициалната евроизация в някои страни от Западните Балкани

Най-силната стратегия за справяне с неофициалната евроизация е постигането на добра и устойчива макроикономическа стабилност, намаляване на инфлацията и засилване на валутно-курсната стабилност. Това би повишило доверието на икономическите агенти в съответната страна към местната парична единица и би следвало да намали използването на чуждестранната валута.

Постигането на макроикономическа стабилност не е единственото условие за намаляване на използването на чуждестранната валута, като е необходимо да бъдат предприети и значителни пруденциални и регулаторни мерки в областта на финансовите пазари. Те следва да са концентрирани най-вече в банковия сектор, защото именно той преобладава във финансовите системи в страните от Западните Балкани. Ролята на капиталовите пазари и на сектора на застраховането е значително по-малка в тези страни.

Някои от тези пруденциални и регулаторни мерки са свързани с определяне на тавани на отворените позиции в чуждестранна валута, дефиниране на по-благоприятни изисквания за задълженията в местна валута, увеличаване на изискванията за ликвидност във връзка с отпуснатите кредити в чуждестранна валута, засилване на изискванията за обезпечения по отношение на заемите, които са отпуснати в чуждестранна валута и т.н.

Друга сравнително ефективна мярка за намаляването на степента на неофициалната евроизация е развитието на капиталовите пазари, като акциите и облигациите се емитират предимно в местна валута. Капиталовите пазари биха могли да играят ефективно ролята на алтернативен финансов посредник в икономиките на Западните Балкани. Тяхното значение за финансовото посредничество в тези страни не би трябвало да е за сметка на използването на банковата система, а по-скоро да я допълва.

Ефективността на действията за намаляване на неофициалната евроизация в страните от Западните Балкани зависи както от дълбочината на мерките, които предприемат правителствата и централните банки на тези страни, така и от мнението на икономическите агенти за резултатите от тези мерки и от възстановяването на доверието им в националната валута. Имайки предвид преобладаващо негативните

ефекти от преждевременно евроизиране на икономиките на страните от Западните Балкани, въвеждането на подобни мерки от властите изглежда напълно логично.²¹⁶

Тази логика се определя и от факта, че за да бъде ефективна постепенната интеграция на страните от Западните Балкани към Европейския съюз, а впоследствие и към еврозоната, тя следва първо да наблегне на провеждането на структурни политики, реформиране на икономическите сектори, постигането на по-добра макроикономическа стабилност и производителност на труда, а не толкова да се фокусира върху парични стимули за преждевременно използване на единната европейска валута. С други думи, отново на преден план е изводът, че не би трябвало да се прескачат етапите на икономическа и парична интеграция по пътя към ЕС и еврозоната.

В тази връзка усилията на страните от Западните Балкани (с изключение на Черна гора и Косово) за намаляване на неофициалната евроизация, т.е. избягването на неофициалния подход при приемане на еврото, са в правилната посока. За да могат тези усилия да постигнат своя ефект, те следва да бъдат допълнени с политики и действия, които имат за цел да приложат ясна рамка за реформи, да променят приоритетите и действията в основни отрасли, както и да осигурят среда за по-голяма конкурентоспособност и реална конвергенция на икономиките на Западните Балкани с тези на страните от Европейския съюз и еврозоната.

Редица автори признават, че дори и при целенасочени усилия за намаляване на неофициалната евроизация в Западните Балкани, подобни мерки трудно могат да дадат осезаем ефект в краткосрочен план.

Намаляването на степента на неофициално използване на еврото в търговския и икономическия оборот на тези страни може да настъпи единствено постепенно, като на този етап не е възможно това намалява-

²¹⁶ Независимо че страните от Западните Балкани предприемат мерки за намаляване на неофициалната евроизация, те продължават да прилагат разнородни валутнокурсови режими, включително режима на валутен борд (паричен съвет) в Босна и Херцеговина. Валутният борд с фиксиран курс към еврото е най-близо до режимите на едностранна и неофициална евроизация, защото при него имаме твърдо фиксиране на валутния курс към еврото и известна загуба на възможността за провеждане на независима парична политика. Налице е, обаче, една съществена разлика. При прилагането на валутен борд теоретично е много по-лесно да бъде изменен този режим (на практика следва да се промени законът, с който се фиксира националната валута към еврото), да се промени фиксираното съотношение между местната валута и еврото или да се възстанови режимът на плаване между местната валута и единната европейска валута. Възможностите за промяна на режима на валутен борд също не би следвало да се преувеличават, защото всяка една подобна промяна би била свързана със сериозни изменения в икономическия и финансов сектор на съответната страна, както и с възникването на съществени рискове от значителна волатилност на валутния курс, повишаване на инфлационните и лихвените нива.

не да бъде чувствително и да доведе до рязко повишаване на използването на националната парична единица.²¹⁷

Неофициалният подход за приемане на еврото на този етап е малко вероятно да бъде реализиран, особено ако страните от Западните Балкани продължат да имат европейска перспектива. От една страна, институциите на ЕС не биха одобрили подобен подход. От друга страна, властите в държавите от Западните Балкани, които не са приели едностранно еврото, въвеждат мерки за намаляване на степента на неофициална евроизация в тях. Освен ако няма кризисна ситуация в тези страни, която и без това би имала негативно въздействие върху европейската им перспектива, е много малко вероятно да се премине към използването на този неофициален подход за въвеждането на еврото в Западните Балкани.

След анализа на едностранния и неофициалния подход за приемане на еврото, ще се върнем отново на въпросите за възможността единната европейска валута да бъде въведена в страните от Западните Балкани съгласно стандартния подход, т.е. чрез приемането и прилагането на процедурите и правилата на правото на Европейския съюз.

²¹⁷ Подобна теза е застъпена в цитираните изследвания, а именно в: Windischbauer, Ulf. (2016), *Strengthening the role of local currencies in EU candidate and potential candidate countries*, European Central Bank, Occasional Paper Series No. 170, April 2016, както и в: Országhová, L. (2015), *EU Enlargement: Euroisation in the Western Balkans (Part III)*, National Bank of Slovenia, Ročník 23, 2/2015.

ЧЕТВЪРТА

Г Л А В А

Приобщаване на страните от Западните Балкани към Икономическия и паричен съюз

Въвеждането на едностранна евроизация и широкото приложение на неофициална евроизация са съвсем различни процеси от този на потенциалното присъединяване на страните от Западните Балкани към Икономическия и паричен съюз. Едно подобно приобщаване следва да бъде предхождано, разбира се, от постигане на членство в ЕС.

За да могат страните от Западните Балкани да станат част от Икономическия и паричен съюз и да приемат еврото съгласно стандартния подход, освен членство в Европейския съюз те следва да изпълнят процедурите и да покрият маастрихтските конвергентни критерии съгласно Договора за функциониране на ЕС. Все по-голям приоритет за присъединяващите се към ЕС и еврозоната страни следва да бъде и необходимостта от осъществяване на реална и социална конвергенция с държавите - членки от Икономическия и паричен съюз.

В настоящата последна глава ще направим анализ на възможността тези страни да се приобщят към Икономическия и паричен съюз на ЕС, като първо ще представим някои от най-важните икономически показатели, които са характерни за тях, след това ще разгледаме основните ползи, недостатъци, възможности и опасности от членството в еврозоната, а накрая ще представим по-подробно перспективите им за присъединяването към нея и приемането на еврото съгласно стандартния подход.

На този етап приобщаването на страните от Западните Балкани към Икономическия и паричен съюз като че ли е трудно осъществимо, имайки предвид включително, че не се очаква те скоро да се присъединят към ЕС. Но процесът на европейска интеграция досега се е развивал, защото на пръв поглед трудни, а в някои случаи и изглеждащи невъзможни за постигане цели, са се поставяли ясно като приоритет и е имало смелост и предвидливост те да бъдат реализирани.

Според авторите на настоящия анализ мястото на Западните Балкани е в Европейския съюз и в последващото приемане на единната валута съгласно правото на ЕС.

4.1. Показатели за икономическото развитие на страните от Западните Балкани

Преди да се спрем на перспективите за приобщаване на страните от Западните Балкани в Икономическия и паричен съюз и приемане на еврото съгласно стандартния подход, първо ще анализираме някои от основните икономически показатели за тяхното развитие през последните години.

Настоящият раздел проследява основните макроикономически показатели на държавите от Западните Балкани. На базата на тези данни бихме могли да обобщим различните тенденции в региона. Този анализ ни е необходим, тъй като ще ни предостави по-пълна представа за потенциалните възможности за интегриране на тези страни към ЕС и еврозоната.²¹⁸ Западните Балкани, подобно на своя основен икономи-

²¹⁸ За представяне на икономическото развитие на региона на Западните Балкани през последните петнадесет години, виж изследването на екип от Международния валутен фонд: International Monetary Fund (2015), *The Western Balkans 15 Years of Economic Transition*, Regional Economic Issues, Special Report, Zuzana Murgasova, Nadeem Ilahi, Jacques Miniane, Alasdair Scott, Ivanna Vladkova-Hollar, and an IMF Staff Team, Washington, D.C., 15 March 2015.

чески и търговски партньор – Европейският съюз, също бяха засегнати от последната глобална икономическа и финансова криза, започнала през 2007 - 2008 г., макар и в по-малка степен.²¹⁹

В началото ще разгледаме един от най-ключовите икономически показатели, а именно брутния вътрешен продукт (БВП) в абсолютни стойности. Този показател е важен, защото представя по най-добрия начин какви са размерът и мащабът на икономиката на страните от Западните Балкани.

В анализа са включени и два други показателя, които илюстрират мащабите на страните от Западните Балкани, а именно техното население, както и територията. За да разберем мястото на Западните Балкани в един бъдещ разширен Европейски съюз, правим сравнение на тези данни с аналогичните показатели за ЕС. С цел да илюстрираме потенциалното значение на Западните Балкани за еврозоната, е изведено процентно сравнение на тези показатели между Западните Балкани и еврозоната. Тези данни са представени в таблица № 13.

Първо ще обърнем внимание на данните за **населението и територията** на страните от Западните Балкани и ще ги сравним с данните за ЕС-27²²⁰ и еврозоната.

Населението на всички страни от Западните Балкани по данни на Световната банка за 2015 г. е общо 22 520 226 души. От тези над 22 млн. души най-голямо е населението в Сърбия (над 7 млн. души), следвана от Хърватия (над 4 млн. души) и Босна и Херцеговина (близо 4 млн. души). Следват Албания (близо 3 млн. души), Македония (малко над 2 млн. души) и Косово (под 2 млн. души), а накрая е Черна гора само с малко над 600 хил. души.

Разглеждайки данните за страните от Западните Балкани, може да заключим, че повечето от тях са със сравнително малобройно население, като са налице и съществени различия между отделните страни от региона. Общо населението на страните от Западните Балкани е по-малко от населението на някои отделни държави - членки на ЕС, в т.ч. на страни като Германия, Франция, Обединеното кралство, Италия, Испания или Полша. То е приблизително равно на населението на Румъния, която по данни на Световна банка е с около 20 млн. души население.

²¹⁹ За повече информация по отношение на влиянието на световната икономическа и финансова криза върху Западните Балкани, виж: Pere, E. Al. Hashorva, Al. (2012). *Western Balkans' Countries in Focus of Global Economic Crisis*, USV Annals of Economics and Public Administration, Volume 12, Issue 1(15).

²²⁰ В случая се има предвид ЕС-28 без Хърватия, тъй като в противен случай тази страна от Западните Балкани, която засега последна се присъедини към ЕС, би била броена два пъти за изчисленията във връзка с населението, територията и БВП в абсолютни стойности.

Още по-показателно е сравнението на общия брой на населението на страните от Западните Балкани спрямо ЕС-27 и еврозоната.

Населението на страните от региона представлява едва 4.46% от населението на ЕС-27, а спрямо населението на държавите - членки на еврозоната – 6.63%. Тези данни еднозначно показват, че опасенията в някои страни от Съюза за силна миграционна вълна от Западните Балкани, в случай на тяхното присъединяване към Европейския съюз, са силно преувеличени.

Общата площ на страните от Западните Балкани е 271 577 км², като и тук могат да бъдат направени сходни изводи. Сърбия е с най-голяма територия от страните от региона, следвана от Хърватия, Босна и Херцеговина, Албания, Македония, Черна гора и Косово.

Страните от Западните Балкани са с територия от 6.16% спрямо територията на ЕС-27, като тя е 9.55% от тази на еврозоната.

Още по-ценни за настоящия анализ са и данните за **БВП в абсолютна стойност** (в млн. евро). Икономиката на страните от Западните Балкани е едва 0.82% от БВП на ЕС-27 и съответно 1.15% от БВП на еврозоната. Тези данни водят до няколко основни извода.

На първо място, сравнявайки общите данни за Западните Балкани, ЕС-27 и еврозоната по отношение на БВП с тези за населението и територията, може да се стигне до извода, че към Европейския съюз, а в бъдеще и към еврозоната, биха се присъединили страни, които биха допринесли повече за разширяване на географията и броя на населението, но които в много по-малка степен биха имали принос за нарастване на вътрешния пазар и икономическия потенциал на Съюза и зоната на единната европейска валута.

На второ място, както за ЕС-27, така и за еврозоната, едно разширяване към Западните Балкани допринася с около 1% към сегашния размер на БВП в тях. Това е много нисък процент, за да може да се твърди, че икономическите ползи за Европейския съюз като увеличаване на пазарите и възможностите за инвестиции са тези, които биха стимулирали настоящите държави - членки на Европейския съюз, да подпомогнат ускоряването на интеграционните процеси в Западните Балкани.

Това от своя страна води и до трети важен извод, а именно, че най-значимите мотиви за приобщаването на страните от Западните Балкани към Европейския съюз и еврозоната най-вероятно са политически причини или причини, свързани с укрепването на сигурността и стабилността в региона, които могат да имат значение и за европейския континент.

**Таблица № 13: Население, територия и БВП
на държавите от Западните Балкани, Европейския съюз и еврозоната**

Държава	Население	Територия (km²)²²¹	БВП в абсолютни стойности (млн. евро)²²²
Албания	2,889,167	27,400	10,267
Босна и Херцеговина	3,810,416	51,200	14,591
Косово	1,797,151	10,887	5,807
Македония	2,078,453	25,220	9,061
Сърбия	7,098,247	87,460	33,491
Хърватия	4,224,404	55,960	43,847
Черна гора	622,388	13,450	3,625
Обобщени стойности и сравнения:			
ЕС-27 (ЕС-28 без Хърватия)	505,443,957	4,407,640 ²²³	14,666,779
Еврозона (19 държави членки)	339,425,073	2,843,495	10,456,236
Западни Балкани ²²⁴	22,520,226	271,577	120, 689
Стойности в % за Западните Балкани спрямо ЕС-27	4,46%	6,16%	0,82%
Стойности в % за Западните Балкани спрямо еврозоната	6,63%	9,55%	1,15%

За разлика от потенциалното присъединяване на Западните Балкани към Европейския съюз, разширяването на ЕС с десет нови държави членки през 2004 г. бе свързано с по-значително увеличаване на

²²¹ Данните за територията и населението на страните са от страницата на Световната банка (<http://www.worldbank.org>) и са за 2015 г.

²²² Източник: Eurostat: GDP and main components (output, expenditure and income). Данните за Босна и Херцеговина са от Редовния доклад на ЕК за страната от 2016 г.: European Commission (2016), Bosnia and Herzegovina Report 2016, SWD (2016) 365 final, Brussels, 09.11.2016.

²²³ По данни на Евростат. В различни източници има известни разминавания по отношение на общата територия на ЕС, тъй като някои от тях включват например и отвъдморските територии на държавите - членки на Съюза.

²²⁴ Собствени изчисления на авторите. Същото се отнася и за изчисленията на населението, територията и БВП на Западните Балкани като процент от същите показатели за ЕС-27 и еврозоната.

неговата територия и население.²²⁵ Подобно на страните от Западните Балкани, през 2004 г. ЕС в по-малка степен нарасна като пазар и икономика в сравнение с увеличаването на показатели като територия и население. Въпреки това присъединяването на тези 10 държави, а впоследствие и на България и Румъния, увеличава значително повече пазара на Европейския съюз, отколкото би било присъединяването на Западните Балкани, тъй като страните от Централна и Източна Европа имат по-висок БВП в сравнение с общия БВП за региона на Западните Балкани, а и страните от Централна и Източна Европа са като цяло с по-високо икономическо развитие от държавите от Западните Балкани.

Показателите за БВП в Западните Балкани ще бъдат допълнително разгледани, като за целта ще направим анализ на четири индикатора – развитието на БВП по текущите пазарни цени; реален растеж на БВП; реалната стойност на БВП на глава от населението и БВП на глава от населението, измерено като паритет на покупателната способност (ППС). Първите два индикатора показват динамиката на БВП и икономиката в Западните Балкани, докато вторите два демонстрират нивото на развитие на страните от региона спрямо средното равнище за ЕС и еврозоната.

Изследвайки първия показател за **растежа на БВП по текущи пазарни цени**, може условно да диференцираме държавите от Западните Балкани в три групи според тяхното представяне през периода 2009 - 2015 г.

В първата група влизат страните с по-малък ръст по този критерий – не повече от 10% общо за периода между 2009 и 2015 г. Във втората група са тези с умерен ръст на БВП – до 20% за целия седемгодишен период. Страните с ускорен ръст на БВП са в третата група, като за периода 2009 - 2015 г. техният БВП нараства с над 20%. Данните за БВП по текущи пазарни цени са представени в таблица № 14, като за сравнение са дадени общо данните за Западните Балкани, еврозоната и ЕС-28.

В първата група с по-слаб растеж общо за периода 2009 - 2015 г. са Сърбия и Хърватия. От тях Сърбия има малко по-нисък от 10% ръст на БВП по текущи пазарни цени за седемгодишния период. Още по-специфична е ситуацията в Хърватия, която през голяма част от периода регистрира дори свиване на своята икономика, въпреки присъединяването си към ЕС на 1 юли 2013 г. Едва през 2015 г. Хърватия реализира икономически растеж, но и той не е достатъчен, за да компенсира свиването на икономиката през предходните години.

²²⁵ Населението на десетте страни, които се присъединиха към ЕС на 1 май 2004 г., е приблизително 75 млн. жители.

Таблица № 14:
Брутен вътрешен продукт по текущи пазарни цени (в млн. евро)

Година Държава	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Албания	8,661	8,997	9,268	9,586	9,629	9,956	10,267
Босна и Херцеговина	12,428	12,720	13,177	13,158	13,674	13,937	14,591
Косово	4,070	4,402	4,815	5,059	5,327	5,568	5,807
Македония	6,767	7,109	7,544	7,586	8,112	8,533	9,061
Сърбия	30,655	29,766	33,424	31,683	34,263	33,059	33,491
Хърватия	45,091	45,004	44,709	43,934	43,487	42,978	43,847
Черна гора	2,981	3,104	3,234	3,149	3,327	5,379	3,625
Общо Западни Балкани	110,653	111,102	116,171	114,155	117,819	119,409	120,689
Общо за еврозоната	9,288,534	9,545,603	9,799,138	9,835,683	9,932,097	10,133,575	10,459,613
Общо за ЕС-28	12,297,013	12,817,343	13,192,520	13,448,620	13,558,617	14,001,004	14,714,003

Източник: Евростат. Данните общо за Западните Балкани са собствени изчисления, базирани на данните от Евростат.

Във втората група държави от Западните Балкани, които регистрират за седемгодишния период между 2009 - 2015 г. общо ръст между 10 и 20%, попадат две страни – Албания и Босна и Херцеговина. И двете държави са от сравнително по-слабо развитите страни в региона и малко по-бързият им икономически растеж е добра новина.

Още по-добро е развитието на страните от Западните Балкани, които са с ускорен икономически растеж от над 20% общо за периода 2009 - 2015 г. Това са Черна гора, Македония и Косово. Това е особено положително за страни като Македония и Косово, където безработицата е на едно от най-високите равнища в цяла Европа. За Косово като най-слабо развитата страна от Западните Балкани регистрирането на най-значителния общ икономически растеж като процентно съотношение през разглеждания седемгодишен период е положителна индикация за развитието на страната.

На фона на тези резултати не е учудващо, че целият регион на Западните Балкани се развива с умерени темпове, макар и те да не са достатъчни за догонването на икономиките от ЕС и в частност на еврозоната. През този период ЕС-28 и еврозоната също растат постепенно.

През 2009 г. почти в цяла Европа бе отчетен силен спад на икономическата активност заради световната икономическа и финансова криза. Но след това от държавите - членки на Европейския съюз, бе регистриран икономически ръст. Имайки предвид, че тези държави са основни икономически и търговски партньори на присъединяващите се към ЕС страни, не е учудващо, че това е един от основните фактори за растежа и в Западните Балкани. Но ако страните от региона на Западните Балкани искат да догонват развитието на държавите от ЕС и от еврозоната, те следва да регистрират много по-силен икономически растеж, включително за да повишават стандарта на живот в региона и размера на БВП на глава от населението.

Ако анализираме и данните за **реалния растеж на БВП** на страните от Западните Балкани, измерен като процентна годишна промяна спрямо предходната година и съответно ги сравним с тези за държавите - членки на ЕС и еврозоната, отново ще стигнем до аналогични резултати. Тези данни са представени в Приложение № 3 и обхващат един по-продължителен период – 2005 - 2015 г., в рамките на който влизат и годините, в които световната икономическа и финансова криза бе в своя разгар.

За този единадесетгодишен период средногодишният растеж на икономиката на ЕС-28 е 0.9%, докато за еврозоната той е 0.8% годишно. Най-кризисната година за този период е 2009 г., когато се регистрира средно свиване на икономиката от 4.4% за ЕС-28 и свиване от 4.5% за еврозоната. През 2012 г. също има известно свиване на икономиката

в ЕС-28 и еврозоната, но то е значително по-малко. В същото време годините с относително най-висок ръст на икономиката са съответно предкризисните 2005 - 2007 г., както и 2010 и 2015 г.

За нашия анализ интерес представляват данните за страните от Западните Балкани и начинът на развитие на икономиките им спрямо тези на ЕС-28 и еврозоната, респективно какво е темпото на растежа им в сравнение с този на нейните основни икономически и търговски партньори. Изследвайки данните от Приложение № 3, могат да бъдат направени следните изводи:

- От страните от Западните Балкани за периода 2005 - 2015 г. по показателя растеж на своята икономика най-добре се справя *Албания*.²²⁶ Тя регистрира средногодишен икономически растеж от 3.7%, което е значително над нивата за ЕС-28 и еврозоната. Вярно е, че икономическото развитие на Албания през 2005 г. е на много ниска стартова позиция, но това не омаловажава нейния стабилен икономически растеж през този период.
- *Македония* също се справя добре по този показател, като въпреки политическите кризи в страната и липсата на зелена светлина за започване на преговори за членство в ЕС, тя регистрира средногодишен икономически растеж от 3.2%.
- Значително по-слабо се представя *Сърбия*, като нейният средногодишен икономически растеж през този период е 1.5% годишно, но дори и това равнище е по-високо, отколкото е средногодишният растеж на ЕС-28 и еврозоната.
- Най-необяснима е като че ли ситуацията в *Хърватия*, която за целия период регистрира нулев растеж на своята икономика, въпреки че през този период успява да стабилизира икономиката, а на 1 юли 2013 г. се присъединява към ЕС. Това показва, че невинаги има пряка връзка между присъединяването към ЕС, неговия вътрешен пазар, общи политики и възможността за финансиране от Структурните и Кохезионния фонд, от една страна, и реализирането на по-чувствителен икономически растеж, от друга страна.
- Предоставените в таблицата данни за *Косово* са само за определени години (2009 - 2014 г.), но и те са достатъчно показателни, за да се види изпреварващият икономически растеж на страната спрямо средния за ЕС-28 и еврозоната. Най-силно впечатление прави растежът на икономиката на Косово от 3.6% през 2009 г., когато на практика всички други европейски икономики, без тези на Албания и Полша, силно стагнират поради разгара на световната икономическа и финансова криза. Не трябва да се забравя, че Косово реализира този икономически растеж също от много ниска база и има

²²⁶ В таблица № 26 на Приложение № 3 не са включени данни единствено за Босна и Херцеговина.

необходимост от значителни усилия, за да се доближи дори до по-слабо развитите държави - членки на ЕС и еврозоната.

- *Общият извод*, който може да се направи, е, че икономиките на страните от Западните Балкани (без Хърватия) растат по-бързо от ЕС-28 и еврозоната през периода 2005 - 2015 г. Независимо от това, този растеж трудно би могъл да осигури в скоро време доближаването до средните нива на икономическо развитие за ЕС или еврозоната. За да достигнат страните от региона на Западните Балкани близки до средните нива в ЕС-28 или еврозоната, те следва няколко десетилетия да продължат да растат средногодишно повече от своите основни икономически партньори.

За да анализираме до каква степен страните от Западните Балкани биха могли да достигнат до средното равнище на ЕС и еврозоната, е необходимо да изследваме и показателите за БВП на глава от населението, като първо ще се спрем на **реалната стойност на БВП на глава от населението**. Анализът на тези данни ще ни даде много по-ясна представа къде се намират страните от региона, като информацията по данни на Евростат и собствени изчисления е представена в таблица № 15.

**Таблица № 15: Реална стойност на БВП на глава от населението
(в евро годишно)**

Държава	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Албания	2 958	3 088	3 191	3 305	3 323	3 440	:
Босна и Херцеговина	3 234	3 310	3 432	3 430	3 569	3 641	:
Косово	2 329	2 480	2 672	2 799	2 935	3 098	3 231
Македония	3 300	3 459	3 665	3 680	3 930	4 127	4 359
Сърбия	4 187	4,082	4 619	4 400	4 781	4 635	4 700
Хърватия	10 500	10 500	10 400	10 300	10 200	10 200	10 400
Черна гора	4 720	5 011	5 211	5 063	5 356	5 436	5 824
Западни Балкани	4 461	4 561	4 741	4 711	4 871	4 940	5 703
Еврозоната 19	27 800	28 500	29 200	29 200	29 500	30 000	30 800
ЕС-28	24 500	25 500	26 100	26 600	26 700	27 600	28 900

Източник: Данни от Евростат и собствени изчисления

По отношение на реалната стойност на БВП на глава от населението също бихме могли да разделим условно държавите в Западните Балкани в няколко групи, съгласно представянето им.

В първата група е единствено Хърватия, която е със специфично развитие за периода 2009 - 2015 г., тъй като вместо растеж бележи спад на БВП на глава от населението, макар и с минималното -0.95%. Независимо от това, Хърватия е с най-високия реален БВП на глава от населението от целия регион, като за изследвания период показателят надвишава 10 000 евро годишно. Останалите шест държави от региона са със сравнително близки помежду си стойности, които обаче са много по-ниски от тези на Хърватия – между 2 300 и 5 800 евро годишно.

Във втората група по общ растеж на реалния БВП на глава от населението попадат Сърбия, Албания и Босна и Херцеговина. Ръстът на реалния БВП на глава от населението в Сърбия за периода 2009 - 2015 г. е 12.25%, а средната му стойност за този период е в размер на 4 486 евро. За следващите две държави – Босна и Херцеговина и Албания, анализът е направен с данните до 2014 г. и обхваща периода 2009 - 2014 г. Ръстът на реалния БВП на глава от населението за този период за Босна и Херцеговина е 12.59%, като най-високата стойност на реалния БВП е през 2014 г. – 3 641 евро. За Албания ръстът по този показател за шестгодишния период е 16.29%, отново с най-добро представяне през 2014 г. с 3 440 евро годишен реален БВП на глава от населението в страната.

В третата група попадат Черна гора, Македония и Косово. Черна гора има постоянен ръст на реалния БВП на глава от населението, с изключение на 2012 г., когато страната бележи спад. Общо растежът на БВП на глава от населението за Черна гора за периода 2009 - 2015 г. е 23.39%. Нарастването на показателя в Македония е по-голямо за този период, като реалният БВП на глава от населението се увеличава с 32.09%. Ръстът в Косово е още по-значителен за този период, като реалният БВП на глава от населението нараства с цели 38.73%, но Косово остава и страната от региона, която е с най-ниските стойности на БВП на глава от населението – близо два пъти по-ниски в сравнение с Черна гора и близо три пъти по-ниски от Хърватия.

Реалният БВП на глава от населението расте и в ЕС-28 и еврозоната, но с по-умерени темпове. Общо ръстът на реалния БВП за периода 2009 - 2015 г. в ЕС-28 е 17.96%, като той е по-голям от този в еврозоната, който е в размер на 10.79%. Въпреки че темпът на растеж в ЕС и еврозоната е по-бавен от този в някои от страните в Западните Балкани, равнището на развитие на държавите членки е значително по-високо от това на страните от този регион. През 2015 г., например, равнището на реален БВП на глава от населението в еврозоната е 5.5 пъти по-високо от средното за региона на Западните Балкани, като в тези изчисления влиза и Хърватия, която като член на ЕС-28 се отличава с най-високата стойност по отношение на този показател. В същото време реалният БВП на глава от населението в Косово е около десет пъти по-

нисък от този в еврозоната, което е значително разминаване между равнището на развитие между тази страна и държавите - членки на еврозоната. Много сходно е положението и в други страни като Албания и Босна и Херцеговина, например. Ситуацията в Македония е малко по-добра, а в Сърбия и Черна гора, макар реалният БВП на глава от населението да е по-висок, той отново е в пъти по-нисък, отколкото е в страните от ЕС-28 и еврозоната.

За да анализираме по-добре икономическото развитие на страните от Западните Балкани, е необходимо да сравним и БВП спрямо средния за ЕС, измерен по паритета на покупателната способност (ППС - Purchasing Power Parity, PPP). Измерването на **БВП на глава от населението по паритет на покупателната способност** се различава от измерването на реалната стойност на БВП на глава от населението, защото с него се демонстрира каква е покупателната способност, т.е. какво е възможното потребление със съответния национален доход на глава от населението.

Таблица № 16: БВП на глава от населението в Западните Балкани (по ППС)

Държава	Индикатор	2011	2012	2013	2014	2015
Албания	БВП (ППС на глава от населението - в евро за съответната година)	7300	7800	7 700	8 300	8 600
	БВП (ППС спрямо средното за ЕС - ЕС-28 = 100)	28	30	29	30	30
Босна и Херцеговина	БВП (ППС на глава от населението - в евро за съответната година)	7 300	7 700	7 900	8 000	8 300
	БВП (ППС спрямо средното за ЕС - ЕС-28 = 100)	28	29	29	29	29
Македония	БВП (ППС на глава от населението - в евро за съответната година)	8 800	9 000	9 500	10 100	10 600
	БВП (ППС спрямо средното за ЕС - ЕС-28 = 100)	34	34	36	37	37
Сърбия	БВП (ППС на глава от населението - в евро за съответната година)	9 500	9 800	10 100	10 200	10 300
	БВП (ППС спрямо средното за ЕС - ЕС-28 = 100)	36	37	38	37	36
Черна гора	БВП (ППС на глава от населението - в евро за съответната година)	10 700	10 400	10 800	11 200	11 800
	БВП (ППС спрямо средното за ЕС - ЕС-28 = 100)	41	39	40	41	41

Източник: Редовни доклади на ЕК за страните от Западните Балкани за 2016 г.
ППС: Паритет на покупателната способност

Ценовите равнища в страните от ЕС-28 са значително по-високи, отколкото в Западните Балкани. По този начин с един и същ номинален доход в двата региона могат да бъдат закупени различни по обем стоки и услуги. Посредством паритета на покупателната способност се преодолява влиянието на различните ценови равнища в икономиките на Западните Балкани и в Европейския съюз, като анализът на икономическото развитие на страните позволява по-обективна оценка.

Когато БВП на глава от населението е измерен посредством метода паритет на покупателната способност, показателите на страните от Западните Балкани са по-високи, отколкото при измерването на реалния БВП на глава от населението. Данни за пет от страните от Западните Балкани са представени в таблица № 16, като освен размера на БВП по паритет на покупателната способност на глава от населението, са посочени и данните за тези страни спрямо средния за Европейския съюз БВП на глава от населението по ППС (ЕС-28 = 100).

При използването на този по-благоприятен за страните от Западните Балкани показател се вижда, че равнището му в страни като Албания и Босна и Херцеговина, например, е едва 28 до 30% от средното за ЕС-28. Малко по-добър е показателят за Македония, където БВП по паритет на покупателната способност на глава от населението за периода 2011 - 2015 г. се движи между 34 и 37% от средния за ЕС-28. На следващо място е Сърбия с показател в диапазона 36 - 38% от средното за ЕС-28 за този петгодишен период, а в най-добра позиция от посочените пет страни е Черна гора, но дори и нейното равнище на БВП на глава от населението по паритет на покупателната способност е в размер на едва 39 - 41% от средния за ЕС-28.

При анализа на данните за равнището на БВП на глава от населението по паритет на покупателната способност за петте страни от Западните Балкани може да се направят следните изводи. Сравнено с 2011 г., през 2015 г. равнището на БВП на глава от населението по ППС спрямо средното за ЕС-28 слабо нараства в три страни от Западните Балкани (Македония, Албания и Босна и Херцеговина), а в две се запазва на същото равнище (Сърбия и Черна гора). Темпът на догонване спрямо ЕС-28 и еврозоната е много бавен, за да може той да позволи бързо и ефективно достигане на икономиките на Западните Балкани до средното равнище на икономиките на ЕС-28 и еврозоната.

На този етап няма формален критерий за членство в еврозоната, който да изчислява с конкретна стойност степента на реална конвергентност с тази зона, в т.ч. като процентно съотношение на БВП на съответната страна спрямо средния БВП на еврозоната или ЕС, било то по номинална стойност или по паритет на покупателната способност. Въпреки това стойност от под 70% от средното за еврозоната/ЕС или още повече под 50% или около 30% от средното за тях се счита за прекалено

ниско, за да може да става дума за реална конвергентност. Всичко това ясно показва, че страните от Западните Балкани са все още далеч от приемане на еврото съгласно стандартния подход, дори и в средно-срочна перспектива те да се доближат до членство в Европейския съюз.

Освен икономическия растеж и развитието на показателя БВП на глава от населението спрямо средния за ЕС друг важен показател за степента на интеграция на страните от Западните Балкани с Европейския съюз, а оттам и с еврозоната е **степента на търговска интеграция** на страните от региона с ЕС. Това е един от най-ясните индикатори за това дали дадена страна или регион имат потенциал да се приобщят по-силно към водещ икономически партньор. Или представено по друг начин – какъв е смисълът, ако два региона (тези на Западните Балкани и ЕС) не търгуват взаимно помежду си, те да стават част от общ пазар и в бъдеще да работят за обединяването на своите валути. Обратното, ако търговията между тях е засилена, това показва, че потенциалът за изграждане на общ пазар и единна валута е налице, макар и в по-дългосрочна перспектива. Важно е да се проследи и динамиката в търговската интеграция през годините, т.е. дали тя нараства или намалява.

Степента на търговска интеграция, в т.ч. тази на държавите от Западните Балкани към ЕС, се измерва най-често с показателя дял на износа към страните от ЕС спрямо общия износ или дял на вноса от страните от ЕС спрямо общия внос в съответната държава. Данните за развитието на тези показатели за страните от Западните Балкани за периода 2009 - 2015 г. са представени в таблица № 17 и таблица № 18, като за сравнение са посочени и данни за 2003 г.

**Таблица № 17: Дял на износа към ЕС
(в % от общия износ на страната)**

Държава	2003	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Албания	77.3	77.4	70.1	72.7	75.6	76.7	77.4	75.5
Босна и Херцеговина	53.4	54.0	54.4	55.6	57.8	73.5	72.1	71.6
Косово	40.7	43.1	44.9	45.5	41.1	43.5	30.2	32.6
Македония	63.7	56.4	61.8	63.5	65.3	72.6	76.5	77.2
Сърбия	53.9	53.6	57.3	62.9	62.5	63.8	65.7	67.0
Черна гора	:	48.4	56.1	50.0	51.5	41.5	35.8	35.7
Хърватия	71.4	60.8	61.7	:	:	:	:	:

Източник: Годишни доклади на Европейската комисия за страните от Западните Балкани

Данните от таблица № 17 показват, че за разглеждания период по отношение на *дела на износа към ЕС в процент от общия износ на страните от Западните Балкани* най-добре се представят Македония и Албания. През 2003 г. за Албания делът на износа към ЕС спрямо общия износ на страната е много висок – 77.3%, а в периода 2009 - 2015 г. този индикатор се запазва на сравнително стабилни нива от над 70%. В Македония през 2003 г. делът на износа към ЕС е в размер на 63.7 % спрямо общия износ. През 2009 г. този показател за страната е най-нисък – 56.4%, но след това нараства сравнително умерено и устойчиво, достигайки до 77.2% през 2015 г. Това са изключително високи нива на търговска интеграция с ЕС, измерени чрез дела на износа към неговия вътрешен пазар, които не могат да се достигнат включително и от някои от настоящите държави - членки на Европейския съюз.

В категорията на страни от Западните Балкани с висок дял на износ към ЕС (достигащ до над 70% от общия износ) попада също и Босна и Херцеговина. Интересното при нея е, че до 2012 г. стойностите на показателя са между 53.4% и 57.8%, а през 2013 г. има рязък скок до равнище от 73.5%. През 2014 г. и 2015 г. стойностите са съответно 72.1% и 71.6%, като се запазват стабилно над 70%. Основната причина за този рязък скок на дела на страните от ЕС спрямо нейния общ износ е присъединяването през 2013 г. на Хърватия към ЕС, която е не само съседна на Босна и Херцеговина страна, но и неин основен търговски партньор. Други водещи търговски партньори на Босна и Херцеговина са Германия и Италия.²²⁷

Подобни са тенденциите и в Сърбия, чийто дял през 2003 г. е 53.9% износ към ЕС спрямо общия износ на страната. В Сърбия също е налице повишаване на показателя през годините, като през 2015 г. делът на износа към ЕС е вече 67% от общия износ на страната.

Много по-специфични са ситуацията в Черна гора и Косово, чиито дялове на износа към ЕС спрямо общия износ са не само по-малки от тези на останалите страни от региона, но и намаляват през последните няколко години. За Черна гора през 2009 г. и 2010 г. процентите съответно са 48.4% и 56.1%, докато през 2015 г. делът на износа към ЕС спада чувствително на 35.7%. В Косово ситуацията е много сходна, като най-висок дял на износа към ЕС е регистриран през 2011 г. – 45.5%, а най-нисък – през 2014 г., като той се равнява на 30.2% от общия износ. Черна гора и Косово имат потенциал за растеж на износа към ЕС, но това зависи от редица фактори, включително от подобряване на конкурентоспособността им и инфраструктурата.

²²⁷ Виж: European Commission (2016), *Bosnia and Herzegovina Report 2016*, Commission Staff Working Document, SWD(2016) 365 final, Brussels, 09.11.2016.

**Таблица № 18: Дял на вноса от ЕС
(в % от общия внос на страната)**

Държава	2003	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Албания	76.1	64.3	64.5	65.3	63.2	64.3	61.1	61.8
Босна и Херцеговина	58.5	49.1	45.4	45.4	46.9	60.0	58.9	60.8
Косово	36.1	39.0	38.3	41.5	42.6	44.7	42.6	42.2
Македония	63.0	52.2	53.2	56.3	60.3	62.7	63.4	62.1
Сърбия	58.4	56.7	55.8	55.9	58.5	55.7	57.1	57.3
Черна гора	:	37.5	37.7	44.3	44.5	44.2	45.8	41.3
Хърватия	68.7	62.6	60.3	:	:	:	:	:

Източник: Годишни доклади на Европейската комисия за страните от Западните Балкани

Още през 2003 г. дялът на вноса от ЕС спрямо общия внос в Македония е 63.0%. През 2009 г. този показател е намалял до 52.2%, но започва постепенно да се увеличава през следващите години, като най-високата му стойност е през 2014 г. – 63.4%.

Аналогични са показателите и за Албания. През 2015 г. данните за страната са много сходни с тези за Македония, като тя регистрира дял на вноса от ЕС в размер на 61.8% спрямо общия внос на страната. За Албания дялът на вноса от ЕС за 2003 г. е още по-висок – 76.1%. В периода 2009 - 2015 г. се наблюдава понижаване на този показател за страната.

Тенденциите при Босна и Херцеговина са различни. През 2003 г. дялът на вноса от ЕС спрямо общия внос за страната е 58.5%. През 2009 г. той е спаднал с почти 10% до 49.1%. През 2010 - 2012 г. състоянието на този показател се стабилизира на малко по-ниски стойности, като в периода 2013 - 2015 г. рязко се покачва. Това се дължи основно на присъединяването на Хърватия към ЕС на 1 юли 2013 г., която, както бе посочено, е основен търговски и икономически партньор на Босна и Херцеговина.

Степента на търговска интеграция, измерена чрез дял на вноса от ЕС спрямо общия внос в страната, е сравнително висока и за Сърбия. Характерно за нея е, че за целия период 2003 - 2015 г. не се наблюдават съществени различия за състоянието на този показател, като се реализират стойности между 55.7 - 58.5% внос от ЕС спрямо общия внос в страната.

Косово и Черна гора отново са с най-ниски стойности и по този показател, като се наблюдават сходни тенденции и в двете страни. Налице

е общо покачване спрямо 2009 г., но през последните една-две години на разгледания период има и умерен спад в дела на вноса от ЕС, спрямо общия внос на тези страни. Стойностите за Косово за периода 2009 г.-2015 г. се движат между 38.3% - 44.7%, а за Черна гора – между 37.5% - 45.8%.

За Хърватия по отношение и на двата показателя – износ и внос от ЕС като процент спрямо общия износ и внос за страната, се наблюдават сравнително високи стойности в периода преди нейното присъединяване към ЕС. Икономиката на Хърватия е по-силно интегрирана към тази на Съюза в сравнение с останалите държави от региона. За това спомага и нейното цялостно икономическо развитие, което е по-добро от това на останалите страни от Западните Балкани.

Въпреки положителните тенденции относно степента на търговска интеграция на страните от Западните Балкани към ЕС, потенциалът за развитие не е напълно използван, като има съществени възможности за по-нататъшно задълбочаване на търговското взаимодействие. Налице са няколко съществени проблема, които могат да бъдат лесно идентифицирани и чието решаване би спомогнало за още по-голяма търговска интеграция на страните от региона на Западните Балкани с ЕС, както и за тяхното цялостно модернизирание. Една част от тези проблеми са недостиг на иновации в ключови за страните от региона сектори, недобра инфраструктура, незавършени процеси по приватизация, неизяснена собственост в редица случаи, незачитане на правата на интелектуална собственост, прекомерен дял на сивата икономика, различни административни пречки или проблеми с неефективност на прилагане на правото.

По-засилената степен на търговска интеграция на страните от Западните Балкани с ЕС и еврозоната в по-дългосрочен план би следвало да има положителен ефект върху перспективите на тези страни да се присъединят към ЕС, а след това да приемат евроото съгласно стандартния подход и правото на ЕС.

Страните от Западните Балкани имат сравнително висок дефицит по текущата сметка на платежния баланс, която включва и баланса по търговията със стоки и услуги. По-високият размер на вноса спрямо износа на тези държави, както за ЕС, така и за трети страни, показва че конкурентоспособността на тяхната икономика все още е слаба, както и че следва да се реализират съществени мерки в страните от Западните Балкани, за да може да се увеличи техният експортен потенциал. Някои интересни изводи за търговските отношения между ЕС и Западните Балкани могат да бъдат направени и от по-актуалната статистика за развитието им през 2016 г., повече информация за която е представена в каре10.

Развитие на търговските отношения между ЕС и Западните Балкани през 2016 г.

Според данни на Европейската комисия Европейският съюз продължава да бъде основният търговски партньор на Западните Балкани. През 2016 г. **76% от общата търговия** на страните от региона на Западните Балкани е именно с ЕС.

Нещо повече, търговията между ЕС и Западните Балкани се увеличава като обем през последните години. От 2009 г. насам нарастват обемите както на вноса на стоки в Западните Балкани от ЕС, така и износа на страните от региона за вътрешния пазар на ЕС. Търговското салдо между ЕС и Западните Балкани продължава да е отрицателно, като Западните Балкани изнасят по-малко стоки за ЕС, отколкото внасят от вътрешния пазар на ЕС. Положителна тенденция е, че в периода 2013 - 2016 г. не се забелязва покачване на търговския дефицит на Западните Балкани с ЕС и той се стабилизира. Търговският дефицит се неутрализира в известна степен от притока на преки чуждестранни инвестиции от ЕС към Западните Балкани.

Докато Европейският съюз е основният търговски партньор на Западните Балкани, същият извод не може да бъде направен в обратната посока. Западните Балкани като регион съставляват **едва 1.3% от дела на външната търговия на ЕС** през 2016 г., като в случая в изчисленията не е включена Хърватия, която е член на Европейския съюз. Цифрите по отделни страни са още по-красноречиви. Сърбия съставлява едва 0.59% от търговския обмен на ЕС с трети страни през 2016 г. Босна и Херцеговина през същата година допринася с едва 0.26% за външната търговия на ЕС (от която голяма част е с Хърватия), Македония има дял от 0.24% от търговията на ЕС, Албания – 0.12%, а всяка една от страните Черна гора и Косово съставлява едва 0.03% от обема на външната търговия на Съюза.

На фона на тези данни не е учудващо, че Европейският съюз не гледа на Западните Балкани като на основен търговски партньор, а в търговските си отношения с региона набляга на други предимства на външната търговия. В началото на статията, с която се предоставят актуалните данни за търговските отношения между ЕС и Западните Балкани за 2016 г., Европейската комисия акцентира, че търговията играе важна роля в усилията на ЕС за насърчване на мира, стабилността, свободите и икономическия просперитет на Западните Балкани. С това Европейската комисия признава, че търговската политика към Западните Балкани е насочена не

само към засилване на икономическите връзки между двата региона, а има за цел да допринесе за изпълнението и на други цели, извън чисто търговските и икономическите задачи.²²⁸

С оглед насърчаването на регионалното сътрудничество значение има също така и **търговията между страните от Западните Балкани**. Страните от Западните Балкани търгуват интензивно помежду си, но потенциалът за търговска интеграция между тях далеч не е реализиран.

За засилването на търговията между страните от Западните Балкани допринася и действието на Централноевропейското споразумение за свободна търговия (Central European Free Trade Agreement – ЦЕФТА/ЦЕФТА). Това споразумение първоначално е подписано, за да създаде зона за свободна търговия между страните от Централна и Източна Европа в началото на техния преход към пазарна икономика и интеграция към ЕС. Впоследствие, след присъединяването на тези страни към ЕС, ЦЕФТА се превърна в споразумението, което осигурява свободна търговия между страните от Западните Балкани. Независимо че след 2007 г. нито една държава от Централна и Източна Европа вече не е член на ЦЕФТА (след членството си в ЕС тези страни престават да членуват в ЦЕФТА, тъй като следва да прилагат общата търговска политика на ЕС), споразумението запазва своето първоначално наименование.

Понастоящем в ЦЕФТА членуват общо седем държави – Молдова плюс всички шест държави от Западните Балкани, които не са членове на ЕС (Албания, Босна и Херцеговина, Косово, Македония, Сърбия, Черна гора, а Хърватия престана да е част от споразумението на 1 юли 2013 г. – датата на нейното присъединяване към ЕС). ЦЕФТА има важно значение за търговията между Западните Балкани, защото осигурява пълно либерализиране на взаимната търговия с индустриални стоки, както и специален режим за либерализация на търговията със селскостопански стоки.²²⁹

За да анализираме степента на интеграция и на конкурентоспособност на страните от Западните Балкани, е полезно да проследим и

²²⁸ За повече информация, виж: European Commission (2017), *Trade Policy, Countries and regions, Western Balkans*, Brussels, last updated 9 march 2017, както и следните по-подробни актуални статистически данни в: European Commission (2017), *European Union, Trade in goods with Western Balkans 6*, Directorate General for Trade, Brussels, 16.02.2017.

²²⁹ За информация по отношение на ЦЕФТА и търговията в региона на Западните Балкани, виж: Moraliyska, M. (2015), *Regional Economic Cooperation in the Western Balkans and Its Impact on Bulgaria*, University of National and World Economy, Economic Alternatives, Issue 1, 2015, p. 100-117. За повече информация, виж също и страницата на Централноевропейското споразумение за свободна търговия на адрес: <http://cefta.int/>.

стойностите на **преките чуждестранни инвестиции в абсолютна стойност** и **като процент от БВП** за всяка една от тях. В същото време, за да преценим степента на интегрираност на икономиките на държавите от Западните Балкани с тази на ЕС, следва да посочим и какъв е делът на преките чуждестранни инвестиции от ЕС спрямо общия обем от инвестиции в страните от региона.

За периода 2012 - 2015 г. преките чуждестранни инвестиции в Албания нарастват значително, като през 2015 г. увеличението спрямо 2012 г. е 33.73%, а размерът им през 2013 г. е дори още по-голям. През 2015 г. абсолютната стойност на преките чуждестранни инвестиции в страната надвишава 890 милиона евро. Европейският съюз е основният източник на преки чуждестранни инвестиции в Албания с дял от 65% от всички чуждестранни инвестиции.²³⁰

За същия период 2012 - 2015 г. Босна и Херцеговина бележи умерен спад в нивото си на преки чуждестранни инвестиции. Подобно на Албания, 65% от държавите, допринасящи за преките чуждестранни инвестиции в Босна и Херцеговина, са от Европейския съюз, като това са основно Австрия и Словения.²³¹

Косово е една от страните от Западните Балкани, в които този показател се променя през годините в зависимост от това дали се регистрират по-мощабни приватизационни или други сделки. Общо за периода 2012 - 2015 г. преките чуждестранни инвестиции нарастват. Както и за другите страни от региона, държавите - членки на ЕС, са с най-голям дял – 50.9% от всички преки чуждестранни инвестиции в страната. По-голямата част от тях са концентрирани в сектори като финансовите услуги, търговията и недвижимата собственост.²³²

За периода 2012 - 2015 г. преките чуждестранни инвестиции в Македония също варират значително в зависимост от това дали се реализират единични, но по-мощабни инвестиционни сделки, като общото равнище на инвестиции е сравнително ниско. Европейският съюз е най-големият инвеститор в страната, като за периода 2011 - 2015 г. средно 81% от инвестициите са от държавите - членки на ЕС.²³³

Сърбия е страната от Западните Балкани с най-впечатляващ ръст на преките чуждестранни инвестиции. През 2012 г. те са в размер на

²³⁰ European Commission (2016), Albania Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD (2016) 364 final, Brussels, 09.11.2016, p. 33.

²³¹ European Commission (2016), Bosnia and Herzegovina Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD (2016) 365 final, Brussels, 09.11.2016, p.38.

²³² European Commission (2016), Kosovo Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD (2016) 363 final, Brussels, 09.11.2016, p. 41.

²³³ European Commission (2016), The former Yugoslav Republic of Macedonia Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD (2016) 362 final, Brussels, 09.11.2016, 31.

284 милиона евро, а през 2015 г. те вече са над 2 милиарда евро, което се дължи на стабилизирането на политическата и икономическата обстановка в страната. Европейският съюз е най-големият инвеститор и в тази държава, като през 2015 г. 82% от преките чуждестранни инвестиции в Сърбия са от държави - членки на ЕС.²³⁴

Размерът на преките чуждестранни инвестиции в Черна гора също варира през годините, като през 2015 г. се наблюдава съществен ръст на тяхната стойност. Както и при другите страни от Западните Балкани, ЕС е най-големият инвеститор в страната, като през 2015 г. 63% от преките чуждестранни инвестиции в Черна гора са от ЕС.²³⁵

Таблица № 19: Преки чуждестранни инвестиции в Западните Балкани

Държава	Преки чуждестранни инвестиции (в абсолютна стойност, милиони евро)				Преки чуждестранни инвестиции (като % от БВП)	
	2012	2013	2014	2015	2014	2015
Албания	665.8	944.8	869.2	890.4	8.1	8.0
Босна и Херцеговина	305.2	239.1	392.2	264.0	2.6	1.4
Косово	229.1	280.2	151.2	324.4	2.2	5.1
Македония	111.2	252.2	205.1	157.0	2.4	1.7
Сърбия	284.1	778.5	1 500.4	2 114.2	3.7	5.4
Черна гора	484.4	336.9	374.6	630.3	10.2	17.1

Източник: Годишни доклади на Европейската комисия за страните от Западните Балкани

В таблица № 19 са предоставени данни както за преките чуждестранни инвестиции в абсолютна стойност (за периода 2012 - 2015 г.), така и за преките чуждестранни инвестиции като процент от БВП (за периода 2014 - 2015 г.). Вторият показател е особено важен, защото демонстрира до каква степен икономиката на определена страна е способна да привлече преки чуждестранни инвестиции, колко атрактивна е тя за инвеститорския интерес и до колко нейната бизнес среда е подходяща за предприемачество и реализиране на инвестиционни намерения.²³⁶

²³⁴ European Commission (2016), Serbia Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD (2016) 361 final, Brussels, 09.11.2016, p. 32.

²³⁵ European Commission (2016), Montenegro Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD (2016) 360 final, Brussels, 09.11.2016, p. 30.

²³⁶ Посочването единствено на абсолютния размер на преките чуждестранни инвестиции за страните от Западните Балкани не е достатъчно, защото той не отчита размера на съответните икономики и не показва степента на абсорбиране на тези инвестиции.

Отчитането на този показател може да ни помогне да прогнозираме по какъв начин преките чуждестранни инвестиции ще се отразят на потенциала за растеж на БВП през следващите години, особено ако тези инвестиции са направени в производствени и експортно ориентирани сектори.

Най-добре като относителен дял на преките чуждестранни инвестиции спрямо БВП се представя Черна гора. За 2014 и 2015 г. тези инвестиции представляват съответно 10.2 и 17.4% от БВП на страната. Албания също демонстрира високи и устойчиви показатели, като за същите две години делът на преки чуждестранни инвестиции е съответно 8.1 и 8.0% от БВП на страната. Сърбия отбелязва относително висок дял на преките чуждестранни инвестиции спрямо БВП, но той е значително по-нисък от този на първите две страни – 3.7% за 2014 г. и 5.4% за 2015 г. Подобриенето на инвестиционния климат в Косово дава своите положителни резултати, които се отразяват в увеличаването на дела на преките чуждестранни инвестиции спрямо БВП на страната.

Най-ниски са стойностите на преките чуждестранни инвестиции като процент от БВП в периода 2014 - 2015 г. в Македония и Босна и Херцеговина, като те намаляват през втората година. Това се дължи включително на известното влошаване на политическата и икономическата среда в тези държави през последните години, както и на забавянето на процеса на реформите в тях.

В заключение може да посочим, че през последните години като цяло преките чуждестранни инвестиции в региона на Западните Балкани нарастват, но отделните страни бележат съществени различия при привличането на чуждестранни инвеститори. Размерът на преките чуждестранни инвестиции, както в абсолютна стойност, така и като процент от БВП зависи в много голяма степен от нивото на политическа и икономическа стабилност в съответната страна. Европейският съюз е най-важният икономически партньор на тези държави, както и най-големият инвеститор в тях, който по правило осигурява над половината от инвестициите, а в някои случаи дори и около три четвърти от всички инвестиции в тези страни.²³⁷ Всичко това би следвало в дългосрочен план да има положителна роля за приемане на еврото съгласно стандартния подход и правото на ЕС от страните от Западните Балкани.

Размерът на преките чуждестранни инвестиции в страните от Западните Балкани е важен и по друга причина. Те се свързват не само със свеж приток на капитали и възможност за бъдещ икономически

²³⁷ За повече информация по отношение на ролята на преките чуждестранни инвестиции в страните от Западните Балкани, виж: Estrin, S., M. Uvalic (2016), *Foreign Direct Investment in the Western Balkans: What role has it played during transition?*, Comparative Economic Studies, Palgrave Macmillan UK, както и: Vesaitė, R. (2014), *FDI from European Union to Western Balkan Countries: Is the Economic Development being Intensified in the Region?*, UAB, 2014.

растеж и повишаване на доходите. Нарастването на преките чуждестранни инвестиции в ключови сектори от икономиките на по-слабо развити страни, като тези от Западните Балкани, има значение за модернизирването им с най-новите технологии в съответната област, внос на ноу-хау и по-съвременно управление на компаниите, по-стриктно прилагане на правилата и законодателството, по-значително инвестиране и в човешкия капитал. Преките чуждестранни инвестиции оказват натиск за по-засилено прилагане на правилата на конкуренция и контрол върху държавните помощи, спазване на трудовото законодателство и на правото на интелектуална собственост.

Развитието на финансовия сектор в Западните Балкани също има значение за икономическата интеграция на страните от региона към ЕС и еврозоната. Той е финансовият посредник за реалния бизнес. Затова **финансовата интеграция** на Западните Балкани със сектора на финансовите услуги от ЕС и еврозоната е особено важна. В допълнение, както показва и последната глобална финансова криза, от стабилността на финансовия сектор зависи в много голяма степен и стабилността на икономическото развитие.

Финансовият сектор в страните от Западните Балкани е доминиран от банковия сектор, като в някои от тях той съставлява близо 90% от всички активи в областта на финансовите услуги за съответната държава. Другите сектори на финансовите услуги като инвестиционните фондове и услугите, свързани с търговията с ценни книжа, все още имат по-маловажно значение за дейността на сектора, тъй като капиталовите пазари в региона на Западните Балкани все още не са достатъчно добре развити. Секторът на застраховането също не е основен финансов посредник, като в региона преобладава сключването на задължителните застраховки като застраховката „Гражданска отговорност“ на автомобилистите. Много рядко се сключват незадължителни застраховки срещу земетресение, пожар или други природни бедствия. Дейността на пенсионните фондове и други финансови посредници също не е достатъчно добре развита.

Финансовият сектор в страните от Западните Балкани е относително стабилен през последните години и осигурява добро посредничество за реалния бизнес. Въпреки това не липсват и проблеми като например високият дял на необслужваните кредити в банковите системи на тези страни. Неразвитите капиталови пазари и фондови борси също продължават да представляват проблем.

Финансовите институции от Европейския съюз и в частност от еврозоната са сред основните участници и инвеститори във финансовия сектор на Западните Балкани. Делът на активите на банковия сектор в Босна и Херцеговина, които са собственост на чуждестранни банки, в т.ч. и от Европейския съюз, е нараснал на над 90% от всички активи на банките в страната. Това е много висок процент, но е сравним с другите

страна от региона.²³⁸ В Черна гора, например, делът на чуждестранния акционерен капитал в банковата система съставлява около 80% от общия капитал в този сектор в страната.²³⁹ Основна част от дела на чуждестранния акционерен капитал се пада на банки от държавите - членки на ЕС.

Силното присъствие на финансовите институции от Европейския съюз във финансовия сектор на Западните Балкани е свързано с положителни въздействия за този сектор и за икономиката в региона. От една страна, те спомагат за вливането на свеж капитал в сектора на финансовото посредничество в Западните Балкани. От друга страна, се създават условия за по-силна конкуренция в сектора и постигането на по-добри и разнообразни финансови услуги на по-достъпни за потребителите цени. Не на последно място, силното присъствие на финансови институции от ЕС спомага за по-лесното въвеждане и прилагане на правилата и изискванията за финансовия сектор, както те са определени в правото на ЕС.

Накрая ще сравним и данните за безработицата в страните от Западните Балкани. Те имат значение за оценяването на икономическата активност и са един от най-съществените показатели, които определят равнището на социални проблеми и неравновесия в страните от региона. В анализа ще се спрем както на общото равнище на безработица, така и на младежката безработица в региона.

Таблица № 20: Равнище на безработицата в Западните Балкани (%)²⁴⁰

Държава/Година	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Албания	13.8	14.0	13.9	13.4	15.9	17.5	17.1
Босна и Херцеговина	24.1	27.2	28.0	28.2	27.6	27.6	27.7
Косово	45.4	:	:	30.9	30.0	35.3	32.9
Македония	32.2	32.0	31.4	31.0	29.0	28.0	26.1
Сърбия	16.1	19.2	23.0	23.9	22.1	19.2	17.6
Черна гора	19.1	19.7	19.7	19.7	19.5	18.0	17.5
Хърватия	9.2	11.7	13.7	16.0	17.3	17.3	16.3
Евროзона	9.6	10.2	10.2	11.4	12.0	11.6	10.9
ЕС-28	9.0	9.6	9.7	10.5	10.9	10.2	9.4

Източник: Годишни доклади на Европейската комисия за страните от Западните Балкани
Данните за ЕС-28 и еврозоната са от Евростат.²⁴¹

²³⁸ European Commission (2016), Bosnia and Herzegovina Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD (2016) 365 final, Brussels, 09.11.2016, p. 35.

²³⁹ European Commission (2016), Montenegro Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD (2016) 360 final, Brussels, 09.11.2016, p. 27.

²⁴⁰ Процент на работната сила, която е безработна (в %).

²⁴¹ Eurostat, *Unemployment rate 2004 - 2015 (%)*.

Анализирайки данните за общото равнище на **безработица** за периода 2009 - 2015 г., бихме могли да разделим държавите условно на две групи. В първата група са държави, в които средната стойност за безработица през този период е преобладаващо под 20% – Хърватия, Албания и Черна гора, а във втората, в които този показател е преобладаващо над 20% – Босна и Херцеговина и Косово. В Сърбия този показател варира през различните години под и над този висок праг.

От страните от Западните Балкани най-ниска е безработица в Хърватия, но в нея се наблюдава негативна тенденция на постепенно покачване от 2009 г. насам. През 2009 г. равнището на безработица е 9.2%, а през 2015 г. е 16.3% със слабо понижаване спрямо предходните две години. Присъединяването на Хърватия към ЕС не е помогнало на страната да стимулира своя икономически ръст и да намали по-значително равнището си на безработица.

Албания е втората страна от Западните Балкани с най-нисък размер на безработицата, но и при нея се наблюдава известно, макар и по-умерено увеличаване. Увеличението е от 13.8% през 2009 г. до 17.1% за 2015 г. Съгласно данните на Европейската комисия от нейния редовен доклад за Албания за 2016 г. над 40% от заетите са в сферата на земеделието, а останалите работят в сектори също изискващи по-малко умения и знания, които са съответно и с по-ниско заплащане на труда. Немалко заети има и в неформалната сива икономика. Те не се отчитат от статистиката.

Черна гора е една от страните от региона, чието представяне за периода 2009 - 2015 г. се е подобрило по отношение на размера на безработица. В периода 2009 - 2013 г. равнището на безработица е над 19%, но след това спада, като през 2015 г. е в размер на 17.5%. Съгласно данните на Европейската комисия, обаче, през последните години в резултат на мерки на социалната политика се наблюдава увеличаване на дисбалансите между заетостта на мъжете и жените в икономиката, като все повече жени предпочитат да останат извън пазара на труда (подобни мерки са например дългосрочните социални плащания за майки с над три деца).

Стойностите на равнището на безработица за Сърбия между 2009 и 2015 г. са сравнително високи, като те бележат своя пик през 2012 г. с 23.9%. След това се наблюдава сравнително стабилен спад, като нивото на безработица достига 17.6% през 2015 г. Подобно на Черна гора и другите страни от Западните Балкани, в Сърбия също е налице по-ниска активност и заетост на жените спрямо мъжете.

Босна и Херцеговина е една от страните от Западните Балкани с най-високи равнища на безработицата. За целия седемгодишен период нивото е чувствително над 20% от работната сила в страната, като най-висока е безработицата през 2012 г., достигайки до 28.2%. След това

нейният спад е незначителен. Докато различията в заетостта между мъжете и жените са сериозни в страни като Черна гора и Сърбия, те са още по-изразени в Босна и Херцеговина. Европейската комисия оценява тези различия като изключително устойчиви във времето.

В Македония равнището на безработица също е много високо през целия разглеждан период. Наблюдава се известно намаляване на нивото на безработица от 32.2% през 2009 г. на 26.1% през 2015 г., но то остава на нива, които не са съвместими с нормално функционираща пазарна икономика.

Подобен проблем с неравенството между половете се забелязва и в Косово. Това е и страната от Западните Балкани с най-сериозно общо равнище на безработица, което според наличните данни за целия период е над прага от 30% от работната сила в страната. Единственото положително развитие е, че равнището на безработица е спаднало сериозно в сравнение с 2009 г., когато то е в размер на безпрецедентните 45.4%. Това е първата година след обявяването на независимостта на Косово на 17 февруари 2008 г. Някои от причините за високата безработица в Косово, които се посочват и от Европейската комисия, са свързани с недостига на стимули за заетост, преквалификация или професионално обучение. Над половината от работниците са нискоквалифицирани. В Програмата за икономически реформи на Косово е предложено създаването на Агенция по заетостта, която да обедини досега съществуващите органи в тази област и да спомогне за преодоляването на високите нива на безработица.²⁴²

Ако сравним данните за безработицата на страните от Западните Балкани с тези в еврозоната и ЕС-28, ще видим, че нивата в разглеждания регион са много по-големи и значително надвишаващи безработицата в Съюза. Равнището на безработицата за еврозоната за периода 2009 - 2015 г. се движи в диапазона 9.6 - 12.0%, а за ЕС-28 – в рамките на 9.0 - 10.9%. Това е още едно доказателство, че страните от Западните Балкани не са достатъчно подготвени да се интегрират във вътрешния пазар на ЕС и зоната на единната европейска валута, в т.ч. не са готови да приемат еврото съгласно стандартния подход.

Друг ключов фактор е изключително високо равнище на **младежката безработица** в региона на Западните Балкани. Тя води до нарастване на социалното напрежение в тези страни, а също така и до увеличаването на процента на миграция на младите хора предимно към страните от ЕС и други развити региони в света. Засилването на т.нар. „изтичане на мозъци“ и миграцията на младото население от региона на Западните Балкани не допринася нито за развитието му, нито за подобряването на конкурентоспособността на страните в него.

²⁴² Government of Kosovo (2016), *Economic Reform Programme of Kosovo 2016 - 2018*, Prishtina.

При анализа на данните за безработицата при младежите между 15 и 24 г. се забелязва, че тя е висока във всички страни от Западните Балкани. Независимо от това, налице са и съществени различия между отделните държави. Най-висока е младежката безработица в Босна и Херцеговина, която е в размер от над 60%, след това е тази в Косово и Македония, където традиционно над половината от младежите на възраст между 15-24 години не работят. Младежката безработица в Сърбия и Хърватия също е много висока. Най-ниска е младежката безработица през последните две години в Черна гора и Албания, но дори и в тях тя е по-висока от средната за ЕС-28 и еврозоната.

През последните две години младежката безработица в еврозоната и ЕС-28 намалява, като остава на сравнително високи равнища от малко над 20%, които обаче са много по-ниски спрямо всички страни от региона на Западните Балкани (изключения правят някои отделни страни на еврозоната и ЕС като Гърция и Испания, където младежката безработица също е много висока). Това още веднъж показва, че регионът на Западните Балкани следва да реализира значителни реформи, за да може да се интегрира към икономиките на еврозоната и на вътрешния пазар на ЕС.

Таблица № 21: Младежка безработица в Западните Балкани (15-24 години)²⁴³

Държава/Година	2012	2013	2014	2015
Албания	29.8	31.4	39.0	39.8
Босна и Херцеговина	63.1	59.1	62.7	62.3
Косово	55.3	55.9	61.0	57.7
Македония	53.9	51.9	53.1	47.3
Сърбия	51.2	49.4	47.4	43.2
Черна гора	43.7	41.6	35.8	37.6
Хърватия	:	50.0	45.5	43.8
Еврозона	:	24.4	23.7	22.4
ЕС-28	:	23.7	22.2	20.3

Източник: Годишни доклади на Комисията за страните от Западните Балкани. Данните за ЕС-28 и еврозоната са от Евростат.²⁴⁴

В заключение може да се посочи, че страните от Западните Балкани са регистрирали известен напредък по пътя си на интеграция към ЕС

²⁴³ Равнище на младежка безработица: процент от работната сила на възраст между 15 и 24 години, която е безработна (в %).

²⁴⁴ Източник: Eurostat, *Youth unemployment figures, 2013-2015 Q4 (%)*.

и еврозоната, но този напредък е недостатъчен, за да доведе до бързото им приобщаване към вътрешния пазар на ЕС и към зоната на единната европейска валута. В някои сфери регионът на Западните Балкани стои сравнително добре, като например търговската интеграция. Повече от половината от износа и вноса в Западните Балкани е с държавите - членки на ЕС. Друг положителен показател е, че над половината от преките чуждестранни инвестиции в страните от Западните Балкани идват от държавите - членки на ЕС. Добър пример е също финансовата интеграция с ЕС и еврозоната – около три четвърти от активите във финансовия сектор в Западните Балкани се държат от институционални инвеститори и финансови институции от ЕС и еврозоната.

В същото време равнището на БВП, както като абсолютна стойност, така и измерено спрямо глава от населението, е в пъти по-ниско в страните от Западните Балкани, отколкото е в държавите - членки на ЕС и еврозоната. Независимо от изпреварващия растеж на икономиката на Западните Балкани, ще са необходими още десетилетия с подобни темпове, за да може регионът да се доближи до средните нива на вътрешния пазар на ЕС и зоната на единната европейска валута.²⁴⁵

Високите нива на безработица, различията между заетостта сред мъжете и жените, както и високото равнище на младежка безработица са други индикатори, които показват по-слабото икономическо развитие на страните от Западните Балкани и тяхната слаба интегрираност с ЕС и еврозоната. Високото ниво на сивата икономика, корупцията, организираната престъпност, липсата на върховенство на правото и ниската защита на правото на интелектуална собственост, недобре развитите правила на конкуренция, незавършената приватизация, слабото ниво на инфраструктурата, неререформираните сектори по социалните въпроси, здравеопазването и образованието, както и много други фактори също пречат на процеса на интеграция на страните от региона към ЕС и еврозоната. Необходимо е да бъдат реализирани съществени мерки и действия, за да може страните от региона да подобрят конкурентоспособността си и развитието на своята пазарна икономика.²⁴⁶

За да могат страните от региона да се присъединят към ЕС, а след това да започнат да се подготвят за пълноправно участие в неговия Икономически и паричен съюз, е необходимо да извървят още дълъг

²⁴⁵ За повече информация и дискусия по въпросите за възможността на страните от Западните Балкани да достигнат равнището на ЕС, виж следния анализ, публикуван от Европейската банка за възстановяване и развитие: Sanfey, P., J. Milatovic, A. Kresic (2016), *How the Western Balkans can catch up*, European Bank for Reconstruction and Development, 19.02.2016.

²⁴⁶ За повече информация относно реформите в страните от Западните Балкани и напредъка в постигането на пазарна икономика в региона, виж: Aspen Institute (2014), *Economic Development in the Western Balkans: on the Road to Competitive Market Economies?*, proceedings from Conference in 23-26 June 2014, Alt Madlitz, Germany.

път и да предприемат непопулярни мерки и сериозни реформи. Въпреки че на този етап изглежда прекалено рано да се прави оценка на ползите и разходите за страните от Западните Балкани от тяхното евентуално пълноправно участие в Икономическия и паричен съюз, ние считаме, че един подобен анализ е нужен, за да може да се прецени необходимостта от конкретни действия, които да доведат до бъдещото приемане на еврото като официална валута съгласно стандартния подход и правото на ЕС. Това трябва да стане по всички правила на Договора за функциониране на ЕС, а не посредством едностранна и несъгласувана с институциите на ЕС евроизация.

4.2. Ползи и разходи от приобщаването на страните от Западните Балкани към Икономическия и паричен съюз

Повечето от потенциалните ползи, разходи и предизвикателства за страните от Западните Балкани във връзка с възможността за приемане на единната парична единица в ЕС съгласно стандартния подход са характерни и за всяко присъединяване към по-развит многонационален паричен съюз. Голяма част от тях са релевантни и при подхода на едностранно приемане на еврото преди датата на членство в ЕС, макар и с някои съществени нюанси. Налице са също така специфични ползи, разходи, възможности и опасности във връзка с официалното приемане на еврото в страните от Западните Балкани съгласно стандартната процедура.

Бихме могли да групираме ползите и разходите отново в няколко подгрупи според заинтересованите страни, които те ще засегнат. Възможните последици биха оказали влияние на всички или почти всички групи, но за по-голяма яснота на анализа ще направим отново едно примерно разделение. Както и при подхода на едностранното приемане на еврото, ще обособим следните заинтересовани групи: потребители, предприемачи и бизнес от региона, чуждестранни търговци и инвеститори, финансов сектор и национални публични институции.

Ползите за *потребителите* от въвеждането на еврото, в т.ч. за тези от Западните Балкани, са свързани с по-голямата прозрачност на цените. Те ще разчитат на повече яснота при ценообразуването на сходни стоки и ще имат възможност да сравняват цените между отделните държави.

Приемането на еврото съгласно стандартния подход би улеснило потреблението и би стимулирало конкуренцията, което от своя страна

води до понижаване на цените в по-дългосрочен план, дори и в краткосрочен (веднага след въвеждане на еврото) те леко да се повишат. Следващо положително явление е разширяване на потребителския избор и достъпът до повече и по-качествени стоки и услуги. Разбира се, това не е само последствие от приемане на еврото, а по-скоро комбинация от бъдещото членство в ЕС и еврозоната, поради което тези ползи не биха могли да бъдат валидни при едностранен подход.

Друга полза за потребителите е улесняването на пътуванията в единната валутна зона. За по-голяма устойчивост на тази полза следва да са налице и други подобрения в държавите от Западните Балкани, в т.ч. повишаване на стандарта на живот и подобряване на инфраструктурата. Значителни подобрения са належащи например в Албания и Косово, които имат по-слаба транспортна свързаност в сравнение с останалите страни в региона.

Наред с положителните страни за потребителите и гражданите от въвеждането на еврото като законно платежно средство се изтъкват и евентуални отрицателни последици за новоприсъединили се към ЕС държави.²⁴⁷ Това са например възможни социални последици, свързани с нестабилност при временно повишаване на безработицата или увеличаване на социалните неравновесия, породени от по-засилената интеграция, от която по-лесно биха се възползвали по-богатите и мобилни слоеве от обществото.

Счита се също, че повишената краткосрочна инфлация ще окаже негативно непропорционално влияние върху домакинствата с по-ниски доходи, понижавайки стандарта им. Предварителни прогнози за номиналните стойности на тези загуби трудно биха могли да бъдат изчислени.

Ползите за потребителите при стандартния подход на приемане на еврото са по-големи отколкото при едностранния подход, защото едностранното приемане би било свързано поне с частично отлагане на европейската перспектива на страните от региона. Последното ще има негативно отражение върху потребителите, в т.ч. относно нивото на защита на техните права (ще бъде отложено прилагането на по-високите стандарти на ЕС, в случай че бъде отложена и европейската перспектива на тези страни). В допълнение, при стандартния подход приемането на еврото ще е свързано и с членство в ЕС, което ще е придружено с много по-значителни възможности за пътувания, обучение и потребление във вътрешния пазар на ЕС. По този начин при стандартния подход ползите от прозрачността на цените, по-добрата защита и многообразието на потребяваните стоки и услуги, намалените

²⁴⁷ Виж: Gotsev, P. (2006), *Impacts of the adoption of the euro in the Czech republic*, Discussion material for the IPE conference in Bratislava, November 11, 2006; Ehrmann, M. (2006), *Rational inattention, inflation developments and perceptions after the euro cash changeover*, ECB.

разходи и други ще имат дългосрочен и дълготраен ефект за потребителите. Не на последно място, при едностранния подход все още не е напълно изключено договарянето на период на временно (повторно) въвеждане на национална валута преди приемането на еврото (което едва ли ще е благоприятно за потребителите), в случай че се запази европейската перспектива и съответната страна напредне по пътя към членство в ЕС, а след това и към членство в Икономическия и паричен съюз без право на дерогация.

Ползите за **бизнеса и предприемачите** от членство в еврозоната и приемане на еврото съгласно стандартния подход също могат да се определят като значителни. Те са много сходни с тези за потребителите, но като цяло са много по-съществени като мащаб заради по-големия обем на сделките, който се осъществява от бизнеса. Трансакционните разходи при различни и променливи валути могат да служат като пречка пред презграничната търговия и бизнес, а това намалява възможностите за износ или икономии от мащаба. Премахването на част от тези разходи посредством присъединяването към еврозоната би могло не само да стимулира търговията и бизнеса, но и да благоприятства акумулирането на ресурс, който впоследствие да бъде използван за иновации или проучвания.

Следваща полза за бизнеса от въвеждането на еврото е свързана с премахването на рисковете при обменните курсове.

Другата положителна последица за бизнеса от потенциалното присъединяване към еврозоната, в т.ч. и за този от Западните Балкани, е в по-добрите възможности за кредитиране, включително в по-евтините (с по-ниски лихви) и по-лесни за обслужване кредити. Това ще помогне на компаниите да повишат своята конкурентоспособност, допълнително стимулирайки потенциала за износ. Успехът на европейския и другите пазари е потенциална предпоставка за повишаване на възнаграждението на заетите в съответния експортен сектор.

Ползите за предприемачите от присъединяването към ЕС и еврозоната ще се изразяват и в по-голямата възможност за достъп до алтернативен финансов ресурс, различен от кредитния ресурс на банките. Стартиращите компании в страните от Западните Балкани биха могли да участват в европейски предприемачески програми, а също и да получават чуждестранни консултантски услуги или средства от рискови фондове. Настоящият недостиг на такива възможности в региона е изтъкнат в прегледите и на различни международни организации.²⁴⁸ Развиването на предприемачество би привлякло повече инвестиции и

²⁴⁸ Международният институт за предприемачество и развитие (GEDI) съставя международен индекс по предприемачество, който класифицира държавите по четиринадесет ключови показателя. GEM е друга организация, която издава международни доклади по страни, които се отнасят до изследване на особеностите на предприемаческите екосистеми.

би намалило безработицата. Навлизането на повече ноу-хау и нови технологии в тези икономики също е от важно значение. Подобни ползи трудно могат да се реализират за бизнеса при едностранно приемане на еврото от страните от Западните Балкани.

Присъединяването към еврозоната на страните от Западните Балкани би имало и някои негативни последици за тях. Очаква се, че навлизането на големите международни компании би имало отрицателен ефект върху по-малките местни конкуренти, а наред с това ще се създадат предпоставки за функциониране на монополни и олигополни структури на пазарите от региона. Както при едностранния подход, присъединяването към еврозоната ще е свързано също с първоначални счетоводни и други разходи за бизнеса, в т.ч. разходи за пренастройване на автоматите за продажба на стоки и услуги, както и разходи за пренастройването на терминали за приемане на разплащане с кредитни и дебитни карти.

Съществуват ефекти и за бизнес средите, които са извън региона на Западните Балкани, а именно **чуждестранни търговци и инвеститори от ЕС и извън него**. Бизнесът от ЕС ще е стимулиран да търгува по-често и да влага своите инвестиции и производства в региона, който се е присъединил към единната валута, което ще става и при по-благоприятни финансови условия от преди. От друга страна, търговци и инвеститори от трети страни също ще могат да се възползват от новите възможности, които ще е предоставило членството на Западните Балкани в еврозоната.

Друга последица от приобщаването на страните от Западните Балкани към еврозоната е повишаването на надеждността на **финансовия сектор** в региона, което би било положително за всички споменати дотук заинтересовани страни – потребители, местни и чуждестранни търговци, предприемачи и бизнес организации, както и за публичните институции. Участието в еврозоната дава допълнителни гаранции и доверие за финансовите системи на страните от региона. С присъединяването си към ЕС финансовите институции от Западните Балкани ще имат по-лесен и сигурен финансов ресурс от Европейската централна банка, Европейския стабилизационен механизъм и от Единния фонд за реструктуриране. Като последица от това се очаква цялостно повишаване на стабилността на финансовите системи в региона.

Определяйки ползите за финансовата система на Западните Балкани от приемането на еврото, следва да посочим и потенциалните ефекти от членството на страните от региона в банковия съюз, тъй като участието в него е задължително за всички държави от еврозоната. При участие в еврозоната и банковия съюз, банките в Западните Балкани ще бъдат под прекия или косвен контрол на Европейската централна банка в рамките на Единния надзорен механизъм. ЕЦБ ще извършва директния надзор върху най-големите банки от региона и

ще има решаващата дума за най-важните надзорни решения за по-малките банки от страните от Западните Балкани.²⁴⁹

Присъединяването на страните от Западните Балкани към еврозоната ще има и негативни последици за финансовия сектор от региона. Той ще бъде лишен от някои приходи, в т.ч. намаляване на приходите от обменни услуги с чуждестранни валути. По-съществен недостатък е свързан с възможността бъдещи евентуални кризи във финансовия сектор в еврозоната да се пренасят по-лесно и да се усещат по-силно в страните от региона, което ще се дължи на по-голямата финансова интеграция между пазарите на Западните Балкани и еврозоната.

Както за чуждестранните търговци и инвеститори от ЕС и извън него, така и за финансовия сектор от Западните Балкани ползите от приемане на еврото съгласно стандартния метод и посредством членство в еврозоната са много по-големи, отколкото при приемането на еврото съгласно подхода на едностранна евроизация.

За *публичните институции* в страните от региона също ще има първоначални разходи при прехода към новата валута. В същото време приемането на еврото съгласно стандартния метод е единственият подход, който се одобрява от институциите на ЕС. Той би следвало да е и най-предпочитаният подход от политическа и практическа гледна точка за публичния сектор в Западните Балкани, особено ако за него остава като приоритет последователната европейска интеграция към структурите и политиките на ЕС.

Полза за публичните институции е очакваното намаляване на цената на публичното финансиране за тях поради присъединяването им към по-голяма и надеждна валутна зона, в т.ч. във връзка с намаляването на лихвите по държавните ценни книжа, които се емитират от тези страни. Повишеното заемане на нисколихвени кредити означава и повече средства в националния бюджет, които биха могли да бъдат разходвани за ключови отрасли на националните политики като здравеопазване и образование например.

Присъединяването към еврозоната е свързано с по-регулярен обмен на данни и по-лесен и бърз достъп до информация на публичните институции от останалите държави - членки на еврозоната. Това би допринесло за по-ефективно изпълнение на ангажиментите на публичните институции от страните от региона на Западните Балкани.

Недостатъците от приемането на еврото се изразяват в загуба на правомощия на централните банки на страните, които до голяма степен преминават към правомощията на Европейската централна банка. Лишаването от компетенции на централните банки от еврозоната е свързано със загуба на възможност за провеждане на парична политика

²⁴⁹ Виж: Financial stability challenges in EU candidate and potential candidate countries, ECB, 2015.

и съществено ограничаване на функциите за надзор върху банковата система. Загубата на независима парична политика означава, че държавите няма да имат възможността да обезценяват валутата си по време на рецесия и няма да имат контрол върху паричното предлагане. Друг значим недостатък би могъл да бъде липсата на въздействие върху лихвените проценти, което означава и отсъствие на контрол върху един от най-важните инструменти за регулиране на инфлацията. Загубата на съществена част от надзорните функции на централните банки в еврозоната се дължи на задължителното участие на страните от нея в банковия съюз и поемането на значителна част от техните функции от Надзорния съвет на Европейската централна банка.

Допълнителни затруднения за страните от региона могат да възникнат при изпълняването на разпоредбите на Пакта за стабилност и растеж. Те целят недопускането на свръхдефицити и висока задлъжнялост, като фискалната политика на държавите подлежи на строг контрол. Както вече бе посочено по-горе, държавите - членки на ЕС, които участват в еврозоната, изготвят ежегодни доклади за стабилност, а нечленуващите в еврозоната държави - членки на ЕС, изготвят доклади за конвергенция. И двата вида доклади биват оценявани от Съвета на ЕС и Европейската комисия, но мерките и действията за контрол са много по-силни по отношение на участващите в еврозоната държави.

Държавите - членки на еврозоната, са подложени и на по-строг контрол в рамките на процедурите за макроикономически дисбаланси, които са част от ежегодните механизми в рамките на Европейския семестър. В случай на сериозни макроикономически дисбаланси изискваните корективни действия към съответните институции от държавите - членки на еврозоната, са много по-стриктни и внимателно контролирани. Институциите от публичния сектор в присъединяващите се към еврозоната държави следва да направят и допълнителни инвестиции за подобряването на административния си капацитет и ускоряването на реформите в тях.²⁵⁰

Освен ползи и разходи, свързани с потенциалното членство на страните от Западните Балкани в еврозоната, приемането на единната валута от страните от региона съгласно стандартния метод има също и своите възможности и опасности. Най-съществените **възможности**, които имат отношение към приемането на еврото от страните от Западните Балкани съгласно стандартния подход, са: въвеждане на еврото съгласно правилата и процедурите, залегнали в правото на ЕС, повишено доверие във финансовата система от инвеститори, чуждестранни кредитори, граждани и предприемачи; възможности за икономии

²⁵⁰ Георги Ганев резюмира ползите и загубите от присъединяването към еврозоната в две подгрупи. При първата попадат разходите за прехода към новата валута, а във втората са по-дългосрочните последици от участието в еврозоната. Виж: Ganev, G. (2009), *Costs and Benefits of Euro Adoption in Bulgaria*, financed by the 7th Framework Programme, European Commission.

от мащаба; повишаване на конкуренцията и спад в дългосрочен план на цените на сродни стоки и услуги.

Присъединяването на страните от Западните Балкани към еврозоната крие и редица съществени *опасности*. Това са например потенциалното задълбочаване на дисбалансите и социалните неравенства; възможностите за по-лесно пренасяне на кризи в региона на Западните Балкани; рискът от обществено недоверие в единната валута, ако не се стабилизира развитието и икономиката в еврозоната.

Бихме могли да обобщим всичко, изведено дотук, в таблица под формата на SWOT анализ. Таблицата за силните и слабите страни, възможностите и опасностите от приемането на еврото от Западните Балкани съгласно стандартния подход систематизира следните тенденции:

Таблица № 22: Анализ на силните и слабите страни, възможностите и опасностите от приемане на еврото в Западните Балкани съгласно стандартния подход

Силни страни	Слаби страни
<p>За потребителите/гражданите:</p> <ul style="list-style-type: none"> • прозрачност при цените; • понижаване на цените в дългосрочен план заради повишената конкуренция; • многообразие на пазарите и по-голям избор; • намаляване на разходите и улесняване на пътуванията в рамките на еврозоната. 	<p>За потребителите/гражданите:</p> <ul style="list-style-type: none"> • възможност за социални колебания и повишаване на социалните неравенства; • потенциално увеличаване на цените в краткосрочен план.
<p>За предприемачите и местния бизнес:</p> <ul style="list-style-type: none"> • улеснения заради премахването на трансакционни разходи; • намаляване на валутните рискове; • по-голям достъп до финансиране/кредитиране; • създаване на повече възможности за стартиране на нов бизнес; • по-лесен достъп до ноу-хау и нови технологии; • създаване на условия за заетост; • увеличаване на пазарите и привличане на повече клиенти. 	<p>За предприемачите и местния бизнес:</p> <ul style="list-style-type: none"> • първоначални счетоводни разходи и разходи за пренастройване на автомати за продажба на стоки и услуги, както и на терминали за приемане на разплащане с карти; • засилване на конкуренцията от бизнес компаниите от ЕС и еврозоната; • изтласкване от пазара на по-малките местни и неконкурентоспособни компании; • създаване на предпоставки за функционирането на монополни и олигополни пазари.

Силни страни	Слаби страни
<p>За чуждестранните търговци и инвеститори:</p> <ul style="list-style-type: none"> • създаване на по-добри и сигурни условия за чуждестранните търговци и инвеститори, придружени с по-малко разходи (в т.ч. по-малко валутни разходи). • позициониране на производствата при по-изгодни и уеднаквени с вътрешния пазар и единната валута правила. 	
<p>За финансовия сектор в региона:</p> <ul style="list-style-type: none"> • засилване на надеждността, стабилността и сигурността във финансовия сектор в региона; • по-лесен достъп до финансов ресурс, в т.ч. от ЕЦБ, Европейския стабилизационен механизъм и Единния фонд за реструктуриране; • участие в банковия съюз, в т.ч. в Единния надзорен механизъм от страна на ЕЦБ. 	<p>За финансовия сектор в региона:</p> <ul style="list-style-type: none"> • загуба на приходи за финансовите институции от обменни услуги и някои други операции; • по-силната интегрираност с финансовия пазар на еврозоната ще доведе до по-лесно пренасяне на евентуални бъдещи финансови кризи в региона.
<p>За публичните институции:</p> <ul style="list-style-type: none"> • стандартният подход за приемане на еврото е единственият, който се одобрява от институциите на ЕС; • потенциално по-евтино финансиране и по-лесен достъп на публичните институции до международните финансови пазари; • създаване на условия за повишаването на фискалната дисциплина и отчетност; • създаване на предпоставки за допълнително модернизиране и реструктуриране на публичните институции в региона; • по-регулярен обмен на данни и по-лесен и бърз достъп до информация с публичните институции от останалите държави - членки от еврозоната. 	<p>За публичните институции:</p> <ul style="list-style-type: none"> • пълна загуба на парични правомощия на централните банки от региона; • съществена загуба на надзорните правомощия на централните банки; • трудности при изпълняване на изискванията, залегнали в Пакта за стабилност и растеж; • възможност за по-сериозни корективни действия или санкции, наложени от институциите на ЕС в рамките на процедурите за бюджетен свръхдефицит и за макроикономически дисбаланси; • необходимост от допълнителни инвестиции за подобряване на административния капацитет и продължаване на реформите.

Възможности	Опасности
<ul style="list-style-type: none"> • приемане на еврото съгласно правилата и процедурите, залежали в правото на ЕС; • повишено доверие в икономиката и финансовата система от страна на: инвеститори, чуждестранни кредитори, граждани и предприемачи; • възможности за икономии от мащаба; • повишаване на конкуренцията и спад в цените на сродни стоки и услуги. 	<ul style="list-style-type: none"> • задълбочаващи се дисбаланси и социални неравенства; • по-лесно пренасяне не само на финансови, но и на икономически кризи в региона на Западните Балкани; • опасност от обществено недоверие към единната валута, ако не се стабилизира развитието в еврозоната.

В заключение може да направим извода, че потенциалното присъединяване на Западните Балкани към еврозоната след тяхното членство в ЕС и съгласно разпоредбите на Договора за функциониране на ЕС е свързано с множество силни и слаби страни, възможности и опасности за гражданите, бизнеса, финансовия сектор и публичните институции. Според нас ползите от приемането на единната валута силно надвишават потенциалните разходи от нейното въвеждане, което би следвало да направи процеса на европейска интеграция по-желан от държавите от Западните Балкани и да ги подтикне по-смело да осъществяват необходимите реформи, за да се реализират всички етапи на постепеното присъединяване към Европейския съюз и еврозоната.

Необходимо е също така да се отчете, че макар и малко на брой, е възможно да има и нетни губещи в Западните Балкани в резултат от приемането на еврото и членство в еврозоната, като това са обикновено представители на най-бедните кръгове от обществото и някои компании от по-малкия и неконкурентоспособен бизнес в тези страни. Именно към тях следва да бъде насочено по-сериозно вниманието на държавните институции в страните от Западните Балкани, за да се избегне нарастването на социалните неравенства и недоволството.

Както бе посочено и в първа глава, не трябва да се подценява и ролята на т.нар. „вето играчи“ в страните от Западните Балкани, в т.ч. тези, които са част от организираната престъпност, корупционните практики и други, защото те нямат интерес от въвеждането на ясни правила и тяхното изпълнение (тези правила обикновено са свързани с членство в ЕС и еврозоната), имат силно влияние в политическите и икономическите кръгове на повечето страни от региона и могат да влияят негативно на процесите на европейска интеграция и европейска интеграция на обществата в тях.

Приемането на еврото от страните от Западните Балкани съгласно правилата на Договора за функциониране на ЕС ще има и някои последици за самия Европейски съюз, в частност и за еврозоната.

Независимо че тези страни са малки по размер икономики, евентуални кризисни ситуации в тях след присъединяването към еврозоната могат да имат дестабилизиращ ефект и да намалят доверието в нея. В същото време разширяването на еврозоната, макар и сравнително малко по мащаб, води до засилване на ползите от създаването и функционирането на единната валута, както и до нарастване на възможностите и перспективите пред пазара, който обединява тази валутна зона.

Приемането на еврото съгласно стандартния подход, свързан с последователно членство в ЕС и еврозоната, има много повече ползи и създава повече възможности пред страните от Западните Балкани, отколкото това може да направи едностранния подход за приемане на единната европейска валута. В същото време негативите и опасностите от едностранното приемане на еврото са много по-значителни и ясно разпознаваеми, отколкото са те при приемането на единната европейска валута съгласно стандартния подход.

Разбира се, приемането на еврото съгласно стандартния подход ще изисква много повече време и усилия, отколкото едностранното приемане на еврото. Въвеждането на режима на едностранна евроизация може да отнеме само няколко седмици или месеци, докато за приемането на еврото съгласно правилата и процедурите на ЕС най-вероятно ще са необходими много години и един продължителен период. Но това не означава, че при приемане на еврото трябва да заменим качеството с бързината.

Потенциалът за присъединяването на страните от региона на Западните Балкани в еврозоната следва да се разглежда и в светлината на реформите в ЕС за изграждане на един истински Икономически и паричен съюз, който освен завършен паричен съюз се стреми да изгради също по-завършени форми на икономически, фискален, финансов и политически съюз на ЕС.

Тъй като Икономическият и паричен съюз на ЕС непрекъснато се реформира, страните от Западните Балкани следва да имат предвид, че пред тях се намира една „подвижна цел“. Когато те успеят да приемат единната валута съгласно правото на ЕС, ще се присъединят към една еврозона, в която ще действат правила и изисквания, различни от тези, които се прилагат към настоящия момент.

В последния раздел на настоящото изследване ще очертаем по-подробно какви са перспективите за участие на страните от Западните Балкани в Икономическия и паричен съюз на ЕС.

4.3. Перспективи за участие на страните от Западните Балкани в Икономическия и паричен съюз (стандартен подход)

На този етап перспективите на Западните Балкани за пълноправно участие в Икономическия и паричен съюз на ЕС и за приемане на еврото съгласно стандартния подход изглеждат трудно осъществими. Тези страни са далеч от подобно участие и за да може то да бъде постигнато, е необходимо да бъдат реализирани редица други стъпки. В същото време, за да бъде техният процес на европейска интеграция напълно завършен, те следва да станат членове на ЕС и на Икономическия и паричен съюз.

Основният въпрос по отношение на възможността за членство на страните от Западните Балкани в Икономическия и паричен съюз е свързан с тяхната перспектива първо за членство в Европейския съюз. Страните от региона няма как да се присъединят пълноправно към Икономическия и паричен съюз, в т.ч. и към еврозоната, без преди това да са станали членове на ЕС.²⁵¹

Както за присъединяването към ЕС е необходимо съгласието на всички настоящи държави - членки на ЕС, Европейския парламент и страната кандидат, така и за да може една държава - членка на ЕС да стане част от еврозоната и да приеме еврото съгласно стандартния подход, следва да бъдат изпълнени редица стъпки, в които съгласието си да дадат не само присъединяващата се към еврозоната държава членка, но също така Европейската централна банка и настоящите държави - членки на еврозоната.

Ето защо едностранното приемане на еврото от Черна гора и Косово в периода преди присъединяване към ЕС не следва да се отъждествява с правилата за приемане на еврото в рамките на ЕС, които се прилагат в съответствие с изискванията на Договора за функциониране на ЕС. Едностранното въвеждане на единната валута или засилването на неофициалната евроизация не могат да бъдат считани като стъпки, които водят страните от региона към интегрирането им в Икономическия и паричен съюз на ЕС. Поради тази причина присъединяването към Икономическия и паричен съюз може да се анализира само през перспективата на членство в ЕС.

²⁵¹ Перспективите за членство на страните от Западните Балкани в Европейския съюз бяха разгледани в първа глава. Тук ще се спрем на възможността тези страни да се присъединят към правилата и механизмите на Икономическия и паричен съюз на ЕС (приемане на еврото съгласно стандартния подход).

Взаимовръзката между членството в ЕС и перспективата за присъединяване към ИПС се обуславя от няколко фактора. На първо място, Икономическият и паричен съюз представлява най-висшата форма на икономическа и парична интеграция. Преди участието си в него страните от Западните Балкани следва да са се интегрирали в другите степени и форми на икономическа интеграция, каквито са участието в митническия съюз, вътрешния пазар и общите политики на ЕС. Единната европейска валута надгражда постиженията, които Европейският съюз е достигнал в областта на вътрешния пазар, в т.ч. въвеждането на свободно движение на стоки, хора, услуги и капитали, както и на правото на установяване в другите държави - членки на ЕС. Едва след пълноправното включване на държавите от Западните Балкани във вътрешния пазар в рамките на ЕС, те биха могли да се ориентират и към пълноправно участие в Икономическия и паричен съюз без дерогация, т.е. прилагайки всички негови норми и изисквания.

На второ място, присъединяването към Икономическия и паричен съюз не се изчерпва единствено с приемането на единната валута, но също така и с участието в редица други механизми и необходимостта от изпълнението на допълнителни правила. Държавите членки, които са част от Икономическия и паричен съюз, следва да изпълняват в цялост разпоредбите на Пакта за стабилност и растеж, да координират своите икономически политики с останалите държави членки в рамките на Европейския семестър, да прилагат правилата на банковия съюз и други.

На трето място, след ефектите от световната икономическа и финансова криза и след започнатите реформи за завършване на Икономическия и паричен съюз, в т.ч. за изграждане не само на икономически и паричен съюз, но също така и на фискален, финансов и политически съюз, участието в ИПС означава и постепенно интегриране на страната в тези реформи и политики.

Не на последно място, пълноправното участие в Икономическия и паричен съюз изисква и участие в решенията за неговото развитие и в приемането на новите правила. Всяка държава - членка на ЕС в рамките на еврозоната, участва в приемането на решенията, които се отнасят до по-нататъшното развитие на ИПС. В повечето от случаите в тези решения участват и останалите държави - членки на ЕС, които не членуват в еврозоната. Едностранното приемане на еврото няма как да осигури подобно участие в решенията и последващото прилагане на новите политики и механизми в рамките на Икономическия и паричен съюз.²⁵²

²⁵² Едностранното приемане на еврото от Черна гора и Косово не им осигурява например участие в банковия съюз, в т.ч. в неговия Единен надзорен механизъм, като Европейската централна банка няма правомощия да надзирава банките в тези страни. Както беше посочено, подобно едностранно приемане на единната валута не дава възможност също за присъединяване към Европейския стабилизационен механизъм или други политики, пряко свързани с участие в еврозоната.

Когато се обсъждат перспективите за членство на страните от Западните Балкани в Икономическия и паричния съюз, в т.ч. приемане на еврото съгласно стандартния подход, трябва да се припомни, че на този етап все още не е ясно към какъв точно Европейски съюз ще се присъединят тези страни след няколко години. Все повече се говори за развитието на Европейски съюз на две и повече скорости, за оформяне на ядро и периферия. Съвсем логично е, че ако подобни инициативи за вътрешно разделение в ЕС се осъществят и имайки предвид по-слабото икономическо развитие на държавите от Западните Балкани, те ще се присъединят именно към „периферията“ на ЕС и едва ли ще станат автоматично част от „ядрото“ на процесите на европейска интеграция вътре в рамките на Съюза.

Напоследък като разделителна линия вътре в ЕС все повече се оформя участието или липсата на участие в еврозоната на съответната държава членка. Затова е важно както настоящите държави - членки на ЕС извън еврозоната, така и държавите от Западните Балкани ясно да заявят тяхното нежелание Европейският съюз да започне да се движи официално на две скорости, а още по-малко да се оформят институционално и правно ядро и периферия в рамките на ЕС. В случай че има подобно разделение, следва да се запазят прозрачни и обективни механизми, изпълнението на които да води до преминаването от „понижка“ към „повишена“ скорост на развитие, т.е. да останат напълно отворени вратите към ядрото на ЕС при отговарянето на определени изисквания.

Необходимо е да се припомни също, че във всяко разширяване на ЕС след 1999 г., когато е въведена единната европейска валута, в присъединителните договори изрично се записват клаузи и ангажменти новите членки да се присъединят пълноправно и без дерогация към Икономическия и паричен съюз, когато са готови за това и изпълняват съответните критерии и процедури. Това е равносилно на задължение на новите държави - членки на ЕС, да приемат еврото съгласно стандартния подход и да станат част от еврозоната. Няма логика в бъдещите договори за присъединяване към ЕС на страните от Западните Балкани да няма подобни клаузи. По този начин в самите присъединителни договори ще бъде записан ангажиментът страните от Западните Балкани да се присъединят един ден към всички изисквания и механизми в рамките на Икономическия и паричен съюз. Именно това прави евентуалното изкуствено разделение на ЕС на ядро и периферия още по-нелогично въпреки хетерогенния характер на държавите, които участват в него.

За да приемат еврото, новите държави - членки на ЕС, ще следва да изпълняват маастрихтските конвергентни критерии за членство в еврозоната, които бяха представени вече във втора глава (виж каре 3). Естествено, за да приемат еврото след датата на присъединяване към

ЕС, тези страни ще трябва да постигнат и реална, а не само номинална конвергенция на своите икономики с тази на еврозоната. Това изисква и спечелването на доверието на европейските партньори, че и след приемане на еврото ще се запази фискалната дисциплина, макроикономическата стабилност и конвергентност, а структурните мерки и координацията с останалите държави членки няма да бъдат преустановени или ограничени. Последното е особено важно, тъй като именно разхлабването на икономическите политики на определени държави, след като вече са приели единната валута, прави понастоящем ЕЦБ и някои от държавите в еврозоната особено предпазливи при приемането на нови членове в икономическия, фискален, финансов и паричен съюз в рамките на ЕС.

В таблица № 23 е представена информация и статистически данни за степента на изпълнение на маастрихтските критерии от страните от Западните Балкани, като е направено и сравнение с държавите - членки на ЕС, които са извън еврозоната. Информацията за държавите - членки на ЕС извън еврозоната, е от Конвергентния доклад на ЕЦБ от 2016 г.²⁵³, а за страните от Западните Балкани – от последните редовни доклади на Европейската комисия, също от 2016 г.²⁵⁴ Данните в таблицата са за предходната на тези документи 2015 г.

Единият от конвергентните критерии от Маастрихт е този по отношение на *ценовата стабилност*. Съгласно него размерът на инфлацията в съответната страна извън еврозоната следва да не надвишава с повече от 1.5 процентни пункта средната стойност на инфлацията в трите държави - членки на ЕС, с най-стабилни цени в течение на годината преди прегледа на изпълнение на критериите. Инфлацията се измерва с индекса на потребителските цени на сравнителна база, като се вземат предвид разликите в националните дефиниции. Тези разлики не са съществени, тъй като в Европейския съюз статистиката на такива основни икономически показатели като инфлацията отдавна е хармонизирана.

²⁵³ Виж: European Central Bank (2016), Convergence Report, June 2016, както и конвергентния доклад на Европейската комисия от същата година: European Commission (2016), Convergence Report, Institutional paper 26, European Economy, June 2016.

²⁵⁴ Виж: European Commission (2016), Montenegro Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD(2016) 360 final, Brussels, 09.11.2016; European Commission (2016), Serbia Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD(2016) 361 final, Brussels, 09.11.2016; European Commission (2016), The former Yugoslav Republic of Macedonia Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD(2016) 362 final, Brussels, 09.11.2016; European Commission (2016), Kosovo Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD(2016) 363 final, Brussels, 09.11.2016; European Commission (2016), Albania Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD(2016) 364 final, Brussels, 09.11.2016 и European Commission (2016), Bosnia and Herzegovina Report 2016, Commission Staff Working Document, SWD(2016) 365 final, Brussels, 09.11.2016.

**Таблица № 23: Изпълнение на маастрихтските критерии
от Западните Балкани и държавите - членки на ЕС извън еврозоната (2015 г.)**

Държава	Ценова стабилност ²⁵⁵	Бюджетен дефицит ²⁵⁶	Държавен дълг ²⁵⁷	Участие в ERM II	Лихвен процент ²⁵⁸
Албания	2.0	-4.0	72.5	п.а.	:
Босна и Херцеговина	-1.0	0.7	41.9	п.а.	:
Косово	-0.5	:	12.9	п.а.	:
Македония	-0.3	-3.5	38.0	п.а.	:
Сърбия	1.9	-3.8	76.4	п.а.	:
Черна гора	1.5	-7.7	63.3	п.а.	:
България	-1.1	-2.1	26.7	Не	2.49
Дания	0.2	-2.1	40.4	Да	0.69
Обединено кралство	0.0	-4.4	89.1	Не	1.79
Полша	-0.7	-2.6	51.3	Не	2.70
Румъния	-0.4	-0.7	38.4	Не	3.47
Унгария	0.1	-2.0	75.3	Не	3.43
Хърватия	-0.3	-3.2	86.7	Не	3.55
Чехия	0.3	-0.4	41.1	Не	0.58
Швеция	0.7	0.0	43.4	Не	0.72
Референтна стойност	0.7	-3.0	60.0		4.0

Източници: ECB Convergence Report 2016, European Commission Progress Reports of Western Balkan countries

Легенда: „п.а.“ - не е приложимо (not applicable), „:“ - липсват данни

- Маастрихтският критерий е изпълнен.
- Маастрихтският критерий не е изпълнен.
- Не може ясно да бъде дефинирано дали е изпълнен критерият.

²⁵⁵ Хармонизиран индекс на потребителските цени (ХИПЦ инфлация) - средногодишно процентно изменение за 2015 г. За страните от Западните Балкани индексът на инфлация е индексът на потребителските цени (ИПЦ).

²⁵⁶ Бюджетен дефицит/излишък като % от БВП за 2015 г.

²⁵⁷ Държавен дълг като % от БВП за 2015 г.

²⁵⁸ Дългосрочен лихвен процент на съответната страна - кандидат за еврозоната. Лихвените проценти следва да се измерват на базата на дългосрочните държавни ценни книжа или сравними ценни книжа, като се вземат предвид и националните дефиниции. Най-често за приложими лихвени проценти се считат тези по 10-годишните държавни ценни книжа на съответната страна.

При анализа през 2016 г. е установено, че през предходната 2015 г. трите държави - членки на ЕС, с най-стабилни цени са България (-1.0%), Словения (-0.8%) и Испания (-0.6%). Средната стойност на инфлацията в тези три страни е -0.8%, като по този начин референтната стойност, която следва да постигнат държавите членки, които биха се стремили да приемат еврото е 0.7%. За разлика от държавите - членки на ЕС извън еврозоната, които всички покриват критерия за ценова стабилност през 2016 г., от седемте страни от Западните Балкани едва четири държави биха покрили този критерий и това са Хърватия (която е член на ЕС), Босна и Херцеговина, Македония и Косово. Това показва, че страните от Западните Балкани са по-слабо конвергентни към еврозоната по отношение на ценова стабилност, отколкото са държавите - членки на ЕС извън еврозоната. Все пак е необходимо да се отчете, че трите страни от Западните Балкани, които не биха покрили този критерий, регистрират нива на индекса на потребителските цени, които са само малко по-високи, отколкото е референтната стойност от 0.7%. В Черна гора индексът на потребителските цени през 2015 г. е 1.5%, в Сърбия 1.9%, а в Албания 2.0%.

Във връзка с критерия за *бюджетен дефицит* пет от седем страни от Западните Балкани не биха изпълнили маастрихтския конвергентен критерий, за една страна (Косово) няма надеждни данни и само една (Босна и Херцеговина) би покрила конвергентния критерий по статистическа информация от документите на ЕС от 2016 г. В тези пет страни, неизпълняващи критерия за бюджетен дефицит, влизат както четири страни от Западните Балкани, които още не са членки на ЕС, така и Хърватия. За разлика от страните от Западните Балкани, държави - членки на ЕС извън еврозоната, регистрират по-строга бюджетна дисциплина като изпълняват изискването бюджетният дефицит да е под 3% спрямо БВП на страната. Това се отнася до Полша, Унгария, Чехия, България, Румъния, Швеция и Дания. Единствено Обединеното кралство, което не само няма намерение да се присъедини към еврозоната, но започна процедура за оттегляне от ЕС, регистрира по-висок бюджетен дефицит от този, който е залегал в изискванията за приемането на единната валута.

По отношение на критерия за *държавен дълг* се наблюдава сходна картина, като съгласно този критерий в страните - кандидатки за еврозоната, съотношението между държавния дълг и БВП по пазарни цени следва да не надвишава 60%. Това съотношение следва да се запази и след членството на тези страни в еврозоната, тъй като ниският държавен дълг е по-добра гаранция за по-лесно излизане от кризисна икономическа и финансова ситуация. Както и при предходните два критерия държавите - членки на ЕС извън еврозоната, се справят по-добре с неговото изпълнение, отколкото страните от Западните Балкани. От държавите - членки на ЕС, които са извън еврозоната, има три страни,

които не спазват този критерий и това са Обединеното кралство, Хърватия и Унгария. Хърватия е и една от четирите страни от Западните Балкани, които към настоящия момент не го покриват. Другите три са Сърбия, Албания и Черна гора. Единствено Македония, Косово и Босна и Херцеговина от Западните Балкани биха се справили с този критерий.

Държавите - членки на ЕС извън еврозоната, не покриват критерия за *валутнокурсва стабилност* и участието във Валутнокурсвия механизъм II (ERM II) с централен курс към единната валута минимум от две години. Осем от деветте държави - членки на ЕС извън еврозоната, не са членове на ERM II и не съблюдават критерия за валутнокурсва стабилност. Единственото изключение е Дания, която е член на този механизъм с по-тесни граници на колебания на своята валута спрямо еврото и която изпълнява критерия. Останалите държави - членки на ЕС извън еврозоната, или не искат да се присъединят към този механизъм на този етап, или не са допускани в него от ЕЦБ и държавите - членки на еврозоната.²⁵⁹

За страните от Западните Балкани анализът на този критерий не би могъл да ни донесе информация по същество заради обстоятелството, че страните кандидатки и страните потенциални кандидатки не могат да участват в него преди членството си в Европейския съюз. Единствено Хърватия като член на ЕС би могла да се присъедини към него, но и тя все още не е член на ERM II. Би могъл да се направи анализ на валутнокурсвите режими и евентуалната им съвместимост с ERM II за останалите шест страни от Западните Балкани, ако те бъдат запазени и към датата на членство в ЕС. От тях режимът на валутен борд на Босна и Херцеговина, който е с фиксиран курс към еврото, би могъл да бъде сметен като съвместим с участие в този механизъм, ако поддържането на фиксирания курс е едностранен ангажимент на страната, а не на ЕЦБ. Македония, която прилага стабилизационен режим с еврото като референтна валута, също има валутнокурсва механизъм, който като цяло е съвместим с участие в ERM II. Не такава е ситуацията със Сърбия и Албания, които прилагат режими на свободно плаване на своите валути, а още по-малко на Черна гора и Косово, като използваният от тях режим на едностранна евроизация е несъвместим не само с участие в ERM II, но и с цялостния процес на подготовка за присъединяване към еврозоната.

²⁵⁹ България е пример за държава - членка на ЕС извън еврозоната, която не е допусната на този етап не само до еврозоната, но и до ERM II, въпреки че няма критерии за влизането в този механизъм и че валутният борд на практика е още по-стриктен относно валутнокурсвата стабилност спрямо еврото, отколото е ERM II. Това още веднъж доказва, че членството в ЕС и еврозоната далеч не се ограничава само до изпълнението на икономически критерии, но зависи и от политическо решение.

Всички държави - членки на ЕС извън еврозоната, покриват критерия за *лихвен процент*, съгласно който средният дългосрочен лихвен процент в страната за период от една година преди осъществяването на прегледа не следва да надвишава с повече от 2 процентни пункта средната стойност на лихвените проценти в трите държави членки с най-добри показатели в областта на ценовата стабилност. Съгласно конвергентния доклад на ЕЦБ от 2016 г., през 2015 г. средната стойност на тези три държави с най-добри показатели е 2%, а референтният лихвен процент по дългосрочните държавни ценни книжа е 4%. Тъй като за страните от Западните Балкани липсва надеждна и сравнима статистика за равнището на лихвените проценти по дългосрочните им държавни ценни книжа, която би могла да бъде използвана за целите на това изследване, не се прави анализ на изпълнението на този критерий от тези страни.

Може да се направи изводът, че страните от Западните Балкани не са готови да изпълнят маастрихтските конвергентни критерии за членство в еврозоната. По редица показатели тези страни се представят много по-лошо и от настоящите държави - членки на ЕС извън еврозоната. Особено валидно е това за критериите като ценова стабилност, бюджетен дефицит, държавен дълг и валутнокурсва стабилност. По отношение на лихвения процент на този етап не може да се направи пълноценен анализ.

Освен изпълнението на маастрихтските конвергентни критерии за членство в еврозоната, във връзка с приемането на единната валута е необходимо да се анализира и до каква степен страните от Западните Балкани изпълняват правния критерий, а именно *правната съвместимост* на законодателството им с пълноправно участие в Икономическия и паричен съюз на ЕС.

На анализ подлежат както степента на координация на икономическите политики и провеждането на структурни реформи в икономиката, така и степента на функционалната и институционалната независимост на централната банка, наличието на забрани за прякото финансиране на публичния сектор от централната банка и за привилегирован достъп на публичния сектор до финансовите институции. Това са теми, предмет на обсъждане основно в Глава 17 „Икономическа и парична политика“ при изследването на способността на страната кандидатка за справяне със задълженията, произтичащи от членството в ЕС. Тези въпроси, както и до каква степен страните кандидатки и потенциални кандидатки от Западните Балкани са изпълнили *копенхагенските икономически критерии* за членство в ЕС са анализирани в Приложение № 4.

От шестте страни от Западните Балкани, които се стремят към членство в ЕС, най-добре с изпълнението на копенхагенските икономически

критерии и със способността за прилагане на икономическа политика се справят Сърбия и Черна гора (които вече започнаха преговори за членство в ЕС), а също така и Македония и Албания. Най-слабо подготвени са Босна и Херцеговина и Косово. Тези критерии са важни не само за присъединяването към ЕС, но и за преценяване на готовността на тези страни да приемат единната европейска валута на по-късен етап. Отново малко по-особена е ситуацията в Черна гора и Косово заради режима на едностранна евроизация.

За да се оценят по-добре перспективите за членство на страните от Западните Балкани в Икономическия и паричен съюз на ЕС и за приемане на еврото съгласно стандартния подход, е необходимо да се анализират не само номиналните маастрихтски критерии и степента на изпълнение на критерии като независимост на централната банка, функционираща пазарна икономика и способност за справяне с конкуренцията в ЕС, а също така и до каква степен е налице *реална конвергенция* на тези страни с държавите - членки на еврозоната. Както реалното равнище на икономическо развитие, така и степента, в която са проведени реформи в страните от Западните Балкани, са още на много ранен етап, за да може да се осигури ефективно и плавно приемане на еврото съгласно правилата на Договора за функциониране на Европейския съюз.

За бъдещото присъединяване на страните от Западните Балкани към еврозоната влияят и редица *външни фактори*, които нямат пряко отношение към развитието на икономическите политики в региона, а имат по-скоро връзка с външни за този регион процеси, най-вече в самата еврозона и в ЕС. Икономическата, финансовата и дълговата криза в еврозоната водят до сериозно увеличаване на проблемите в нея, а оттам и до намаляване на перспективите за нейното скорошно разширяване, включително към страните от Западните Балкани, когато те станат част от ЕС.

Има обаче друг външен фактор за страните от Западните Балкани, който като че ли е с по-силно значение за намаляване на шансовете на държавите да приемат скоро еврото съгласно правилата на Договора за функциониране на ЕС. Става въпрос за намаляването на доверието в стабилността и устойчивостта на еврозоната. Както знаем, когато става въпрос за доверието в парите, то се губи относително лесно, а след това сравнително трудно се възстановява.

Загубата на доверие в еврозоната се превръща в известна степен и в липса на желание за солидарна подкрепа между страните от паричния съюз. Все по-рядко по-богатите страни от еврозоната имат желание да подпомагат бавните и неефективни реформи в Гърция. Все повече се увеличават и страните - членки на еврозоната, които биха имали нужда от подкрепа за техните банкови, финансови и бюджетни систе-

ми. Или с други думи, опашката от страни, за които може да се окаже необходимо осигуряване на подкрепа, все повече се увеличава, докато по-богатите и по-развити икономики от еврозоната са все по-малко склонни за оказване на подобна мащабна подкрепа.

На този фон все по-притеснителни стават и сигналите за възможността една или повече страни да напуснат еврозоната. Най-сериозна към настоящия момент е като че ли опасността Гърция да прекрати членството си в нея и да въведе отново национална валута. Опасността от Грекзит започва да се обсъжда всеки път, когато на Гърция ѝ предстои да направи по-голямо плащане по своя външен дълг, като кредиторите на страната са все по-малко склонни на компромиси, гърците са уморени от реформи и не вярват в ефекта от тях, а опасността от мораториум върху плащането на гръцкия дълг или от договаряне на опрощаване на значителна част от него прави ситуацията още по-нестабилна. Обстоятелството, че в правната рамка на Договора за функциониране на ЕС не са предвидени процедура и правила за излизане на държава членка от еврозоната, не води до по-спокойна атмосфера, а само допълнително засилва несигурността във връзка с едно подобно потенциално излизане от зоната на единната европейска валута.

Както стана ясно и по-горе, Гърция не е единствената държава - членка на еврозоната, която е заплашена от излизане от нея успоредно с разразяването на финансова или дългова криза. Напоследък състоянието на банковия сектор в Италия буди все по-големи притеснения, включително липсата на достатъчни ликвидни буфери в банките, а също така и нарастването на процента на необслужваните кредити (т.нар. лоши кредити) в банковата система на страната. Ако евентуален Грекзит би се отразил силно негативно на икономиката и паричните взаимоотношения в еврозоната, едно евентуално излизане на Италия от еврозоната би имало почти пагубни последици за нейното съществуване.

Освен икономическите, финансовите и дълговите проблеми за развитието на еврозоната напоследък се появили и сериозни политически проблеми за нейното съществуване и развитие, които няма как да не окажат негативно влияние и на потенциала на страните от Западните Балкани да приемат еврото съгласно правото на ЕС. Става въпрос за надигането на гласове във водещи за еврозоната държави членки за напускането ѝ в близко бъдеще и за завръщането към национални валути. Такива са например призивите на движението „5 звезди“ на Пепа Грило в Италия, на Националния фронт във Франция, както и на „Алтернатива за Германия“.

Въпреки че Обединеното кралство винаги е заявявало, че няма намерение да се присъедини към еврозоната, неговото оттегляне от ЕС, както и самите преговори в тази посока, ще изискват много полити-

ческа енергия за справяне с това предизвикателство, което ще намали фокуса върху развитието на еврозоната. Оттеглянето на Обединеното кралство от ЕС може да има негативен ефект и върху стабилността в еврозоната, като ще следва да се формулират и нови отношения с паричния съюз, включително и с финансовия център на Лондонското сити. Малко вероятно е оттеглянето на Обединеното кралство от ЕС да има също и положителен ефект върху развитието на еврозоната, както и да доведе до консолидация на останалите държави - членки на ЕС извън еврозоната. Това все пак не е напълно изключено, тъй като излизането от ЕС на основния съюзник на държавите членки извън еврозоната и превръщането на тези страни в една значително по-малка като размер на БВП и влияние група би могло да ги подтикне по-бързо да се устремят към приемане на еврото. Същият ефект би могъл да се прояви и при бъдещо присъединяване на страни от Западните Балкани към ЕС, които след датата на членство в Съюза да имат желание по-бързо да приемат единната валута.

Като заключение може да се отбележи, че както вътрешните за Западните Балкани фактори, така и външните за региони обстоятелства не са в полза на бързо приобщаване и пълноправно интегриране на тези страни към Икономическия и паричен съюз на ЕС. Приемането на еврото съгласно стандартния подход и правилата на Договора за функциониране на ЕС няма да е никак лесно за страните от региона, като навременното и ефективно присъединяване към ЕС е само първото съществено препятствие за тези страни по пътя им към приемане на единната валута съгласно правото на ЕС.

Страните от Западните Балкани, с изключение на Хърватия, още не са съумели да покрият дори копенхагенските икономически критерии за членство в ЕС, като някои от тях са на още съвсем ранен етап от това да постигнат функционираща пазарна икономика, да се справят с конкурентния натиск на пазарните сили в ЕС, както и да прилагат ефективно инструментите на икономическата и парична политика в съответствие с правото на Съюза. Те са много далеч и от изпълнението на маастрихтските номинални критерии за конвергентност, в т.ч. и в сравнение с държавите - членки на ЕС извън еврозоната. По-съществен факт е, че държавите от Западните Балкани са далеч от постигането на реална конвергентност с еврозоната и реструктуриране на своите икономики с цел те да станат по-ефективни и подготвени за участие в Икономическия и паричен съюз. Не на последно място, външните за Западните Балкани фактори, като кризите в еврозоната, липсата на достатъчно доверие в нея и, разбира се, опасността една или повече държави - членки на ЕС, да излязат от еврозоната, също не следва да се пренебрегват.

Независимо от това, възможностите страните от Западните Балкани в по-далечно бъдеще да се присъединят към еврозоната и да приемат

еврото също не следва да се пренебрегват. В случай че европейската перспектива за тези страни се съхрани, а това следва да е приоритетно както за страните от региона, така и за запазването на доверието в Европейския съюз, че той не е загубил силата си да трансформира обществата от държавите в Европа, които се стремят да се присъединят към него, то тогава един ден ще се открият и възможностите пред страните от региона да приемат еврото съгласно стандартния подход и да станат членове на еврозоната.

За да може процесът на европейска интеграция на страните от Западните Балкани да върви напред и тяхната европейска перспектива постепенно да се реализира, е необходимо също да дойдат повече добри новини от и за региона. В последните години като че ли преобладаваха лошите новини, които свидетелстваха за забавянето на процеса на европейска интеграция и за намаляването на тяхната европейска перспектива. През месеците май и юни 2017 г. се появиха и няколко добри новини, които дават надежда, че посоката ще се промени и страните от региона по-решително ще поемат пътя към ЕС и последващо приемане на еврото съгласно стандартната процедура. Все още е много рано да се правят окончателни изводи за необратимостта на тези процеси, но е наложително да се използва импулсът по пътя им към членство в Европейския съюз.

Всяка „добра новина“ (положително развитие или потенциално решаване на двустранни проблеми на Балканите) създава стимули за нови решения и намиране на консенсус и по други открити въпроси, т.е. и за генерирането на други „добри новини“ след това. Също както всяка успешно реализирана стъпка дава поводи да се направи следващата такава по пътя към приоритетната цел за присъединяване на страните от региона към ЕС и Икономическия и паричен съюз.²⁶⁰

²⁶⁰ През месеците май и юни 2017 г. се появиха някои добри новини за Западните Балкани, от които регионът като че ли имаше нужда, но които няма да са достатъчни за по-сериозен напредък в европейската им перспектива. Необходими са много повече усилия в тази посока. Една от добрите новини дойде от Германия, като в медиите бе публикувана информация, че тя подготвя план за икономически инвестиции в държавите от Западните Балкани (виж: *Vesti.bg*, *Германия с план „Маршал“ за Балканите*, 6 юни 2017 г.). Все още този план не е финализиран, но самата идея за неговото обсъждане вече е положителен сигнал. Скорошното присъединяване на Черна гора към НАТО, въпреки недоволството от Руската федерация, също е много добра новина. Новият македонски министър-председател Зоран Заев бе на посещение в София в средата на юни 2017 г., при което бе постигнато предварително споразумение договорът за добросъседство между двете страни да бъде подписан по време на съвместно честване на Илинденско-Преображенското въстание в началото на август същата година. Новото правителство на Македония за пръв път от много години насам даде и ясен знак, че отново е готово да седне на масата на преговорите с Гърция по спорния въпрос за конституционното име на страната. Намирането на приемливо решение е все още далеч, но потенциалът за възобновяването на преговорите по въпроса също е обещаващ.

Мястото на страните от Западните Балкани е сред членовете на Европейския съюз и в тяхното последващото приобщаване към еврозоната.

България следва да има политика, която да насърчава и да подпомага по-активно тези процеси.²⁶¹

²⁶¹ Повече информация за необходимостта България да играе по-активна роля в политиката на ЕС за разширяване и в процеса на европейска интеграция на страните от Западните Балкани е представена в Приложение № 5.

Заклучение

Напоследък от страните от Западните Балкани рядко идваха положителни новини. Независимо от това, едно от най-значимите постижения в района на Западните Балкани остава постигнатият неотдавна мир, установен след поредица от войни, размирици и жертви. Пред държавите от региона обаче все още има редица вътрешни и външни предизвикателства.

Най-значимите вътрешни предизвикателства са забавяне или дори връщане назад в процеса на реформи, наличие на сериозна корупция и организирана престъпност, неефективни мерки на икономическата и социална политика, силно неравенство, етническо напрежение и опасения за сигурността и мира в региона. Най-сериозното външно предизвикателство е опасността от спиране на процеса на разширяване на ЕС и отдалечаване на европейската перспектива за региона на Западните Балкани.

Забавянето на европейската перспектива не означава, че тя е загубена. Напротив, тя все още е на дневен ред, но е заглушена от проблемите в региона и в самия Европейски съюз. Босна и Херцеговина е заплашена от разцепление, което не бива да се подценява. Дългогодишната политическа криза в Македония застрашава не само стабилността вътре в страната, но и в съседните държави. Албания, подобно на много други страни от Западните Балкани, трудно се справя с проблемите с организираната престъпност и корупцията. В Сърбия държавното управление продължава да лабира между стремежа за интеграция с ЕС и поддържане на добри отношения с Русия. Отношенията между Сърбия и Косово продължават да бъдат сложни, а Косово няма изгледи да реши бързо икономическите си и социални проблеми. Черна гора, която се смята за отличник сред страните от региона, които още не са присъединили към ЕС, също имаше сериозни предизвикателства относно запазването на политическата си стабилност и сигурност. Дори и Хърватия, която вече е член на ЕС от 1 юли 2013 г., също има пред себе си значими икономически и политически предизвикателства.

В публичното пространство в Европа все повече се задава въпросът кой сбърка през последните години по отношение на европейската интеграция на Западните Балкани. Дали това са самите страни от региона, които не само че не направиха достатъчно реформи в повечето сфери, но и по някои въпроси влошиха своето икономическо, социално и политическо развитие, или това са държавите - членки на ЕС, които изгубиха фокуса си върху Западните Балкани и които са съсредоточени в собствените си проблеми, в т.ч. подготовката и преговорите за Брекзит, икономическата, финансовата и дълговата криза, наличието на ми-

грантска криза и стремеж да се затворят границите за свободно придвижване в ЕС, нарастването на популизма, национализма и евроскептицизма, както и сериозното намаляване на подкрепата за процеса на по-нататъшно разширяване на ЕС?

Истината, както в повечето случаи, е някъде по средата. Отговорни са както самите страни от региона, така и Европейският съюз, който намали чувствително вниманието си върху процесите в Западните Балкани и забави допълнително шанса за по-скорошна европейска перспектива на държавите в него. Европейският съюз няма право и не може да забравя, че той е гарант за мира и неговото утвърждаване на европейския континент. В Бялата книга на Европейската комисия за бъдещето на Европа от март 2017 г. като че ли удобно е пропуснато, че като цяло през последните 70 години имаше мир в Европа, но с едно много важно и съществено изключение – войните при разпадането на бивша Югославия. Европейската комисия отчита дългогодишния мирен период в Европа, но не споменава скорошните жертви и страдания на Балканския полуостров.

В настоящото изследване е акцентирано на икономическите и паричните въпроси при подготовката на Западните Балкани за членство в ЕС и еврозоната. При оценката на възможността един ден всички страни от Западните Балкани да станат част от ЕС, а в бъдеще и от зоната на единната европейска валута, не може да се отрече тясната връзка между икономическите и паричните въпроси, от една страна, и политическите фактори – от друга. Затова политическите фактори също са разгледани в анализа.

Въпросът за приобщаване на страните от Западните Балкани към Икономическия и паричен съюз на ЕС към днешна дата не изглежда приоритетен, а като се има предвид слабата подготвеност на повечето от тях да се присъединят към ЕС, в известна степен той става и леко абстрактен. Въпреки това не трябва да се забравя, че етническият и политическият мир в региона минават през икономическа и социална стабилност и солидарност, каквито могат да бъдат подпомогнати само от по-силното интегриране на тези страни към ЕС и еврозоната, както и от очертаването на ясна перспектива пред тях в тази посока.

Поставянето в забвение или замитането на проблемите няма да може да ги реши. Напротив, това най-вероятно ще ги задълбочи. Затова страните от региона следва да си поставят като ясна цел не само скорошно присъединяване към ЕС, но и последващо участие в зоната на единната европейска валута. Европейският съюз, включително и държавите - членки на еврозоната, следва да подпомогнат, окуражат и стимулират тези интеграционни процеси.

На този етап е много трудно да бъде открито кои фактори за присъединяването към ЕС преобладават – дали тези, които подпомагат про-

песа на европейска интеграция на Западните Балкани или обратно – факторите, които имат негативен ефект върху подготовката за членство на страните от региона. Важно е да се подчертае също, че за присъединяването на Западните Балкани към ЕС значение ще имат както реформите в страните от региона, така и готовността на Съюза да продължи процеса на разширяване и присъединяване на нови държави към него.

След въвеждането на единната валута еврото стана втората по важност валута в света, но в региона на Западните Балкани тя има първостепенно значение. В региона еврото изпреварва сериозно по влияние щатския долар, британската лира и другите валути с глобално значение. То се използва широко в Западните Балкани за фактурирането и заплащането в международната търговия, при финансовите и валутните трансакции, за съхранение на пари в наличност от домакинствата и бизнеса, за откриване на депозити и отпускане на кредити, за емитиране на други финансови активи и деноминиране на правителствен дълг, като валутна котва и референтна валута във валутнокурсните режими, както и за съхранение на валутните резерви на страната и други.

Значителната степен на евроизация на страните от Западните Балкани е свързана с тяхната висока търговска и икономическа интеграция с държавите - членки на ЕС и еврозоната. Това, обаче, не означава, че тези страни са постигнали висока степен на икономическо развитие или реална конвергенция с еврозоната, нито че са готови към настоящия момент да станат част от вътрешния пазар на ЕС и да приемат еврото съгласно правната рамка на ЕС.

При наличието на едностранна евроизация в някои държави от региона и висока степен на неофициална евроизация в други страни от Западните Балкани възможностите за провеждане на парична и валутнокурсва политика или са премахнати, или са значително ограничени. В тези условия нараства ролята на фискалните и структурните политики, а така също и значението на финансовите пазари и други фактори като размера на чуждестранната помощ. Тези алтернативни политики и инструменти също имат своите ограничения за страните в преход, каквито са държавите от Западните Балкани.

Страните от Западните Балкани имат по-ниска степен на номинална конвергентност съгласно маастрихтските критерии в сравнение с държавите - членки на ЕС извън еврозоната. Те изпълняват в по-малка степен критерия за съответствие на техните законодателства с изискванията на Икономическия и паричен съюз. Още по-важно е друго обстоятелство – страните от Западните Балкани имат много по-слаба реална конвергентност и са в начална фаза на осъществяването на структурните реформи.

В случай че всички страни от Западните Балкани, а не само Хърватия, се присъединят към ЕС, а след това и към еврозоната, по настоящи данни това би довело до едва с около един процент нарастване на БВП в Съюза, а по-късно и на зоната на единната европейска валута. Това означава, че страните от този регион са с много малки по размер икономики и със слаби възможности да допринесат за нарастване на вътрешния пазар на ЕС и еврозоната. Това от своя страна ясно показва, че основните мотиви за приобщаване на страните от региона към ЕС, а след това и към еврозоната са по-скоро политически или свързани със сигурността и стабилността в региона. Имайки предвид скорошните военни и етнически конфликти в този регион, както и опасенията за повторното им разрастване, тези мотиви не би следвало да се подценяват.

Темпът на растеж на икономиките на страните от Западните Балкани през последното десетилетие в повечето случаи изпреварва темпа на растеж на БВП в ЕС и еврозоната. Независимо от това степента на догонване на икономиките на Западните Балкани спрямо ЕС и еврозоната е много бавен, а и стартира от много ниска база, за да може този изпреварващ ръст да позволи бързо и ефективно достигане на ЕС и еврозоната. В най-добрия случай ще са необходими няколко десетилетия, през които да се запази подобен изпреварващ растеж за икономиките от Западните Балкани, за да може те да се доближат до средните нива на ЕС и еврозоната.

Положително за интеграцията на страните от Западните Балкани към ЕС и еврозоната въздействат показатели като високата степен на търговска интеграция с ЕС и значителния дял на преките чуждестранни инвестиции от държавите - членки на Съюза, в икономиките на страните от региона. Делът на износа и вноса от ЕС спрямо общия износ и внос на страните от Западните Балкани е много висок, като в преобладаващата част от случаите повече от половината от търговските потоци са с вътрешния пазар на ЕС. Държавите - членки на ЕС, са най-големият инвеститор в страните от Западните Балкани, като на тях се падат повече от половината инвестиции в страните от региона, а този показател е още по-значим за отделни държави.

В настоящия анализ бяха очертани три възможни подхода за приемане на еврото от страните от Западните Балкани – стандартен подход, едностранен подход и неофициален подход, като повече внимание бе обърнато на първите два като по-вероятни. Едностранният подход на официално приемане на еврото от властите в Западните Балкани би бил по-бързият и сравнително по-лесен метод за приемане на единната валута. За разлика от него, стандартният подход на приемане на еврото

съгласно правилата и процедурите на правото на ЕС, изискващи изпълняване на определени критерии и членство в Европейския съюз, е много по-бавен и продължителен път за въвеждане на единната европейска валута на територията на страните от региона. За разлика от едностранния подход, обаче, стандартният подход е много по-качествен и надежден, много по-дългосрочен и перспективен път на приемане на единната валута.

В две от настоящите страни от Западните Балкани вече е въведено евроето посредством едностранния подход и режима на едностранна евроизация. Независимо от това този режим бе изграден на териториите на днешните Черна гора и Косово при съществено различни обстоятелства от тези, които съществуват в момента: по време на едностранната евроизация това не са били независими територии и загубата на парична автономия е било целенасочено действие именно за получаване на по-голяма свобода и отдръпване от сръбските власти. Черна гора се е опитвала да се откъсне от югославския динар, който тя свързва с хиперинфлация и икономически кризи, а въвеждането на евроето в Косово веднага след войната на негова територия е политически избор, мотивиран отново от бягството от югославския динар и липсата на желание за въвеждане на нова валута. Национална валута не е било възможно да бъде въведена в Косово, защото то обявява независимост много по-късно, близо десетилетие след войната от 1999 г. Но може би най-важното различие от днешната ситуация е това, че по време на изграждането на режима на едностранна евроизация и в двата случая пред тези територии все още не е била ясно очертана перспективата за членство в ЕС, съответно на приемането на евроето не се е гледало на препятствие по пътя към тяхната европейска интеграция, а напротив – въвеждането на единната европейска валута се е считало за акт именно по посока по-тясна интеграция с пазарите на ЕС и еврозоната.

Едностранният подход на приемане на евроето е нежелан подход за страните от Западните Балкани, които към момента нямат подобен режим и не са членове на ЕС. Това са Сърбия, Албания, Македония и Босна и Херцеговина. Това е така най-малкото заради потенциалната опасност от намаляването на европейската перспектива при подобен едностранен подход заради неодобрението към него от страна на европейските институции, в т.ч. от Европейската централна банка, Европейската комисия и Съвета на ЕС. Подобен подход е неприемлив и за Хърватия, която вече е член на ЕС и за която институциите на ЕС биха имали още по-значими механизми за противопоставяне и въздействие, в случай че тази страна реши да се насочи към режим на официална едностранна евроизация.

Приемането на евроето съгласно стандартния подход и правото на ЕС е свързано с много повече положителни аспекти и възможности за страните от Западните Балкани. В същото време при такъв подход нега-

тивните последици и опасностите са много по-малки и по-лесно разпознаваеми. Ползите при стандартния подход на приемане на единната европейска валута, макар и той да е по-бавен и отложен във времето, са по-големи както за местните граждани и потребители, за бизнеса и икономическите агенти от Западните Балкани, така и за чуждестранните икономически агенти и инвеститори (в т.ч. от ЕС и еврозоната), за финансовия сектор и за публичните институции. Не на последно място, присъединяването към ЕС и еврозоната са стимули за провеждане на структурни и задълбочени реформи в тези страни, за модернизиране и развитие на техните икономики и общества.

Или казано накратко, Западните Балкани би следвало да зложат много повече на качеството (стандартния подход), отколкото на бързината (едностранния подход) при въвеждането на еврото на тяхната територия.

Много по-малко вероятно е въвеждането на еврото в Западните Балкани посредством неофициалния подход и засилване на неофициалната евроизация, в т.ч. чрез постепенно изместване на националните парични единици от търговския оборот за сметка на по-честото използване на еврото. Вярно е, че и към момента съществува висока степен на неофициална евроизация в страните от Западните Балкани, но техните национални политики са насочени именно в обратна посока – за намаляването на дълбочината и ефектите от тази неофициална евроизация. Следва да се подчертае също, че институциите на ЕС, подобно на едностранната евроизация, не биха одобрили подобен неофициален подход на приемане на еврото в Западните Балкани. Това е важно, в случай че тези страни желаят да запазят своята европейска перспектива.

Настоящият анализ доказва изследователската теза, която си поставихме в самото начало. Статистическите данни, сравнителният анализ, икономическите показатели, политическите аспекти и редица други фактори показват по недвусмислен начин, че от двата най-вероятни пътя за приемане на еврото от Западните Балкани – стандартният и едностранният, по-прогресивният и ефективен е по-дългосрочният, труден и предизвикателен път на стандартния подход съгласно правната и институционална рамка на ЕС, а по-краткият път на едностранно приемане на еврото би довел до по-несигурни и противоречиви резултати.

Напоследък се възобнови дебатът за бъдещето на Европейския съюз, включително с дискусия дали Съюзът не трябва да се развива на две и повече скорости, на ядро и периферия. В интерес на страните от Западните Балкани е те да заемат активна позиция в настоящия дебат

за бъдещето на Съюза. В ЕС не бива да се изграждат нови разделителни линии, „първо“ и „второ“ качество членство. Бъдещите му членове трябва да бъдат насърчавани постепенно да се интегрират и в най-задълбочените етапи от процеса на европейска интеграция, в т.ч. за участие в еврозоната.

Въпреки че членството на Западните Балкани в еврозоната на този етап изглежда слабо възможно в краткосрочен и средносрочен план, като следва преди него да се премине през присъединяване към ЕС, подготовката за членство в Икономически и паричен съюз би следвало да бъде предмет на задълбочен анализ още отсега. Не трябва да забравяме също, че процесът на европейска интеграция досега се е развивал, защото наглед невъзможни неща са се поставяли като ясни цели и след това са се постигали. По същия начин, при ясна визия и приоритет на европейската перспектива, страните от Западните Балкани могат един ден не само да се присъединят към ЕС, но впоследствие да станат част от еврозоната и да приемат еврото съгласно стандартния подход и изискванията на законодателството на ЕС. Нито едностранната официална евроизация, нито засилването на неофициалната евроизация в страните от Западните Балкани могат да имат същия положителен ефект, както постепенното, целенасочено и трайно интегриране на тези страни първоначално към вътрешния пазар на ЕС, а след това и към еврозоната, колкото и време да отнеме това. Приемането на еврото в Западните Балкани трябва да стане по един устойчив начин и по всички правила на правото на ЕС.

Преговорни глави в процеса на присъединяване на страните от Западните Балкани към ЕС

Преговорите за присъединяване на страните от Западните Балкани към Европейския съюз се водят по 35 раздела, които са представени в таблицата по-долу. Всеки един от разделите (преговорните глави) съответства на определен сектор от правото на ЕС.

За да приключи преговорният процес с определена страна от Западните Балкани, е необходимо всички преговорни глави да бъдат последователно отворени и временно затворени. В рамките на преговорния процес важи принципът, че нищо не е договорено, докато всичко не бъде договорено. Едва след приключването на преговорите по всички раздели, започва подготовката на договора за присъединяване. Необходимо е единодушието на всички настоящи държави - членки на ЕС, за да бъде отворена или временно затворена всяка една от преговорните глави.

Таблица № 24: Преговорни глави за членство в Европейския съюз²⁶²

№ *	Наименование на преговорната глава
1.	Свободно движение на стоки
2.	Свободно движение на хора
3.	Право на установяване и свободно предоставяне на услуги
4.	Свободно движение на капитали
5.	Обществени поръчки
6.	Дружествено право
7.	Право на интелектуална собственост
8.	Политика за конкуренцията
9.	Финансови услуги
10.	Информационно общество и медии
11.	Селско стопанство
12.	Безопасност на храните, ветеринарна и фитосанитарна политика

* Номер на преговорната глава, съгласно погребата на ЕС

²⁶² Списъкът на главите от преговорния процес е от страницата на Европейската комисия: „Chapters of the acquis“. Източник: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/conditions-membership/chapters-of-the-acquis_en.

№	Наименование на преговорната глава
13.	Рибарство
14.	Транспортна политика
15.	Енергетика
16.	Данъчно облагане
17.	Икономически и паричен съюз
18.	Статистика
19.	Социална политика и заетост
20.	Предприятия и индустриална политика
21.	Трансевропейски мрежи
22.	Регионална политика и координация на структурните инструменти
23.	Съдебна система и основни права
24.	Правосъдие, свобода и сигурност
25.	Наука и изследвания
26.	Образование и култура
27.	Околна среда
28.	Защита на потребителите и здравеопазване
29.	Митнически съюз
30.	Външни отношения
31.	Външна политика, обща политика за сигурност и отбрана
32.	Финансов контрол
33.	Финансови и бюджетни въпроси
34.	Институции
35.	Други

Към месец юни 2017 г. Европейският съюз води преговори за членство със страните от Западните Балкани единствено със Сърбия и Черна гора.²⁶³ Повече информация за отворените и временно затворените преговорни глави със страните от Западните Балкани е представена в Таблица № 25.

Както показват и данните от таблицата, за разлика от страните от Централна и Източна Европа началото на преговорите за членство в ЕС със страните от Западните Балкани се концентрира не само върху по-лесните преговорни раздели, но и към по-трудните въпроси,

²⁶³ Към месец юни 2017 г. Европейският съюз официално води преговори за членство в ЕС и с Турция, като преговорният процес с тази страна е свързан с други предизвикателства, които не са предмет на анализ на настоящото изследване.

като например „Съдебна система и основни права“, „Правосъдие, свобода и сигурност“, „Селско стопанство“ и други. Доказателство за този извод е и обстоятелството, че една от първите отворени преговорни глави със Сърбия е по раздел „Други въпроси“, където се разглеждат отношенията между Сърбия и Косово.

Таблица № 25: Отворени и временно затворени преговорни глави със Сърбия и Черна гора (юни 2017 г.)²⁶⁴

Преговаряща държава	Отворени преговорни глави	Временно затворени преговорни глави
Сърбия	5. Обществени поръчки	25. Наука и изследвания
	20. Предприятия и индустриална политика	26. Образование и култура
	23. Съдебна система и основни права	
	24. Правосъдие, свобода и сигурност	
	32. Финансов контрол	
	35. Други въпроси	
Черна гора	1. Свободно движение на стоки	25. Наука и изследвания
	4. Свободно движение на капитали	26. Образование и култура
	5. Обществени поръчки	30. Външни отношения
	6. Дружествено право	
	7. Право на интелектуална собственост	
	9. Финансови услуги	
	10. Информационно общество и медии	
	11. Селско стопанство	
	12. Безопасност на храните, ветеринарна и фитосанитарна политика	
	13. Рибарство	
	14. Транспортна политика	
	15. Енергетика	
	16. Данъчно облагане	
	18. Статистика	
	19. Социална политика и заетост	
20. Предприятия и индустриална политика		
21. Трансевропейски мрежи		

²⁶⁴ Източник: <https://ec.europa.eu> - European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations, Enlargement.

Преговаряща държава	Отворени преговорни глави	Временно затворени преговорни глави
Черна гора	22. Регионална политика	
	23. Съдебна система и основни права	
	24. Правосъдие, свобода и сигурност	
	28. Защита на потребителите и здравеопазване	
	29. Митнически съюз	
	31. Външна политика, политика на сигурност и отбранителна политика	
	32. Финансов контрол	
	33. Финансови и бюджетни въпроси	

Сравнение на процеса на присъединяване на страните от Западните Балкани към ЕС с предходни разширявания на Съюза

Целта на това приложение не е да направи пълен анализ на разликите между настоящото и предходните разширявания на ЕС, а да очертае само по-специфичните моменти в някои от тях.

Логично е да се запитаме каква е разликата в сравнение с предходни разширявания и защо се очаква страните от Западните Балкани да се присъединят поотделно към ЕС. Типична практика за Съюза е да се разширява с няколко държави наведнъж.²⁶⁵ Един от най-ярките примери за този подход е разширяването от 1986 г., с което Испания и Португалия стават държави - членки на Европейските общности. Португалия подава своята молба за членство през март 1977 г., а няколко месеца по-късно - през юли 1977 г., това прави и Испания. Въпреки настояването на Португалия преговорите да се водят независимо и поотделно, е взето решение за на практика паралелни преговори с двете кандидатки, заради географската им близост, малкия интервал между подаването на молбите за присъединяване и сходните им икономически, социални и политически характеристики.^{266, 267}

²⁶⁵ Разширяването през 1973 г. с Ирландия, Обединеното кралство и Дания се обяснява с близките икономически отношения между трите държави и географското им положение. Подобен е случаят с разширяването от 1986 г., когато се присъединяват Испания и Португалия. Разширяването от 1995 г. с Австрия, Швеция и Финландия се обяснява с икономическото развитие на трите държави, което е сходно на това на ЕС и прави присъединяването им относително лесно. Голямото разширяване с десет държави през 2004 г. и втората му вълна през 2007 г., когато България и Румъния стават членове на ЕС, също се осъществява с групи от страни. По този начин присъединяването на Гърция през 1981 г. и това на Хърватия през 2013 г. остават единствените, при които само една нова страна се присъединява към Европейските общности или ЕС.

²⁶⁶ Виж: Велева-Ефтимова, М. (2012), *История на Европа - XX век*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София.

²⁶⁷ Използваме примера на Португалия и Испания като държави, изостанали в своето икономическо развитие преди и по време на преговорите си за членство в Европейските общности. През този период те се стремяха да затвърдят демократичните принципи на своите територии след дълъг период на авторитарно управление. Те започнаха присъединителния си процес след епоха на недемократични режими, по времето на които в държавите все пак е съществувала пазарна икономика. Нещо повече, става въпрос за държави с ценностна система и определено ниво на институционална памет, сходни на тези в тогавашните държави - членки на Европейските общности. В този смисъл държавите от Иберийския полуостров не се нуждаеха от толкова значима по своя размер промяна в икономически и обществен план, така както това следва да се случи в държавите от Централна и Източна Европа и Западните Балкани. Независимо от това, и двете държави от Иберийския полуостров в този период имаха необходимост от инвестиции и иновации в редица сектори, за да успеят да достигнат степента на развитие на държавите от Европейските общности.

Сравнението с Източното разширяване е още по-подходящо, защото държавите от Централна и Източна Европа и тези от Западните Балкани имат сходно историческо минало и следователно социално-икономически проблеми. Преговорите с държавите от Централна и Източна Европа са водени с нагласата за т.нар. вълни на разширяване. Логиката на този подход се базира на разбирането, че държавите от региона имат идентични проблеми и паралелните преговори биха били по-лесни за Съюза. Самият той има необходимост да гарантира сигурността по своите граници, затвърждавайки демократичните принципи в тези държави. Според традиционното разбиране за условността, присъединяването към Съюза е най-силният стимул за провеждане на реформи за държавите, които се намират в предприєдинителен период.²⁶⁸ Нещо повече - то има този ефект тогава, когато има доверие в него, т.е. не изглежда практически невъзможно. В този смисъл отпадането на някоя от държавите от Централна и Източна Европа от процеса на присъединяване щеше да означава намаляване на този стимул и заплахата за реформите в региона. Постепенно за страните от Централна и Източна Европа се налага идеята, че първо следва да се отворят по-лесните преговорни глави, а бързият напредък по тях и приближаващите крайни срокове ще станат причина в края на процеса страните от този регион с много по-голямо желание да приемат непопулярни, но дължими решения в чувствителни области като съдебна система, право и вътрешен ред.

Въпреки този опит, по отношение на Западните Балкани Европейският съюз предприема по-различна стратегия. Това ясно личи дори от различните етапи от процеса на интеграция, на които се намира всяка една от държавите от региона в момента. Опитът на Източното разширяване доказва, че общият подход е повече проблематичен, отколкото успешен. Нещо повече - той доказва, че държави с на пръв поглед сходно историческо минало като тези от Централна и Източна Европа имат своеобразни особености и проблеми, които не могат да бъдат решени чрез подобна предприєдинителна политика. Неуспехът на подхода на предприєдинителната условност ясно проличава при България и Румъния, за които ЕС създава специален инструмент за следприсъединителна условност.^{269, 270} Този проблем се

²⁶⁸ Schimmelfennig, Fr., Ulf. Sedelmeier (2004), *Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe*, Journal of the European Public Policy 11:4, Taylor & Francis Ltd.

²⁶⁹ Повече за условността като подход на Европейския съюз в рамките на политиката за разширяване, както и еволюцията на концепцията може да се види в: Maresceau, M. (1997), *Enlarging the European Union: the relations between the EU and Central and Eastern Europe*, Longman, London; Maniokas, K. (2001), *Methodology of the EU Enlargement: a Critical Appraisal In: Driven to Change: The European Union's Enlargement Viewed from the East*, Dimitrova (ed.), Manchester University Press; Mungiu-Pippidi, Al. (2011), *A House of Cards? Building the Rule of Law in the Western Balkans and the EU: 'the hour of Europe'*, Rupnik (ed.); Papakostas, N. 2012. *Deconstructing the Notion of EU Conditionality as a Panacea in the Context of Enlargement*, L'Europe en Formation, p. 215-235 и други.

²⁷⁰ За повече информация за особеностите на механизма за сътрудничество и проверка като основен инструмент на следприсъединителната условност, виж: Димитров, Г., К. Харалампиев, Ст. Стойчев, Л. Тонева-Методиева (2014), *Механизъмът за сътрудничество и проверка: Споделена политическа безотговорност*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София и Димитров, Г., К. Харалампиев, З. Георгиева (2015), *Проблемът с борбата срещу корупцията в България, видян през докладите по механизма за сътрудничество и проверка в периода 2007-2012 г. (результати от емпирично проучване)*, Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“, Философски факултет, книга „Социология“, том 105.

задълбочава и след последните събития в Полша²⁷¹ и Унгария²⁷², които заплашват върховенството на правото в Съюза и са доказателство, че условността при която се присъединиха държавите от Централна и Източна Европа е не просто различна, но и посвоему проблематична - повече от десет години след присъединяването на тези държави, те заплашват нормалното функциониране на Съюза, нарушавайки не просто правилата му, но и пренебрегвайки основополагащите му ценности. Тази грешка при подхода на ЕС не бива да бъде повтаряна със страните от Западните Балкани, защото тя доведе до много сериозни последици за функционирането на Съюза като организация, базираща се на общи правила, които гарантират икономическия успех и мира в държавите членки. Именно затова постепеното и поэтапно присъединяване на страните от Западните Балкани изглежда към настоящия етап напълно логично.

Политиката по отношение на Западните Балкани, обаче, се натъква на проблеми от различен характер. Една от особеностите на тези държави е необходимостта от изграждане на суверенитет и консолидиране на държавността, които да гарантират възможността за закрепване на демократичните принципи. Европейският съюз не разполага с механизми, чрез които да осигурява ефективно подобно развитие. Нещо повече, в някои случаи гарантирането на стабилността води до подкрепа за недемократични режими, което допълнително намалява кредитбилността в ЕС и ограничава възможностите за провеждане на ефективна политика на условност.²⁷³

Доколкото политиката на изграждане на държавата (state-building) съществува в ЕС, тя по-скоро не се подчинява на съществуваща нормативна база или принципи, а на рационалните интереси на държавите членки, които са готови да оказват натиск, когато силата на притегателен център на ЕС не е достатъчна, за да се постигнат преследваните от Съюза цели. От друга страна, изобличаването на липсата на нормативна база на някои от исканията на ЕС се превръща в инструмент на евроскептични вътрешни играчи в региона, които поставят под съмнение европейското развитие на страните от Западните Балкани.²⁷⁴

Накратко, сравнението между процеса на разширяване на ЕС със страните от Западните Балкани очертава много различия спрямо предходните разширявания на Европейските общности. Това предопределя необходимостта от прилагането на нови, иновативни и устойчиви подходи в процеса на преговори и подготовка за членство в ЕС на страните от този регион.

²⁷¹ European Commission (2016), *Commission Recommendation regarding the Rule of Law in Poland*, 21/12/2016.

²⁷² European Parliament (2015), *European Parliament resolution of 16 December 2015 on the situation in Hungary*, (2015/2935(RSP)).

²⁷³ Börzel, Tanja A. (2011), *When Europeanization Hits Limited Statehood: The Western Balkans as a Test Case for the Transformative Power of Europe*, „The Transformative Power of Europe“ (Ed.) URN: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-374742>.

²⁷⁴ Noutcheva, G. (2009), *Fake, partial and imposed compliance: the limits of the EU's normative power in the Western Balkans*, *Journal of European Public Policy*, 16:7, 1065-1084, DOI: 10.1080/13501760903226872.

Реален растеж на БВП на държавите - членки на ЕС-28 и на страните от Западните Балкани (2005 - 2015 г.)

Таблица № 26: Реален растеж на БВП, 2005 - 2015 г.
(% промяна на годишна основа в сравнение с предходната година)²⁷⁵

Година	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Средна стойност ²⁷⁶
ЕС-28	2.1	3.3	3.0	0.4	-4.4	2.1	1.7	-0.5	0.2	1.5	2.2	0.9
Евروزона-19	1.7	3.2	3.0	0.4	-4.5	2.1	1.5	-0.9	-0.3	1.1	2.0	0.8
Австрия	2.1	3.4	3.6	1.5	-3.8	1.9	2.8	0.7	0.1	0.6	1.0	1.2
Белгия	2.1	2.5	3.4	0.7	-2.3	2.7	1.8	0.2	0.0	1.3	1.4	1.2
България	7.2	6.8	7.7	5.6	-4.2	0.1	1.6	0.2	1.3	1.5	3.0	2.3
Обединено кралство	3.0	2.5	2.6	-0.6	-4.3	1.9	1.5	1.3	1.9	3.1	2.2	1.2
Германия	0.7	3.7	3.3	1.1	-5.6	4.1	3.7	0.5	0.5	1.6	1.7	1.4
Гърция	0.6	5.7	3.3	-0.3	-4.3	-5.5	-9.1	-7.3	-3.2	0.7	-0.2	-2.1
Дания	2.4	3.8	0.8	-0.7	-5.1	1.6	1.2	-0.1	-0.2	1.3	1.0	0.3
Естония	9.4	10.3	7.7	-5.4	-14.7	2.3	7.6	4.3	1.4	2.8	1.4	1.5
Ирландия	5.8	5.9	3.8	-4.4	-4.6	2.0	0.0	-1.1	1.1	8.5	26.3	3.4
Испания	3.7	4.2	3.8	1.1	-3.6	0.0	-1.0	-2.6	-1.7	1.4	3.2	0.4
Италия	0.9	2.0	1.5	-1.1	-5.5	1.7	0.6	-2.8	-1.7	-0.3	0.8	-0.5
Кипър	3.9	4.5	4.9	3.7	-2.0	1.4	0.4	-2.4	-5.9	-2.5	1.6	0.3
Латвия	10.7	11.9	10.0	-3.6	-14.3	-3.8	6.2	4.0	3.0	2.4	2.7	1.6
Литва	7.7	7.4	11.1	2.6	-14.8	1.6	6.0	3.8	3.5	3.0	1.6	2.4

²⁷⁵ Източник: Евростат/Real GDP growth, 2005 - 2015 (% change compared with the previous year; % per annum).

²⁷⁶ Средна стойност за периода 2005 - 2015 г.

Година	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Средна стойност
Люксембург	3.2	5.1	8.4	-0.8	-5.4	5.7	2.6	-0.8	4.3	4.1	4.8	2.7
Малта	3.8	1.8	4.0	3.3	-2.5	3.5	1.8	2.9	4.5	3.5	6.2	2.9
Нидерландия	2.2	3.5	3.7	1.7	-3.8	1.4	1.7	-1.1	-0.2	1.4	2.0	1.0
Полша	3.5	6.2	7.0	4.2	2.8	3.6	5	1.6	1.3	3.3	3.6	3.9
Португалия	0.8	1.6	2.5	0.2	-3.0	1.9	-1.8	-4.0	-1.1	0.9	1.5	-0.2
Румъния	4.2	8.1	6.9	8.5	-7.1	-0.8	1.1	0.6	3.5	3.0	3.8	2.7
Словакия	6.4	8.5	10.8	5.7	-5.5	5.1	2.8	1.5	1.4	2.5	3.6	3.6
Словения	4.0	5.7	6.9	3.3	-7.8	1.2	0.6	-2.7	-1.1	3.1	2.3	1.1
Унгария	4.4	3.8	0.4	0.8	-6.6	0.7	1.8	-1.7	1.9	3.7	2.9	0.7
Финландия	2.8	4.1	5.2	0.7	-8.3	3.0	2.6	-1.4	-0.8	-0.7	0.2	0.4
Франция	1.6	2.4	2.4	0.2	-2.9	2.0	2.1	0.2	0.6	0.6	1.3	0.9
Хърватия	4.2	4.8	5.2	2.1	-7.4	-1.7	-0.3	-2.2	-1.1	-0.4	1.6	0.0
Чехия	6.4	6.9	5.5	2.7	-4.8	2.3	2.0	-0.8	-0.5	2.7	4.5	2.0
Швеция	2.8	4.7	3.4	-0.6	-5.2	6.0	2.7	-0.3	1.2	2.3	4.2	1.8
Албания	5.5	5.9	6.0	7.5	3.4	3.7	2.5	1.4	1.0	1.8	:	3.7
Косово	:	:	:	:	3.6	3.3	4.4	2.8	3.4	1.2	:	:
Македония	4.7	5.1	6.5	5.5	-0.4	3.4	2.3	-0.5	2.9	3.5	3.7	3.2
Сърбия	5.5	4.9	5.9	5.4	-3.1	0.6	1.4	-1.0	2.6	-1.8	0.7	1.5
Черна гора	:	:	:	:	:	:	:	-2.7	3.5	1.8	:	:

Изпълнение от страните от Западните Балкани на избрани критерии от Копенхаген

В настоящото приложение са анализирани някои копенхагенски критерии за членство в ЕС, които имат по-пряко отношение и към последващата подготовка за присъединяване към еврозоната и приемане на еврото съгласно стандартния подход. Това са най-вече изпълнението на икономическите критерии за членство в ЕС, а така също и степента на подготовка за провеждане на икономическа и парична политика в съответствие с правото на ЕС. В този анализ не е включена Хърватия, тъй като тя вече е член на Съюза и се предполага, че е изпълнила копенхагенските критерии.

Първо ще се спрем на копенхагенските икономически критерии за членство в Европейския съюз.

Единият от тях е критерият за необходимостта от постигане на *функционираща пазарна икономика*. В анализите на Европейската комисия за оценка на този критерий се изследват такива показатели като наличието на макроикономическа стабилност, прилагането на пазарно ориентирани икономически реформи, развитието на БВП и равнището на БВП на глава от населението, размера на преките чуждестранни инвестиции, инфлацията и различните видове безработица, състоянието на търговската, текущата и капиталовата сметки на платежния баланс, както и състоянието на публичните финанси, в т.ч. бюджетен дефицит и държавен дълг, развитието на бизнеса, възможностите за бързо влизане и излизане от пазара, прилагането на процедурите по несъстоятелност, състоянието на процесите на приватизация и либерализация на цените, осигуряването на финансова стабилност и на достъп до финансиране, в т.ч. до банковите услуги и до капиталовите пазари, развитието на пазара на труда и други.

От шестте държави от Западните Балкани, които са страни кандидатки или страни - потенциални кандидатки за членство в ЕС, Македония е оценена като държава, която има добро ниво на подготовка в развитието на функционираща пазарна икономика, Сърбия, Черна гора и Албания са с умерена степен на подготовката, а най-изостанали са Босна и Херцеговина и Косово, които са още на ранен етап от подготовката си да постигнат функционираща пазарна икономика. Този показател е важен, тъй като илюстрира до каква степен страните са преминали прехода, прилагат правилата на свободната пазарна икономика и са реформирали своите икономически политики и системи.

Не по-малко важен е вторият икономически критерий, а именно *справянето с конкурентния натиск и пазарните сили в Съюза*. За да може да бъде оценен този критерий, Европейската комисия анализира развитието на образователната система и иновациите в съответните страни, равнището на технологично модернизиране и изследвания, нивото на

развитие на човешкия капитал и на инфраструктурата, степента на дигитализация на икономиката, състоянието на транспортния сектор и енергетиката, степента на прилагане на правилата за защита на конкуренцията и за държавни помощи, структурата на икономиката и ролята на малките и средни предприятия.

Един от най-важните показатели, които се анализират, е степента на търговска интеграция с ЕС. Нивото на търговска интеграция, както и другите показатели, които имат отношение към справянето с конкурентния натиск и пазарните сили на ЕС, показват до каква степен съответната икономика се е интегрирала с икономиката на ЕС и има способността да се присъедини към нея, без това да наруши икономическото равновесие и да застраши плавното функциониране на бизнеса в страната. От шестте страни от Западните Балкани, които още не са се присъединили към ЕС, три държави, а именно Сърбия, Черна гора и Македония, имат умерена степен на готовност за справянето с конкурентния натиск и пазарните сили в Съюза, Албания е постигнала определена степен на подготовка в това отношение, а най-слабо и на ранен етап в справянето с конкурентния натиск и пазарните сили в Съюза са отново Босна и Херцеговина и Косово.

От всички 35 раздела, които имат отношение към *способността на съответната страна да поема задълженията, произтичащи от членството в ЕС*, ще се спрем само на глава 17 за покриване на изискванията в областта на икономическата и парична политика в рамките на ЕС. Този раздел най-силно се доближава и до оценката на това дали страната покрива правния критерий при бъдещата си подготовка за членство в еврозоната, а именно дали нейното законодателство съответства напълно на изискванията за членство в Икономическия и паричен съюз без право на дерогация.

Едни от изискванията, които се анализират, са свързани с функционалната и институционалната независимост на съответната централна банка, наличието и прилагането на забрани за прякото финансиране на публичния сектор от централната банка, както и на привилегирован достъп на публичния сектор до финансовите институции. Анализира се също степента, с която има готовност да се координира икономическата политика с политиките на държавите - членки на еврозоната, както и до каква степен са завършени реформите в икономиката и публичния сектор. Сърбия, Черна гора, Македония и Албания отново са сред страните, които са умерено подготвени за прилагането на икономическата и парична политика, като има още сфери, в които следва да се осъществи напредък, за да може да се достигне до пълно съответствие с изискванията на ЕС.

Специфичен е казусът на Босна и Херцеговина, която поради прилагането на валутен борд с фиксиран курс към еврото си осигурява парична политика, която е силно интегрирана с тази в еврозоната. Най-съществени са проблемите с Черна гора и Косово, където въведените режими на едностранна евроизация предопределят и липсата на парична политика и ограничаването на макроикономическите политики единствено до инструментите на фискалната политика.

Оценките за изпълнение на тези избрани копенхагенски критерии за членство в ЕС са обобщени в таблицата по-долу. Информацията и оценките са на Европейската комисия, като заключенията са от последните редовни доклади от 2016 г. по отношение на готовността на страните от Западните Балкани да се интегрират към ЕС.

Таблица № 27:
Изпълнение на избрани копенхагенски критерии
от страните от Западните Балкани

Държава	Наличие на функционираща пазарна икономика	Справяне с конкурентния натиск и пазарните сили в Съюза	Способност за справяне със задълженията, произтичащи от членството в ЕС: Глава 17 „Икономическа и парична политика“
Албания	Албания е умерено подготвена в развитието на функционираща пазарна икономика.	Албания има определено ниво на подготовка по отношение на капацитета за справяне с конкурентния натиск и пазарните сили в рамките на Съюза.	Албания е умерено подготвена в областта на икономическата и парична политика. По отношение на паричната политика Законът за централната банка на Албания предстои да бъде хармонизиран с правото на ЕС, особено по отношение на независимостта на членовете на нейния надзорен съвет и на отчетността на банката. Известен напредък е постигнат най-вече с въвеждането на базисното фискално правило и със засилването на средносрочното бюджетно планиране.
Босна и Херцеговина	Босна и Херцеговина е все още на ранен етап от развитието на функционираща пазарна икономика.	Босна и Херцеговина е на ранен етап от постигане на способност за справяне с конкурентния натиск и пазарните сили в рамките на Съюза.	Макроикономическият политически микс е до голяма степен подходящ. Независимо от това, прилагането на фискалната политика не отделя необходимото внимание за подобряване на публичните разходи. Паричната политика остана в съответствие с предизвикателствата пред политиките на страната. Запази се валутният борд с фиксиран курс към еврото и той продължава да се радва на високо равнище на доверие и надеждност.
Косово	Косово е на ранен етап от развитието на функционираща пазарна икономика.	Косово е на ранен етап от постигането на способност за справяне с конкурентния натиск и пазарните сили в рамките на Съюза.	Стратегическите документи на правителството показват засилен ангажимент за провеждане на икономически реформи. Независимо от това, икономическата политика на Косово се характеризира с ад-хок решения и слабо равнище на прилагане на политиките.

Държава	Наличие на функционираща пазарна икономика	Справяне с конкурентния натиск и пазарните сили в Съюза	Способност за справяне със задълженията, произтичащи от членството в ЕС: Глава 17 „Икономическа и парична политика“
Македония	Македония има добро ниво на подготовка в развитието на функционираща пазарна икономика.	Македония е умерено подготвена да се справи с конкурентния натиск и пазарните сили в рамките на Съюза.	Страната е умерено подготвена в областта на икономическата и парична политика. Известен напредък е постигнат с увеличаването на капацитета на институциите на страната да подготвят и да прилагат икономическата политика. Функционалната и институционалната независимост на централната банка е осигурена. Законът за централната банка забранява както прякото финансиране на публичния сектор от централната банка, така и привилегирован достъп на публичния сектор до финансовите институции.
Сърбия	Сърбия е умерено подготвена в развитието на функционираща пазарна икономика.	Сърбия е умерено подготвена да се справи с конкурентния натиск и пазарните сили в рамките на Съюза.	Сърбия е умерено подготвена в областта на икономическата и паричната политика. Добър напредък бе постигнат при хармонизирането с правото на ЕС, особено по отношение на по-добрата подготовка на програмата за икономически реформи. По отношение на паричната политика постигането на съответствие с правната рамка на ЕС е в напреднал стадий. Допълнително съответствие следва да се постигне, за да се осигури функционална и институционална независимост на централната банка.
Черна гора	Черна гора е умерено подготвена в развитието на функционираща пазарна икономика.	Черна гора е умерено подготвена да се справи с конкурентния натиск и пазарните сили в рамките на Съюза.	Черна гора е умерено подготвена в областта на икономическата и парична политика. По отношение на паричната политика Черна гора понастоящем използва еврото, което бе решено от властите в Черна гора при извънредни обстоятелства. Това е напълно различно от членство в еврозоната. Черна гора не прилага стандартни инструменти на паричната политика, тъй като използва еврото като законно платежно средство. Това прави фискалната политика основен инструмент на макроикономическата политика.

Източник: Годишни доклади на ЕК за 2016 г. за напредъка на страните кандидатки и страните, които са потенциални кандидатки за членство в ЕС.

Ролята на България в процеса на европейска интеграция на Западните Балкани

България би могла да има по-активна роля в процеса на европейска интеграция на страните от Западните Балкани. Към настоящия момент, обаче, можем да говорим по-скоро за нейната потенциална роля във връзка с европейската перспектива на страните от региона, защото десет години след членството на България в ЕС този потенциал още не е реализиран. Страната ни е много повече обърната към своите собствени вътрешни проблеми и все още няма достатъчно смелост и амбиция за по-ясен ангажимент към региона на Западните Балкани. Българското председателство на Съвета на ЕС през първата половина на 2018 г. може да промени тази ситуация, но затова ще е необходимо много политическа воля, прозорливост и настоятелност, както и повече съзнание за стратегическите ни интереси.²⁷⁷

Към потенциала на Българското председателство за поставянето на европейската перспектива на страните от Западните Балкани по-отчетливо в дневния ред на ЕС ще се спрем отново, но преди това ще представим аргументи защо страната може да има лидерска позиция в Югоизточна Европа за тези процеси и ще посочим някои от най-важните фактори, които биха повлияли в положителна или отрицателна посока за изграждането на подобна позиция.

За разширяването на ЕС към Западните Балкани и за тяхната европейска перспектива България има добър шанс да заеме по-лидерска позиция сред държавите - членки на ЕС, които са от Балканския полуостров или са съседни на някоя от страните кандидатки от този регион (лидерска позиция в рамките на целия ЕС трудно може да се осъществи от България).

Гърция, например, много трудно може да има подобна водеща позиция заради спора за името на Република Македония, което блокира започването на преговори за членство в ЕС на тази страна. Румъния също трудно може да има подобна роля, защото тя не е признала суверенитета на една от държавите в региона на Западните Балкани, а именно Косово. Хърватия е друга държава - членка на ЕС, която въпреки близкото си минало с повечето от страните от региона в рамките на бивша Югославия (или на моменти именно заради това общо минало), също не може лесно да има подобна лидерска роля. Най-малкото защото тя отскоро се присъедини към ЕС, а и все още има много нерешени въпроси, най-вече със Сърбия. Словения е друга държава - членка на ЕС от Югоизточна Европа, която не се очаква

²⁷⁷ Текстът на настоящото приложение с малки изменения е публикуван и на страницата на проекта „Жан Моне“ Център за високи постижения в преподаването и научните изследвания върху европеизацията на държавите от Югоизточна Европа (2016 - 2019), който е финансиран от Програма „Еразъм+“ на Европейската комисия и се изпълнява от катедра „Европеистика“ към Софийския университет „Св. Климент Охридски“: <http://jeanmonnetexcellence.bg>.

да има подобна лидерска роля сред страните от тази част на Европа, но не толкова заради спорове от югославското наследство, колкото че тя по мащаб е много по-малка и нейният поглед е много повече отправен към усилията ѝ да бъде част от ядрото на ЕС и по-рядко е насочен към такива въпроси като приобщаването на Западните Балкани към ЕС. Унгария като държава, граничеща със страни от Западните Балкани, също е обърната към своите собствени проблеми, а евроскептичното управление в Будапеща през последните години едва ли може да изиграе ролята на „мотор“, който да задвижи процеса на европейска интеграция на страните от Западните Балкани в правилната посока.

Необходимо е да обърнем внимание и на факторите, които имат определящо значение за потенциала на България да играе по-водеща роля в процеса на европейска интеграция на страните от Западните Балкани. Някои от тези фактори биха подпомогнали по-активни действия от българска страна, но други откровено са препятствие за подобен външнополитически приоритет.

Може би най-яркото препятствие пред България да играе по-значима роля в процеса на европейска интеграция на страните от Западните Балкани не е толкова липсата на достатъчно капацитет и амбиция да го стори, а е по-скоро това, че тя трудно може да бъде най-добрият пример за страните от този регион. България и Румъния са единствените страни, които се присъединиха към ЕС с механизъм за сътрудничество и проверка в областта на съдебната реформа, върховенството на закона, борбата с корупцията, а у нас - и с организираната престъпност. Европейската комисия публикува редовни доклади за напредъка на двете страни в реформите в тези области, но и към днешна дата те не дават особени поводи за оптимизъм за тяхното скорошно приключване и прекратяване на механизма.²⁷⁸ Показателно е също, че за Хърватия, която е единствената страна от Западните Балкани, която се е присъединила към момента към ЕС (на 1 юли 2013 г.), подобен механизъм на сътрудничество и проверка не беше въведен.²⁷⁹ Много е трудно България да има активна роля в Западните Балкани и да влияе на политиките и реформите, които следва да се осъществят в тях, когато самата тя не може да служи за пример и когато нейните действия показват не „какво трябва да се направи“, а по-скоро „какво не трябва да се прави“.

Сферите в рамките на Механизма за сътрудничество и проверка не са единствените, с които България трудно би могла да бъде пример за страните от Западните Балкани. Отлаганите реформи в областта на здравеопазването и образованието, ниската или по-скоро липсата на енергийна ефективност в производството и потреблението за бита, недостатъчно добре

²⁷⁸ Всички доклади за Механизма за сътрудничество и проверка за България и Румъния са публикувани на следната страница на Европейската комисия: https://ec.europa.eu/info/effective-justice/rule-law/assistance-bulgaria-and-romania-under-cvm/reports-progress-bulgaria-and-romania_bg. За коментари във връзка с този механизъм и докладите на Европейската комисия, виж следната страница на портал Европа: <http://europa.bg/bg/tags/mehanizum-za-sutrudnichestvo-i-proverka>. За допълнителна информация за Механизма за сътрудничество и проверка, виж също: Димитров, Г., К. Харалампиев, Ст. Стойчев, Л. Тонева-Методиева (2014), *Механизъмът за сътрудничество и проверка: Споделена политическа безотговорност*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София и други.

²⁷⁹ Една от причините за това е, че Европейската комисия се убеди, че този механизъм не е ефективен, но и Хърватия в същото време предприе някои по-решителни стъпки в областите, които са предмет на механизма в България и Румъния, с което избегна неговото въвеждане и за нея.

развитата инфраструктура (с някои малки изключения) и други са само част от дългия списък от сфери, в които България има да извърви още много дълъг път, за да има възможността да предава своя опит и на страните от региона на Западните Балкани.

Да твърдим, че изобщо няма сфери, в които България може да бъде за пример на страните от региона, също няма да е вярно. След въвеждането на валутен борд страната ни вече две десетилетия е постигнала и поддържа макроикономическа стабилност; през по-голямата част от времето има балансиран бюджет или такъв с малък дефицит, а в редица години дори регистрира и сериозен бюджетен излишък, което е рядкост за повечето от европейските страни през същия период; страната е на завидното трето място в ЕС по държавен дълг, измерен като процентно отношение спрямо БВП (с най-нисък дълг в ЕС са Естония и Люксембург), а немалко други страни, включително от Балканския полуостров, се борят да се справят със своите много тежки дългови проблеми.

Самото прилагане в България на валутен борд с фиксиран курс на националната валута към еврото също е добър пример за вземането на стратегическо решение, което е отстоявано през годините и по което е постигнат национален консенсус, включително за неговото запазване до присъединяването на страната към еврозоната и замяната на българския лев с единната европейска валута.

И добрите примери не са само в икономическата област. За съжаление, все повече забравяме и не отдаваме заслуженото на това, че в периода на прехода бе запазен етническият мир в страната, а предпоставки за неговото нарушаване не липсваха.

Ако има нещо, с което България може да бъде ценна за страните от Западните Балкани, то това е нейният скорошен опит в процесите на асоцииране и подготовка за членство в ЕС. Този опит би могъл да бъде полезен не само на правителствено ниво, но и поради човешкия фактор. Не са малко българските експерти, които са работили в процеса на европейска интеграция на България, а сега предоставят своя опит в страните от Западните Балкани.

Не е за подценяване и друга важна особеност при предоставянето на този опит. Не само като манталитет, но и като начин и методи на работа българските експерти са много по-близо до проблемите на страните от Западните Балкани и могат по-лесно да ги разберат и да предложат успешни решения. Експертите от повечето други държави - членки на ЕС (страните основателки и северните страни, например) в редица случаи се опитват да копират пряко моделите от техните държави в Западните Балкани, което не винаги може да води до работещи и успешни решения за региона.

България може да предаде опит на Западните Балкани и с друго. Необходимо е да подчертаем, че присъединяването на България към ЕС е не само най-важното стратегическо решение за страната през последните десетилетия, но и като цяло то бе осъществено по план. Още от началото на преговорния процес си поставихме за цел (заедно с партньорите от ЕС) страната ни да се присъедини към ЕС на 1 януари 2007 г. И колкото и трудно или невъзможно да изглеждаше това в определени моменти по време на преговорния процес, ние успяхме да постигнем тази най-приоритетна за държавата цел по план, макар и не напълно подготвени във всички области. Не трябва да се подценява политическият и обществен консенсус в България за процеса на европейска интеграция, особено в периода преди членството в ЕС. Страните от Западните Балкани могат да се поучат от този опит.

Не е тайна, че процесите на разширяване на ЕС са се случвали до голяма степен, защото кандидатстващите страни са намирали своите „адвокати“ сред държавите - членки на Европейските общности или по-късно на ЕС. И към настоящия момент, за да може да се реализира подобно членство, е необходима движещата сила на страни като Германия и Франция например. Тази публична тайна не противоречи на правилото, че присъединяването на нови членки към ЕС е една от малкото области, в които все още е необходимо единодушие на всички държави - членки на Съюза, и всяка една от тях може да упражни право на вето за присъединяването на която и да е нова държава към него. В същото време, ако България започне също да играе по-активно ролята на „адвокат“ и да защитава необходимостта от продължаването на процеса на разширяване на ЕС в посока към Западните Балкани, това би имало по-скоро положителен ефект за този процес.

За да може България да изиграе по-смело подобна лидерска позиция, тя трябва много силно да постави въпроса за присъединяването на Западните Балкани в дневния ред на ЕС, както и да предприеме много по-решителни дипломатически усилия, за да убеди държавите - членки на ЕС, в необходимостта от приобщаването на този регион към Съюза. Прекрасна възможност за това страната има именно с приближаващото председателство на Съвета на ЕС през първата половина на 2018 г.

Известно е, че по време на шестмесечното председателство на Съвета на ЕС всяка държава членка, която го поема на ротационен принцип, има много малки възможности да включи в дневния му ред въпроси, които пряко се отнасят до нея. На първо място, приоритетите в дневния ред на ЕС се определят на по-глобално ниво и зависят от много други фактори. Няма как, например, в момента да не са приоритет общоевропейски теми като устойчив икономически растеж и конкурентоспособност, развитие на дигиталния пазар, мерки в борбата срещу тероризма и нелегалната миграция, справяне с бежанския проблем, обсъждане на въпросите за дебата за бъдещото развитие на ЕС или оттеглянето на Обединеното кралство от Съюза. На второ място, шестмесечният период на едно председателство е много кратък, за да може да се прокара нова инициатива. Не на последно място, всеки един приоритет на въпросното председателство не би следвало да защитава само национални интереси, а трябва да има общоевропейско измерение.

Но именно поради тези причини, пред България стои отличната възможност да постави отново по един по-ясен и категоричен начин в дневния ред на Съюза въпроса за европейската перспектива на Западните Балкани. Тази политика не е нова и има силно общоевропейско измерение. И преди тя е била сред водещите политики на ЕС, като поредицата от кризи през последните години го накараха той да остави на по-заден план темата за разширяването на ЕС към Западните Балкани. Затова и България има донякъде не само правото, но и задължението да постави въпроса за европейската перспектива на този регион при обсъжданията между държавите - членки на ЕС. Друга важна особеност е, че след България ротационното председателство се поема от Австрия, която не само е последната страна от „нашето“ трио председателства (Естония - България - Австрия), но е една от държавите - членки на ЕС, която и преди е играела много важна положителна роля за процесите на разширяване, както към Централна и Източна Европа, така и днес към Западните Балкани.

България вече ясно декларира, че именно въпросът за европейската перспектива на Западните Балкани ще бъде сред основните приоритети по време на нейното председателст-

во на Съвета на ЕС. Първата стъпка в тази посока е направена, като тази тема е залегнала включително в програмата на триото председателства. На този етап, обаче, остава по-трудната задача: как намеренията да бъдат „облечени“ в конкретна форма и да дадат непосредствен резултат.

Не е достатъчно темата за Западните Балкани да бъде обсъдена на някое от заседанията на Европейския съвет през първата половина на 2018 г. или по време на някои от неформалните заседания на Съвета на ЕС, които се очаква да се проведат в София. Необходимо е България да излезе с по-конкретни предложения, които да дадат стимул за европейската перспектива на Западните Балкани, да са консенсусни и за останалите държави - членки на ЕС, и не на последно място - да бъдат припознати и от страните от региона на Западните Балкани.

Една подобна инициатива би могла да бъде създаването на специален фонд за Западните Балкани (подобно на плана „Маршал“), който да има много повече средства от настоящите предприсъединителни финансови инструменти, да финансира повече политики, които имат отношение към процеса на модернизиране на държавата, икономиката и обществата в тези страни, но и да е по-пряко обвързан с резултатите, които те постигат в посока тяхното приобщаване към принципите и стандартите на Съюза. Подобни планове и преди са били анонсирани, но досега все още не се реализирани. Друга инициатива би била създаването на специализирано обучение в областта на началното образование, което да предава знания за историята на Съюза, причини за неговото изграждане и разширяване, както и данни за неговите държави членки, а във висшето образование подобно обучение да е насочено към предоставянето на знания за ценностите и политиките на ЕС, за възможностите, които са свързани с единния пазар и общата валута и т.н. Подобни инициативи би следвало да бъдат финансово и методологически подкрепяни от Европейската комисия, която има опит в комуникационни кампании за ЕС, но тези кампании следва да влязат във всяко училище, а след това университетите да имат също достъп до по-сериозна подкрепа в тази сфера.

Майка Тереза е една от малкото личности, родени на Балканския полуостров, които служат за пример далеч извън границите на Европа и които обединяват, а не разединяват обществата на Балканите. Както казва тя, „най-голямата заблуда е, че друг е виновен за неуспехите ти, ... а най-трудното нещо - да постигнеш мечтите си“.

България има уникален шанс да заиграе по-видима и успешна роля в региона на Западните Балкани, в т.ч. и във връзка с европейската перспектива на неговите страни. Навремето помечтахме да станем член на ЕС и макар трудно, но осъществихме тази мечта. Сега нищо не ни пречи да помечтаем България да има значима роля на Балканския полуостров и тя да успее да я реализира. Европейският проект е доказал, че мирът и свободите на движение са най-добрият път към обединението и просперитета. Страната ни също може да даде пример в тази посока, като увеличи значително влиянието си на Балканите чрез дипломатията, като убеди своите съседи, че падането на границите, а не тяхното прекрояване, че въвеждането на правилата на вътрешния пазар и свободната конкуренция са вратата към бъдещия успех и развитието на региона.

Библиография:

1. Аврамов, Й. (2006), *Еврото - утрешните ни пари*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, с. 70-76., 2006 г.
2. Велева-Ефтимова, М. (2012), *История на Европа - XX век*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София.
3. Димитров, В. (2008), *Едностранна евроизация - за и против*, Институт за пазарна икономика, София.
4. Димитров, Г., К. Харалампиев, З. Георгиева (2015), *Проблемът с борбата срещу корупцията в България, видян през докладите по механизма за сътрудничество и проверка в периода 2007-2012 г. (резултати от емпирично проучване)*, Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“, Философски факултет, книга „Социология“, том 105.
5. Димитров, Г., К. Харалампиев, Ст. Стойчев, Л. Тонева-Методиева (2014), *Механизмът за сътрудничество и проверка: Споделена политическа безотговорност*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София.
6. Институт по публична администрация и европейска интеграция, *Подготовка за членство в ЕС*, София, 2006 г.
7. Костов, Ив., Я. Костова (2002), *Относно едностранната „евроизация“ на България*, Българска народна банка, дискуссионни материали, София, ноември 2002 г.
8. Маринов, В. (2004), *Икономически и валутен съюз на ЕС, Европейска икономическа интеграция*, Университетско издателство „Стопанство“, Трето преработено и допълнено издание, София, с. 202-245.
9. Масларов, Св. (2001), *Валута и международни финанси*, Четвърто допълнено и преработено издание, Pricers, София.
10. Моралийска, М. (2015), *България в регионалното икономическо сътрудничество в Югоизточна Европа*, издателство „Авангард Прима“, София, 2015 г.
11. Неновски, Н., К. Христов, Б. Петров (2001), *От лев към евро: кой е най-добрият път? Сценарии за интегриране на България в Европейския паричен съюз*, Европейски институт, София.
12. Радойкова, Г. (2016), *Отчетност на институциите на Европейския съюз*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2016 г.
13. Русинова, Л. (2001), *България и Европейският икономически и монетарен съюз*, Европейски институт, София.
14. Симеонов, К. (2012), *Косово - поглед към бъдещето*, издателство „Минерва“, София, януари 2012.
15. Симеонов, К. (2017), *Същност и история на паричните съюзи*, издателство „Минерва“.
16. Симеонов, К. (2004), *Пътят на десетте нови членки на ЕС към еврозоната*, Бюлетин „Европа“, Издание на Българската асоциация за изследвания на Европейската общност, брой 3, 2004 г., с. 1-10.
17. Симеонов, К. (2007), *Пътят към еврозоната - да плаваш или да не плаваш*, монография, издателска къща „Минерва“, София, май 2007 г.

18. Симеонов, К. (2015), *Създаване на банков съюз в ЕС*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2015.
19. Статева, Й., Св. Александрова, С. Кирова, Н. Димитров (2013), *Дълговата криза в Европейския паричен съюз и ефекти за България*, Издателски комплекс - УНСС, София, 2013 г.
20. Стоименов, М. (2002), *Международни финанси*, Рекламна агенция „Очи“, София, 2002 г.
21. Христов, К. (2004), *Интеграцията в Икономическия и паричен съюз и Евросистемата*, Българска народна банка, представяне в рамките на Комуникационната стратегия за присъединяване на Република България към ЕС, 7 август 2004 г., гр. Хисаря.
22. Aspen Institute (2014), *Economic Development in the Western Balkans: on the Road to Competitive Market Economies?*, proceedings from Conference in 23-26 June 2014, Alt Madlitz, Germany.
23. Balázs, P. (1997), *The Globalization of the Eastern Enlargement of the European Union: Symptoms and Consequences*, Maresceau, M. (ed), *Enlarging the European Union: the relations between the EU and Central and Eastern Europe*, NY, Longman. London
24. Baldwin, R., C. Wyplosz (2002), *The Choice of an Exchange Rate Regime*, Chapter 11 of the Manuscript for „The Economics of European Integration“.
25. Balija, P., *Euroisation of Western Balkan Countries: Lessons from Kosovo Unilateral Adoption of the Euro*, Swiss Management Center, SMC University.
26. Barisitz, St. (2004), *Exchange Rate Arrangements and Monetary Policy in Southeastern Europe and Turkey: Some Stylized Facts*, OeNB, Focus 2/2004.
27. Bassiouni, Ch. (1992), *United Nations, Final report of the United Nations Commission of Experts established pursuant to security council resolution 780 (1992), Annex IV - The policy of ethnic cleansing*, 28 December 1994.
28. Bofinger, P., T. Wollmershäuser (2002), *Managed Floating: Theory, Practice and ERM II*, *International Center for Economic Growth - European Center*, Working Papers No. 11, November 2002.
29. Börzel, Tanja A. (2011), *When Europeanization Hits Limited Statehood: The Western Balkans as a Test Case for the Transformative Power of Europe*, „The Transformative Power of Europe“ (Ed.) URN: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-374742>.
30. Bratkowski, A., J. Rostowski (2000), *Unilateral Adoption of the Euro by EU Applicant Countries: the Macroeconomic Aspects, From Ten Years of Transition*, ed. Orłowski L. Edgard Elgar.
31. Brunnbauer, U. (2002), *The implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian resentments*, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2002.
32. Buitier, W., C. Grafe (2001), *Central Banking and Choice of Currency Regime in Accession Countries*, SUERF - The European Money and Finance Forum, SUERF Studies No. 11, Vienna 2001.
33. Calvo, G. (1999). *On dollarization*, University of Maryland, College Park, MD. Mimeo.
34. Corker, R., C. Beaumont, R. Elkan, D. Iakova (2000), *Exchange Rate Regimes in Selected Advanced Transition Economies - Coping with Transition, Capital Inflows, and EU Accession*, *International Monetary Fund Policy Discussion Paper (PDP/00/3)*, Washington.
35. Davididi, R., M. Uvalic (2004), *Currencies in Western Balkans on their way towards EMU*, Published in Francisco Torres, Amy Verdun, Chiara Zilioli and Hubert Zimmermann (eds), *Governing EMU. Economic, Political, Legal and Historical Perspectives*, Florence, European University Institute, pp. 291-310.

36. Dimitrov, G., K. Haralampiev, St. Stoychev (2015), *The Bulgarian Route through the EU integration Maze. The Specificity of Bulgaria's Integration Strategy and Its Implementation*, MAXCAP Midterm Conference, Istanbul.
37. Dimitrova, A. (2016), *The EU's Evolving Enlargement Strategies: Does Tougher Conditionality Open the Door for Further Enlargement?*, MAXCAP project, July 2016.
38. Duisenberg, W., Ch. Noyer (2000), ECB Press conference: Introductory statement, 13 April 2000.
39. Edwards, S. (1996), *The Determinants of the Choice Between Fixed and Flexible Exchange Rate Regimes*, National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper 5756, Cambridge, September 1996.
40. Ehrmann, M. (2006), *Rational inattention, inflation developments and perceptions after the euro cash changeover*, ECB.
41. Estrin, S., M. Uvalic (2016), *Foreign Direct Investment in the Western Balkans: What role has it played during transition?*, Comparative Economic Studies, Palgrave Macmillan UK.
42. Fabris, N., D. Vukajlović-Grba, T. Radunović, J. Janković (2004), *Economic Policy in Dollarized Economies with a Special Review of Montenegro*, Working paper 1, Central Bank of Montenegro, Podgorica, p. 11.
43. Fagan, A. and I. Sircar (2015), *Judicial Independence in the Western Balkans: Is the EU's 'New Approach' Changing Judicial Practices?*, MAXCAP.
44. Feige, E. (2002), *The Dynamics of Currency Substitution, Asset Substitution and De Facto Dollarization and Euroisation in Transition Countries*, Eight Dubrovnik Economic Conference, Monetary Policy and Currency Substitution in Emerging Markets, organized by the Croatian Central Bank.
45. Fouéré, E. (2015), *The Worsening Crisis in Macedonia - Waiting for EU leadership*, CEPS, 13 April 2015.
46. Frankel, J., A. Rose (2000), *Estimating the Effect of Currency Unions on Trade and Output*, Discussion Paper Series, No. 2631, CEPR.
47. Freedom House, *Freedom of the Press*, 2016.
48. Freyburg, T., S. Richter (2010), *National Identity Matters: the Limited Impact of EU Political Conditionality in the Western Balkans*, Journal of European Public Policy.
49. Jarvis, Ch. (2000), *The Rise and Fall of Albania's Pyramid Schemes*, Finance & Development: A Quarterly Magazine of the IMF, March 2000.
50. Ganev, G. (2009), *Costs and Benefits of Euro Adoption in Bulgaria*, financed by the 7th Framework Programme, European Commission.
51. Gáspár, P. (2001), *Real and Nominal Convergence of Pre-Accession Economies and the Choice of Exchange Rate Regime*, International Centre for Economic Growth and Budapest University of Economics.
52. Gotsev, P. (2006), *Impacts of the adoption of the euro in the Czech republic*, Discussion material for the IPE conference in Bratislava, November 11, 2006.
53. Grabbe, H. (2001), *How does Europeanization affect CEE governance? Conditionality, diffusion and diversity*, Journal of European Public Policy 8:6. December 2001. Taylor & Francis Ltd.
54. Gulde, A. M., J. Kähkönen, P. Keller (2000), *Pros and Cons of Currency Board Arrangements in the Lead-up to EU Accession and Participation in the Euro Zone*, Seminar in Brussels on Currency

Boards in the context of EU accession, European Commission, Directorate General for Economic and Financial Affairs, Enlargement Papers, ECFIN/360/00-EN.

55. Hagen, J., J. Zhou (2003), *Exchange Rate Policies on the Last Stretch*, paper prepared for the conference on Monetary Strategies for Accession Countries in Budapest, February 2003.
56. İçener, E., Phinnemore, D., and Papadimitriou, D. (2010), *Continuity and change in the European Union's approach to enlargement: Turkey and Central and Eastern Europe compared*, Southeast European and Black Sea Studies, 10(2), c. 211.
57. Juhn, G., Mauro, P. (2002), *Long-Run Determinants of Exchange Rate Regimes: A Simple Sensitive Analysis*, paper presented at „Towards Regional Currency Areas“ Colloquium, Santiago, Chile, 26-27 March 2002.
58. Klyuev, V. (2001), *A Model of Exchange Rate Regime Choice in the Transitional Economies of Central and Eastern Europe*, International Monetary Fund, Working Paper (WP/01/140), Washington.
59. Kopits, G. (1999), *Implications of EMU for Exchange Rate Policy in Central and Eastern Europe*, International Monetary Fund Working Paper (WP/99/9), January 1999, Washington.
60. Krugman, P., M. Obstfeld, M. Melitz (2015), *International Economics: Theory and Policy*, Pearson.
61. Lavrač, V., T. Žumer (2003), *Accession of CEE Countries to EMU: Nominal Convergence, Real Convergence and Optimum Currency Area Criteria*, Bank of Valetta Review, No. 27, Spring 2003.
62. Ledrut, E., L. Souza (2002), *Alternative Paths Towards EMU: Estimations for the Accession Countries*, International Center for Economic Growth, European Center, Working Papers Nr. 14, November 2002.
63. Levy-Yeyati, E. (2003), *Financial Dollarization: Where do we stand?*, paper prepared for the conference on „Financial Dollarization: Policy Options“, IADB, Washington D.C., 1-2 December 2003.
64. Madrid European Council, Presidency Conclusions, 15 and 16 December 1995, „Enlargement“ section.
65. Maniokas, K. (2001), *Methodology of the EU Enlargement: a Critical Appraisal In: Driven to Change: The European Union's Enlargement Viewed from the East*, Dimitorva (ed.), Manchester University Press.
66. Maresceau, M. (1997), *Enlarging the European Union: the relations between the EU and Central and Eastern Europe*, Longman, London.
67. Meyer, S. (2000), *Dollarization: An Introduction*, Presentation of the Friends of Global Independence Center.
68. Moraliyska, M. (2015), *Regional Economic Cooperation in the Western Balkans and Its Impact on Bulgaria*, University of National and World Economy, Economic Alternatives, Issue 1, 2015.
69. Müftüler-Baç, M. Luetgert, B. (2016), *The European Union's Alternative Models for Maximizing its Integration Strategy for Candidates and Neighbor States. A Process of External Differentiation*, MAXCAP, No. 35, November 2016.
70. Müller, H. (1999), *From Dollarisation to Euroisation - the Future of the Euro as an International Substitution Currency*, Intereconomics, Vol. 34 (November/December).
71. Mungiu-Pippidi, Al. (2011), *A House of Cards? Building the Rule of Law in the Western Balkans and the EU: 'the hour of Europe'*, Rupnik (ed.).

72. Nerlich, C. (2002), *Exchange Rate Strategies of EU Accession Countries: Does Exchange Rate Matter*, European Central Bank, Frankfurt, 15-16 April 2002.
73. Noutcheva, G. (2009), *Fake, partial and imposed compliance: the limits of the EU's normative power in the Western Balkans*, Journal of European Public Policy, 16:7, 1065-1084, DOI: 10.1080/13501760903226872.
74. Országhová, L. (2015), *EU Enlargement: Euroisation in the Western Balkans (Part III)*, National Bank of Slovenia, Ročnik 23, 2/2015.
75. Osmani, R. (2015), *The level of the shadow economy, tax evasion and corruption: The empirical evidence for SEE countries*, Faculty of Business and Economics, South East European University Tetovo.
76. Padoa-Schioppa, T. (2000), *Exchange Rate Policies in the Accession Countries and Related Exchange Rate Policy Issues*, High level seminar with EU candidate countries in Paris.
77. Papaioannou, M. (2003), *Determinants of Choice of Exchange Rate Regimes in Six Central American Countries: an Empirical Analysis*, International Monetary Fund Working Paper (WP/03/59), Washington.
78. Papakostas, N. (2012), *Deconstructing the Notion of EU Conditionality as a Panacea in the Context of Enlargement*, L'Europe en Formation.
79. Pere, E. Al. Hashorva, Al. (2012), *Western Balkans' Countries in Focus of Global Economic Crisis*, USV Annals of Economics and Public Administration, Volume 12, Issue 1(15).
80. Pike, J. (1997), *Albanian Civil War*, Global Security.
81. Poirson, H. (2001), *How Do Countries Choose Their Exchange Rate Regime?*, International Monetary Fund Working Paper (WP/01/46), April 2001, Washington.
82. Quispe-Angoli, M. (2002), *Costs and Benefits of Dollarization*, Federal Reserve Bank of Atlanta, manuscript, July 2002.
83. Regional Cooperation Council (2016), *Balkan Barometer 2016: Public Opinion Survey*.
84. Rogel, C. (2003), *Kosovo: Where It All Began*, International Journal of Politics, Culture, and Society.
85. Rose, A. (2000), *One Money, One Market: the Effect of Common Currencies on Trade*, *Economic Policy*, Vol. 15.
86. Sanfey, P., J. Milatovic, A. Kresic (2016), *How the Western Balkans can catch up*, European Bank for Reconstruction and Development, 19.02.2016.
87. Schimmelfennig, Fr., Ulr. Sedelmeier (2004), *Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe*, Journal of European Public Policy 11:4. Taylor & Francis Ltd.
88. Schneider, F. (2013), *The Shadow Economy in Europe*, Johannes Kepler Universität in Linz, AT Kearney and Visa.
89. Sedelmeier, Ulr. (2012), *Is Europensation through Conditionality Sustainable? Lock-in of institutional change after EU accession*, West European Politics.
90. Shepherd, A. (2009), *The War over Kosovo: Ten Years On. A Milestone in the History of the EU: Kosovo and the EU's International Role*, Royal Institute of International Affairs.
91. Shobert, F. (2001), *Seigniorage: An Argument for a National Currency?*, CEPS Working Document No. 174.

92. Simeonov, K. (2003), *Exchange Rate Regimes in the Light of the Economic and Monetary Union Membership: The Case of Bulgaria, Convergence in the Enlarged European Union*, Istituto per gli Studi di Politica Internazionale, July 2003, pg.183-217.
93. Solbes, P. (2003), *Exchange Rate Policies and EMU Participation of Accession Countries, Seminar on Monetary Strategies for Accession Countries*, National Bank of Hungary, SPEECH/03/103/, Budapest, 27 February 2003, pg 5-6.
94. Szapáry, G. (2000), *Maastricht and the Choice of Exchange Rate Regime in Transition Countries During the Run-Up to EMU*, National Bank of Hungary, Economic and Research Department, 2000/7.
95. Toshkov, D., E. Kortenska, A. Dimitrova, A. Fagan (2014), *The 'Old' and the 'New' Europeans: Analyses of Public Opinion on EU Enlargement in Review*, MAXCAP project, April 2014.
96. Transparency International, *Fighting Corruption in the Western Balkans and Turkey: Priorities for Reform*, 10 November 2016.
97. Transparency International, *People and Corruption: Europe and Central Asia 2016*, 10 November 2016.
98. Transparency International, *The Global Corruption Barometer 2013*.
99. Tyrbeari, S. (2006), *Euroisation outside the Euro-zone: Assets and Challenges. The Experience of Kosovo*, Working Paper No. 2, Research and Statistics Department, Central Bank of Kosovo.
100. USAID, 2017. *Western Europe and Eastern Europe: Regional Instability and Resilience to External Shocks*, Regional Economic Growth Project, April 2017.
101. Verdun, A., Ch. Zilioli, H. Zimmermann (2004), *Governing EMU. Economic, Political, Legal and Historical Perspectives*, Florence, European University Institute.
102. Vesaite, R. (2014), *FDI from European Union to Western Balkan Countries: Is the Economic Development being Intensified in the Region?*, UAB.
103. Windischbauer, Ulr. (2016), *Strengthening the role of local currencies in EU candidate and potential candidate countries*, European Central Bank, Occasional Paper Series No. 170, April 2016.
104. Winkler, A., Fr. Mazzafero, C. Nerkich, Chr. Thimann (2004), *Official Dollarization/Euroisation: Motives, Features and Policy Implications of Current Cases*, Occasional Paper Series, No. 11, European Central Bank.
105. Wojcik, C. (2002), *Unilateral Euroisation: A Suitable Road Towards Joining the Euro Area for Central and Eastern European EU Accession*, Research Gate.
106. Xhepa, S. (2002), *Euroisation of the Albanian Economy - An alternative to be considered*, Bank of Albania, Discussion Paper 1 (7/02), Tirana, Albania.

Официални документи

107. Доклад на Жан-Клод Юнкер в тясно сътрудничество с Доналд Туск, Йерун Дейселблум, Марио Драги и Мартин Шулц (2015).
108. Европейска комисия (2017), *Бяла книга за бъдещето на Европа. Размисли и сценарии за ЕС-27 до 2025 г.*, Брюксел, 1 март 2017 г.
109. Европейска комисия (2012), *Погробен план за задълбочен и истински Икономически и паричен съюз. Начало на дебат на европейско равнище*, Съобщение на комисията, COM (2012) 777/2 окончателен, Брюксел, 30.11.2012 г.

110. Европейска комисия (2015), *Завършване на европейския икономически и паричен съюз*, Брюксел, юни 2015.
111. Европейска комисия (2017), *Пакет на европейския семеѝтър: преглед на напредъка на държавите членки при изпълнението на икономическите и социалните приоритети*, 22 февруари 2017 г.
112. Консолидирани текстове на Договора за Европейския Съюз и на Договора за функционирането на Европейския съюз, Официален вестник на ЕС, 2012/С 326/01.
113. Регламент (ЕО) № 533/2004 на Съвета от 22 март 2004 година относно установяване на Европейски партньорства в рамките на процеса за стабилизиране и асоцииране.
114. Регламент 2016/1192, CELEX номер: 32016R1192.
115. Споразумение за стабилизиране и асоцииране на Сърбия: Споразумение за стабилизиране и асоцииране между Европейските общности и техните държави членки, от една страна, и Република Сърбия, от друга страна, ОВ L 278, 18.10.2013 г.
116. Agreement of 16 March 2006 between the European Central Bank and the national central banks of the Member States outside the euro area laying down the operating procedures for an exchange rate mechanism in stage three of Economic and Monetary Union, OJ C 73, 25.3.2006.
117. Brussels European Council, Presidency Conclusions, 12 and 13 December 2003.
118. Central Bank of Bosna and Herzegovina (2016), Strategic Plan of the Central Bank of Bosna and Herzegovina, Sarajevo, 2016.
119. Copenhagen European Council, Presidency Conclusions, 21 and 22 June 1993.
120. Council of the European Union, (2000), ECOFIN Council conclusions on exchange rate strategies for accession countries, SN 4363/1/00 REV 1, Brussels, 7 November 2000.
121. Council of the European Union, (2007), Council Decision concerning the signing and conclusion on behalf of the European Community of an Interim Agreement on trade and trade-related matters between the European Community, of the one part, and the Republic of Montenegro, of the other part, Interinstitutional File 2007/0120 (ACC), 13831/1/07 REV 1, Brussels, 15 October 2007.
122. EU Rule of Law mission in Kosovo: EULEX.
123. Eurobarometer, Standard Eurobarometer, 86/2016, November 2016, Public opinion in the European Union.
124. European Central Bank (2003), *Policy Position of the Governing Council of the European Central Bank on exchange rate issues relating to the Acceding Countries*, 18 December 2003.
125. European Central Bank (2005), *Review of the international role of the euro*, January 2005.
126. European Central Bank (2014), *Legal Framework of the Eurosystem and the European System of Central Banks*, ECB Legal Instruments and Acts, Update 2014, Frankfurt am Main, Germany.
127. European Central Bank (2014), *The international role of the euro*, ECB Report, 2014.
128. European Central Bank (2016), *The international role of the euro*, Interim report, June 2016.
129. European Central Bank (2017), *The international role of the euro*, July 2017.
130. European Central Bank (2016), Convergence Report, June 2016.
131. European Central Bank, (2008), The European Central Bank, the Eurosystem and the European System of Central Banks, Frankfurt am Main, Germany.

132. European Commission (2001), *Exchange rate aspects of enlargement*, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Supplement C, Economic Reform Monitor, Brussels, February 2001.
133. European Commission (2008), *Promoting prosperity and stability: The EMU anchor in candidate and potential candidate countries*, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Economic Papers 342, October 2008.
134. European Commission (2017), *Reflection Paper on the Deepening of the Economic and Monetary Union*, Brussels, 31 May 2017.
135. European Commission (2016), *Commission Recommendation regarding the Rule of Law in Poland*, 21.12.2016.
136. European Commission (2016), *Commission staff's overview of the Economic Reform Programmes for 2016 of Albania, Bosnia and Herzegovina, the former Yugoslav Republic of Macedonia, Kosovo (in line with UNSCR 1244/1999), Montenegro and Serbia*, Information note for the Economic and Financial Committee, Brussels, 15.04.2016.
137. European Commission (2016), *Convergence Report*, Institutional paper 026, European Economy, June 2016.
138. European Commission (2016), *Montenegro Report 2016*, Commission Staff Working Document, SWD (2016) 360 final, Brussels, 09.11.2016.
139. European Commission (2016), *Serbia Report 2016*, Commission Staff Working Document, SWD (2016) 361 final, Brussels, 09.11.2016.
140. European Commission (2016), *The former Yugoslav Republic of Macedonia Report 2016*, Commission Staff Working Document, SWD (2016) 362 final, Brussels, 09.11.2016.
141. European Commission (2016), *Kosovo Report 2016*, Commission Staff Working Document, SWD (2016) 363 final, Brussels, 09.11.2016.
142. European Commission (2016), *Albania Report 2016*, Commission Staff Working Document, SWD (2016) 364 final, Brussels, 09.11.2016.
143. European Commission (2016), *Bosnia and Herzegovina Report 2016*, Commission Staff Working Document, SWD (2016) 365 final, Brussels, 09.11.2016.
144. European Commission (2017), *European Union, Trade in goods with Western Balkans 6*, Directorate General for Trade, Brussels, 16.02.2017.
145. European Commission (2017), *Trade Policy, Countries and regions, Western Balkans*, Brussels, last updated 9 march 2017.
146. European Council (2012), *Towards a Genuine Economic and Monetary Union*, Report by President of the European Council, prepared in collaboration with the President of the Commission, the President of the Eurogroup and the President of the European Central Bank, Brussels, 5 December 2012.
147. European Council (2017), *The Rome Declaration*, Declaration of the leaders of 27 member states and of the European Council, the European Parliament and the European Commission, 25 March 2017.
148. European Parliament (2015), *European Parliament resolution of 16 December 2015 on the situation in Hungary*, (2015/2935(RSP)).
149. European Parliament resolution of 23 November 2016 on EU strategic communication to counteract propaganda against it by third parties (2016/2030(INI)).

150. European Union External Action, Treaties Office Database, Summary of Treaty with Republic of Croatia, Ministry of Foreign and European Affairs.
151. Eurostat, *Unemployment rate 2004-2015 (%)*.
152. Eurostat, *Youth unemployment figures, 2013-2015Q4 (%)*.
153. Financial stability challenges in EU candidate and potential candidate countries, ECB, 2015.
154. Government of Kosovo, 2016, Economic Reform Programme of Kosovo 2016-2018, Prishtina.
155. Helsinki European Council, Presidency Conclusions, 10 and 11 December 1999, *Stability for South-Eastern Europe* section.
156. International Monetary Fund (1996-2015), Annual Reports on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions, Washington.
157. International Monetary Fund, (2015), The Western Balkans 15 Years of Economic Transition, Washington, D.C., 15 March 2015.
158. Jean-Claude Juncker Candidate for President of the European Commission, 22 October 2014, A New Start for Europe: My Agenda for Jobs, Growth, Fairness and Democratic Change, Political Guidelines for the next European Commission.
159. National Bank of Serbia and Government of the Republic of Serbia (2012), Memorandum of Understanding on the Strategy of Dinarisation of the Serbian Financial System, Belgrade, March 2012.
160. National Bank of Serbia (2008), Memorandum of the National Bank of Serbia on Inflation Targeting as Monetary Strategy, Belgrade, 2008.
161. Nice European Council, Presidency Conclusions, 7-10 December 2000, „Western Balkans“ section.
162. Regional Cooperation Council (2016), Balkan Barometer 2016: Public Opinion Survey.
163. Resolution of the European Council on the establishment of an exchange rate mechanism in the third stage of Economic and Monetary Union, Amsterdam, 16 June 1997, OJ C 236, 02.08.1997, p. 6-7).
164. Santa Maria da Feira European Council, Presidency Conclusions, 19 and 20 June 2000, „Western Balkans“ and „Enlargement“ sections.
165. Standard Eurobarometer 86 - Wave EB86.2 - TNS opinion & social.
166. Thessaloniki European Council, Presidency Conclusions, 19-20 June (2003), „Western Balkans“.
167. Zagreb Summit, 24 November 2000, Final Declaration.

Интернет източници

168. <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonian-president-rejects-awarding-pm-mandate-to-opposition-leader-03-01-2017> - Balkan Insight, Macedonia President Denies Zaev Right to Form Government, 2017 [достъпно към май 2017 г.].
169. <https://www.bankofalbania.org> - Централна банка на Албания.
170. <http://www.bqk-kos.org> - Централната банка на Косово.
171. <https://www.cia.gov> - Central Intelligence Agency, USA.
172. <http://www.cbbh.ba> - Централна банка на Босна и Херцеговина.

173. <http://www.cb-cg.org> - Централната банка на Черна гора.
174. <http://cefta.int> - Централноевропейско споразумение за свободна търговия.
175. <http://www.delme.ec.europa.eu> - Delegation of the European Union to Montenegro, Accession of Montenegro to the EU.
176. http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/macroeconomic_imbalance_procedure/index_en.htm - процедурите за макроикономическите дисбаланси и тяхното приложение в етапите на членство в ЕС и еврозоната.
177. <http://www.economist.com/node/21541400> - The Economist, Macedonia's Name Dispute: Call It What You Want, 2011 [достъпно към май 2017 г.].
178. <http://www.europarl.europa.eu> - Referendums on EU issues, Members' Research Service, European Parliament, May 2016.
179. <https://www.ecb.europa.eu/ecb/orga/html/index.en.html> - страница на Европейската централна банка.
180. <https://ec.europa.eu> - European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations, Enlargement.
181. <https://ec.europa.eu/> - Publications, 2017 European Semester: Country Reports, 22 February 2017.
182. <http://europe.bg/bg/tags/mehanizum-za-sutrudnichestvo-i-proverka> - страница на портал Европа с коментари и информация за докладите на Европейската комисия за механизма на сътрудничество и проверка с България и Румъния.
183. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/sap_en - Европейската комисия за процеса на стабилизиране и асоцииране.
184. https://ec.europa.eu/info/effective-justice/rule-law/assistance-bulgaria-and-romania-under-cvm/reports-progress-bulgaria-and-romania_bg - страница на Европейската комисия, на която са публикувани всички доклади за Механизма за сътрудничество и проверка за България и Румъния.
185. <http://www.eib.org/efsi/> - страницата на Европейската инвестиционна банка относно Европейския фонд за стратегически инвестиции.
186. <https://www.esm.europa.eu> - Европейски стабилизационен механизъм.
187. <https://euobserver.com/enlargement/21680> - EUobserver, EU prepares for separate accession of sovereign Montenegro, 2006 [достъпно към май 2017 г.].
188. <https://euobserver.com/institutional/131172> - EUobserver, Juncker foresees two-speed Europe, 2015 [достъпно към май 2017 г.].
189. <https://www.foreignaffairs.com/articles/kosovo/2013-04-24/kosovo-and-serbia-make-deal> - Foreign Affairs, Kosovo and Serbia Make a Deal, 2013 [достъпно към май 2017 г.].
190. <http://www.hnb.hr/en> - Централната банка на Хърватия.
191. <http://hrlibrary.umn.edu> - Summary of the Dayton Peace Agreement on Bosnia-Herzegovina, 30 November 1995.
192. <http://jeanmonnetexcellence.bg> - страница на проекта „Жан Моне“ Център за високи постижения в преподаването и научните изследвания върху европеизацията на държавите от Югоизточна Европа (2016-2019), който е финансиран от Програма „Еразъм+“ на Европейската комисия.
193. <http://www.kosovothanksyou.com> - страница, отразяваща признаването на независимостта на Косово.

194. <http://www.nbrm.mk> - Националната банка на Македония.
195. <https://www.nbs.rs> - Централна банка на Сърбия.
196. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8250441.stm> - BBC News Online, Slovenia unblocks Croatian EU bid, 2009 [достъпно към май 2017 г.].
197. <http://uk.reuters.com/article/uk-macedonia-election-idUKBREA3P0L820140427> - Reuters, Macedonian opposition cries election foul, will not accept results, 2014, [достъпно към май 2017 г.].
198. <http://www.un.org> - Documents, Admission of the State whose application is contained in document A/47/876-S/25147 to membership in the United Nations, A/RES/47/225, 8 April 1993.
199. <http://www.un.org> - Member States, Bosnia and Herzegovina.
200. <http://www.un.org/> - Resolution 1244 (1999), Security Council Resolutions.

**ПЕРСПЕКТИВИ
ЗА ПРИЕМАНЕ НА ЕВРОТО
В ЗАПАДНИТЕ БАЛКАНИ**

**Калоян Симеонов
Анна Печева, Лилиан Никифорова
и Славея Бижева**

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

София, 2017 г.

ISBN 978-954-8702-43-0

MINERVA

РЕКЛАМНО-ИЗДАТЕЛСКА КЪЩА

02 / 971 00 09

Страните от Западните Балкани, с изключение на Хърватия, която се присъедини към ЕС на 1 юли 2013 г., изглеждат далеч от своето членство в Европейския съюз. Независимо че перспективата за тяхното присъединяване към ЕС е напълно реална, кризите и проблемите, пред които Европейският съюз бе изправен през последните години, започналият дебат за бъдещето на Европа и ситуацията в Западните Балкани забавят процеса на европейска интеграция на държавите от региона.

Настоящото изследване има за цел да очертае перспективите пред страните от Западните Балкани да приемат еврото чрез стандартния подход на присъединяване първоначално към ЕС, а след това към еврозоната. Разглежда се и алтернативният вариант на приемане на еврото посредством подхода на едностранна евроизация. Представен е също и методът на неофициална евроизация.

Някои страни от Западните Балкани вече са приели режим на едностранна евроизация (Черна гора и Косово), една от държавите е с валутен борд с фиксиран курс към еврото (Босна и Херцеговина), а степента на неофициална евроизация в останалите страни от региона е много висока. Но приемане на еврото съгласно изискванията на правото на ЕС е съвсем различен процес. Именно той трябва да бъде следван от страните от Западните Балкани, но и да бъде задълбочено анализиран.

9 789548 702430